FERREIRA DE CASTRO
OILE DOMNULUI
ROMAN
În românește de *Dan Botta* Coperta de H. *Dinkelici*
EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ

PREFAȚĂ

De douăzeci și cinci de ani poporul portughez se zbate sub jugul celui mai vechi fascism din Europa, al regimului instaurat de dictatorul Oliveira Salazar, precursorul și complicele lui Mussolini, Hitler și Franco. Expresie a intereselor capitaliștilor portughezi și ale bisericii romano-catolice, care a ajuns să dețină, în Portugalia puterea, pe plan extern, Salazar a fost ajutat, pe rând, de capitaliștii englezi din City, marele stat major german, fascismul italian, german și spaniol, pentru ca, după cel de al doilea război mondial, să aibă din nou sprijinul capitaliștilor englezi și americani.

De curând, André Wurmser, cunoscutul scriitor francez progresist, reamintea cititorilor săi toate acestea: „Ca și Spania, ba chiar de mult mai multă vreme decât Spania, Portugalia oferă imaginea unei țări în care biserica romano-catolică nu este subordonată puterii, nefiind nici măcar auxiliarul ei indiferent. Ea deține puterea. Așa cum deține școala. Așa cum stăpânește guvernul. Este religie de stat. Este Statul. Iar acest Stat vegetează în mizerie, acest Stat este acela al obscurantismului, al intoleranței religioase, al terorii polițiste, al analfabetismului și al mortalității infantile.

De douăzeci și cinci de ani, poporul portughez luptă împotriva regimului fascist. Din când în când, în pofida măsurilor luate de PIELE (care este la Lisabona ceea ce Gestapoul a fost la Berlin și ceea ce F.B.I-ul este la New York), străbat în ziare știri despre greve și despre *mișcări de stradă. De pildă, s-a scris despre greva generală din regiunea Baixo-Alentejo, grevă condusă de un mare scriitor portughez – Pereira Gomes – cunoscut și sub numele său de militant al partidului comunist portughez, Serrano, sau Silva sau Văz, și mort la 5 decembrie 1949 „în noaptea clandestinității". Greva nu a fost decât unul din episoadele luptei, iar Gomes unul din martirii rezistenței portugheze.*

Mizeria în care se zbate poporul Portugaliei și împotriva căreia

luptă, nu putea lăsa indiferenţi pe cei mai buni dintre intelectualii de astăzi ai ţării. împotriva atmosferei de teroare instaurată de fascism şi a „câinilor de pază" tocmiţi de cercurile clericale, ei au luat cuvântul şi denunţă cu o vigoare crescândă adevărata

Unul dintre aceştia este şi scriitorul Ferreira de Castro, autorul unui mare număr de romane, cărţi de călătorie, piese de teatru, care, în înşiruirea lor de-a lungul anilor, constituie tot atâtea etape ale unui proces de clarificare interioară, de descoperire a adevăratelor cauze care stau la temelia slituaţiei de astăzi, a adevăraţilor duşmani ai fericirii poporului portughez, a adevăratelor poluţii. Căci dacă un Pereira Gomes, devenind luptător activ al Partidului Comunist, îşi *asimila învăţătura marxist-leninistă şi ajungea curând la o viziune clară a situaţiei, un Ferreira de Castro, intelectual care cunoscuse viaţa, luminat şi generos, dar făcând drum de unul singur, avea să pună mai mult timp pentru a ajunge în rândurile care urmează vom încerca să luminăm câteva din etapele drumului parcurs de acest scriitor portughez, astăzi unul dintre cei mai activi luptători pentru pace şi democraţie din patria sa. Vom comenta, pentru aceasta, toate cărţile sale, oprindu-ne mai mult la romanul* Oile Domnului, *ocupându-ne şi de ultimul său roman* Renunţarea lui Don Álvaro *deosebit de important pentru cunoaşterea poziţiei la care a ajuns creatorul lui.*

Ferreira de Castro s-a născut la 24 mai 1898. Fiind orfan de tată, se vede silit de mizerie să se îmbarce, la 12 ani, pe un vas de emigranţi spre Brazilia. Faptul nu trebuie să mire într-o ţară în care şi astăzi rutilnesti muncind în industrie copii de doisprezece, ba chiar de zece ani sau şi mai mici.

Era una din victimele companiilor de emigrare, adevărate furnizoare de sclavi – ale acelor companii pe care mai târziu nu va înceta să le demaşte şi să le înfiereze în cărţile a căror acţiune se desfăşoară în ţinuturile sălbatice ale Amazonului sau în „sertao" ul *brazilian.*

Emigrat în Brazilia, băiatul este ca şi vândut unei companii care se îndeletnicea cu extragerea cauciucului din pădurea virgină a Amazonului. Acest debut tragic într-o nouă existenţă, explică unele episoade din romanele Pădure virgină *şi* Emigranţii, *Astfel.*

În Pădure virgină, *Alberlo este vândut de unchiul său, băcanul Macedo, oamenilor lui Juca Tristao, care recrutează, pentru firma acestuia, „seringueiros", adică muncitori însărcinaţi să extragă*

preţioasa sevă de „Hevea brasiliensis". În „Emigranţii", Manoel cade victima îndemnurilor şi amăgirilor unui „binevoitor" fi pleacă în Brazilia. Când, după suferinţe crunte, se întoarce în ţară, nu mai găseşte nimic din bruma de bunuri lăsate, căci cel care-l îndemnase să plece i le luase pe toate.

*Ferreira de Castro petrece trei ani grei, infernali, la recoltarea cauciucului în plină pădure virgină. Aici se îmbolnăveşte de o maladie hepatică. Nemaiputând îndura viaţa de muncă istovitoare, de privaţiuni, de mizerie, fuge pe un cargo în Guyana franceză, în „iadul verde". De aici trimite articole unui ziar din Belem (Brazilia). Văzând că i se acceptă colaborarea, se reîntoarce în Brazilia şi fondează o foaie periodică. Sumele modeste pe care le realizează în această perioadă, îi îngăduie revenirea în patrie, unde desfăşoară o vie activitate ziaristică, distingându-se mai ales prin reportaje. Primele cărţi şi le edi*tează *singur, romanul cu care iese din anonimat fiind cel intitulat* Carne avidă. *Urmează* Eternitate, Emigranţii, Furtuna, Pământ rece, Pădure virgină, Epopeea muncii, *ele.*

Îndrăgostit de călătorii îşi povesteşte impresiile mai întâi în lucrarea intitulată Lumi mici*. Înaintea celui de al doilea război mondial, străbate împreună cu soţia sa Europa, Africa, Oceania şi America. În 1939, războiul îl surprinde în Japonia şi îl sileşte să se reîntoarcă în ţară. Rezultatul acestei lungi călătorii este înregistrat în cartea* Volte a o Mondo *(împrejurul lumii), care apare mai întâi în fascicule ilustrate, şi care se bucură de un în anii de după război, scriitorul publică romanul* Oile Domnului, *căruia îi urmează – în 1952* – Renunţarea lui Don Álvaro, *cartea în care el şi-a exprimat poate cel mai limpede poziţia politică.*

În evoluţia sa artistică se poate observa, de la o lucrare la alta, cum trece de la documentar la romanul propriu-zis, cum elementele de romantism parazitar încep să dispară, cum analiza psihologică câştiga *mereu în profunzime şi cum, reflex al propriei sale clarificări interioare, personajele încep să-şi pună problemele cardinale ale epocii.*

Deşi cadrul majorităţii romanelor sale este peisajul luxuriant al Braziliei, scriitorul nu se arată niciodată ispitit de pitorescul facil, nu cade în exotism, ci pune, în primul rând, accentul pe viaţa cumplită a celor siliţi să-şi agonisească o existenţă mizerabilă în aceste regiuni unde natura este deosebit de potrivnică fiinţei umane. Povestind această luptă încrâncenata a omului cu natura, cu exploatatorii şi cu asupritorii

lui, scriitorul se fereşte de senzaţional, păstrând în redarea întâmplărilor o sobrietate care potenţează dramatismul şi veracitatea acţiunii. Criticii romanelor sale au insistat, pe bună dreptate, asupra absenţei totale a comentariilor în opera sa, absenţă care lasă ca faptele să acţioneze direct asupra cititorului.

Ferreira de Castro este una din acele conştiinţe care s-au considerat permanent mobilizate în slujba demascării exploatării şi asupririi şi care au atins astfel în operele lor o profundă omenie. Concentrându-se asupra esenţialului, asemenea scriitori au conferit artei lor o forţă răscolitoare, impresionantă. Dar la aceste calităţi ci n-au ajuns dintr-odată, ci treptat, aprofundând viaţa ai cărei actori erau şi străduindu-se să elimine din creaţia lor tot ceea ce se opunea unei redări veridice.

Pământ rece, *una din lucrările de început ale autorului, povestea o dramă rustică, petrecută în cadrul unui cătun pierdut. Scriitorul portughez crea aici un tragic prea puţin elocvent, tocmai pentru că el nu izbutise să surprindă rădăcinile sociale ale dramei.*

Emigranţii *constituie un pas înainte. E istoria lui Manoel care, aşa cum am văzut, pleacă în Brazilia, unde devine plantator de cafea în stalul São Paulo. Fără altă perspectivă de a putea încropi suma necesară reîntoarcerii în patrie, comite un furt şi, repatriat, se trezeşte în Portugalia în faţa situaţiei pe care am descris-o mai sus. Romanul constituie un pas înainte atât prin creşterea densităţii epice, cât şi prin indicaţiile sociale mai bogate, mai variate şi mai nuanţat analizate.*

Dar din această primă perioadă a activităţii sale de romancier, lucrarea cea mai însemnată rămitie Pădure virgină.

În acest roman pădurea nu este un simplu fundal. Deşi scriitorul menţine sobrietatea de care am vorbit, deşi cartea nu abundă în descrieri, pădurea este o veşnică prezenţă.

În faţă. *naturii îndărătnice şi monstruoase, Ferreira de Castro nu are însă atitudinea sociologilor americani care predică resemnarea, propunând în monografiile lor asupra acestor ţinuturi nu lupta pentru supunerea naturii, ci o adaptare în care elementul om, din supraordonat, devine subordonat. Nu, în faţa naturii scriitorul portughez păstrează atitudinea eroică, atitudine specifică luptătorului pentru progres. Chiar cină recunoaşte cât de îndelungată şi de dură va ţi această luptă.*

Astfel, departe de a minimaliza condiţiile luptei, scriitorul scoate în evidenţă, în tot cursul romanului, că exploatatorii – căutând să

realizeze beneficii cât mai mari – pun pe muncitorii care încearcă să smulgă pădurii virgine bogăţiile ei fabuloase într-o situaţie de netă inferioritate, înzestrându-i cu un utilaj primitiv.

În prezentarea situaţiei şi a evenimentelor, scriitorul dovedeşte calităţile unui realist. Raportul de forţe, luptele care se dau între acestea, personajele, totul respectă realitatea obiectivă. Eroii perfect diferenţiaţi, redaţi în individualitatea lor caracteristică, se impun, pe măsura desfăşurării naraţiunii, ca personaje tipice, reprezentative, capabile să sintetizeze specificul unei clase sau al unei pături sociale. Şi acelaşi realism se întâlneşteşi în descrierea naturii, şi în stilul folosit pentru înregistrarea peisajelor. Ferreira de Castro, zugrăvind privelişti de ordinul colosalului, recurge cu zgârcenie la adjective şi demonstrează cu arta adevărată, arta realistă, se întemeiază întotdeauna pe prezentare de obiecte şi fapte, pe substantive şi verbe prin care se reconstituie concretul vieţii. Această înaltă lecţie stilistică îşi are rădăcinile într-o concepţie în care natura nu este niciodată *gândita izolat, detaşată de om, şi în care existenţa acestuia este necontenit subliniată. Numai un asemenea scriitor putea zugrăvi bogăţia imposibil de zăgăzuit a naturii ecuatoriale, simplu şi con-Alberto cunoaşte în timpul petrecut ca „seringueiro", pe şantierele de extragere a cauciucului ale exploatatorului Juca Tristao – şantiere cărora acesta din urmă le-a dat numele de „Paradis" – infinita varietate de duşmani ai omului. Nu sunt numai inundaţiile, frigurile mlaştinilor şi maladiile hepatice. Sunt de pildă, şerpii înfricoşători, miriadele de gângănii, diversele specii de peşti, care se hrănesc cu carne omenească: rechini, ele. Şi, în sfârşit, sunt oamenii. Dacă indienii din jurul lui Rio Madeira, arcaşi iscusiţi, pasionaţi de operaţia prin care despart capul de trunchiul inamicului, nu fac decât să apere inviolabilitatea acestor ultime refugii în care i-au alungat colonizatorii cu mijloace, pe care starea lor de sălbăticie le îngăduie şi, oarecum le justifică, în* schimb *exploatatorii de ţinuturi în care creşte arborele de cauciuc sau de plantaţii de cafea nu au nicio scuză pentru sălbăticia cu care-şi jefuiesc victimele şi le extermină într-un număr infinit mai mare decât indienii. E tocmai ceea ce arată autorul romanului în mai toate paginile cărţii sale.*

Muncitorii numiţi „seringueiros" se recrutează fie dintre „emigranţii interni", fie dintre cei veniţi de peste hotare. Expresia de „emigranţi interni". pare paradoxală. Ea exprimă totuşi o cruntă realitate. Seceta care – aşa cum arată scriitorul – este „unul din

numeroasele flagele care lovesc Brazilia în una sau alta din zonele ei şi care întârzie, dacă nu chiar împiedică, mersul înainte al acestei, imense ţări de viitor, sileşte populaţiile unor regiuni de savane fertile devenite în scurt timp pustiuri ale morţii să emigreze, transformându-le din cultivatoare de pământ în lucrătoare pe şantiereşi plantaţii. Aşa s-a întâmplat cu ţăranii negrii din regiunea Ceara, agricultori care-şi iubeau munca şi nu se gândiseră niciodată să devină, ¿eringueiros" şi al căror exod patetic este povestit de către romancier în pagini cutremurătoare.

Dar fie că e vorba de băştinaşi, fie că e vorba de emigranţii propriu-zişi, cu toţii cunosc din partea stăpânilor acelaşi tratament, mai mult decât neomenos. Stăpânii stau la Belem Manaos, la São Paulo *şi la Rio de Janeiro „pentru a strânge bani şi a scoate un cât mai mare câştig din mizeriile şi suferinţele acelora care, cu primejdia vieţii, se îndeletnicesc cu extragerea cauciucului".*

Mâna de lucru este cu atât mai depreciată cu cât pădurea virgină a Amazonului nu mai deţine de mult monopolul lui „Ilevea Brasiliensis", transplantat, de englezi pe pământul Ceylonului. Dacă cursurile cauciucului brazilian scad, preţul mâinii de lucru devine derizoriu. Exploatatorii caută să-i menţină pe lucrătorii din plantaţii într-o stare de robie. Aceştia din urmă nu izbutesi să-şi achite datoriile contractate către patron, datorii provenite din costul călătoriei, al uneltelor, al făinii, tutunului şi alcoolului, pe care le-a avansat patronul. Un „seringueiro" are prea rar suma necesară pentru a-şi cumpăra o puşcă cu care să se apere împotriva incursiunilor indienilor. Patronul refuză avansarea unei sume atât de mari. Bineînţeles că preţurile percepute la toate aceste mărfuri depăşesc considerabil pe cele ale pielii obişnuite. Ele includ profitul patronului, dobânda, etc.

Ţinutul e destul de bogat pentru a putea hrăni o familie. Oamenii ar putea cultiva maniocul, ar putea pescui şi vină din belşug. Dar patronii interzic lucrătorilor să se stabilească acolo împreună cu logodnicele sau soţiile lor. Ca şi Juca Tristao, ei sunt siguri că un „seringueiro" care şi-a lăsat logodnica sau soţia într-un ţinut îndepărtat va munci din greu, cu deznădejdea celui care nu doreşte altceva decât *să aducă acasă o mică sumă de bani pentru a-şi putea relua viaţa familială. Şi în timpul acesta, datoriile şi dobânzile cresc, lanţurile care îl ţin strâns legat de patron se înmulţesc ca şi lianele pădurii. Zbirii tocmiţi de firma exploatatoare inspectează şantierele, împart amenzi şi sancţiuni,*

biciuiesc lucrătorii. Perspectiva unei robii veşnice îi determină uneori pe „seringueiros" să fugă de pe un şantier pe altul. Dar ei se lovesc de solidaritatea exploatatorilor care se anunţă unii pe alţii şi care au la dispoziţie şi forţa „ordinii stabilite". Fugarii cunosc, ca şi cei din romanul Pădure virgină, *detenţiunea, în care sunt lipsiţi de hrană, şi biciuiţi. Uneori deznădejdea face loc resemnării, alteori ea explodează, şi atunci răzvrătiţii incendiază aşezările exploatatorilor şi îi ucid, pe ei şi familiile lor.*

Ferreira de Castro zugrăveşte nu numai această exploatare cruntă, ci şi solidaritatea care se stabileşte aproape spontan între, reringueirosP şi care, prin căldura ei umană, devine singurul lucru luminos într-o viaţă atât de mizerabilă, singurul lucru care dă acestor oameni pierduţi în înfricoşătoarea vastitate a pădurii puterea de a rezista, de a trăi.

Încheierea acestui roman cuprinde o adevărată lecţie de demnitate omenească. Bătrânul negru Tiago, rob eliberat, se revoltă împotriva faptului că cei cinci fugari au îndurat, fără să crâcnească, detenţiunea, privarea de hrană şi biciul vătafului şi incendiază locuinţa stăpânului, care moare. Înfuriai, bătrânul Tiago înfierează laşitatea fugarilor veniţi să-i mulţumească: „Dacă mi-am pierdut sufletul şi dacă mă jluc în iad, n-am făcut-o nici pentru tine, nici pentru ceilalţi, ci doar pentru că domnul Juca te-a tratat ca pe un sclav, pe tine şi pe toţi imbecilii de seama tal Dacă aş fi fost biciuit ca tine, aşa cum m-a biciuit pe vremuri vătaful din Maranhao, 1 l-aş fi aşteptat. L-aş fi ucis pe domnul Juca. Şi aşa am şi făcut Iun negru este un om liber I Orice om este liber!"

Şi astfel demonstrează romancierul că solidaritatea exploataţilor trebuie să hrănească necontenit rezistenţa activă, lupta. În acest sens „Pădure virgină", constituie o etapă importantă pe drumul conturării concepţiei politice a lui Ferreira de Castro, într-o anumită măsură, Oile Domnului, *constituie o urmare a romanului comentat mai sus. De data aceasta scriitorul descrie suferinţele poporului din patrie, acele suferinţe care au determinat pe mulţi portughezi să emigreze. Povestirea micii anecdote sentimentale a lui Horacio şi a Idalinei mijloceşte zugrăvirea profundei mizerii a poporului portughez. În acelaşi timp, ca şi Pereira Gomes în romanul* Engrenacem, *Ferreira de Castro urmăreşte în* Oile Domnului *transformarea ţăranilor în muncitori şi a muncitorilor în şomeri, descriind astfel unul din aspectele angrenajului specific şi fatal*

capitalismului.

Romanul Oile Domnului *este o secţiune transversală în societatea burgheză din jurul celui de al doilea război mondial. Autorul a încercat să descrie clase, pături, medii sociale diferite, să înfăţişeze tendinţele în luptă şi să le degajeze sensul*.

Horacio, cu ajutorul căruia romancierul ne plimbă prin această societate, este un ţăran sărac, unul din acei „locuitori ai cătunelor alpestre care trăiesc în văi retrase". Căci „cele mai bune pământuri aflându-se în mâinile industriaşilor, ale preoţilor şi ale celorlalţi stăpâni ai ţării, ei trebuiseră, din timpuri îndepărtate, să se mute spre înălţimile aride, iar când descopereau pământuri propice culturii unui pumn de secară, lesăpaşi le stropeau cu sudoarea lor11.

În capitolele a căror acţiune se desfăşoară la ţară, apar numeroase figuri de ţărani săraci. Senhor Joaquim, tatăl lui Horacio, nu poate asigura existenţa familiei sale doar din exploatarea pământului – puţin şi sărac – pe care îl posedă. El e în acelaşi timp şi cârpaci, fără ca prin acest adaus de muncă să poată ajunge la rezolvarea celor mai elementare necesităţi materiale. Scriitorul arată că bătrânul nu are nici măcar bani pentru a-şi cumpăra ochelari. Senhora Gertrudes, mama lui Horacio, munceşte din greu fie pe pământul ei, fie la alţii, unde e plătită cu câţiva escudos. Soţia unui alt ţăran, Chico da Levada, moare pentru că, imediat după ce naşte un copil, munceşte mai departe la câmp. Alţi săteni sunt nevoiţi să se angajeze ciobani la chiaburii din localitate sau din vecinătăţi şi să cunoască o viaţă aspră, în frigul şi vânturile culmilor şi podişurilor muntoase.

Scriitorul nu uită să vorbească de procesul de diferenţiere socială care s-a produs chiar şi în cadrul acestor cătune îndepărtate. Valadares, primul patron al lui Horacio, este reprezentantul tipic al unei chiaburimi rapace. Alţii dintre cei care strânseseră un oarecare *cheag în sat, pleacă la oraş, unde devin băcani, cămătari.*, etc. *Aceasta trebuie să fi fost evoluţia socială a unui personaj ca Marqués, naşul lui Horacio, băcan şi cămătar în timpul grevei muncitorilor. Marques deţine în* Oile Domnului *un rol asemănător cu acela al lui Macedo din* Pădure virgină *şi cu al protectorului din* Emigranţii. *îl caracterizează, ca şi pe aceştia din urmă, făţărnicia, viclenia, totala lipsă de scrupule*.

Horacio, venit la oraş suşi caute de lucru, află de la îşi arquès, pentru prima oară, de proporţiile pe care le-a luat şomajul. Când vânzătorul din băcănia acestuia a murit de tifos, s-au prezentat imediat

mai, mult de douăzeci de oameni care solicitau postul și dintre care mulți veneau cu recomandații, unul chiar de la președintele Camerei municipale. Multe familii ar fi fost fericite să-și plaseze pe vreunul din fii în băcănia lui Marqués, chiar și fără salariu, doar pe mâncare și îmbrăcăminte. Toți fură refuzați.

Astfel de la început Ferreira de Castro ne pune în fața șomajului portughez. „Nu e de ajuns să vrei să muncești, trebuie să și găsești de lucru", declară cu amărăciune Horacio, prietenului său Manuel Peixoto. Suntem nu în Portugalia dinaintea primului război mondial, ci în Portugalia din jurul celui de al doilea război mondial și în acești mai bine de douăzeci de ani milul emigrării a dispărut. Cu toții știu, așa cum rezumă Marqués, că „în țări bogate ca America, unde ar trebui să găsești de lucru, sunt milioane de șomeri „și că *„ceea ce îi scoate din încurcătură e doar războiul care ucide pe unii și dă de lucru altora".*

Prima figură de industriaș cu care facem cunoștință în acest roman este Vasco da Gama Sotomayor, posesorul unei vaste întreprinderi de prelucrare a linei. Romancierul descrie acea varietate de exploatatori adepți ai „paternalismului". Fabricantul are o mulțime de fini cu care lucrează în întreprinderea sa. În timpul unei greve, Sotomayor observă că finii săi nu și-au urmat tovarășii, ci au continuat să lucreze. De atunci nu a refuzat niciodată să devină nașul unui nou născut. Falsa mărinimie de care nu beneficiază decât el însuși, utilizarea acestor fini ca masă de manevră împotriva muncitorilor care-și revendică drepturile, transformarea lor în spărgători de greve și, paralel cu aceasta, continua lor exploatare, iată ce demască scriitorul în „paternalismul" care este inspirat de către oamenii bisericii și care, în aceeași perioadă, se bucura în Franța, sub regimul fascist de la Vichy, de o deșănțata propaganda.

În acest tablou amplu al societății portugheze trecem de la un mediu la altul. În această călătorie, ajungem să ne dăm seama că mizeriei și abrutizării de la sate îi corespund mizeria și abrutizarea din orașe. Într-un mod sobru romacierul relief cază identitatea de interese dintre țăranii săraci și muncitorii din fabrici și uzine.

Ferreira de Castro denunță pe rând toate formele pe care le ia exploatarea în industria portugheză. Ca și Pereira Gomes, care a denunțat în Esteiros *exploatarea muncii copiilor, el ne vorbește de copiii care lucrau de la răsăritul și până la apusul soarelui, încasând în acest timp pedepse și bătăi.*

Asigurările sociale există doar cu numele. Pensia de bătrâneţe e un lucru necunoscut în regimul lui Salazar. Romancierul citează cazul Senhorei, Francisca care muncise timp de cincizeci de ani într-o ţesătorie – mai întâi fetiţă, apoi soţie, în cele din urmă văduvă – şi care nu părăsise lucrul decât atunci când ajunsese în preajma orbirii. Bătrânul al cărui cadavru este descoperii de muncitori şi dus în paltonul lui Răvaşeo, fusese ţesător în Teiocoso. Avea o fată şchioapă care, în pofida, beteşugului, trebuia să muncească în fabrică. Când Răvaşeo se îmbolnăveşte de cancer, ea trebuie să muncească la terenul cu cartofi al mamei sale. În casa lui Ricardo, alt muncitor care apare în roman, sărăcia s-a cuibărit cu mult înainte de izbucnirea grevei. Vinderea paturilor nu astâmpăra foamea copiilor, nu aduce mâncare şi căldură în casă.

Patronii, oameni ca Vasco da Gama Sotomayor sau ca Azevedo de Souza, exploatează, corup, terorizează. Şi-au strecurat peste tot uneltele: în sindicate, în Camera municipală de muncă, ce a ajuns să devină expresia intereselor lor. Din când în când, cele o acţiune demagogică şi diversionistă ca aceea a construirii de locuinţe pentru muncitori: şaptezeci de case pentru şase mii de muncitori şi nici măcar aceste şaptezeci atribuite altora decât cozilor de topor ale patronilor. În schimb, la inaugurare, discursul unuia dintre acei doctori în drept care fac apologia „paternalismului", a „armoniei sociale", a „fuziunii diferitelor clase ale societăţii" etc. *Discursurile nu pot ascunde însă teroarea permanentă. Greviştii sunt arestaţi. împotriva mulţimii care încearcă să-i elibereze sunt mobilizate forţele „ordinii stabilite". Când muncitorii, rezistând, continuă greva, poliţia interzice caselor de amanet să avanseze bani pe obiectele care aparţin greviştilor.*

Dar nimic nu poate opri pe oameni ca Marreta, Tramagal, Belchior, Răvaşeo, Ricardo, Gabriel Alcafoses, Jaão Ribeiro, Pedro, Boca Negra etc. *să lupte mai departe împotriva exploatării, pentru satisfacerea revendicărilor lor juste. Cei mai conştienţi duc muncă de lămurire în familii şi printre tovarăşii lor care nu au ajuns încă la o conştiinţă de clasă. Astfel Marreta îi explică lui Horacio, pe care îl chinuie dorinţa aprigă de a vedea atribuindu-i-se unul din cele şaptezeci de apartamente şi care în felul acesta uită de mizeria generală şi de luptă: „Găseşti o oală plină de galbeni şi-ţi construieşti o casă. Tu eşti mulţumit, dar ceilalţi*

Romancierul urmăreşte procesul de clarificare interioară, de

ajungere la o conştiinţă de luptă, aşa cum se manifestă el în cursul acţiunilor întreprinse de muncitori. Lupta împotriva exploatatorilor se dovedeşte a fi dătătoare de *energie, de puteri noi. În cursul ei muncitorii şi femeile lor descoperă şi mai bine faţa hida a capitaliştilor. „În noaptea aceea oamenii se despărţiseră plini de puteri noi, iar dimineaţa femeile duseră de acasă, suspinând mai puţin decât în alte dăţi, ultimele obiecte de uz casnic*".

Chiar Hnracio începe să se transforme. Nu mai e speriat că, participând la grevă, va fi dat afară din fabrică. Începe să vadă că situaţia lui personală nu poate fi soluţionată decât în cadrul soluţionării situaţiei generale, a victoriei muncitorimii portugheze, încurajată de izbânzile sovietice împotriva fascismului.

Faţă de romanele precedente, Oile Domnului *constituie astfel un real pas înainte. Romancierul nu a mai cuprins doar un singur sector, ci întregul câmp al realităţii sociale, redând cu o admirabilă putere de sinteză problemele cele mai de seamă, cu toate impli-Dar nivelul politic arătat de muncitorimea portugheză în lupta ei împotriva regimului este în realitate superior celui pe care îl demonstrează eroii cărţii. Scriitorul nu a ştiut să scoată în evidenţă rolul Partidului Comunist portughez, adevăratul organizator al acestor lupte eroice. În descrierea unor muncitori care luptă pentru drepturile poporului întâlnim, ca în portretul lui Marreta, urme de anarhism care poate că dacă. vor mai fi existând la unii dintre sindicalişti nu sunt totuşi proprii elementelor celor mai avansate, cum apare Marreta în carte, nu sunt reprezentative pentru mişcarea sindicală portugheză.*

S-ar putea ca aceste omisiuni să se datoreze şi condiţiilor de teroare, în care se desfăşoară creaţia unor scriitori de curaj, ca Ferreira de Castro în Portugalia.

Oile Domnului *conţin odată cu demascarea exploatării şi terorii instaurate de regimul lui Salazar în Portugalia şi un puternic îndemn la luptă. Din punct de vedere artistic avem de a face cu o operă sobră în care fiecare eveniment sintetizează o siivaţie, subliniază o stare de lucruri, capătă o deosebită putere de elocvenţă. În descrierea peisajelor, în conturarea eroilor, în acumularea epică, nimic inutil. Un stil precis, concentrat care îşi atinge întotdeauna ţinta.*

Acţiunea romanului Renunţarea lui Don Álvaro *se desfăşoară în Spania din timpul celei de a doua republici, când forţele reacţiunii se şi pregăteau pentru trădarea lor din 1937, pentru aruncarea poporului în*

lanţurile dictaturii fasciste. În unele pagini ale romanului e vorba în treacăt de cei lăsaţi să urzească în libertate noi comploturi, printre alţii de Queipo de Liano. Este epoca lui Alcalá Zamora, Azana, Gil Ttobles, etc., *epocă în care burghezia spaniolă, după ce făcuse posibilă dictatura lui Primo de Rivera, nutrea visul unui nou regim fascist.*

În notaţii scurte, Ferreira de Castro prezintă pe duşmanii poporului şi ai republicii, neuitând nici pe oamenii bisericii.

În jurul lui Don Álvaro Soriano, vechi luptător socialist, membru de seamă al Partidului Socialist spaniol, deputat, fost ministru, unul dintre cei mai stimaţi avocaţi ai baroului madrilen, biserica îşi are oamenii ei. În primul rând pe Mercedes, sora lui Don Álvaro, fiinţă care a privit întotdeauna cu duşmănie lupta fratelui său pentru cauza poporului şi care profită de procesul de îmburghezire a avocatului, de ambiţiile şi apetiturile care l-au cuprins, de treptata lui decădere morală, pentru a-i forţa mina, a-l face să demisioneze din partidul său şi să se înscrie în partidul naţional. Susţinută, de oamenii bisericii – printre care duhovnicul ei, părintele Balmeş – de comun acord cu fiul lui Don Álvaro, Paco, şi în nesfârşite tratative cu *Partidul Naţional al politicianului Ballesteros, Mercedes ajunge să strecoare, într-un ziar de dreapta, o ştire care nu corespunde adevărului şi care anunţă părăsirea de către Don Álvaro a partidului său. De fapt, informaţia traducea intenţiile nemărtufisite ale personajului şi îl silea să ia o atitudine precisă, să se manifeste practic.*

Cum de ajunsese aici un om care în tinereţea lui luptase cu sinceritate şi curaj, un om care înflăcărase masele prin verbul lui şi le antrenase la luptă? Bătrâneţea, procesul acesta de decrepitudine biologică, nu constituie pentru romancier o explicaţie. Mai mult încă, scriitorul ne face să înţelegem rădăcinile sociale ale transformărilor sufleteşti ale personajului său. Acesta din urmă trăieşte, de la un moment dat, într-un mediu burghez, împotriva influenţelor căruia nu luptă cu destulă tărie. El îşi dă seama, de pildă, că de infracţiunile şi crimele săvârşite nu sunt într-atâta de vină clienţii săi, pe cât este de vină sistemul social existent. „Vina este mai mult a organizaţiei sociale în care trăim decât a oamenilor înşişi", afirmase el odată într-o conferinţă ţinută la Asociaţia Avocaţilor din Barcelona. „Într-o societate cinstii organizată, majoritatea josniciilor omeneşti pe care le cunoaştem acum va dispărea, nemaiavând pentru ce să se manifeste. Până tiuici, profeţia cere ca avocatul să lucreze tocmai în cloaca o ci – lăţii actuale. În zadar

va încerca să exercite o misiune purificatoare, în zadar, căci purificarea nu trebuie efectuată în consecinţe.

Dar toate acestea, sunt lucruri la care Don Álvaro participă doar intelectual. Ele mi-l împiedică să se simtă măgulit atunci când marii afacerişti recurg la serviciile sale de avocat. Ele nu-l rupiedică să dea frâu liber dorinţelor sale de parvenitism şi ambiţiilor sale politice. Îşi *cumpără o casă la San-Raphael, o maşină, ele. Justificările, nu lipsesc. Don Álvaro găseşte argumente din*

Pătrunderea în Partidul Socialist a unor elemente tinere care dovedesc conştiinţă de luptători, şi creşterea popularităţii lor, începe să-l supere. Aceştia aduc „o vigoare nouă" prin radicalismul lor. Don Álvaro opune acestui radicalism, ceea ce i se pare a fi o „înţelepciune rezultata dintr-o îndelungata experienţă politică", dar care nu este în realitate decât o înlănţuire de cesiuni făcute duşmanului, de clasă, de dări înapoi *şi de tranzacţiuni care compromit interesele exploataţilor.*

După apariţia informaţiei care anunţă intenţia lui de a se retrage din Partidul Socialist, acesta din urmă se vede nevoit să-l excludă din rândurile sale, cu atât mai mult cu cât Soriano refuzase orice explicaţie emisarilor trimişi în acest scop. Concomitent, se descoperă că Paco Soriano s-a folosit în timpul ministeriatului tatălui său, de numele acestuia, pentru a realiza diferite traficuri de influenţă, despre care însă tatăl nu ştia nimic.

2

17

Don Álvaro, în pofida tuturor acestor trăsături negative care s-au dezvoltat în el în decursul anilor, nu este un cinic. El nu poate uita zilele tinereţii sale revoluţionare şi oameni ca dascălul său Pablo Iglesias, ca bătrânul socialist Pepe Martínez sau ca luptătorii Raurell şi Cabanillas, dintre care ultimul, apărând tribuna de pe care vorbea Don Álvaro de atacul gărzilor civile, îşi pierduse un braţ. Oamenii aceştia sunt pentru el un izvot necontenit de remuşcări pe care în zadar încearcă să le înăbuşe. Ultima sută de pagini a cărţii este închinată lungilor discuţii pe care Don Álvaro le susţine cu cel de al doilea fiu al său, Enrique şi cu bătrânul său prieten Pepe Mertinez. Discuţii dramatice, în care cei doi interlocutori ai săi demontează resorturile intime ale actelor lui Don Álvaro. punându-l pe acesta în faţa decăderii sale morale şi în faţa consecinţelor pe care le poate avea un asemenea act în lupta mereu mai dârză împotriva exploatatorilor. În urma acestor clarificări, Don Álvaro, care intenţiona

să se ralieze partidului naţional, renunţă şi se retrage din politică şi din avocatură, hotărându-se să se dedice redactării memoriilor sale, pentru ca acţiunile unei tinereţi lipsită de orice trădare, să fie exemplu celor ce au să-l citească.

Ferreira de Castro nu discută moralitatea omului politic în abstract. Poziţia pe care se situează atunci când vorbeşte prin intermediul unor personaje ca Enrique şi Pepe Martínez este o poziţie progresistă, îndrăznim să spunem că este chiar poziţia socialismului ştiinţific. Căci oare la ce altceva se referă autorul atunci când scrie: „Secolul XIX a reuşit să dividă eternitatea în două părţi deosebite: în prima, lumina a înaintai cu încetineala tenebrelor; în a doua ea a atins surprinzătoarea iuţeală a luminii siderale", dacă nu tocmai la apariţia marxismului?

Romancierul nu are faţă de Don Álvaro decât dispreţ. Aceasta, se vede şi din cuvântul înainte care însoţeşte romanul: Don Álvaro apare ca una din acele „crisalide ambiţioase sau versatile".

Renunţarea finală a lui Álvaro Soriano, retragerea lui din politică este, în condiţiile în care se duce lupta într-o ţară capitalistă, un succes al forţelor progresului. Ceea ce nu înseamnă însă că această renunţare îl reabilitează pe trădător. Romancierul e conştient de aceasta şi chiar o subliniază opunând jalnicului său erou pe reprezentanţii luptei pentru libertatea şi dreptatea poporului care nu s-au dezminţit niciodată: Pepe Martínez sau tinerii Enrique Soriano şi socialistul Zornoza, al cărui radicalism îl apropie de comunişti.

Ferreira de Castro, prin mijlocirea unor asemenea personaje, a prefăcut în pulbere toate pretinsele argumente ale trădătorului Don Álvaro. El a demascat în acelaşi timp şi „scepticismul" sau „deznădejdea" intelectualilor vânduti burgheziei, arătând ce se ascunde sub asemenea atitudini. Concomitent, prin glasul lui Pepe Martínez, scriitorul îşi mărturiseşte încrederea sa în om: „Noi ne îndreptăm necontenit defectele, pentru a realiza opere şi fapte minunate. Transformăm lumea şi, în ciuda micimii noastre, în ciuda fragilităţii vieţii noastre ajungem la rezultate surprinzătoare, la creaţii de o măreţie aproape neverosimilă".

Că trădări ca ale lui Don Álvaro nu pot zăgăzui elanul revoluţionar al maselor e un alt lucru pe care scriitorul îl ştie şi îl exprimă odată cu bătrânul socialist Pepe Martínez: „În câmpul luptei sociale, în locul unui singur dezertor, apar mii de luptători care aduc sacrificiul întregii lor vieţi pentru izbânda ideilor înaintate".

Autorul subliniază astfel care sunt forţele noului şi către cin le *îndreaptă dragostea lui*.

„Renunţarea lui Don Álvaro" este o profesie de credinţă umanistă, progresistă, care aduce un aer curat în conformismul înăbuşitor al literaturii portugheze, care arată orientarea lui Ferreira de Castro şi care este semnul dezvoltării şi în Occident a unei literaturi închinată omului şi vieţii, păcii şi democraţiei.

Dacă în unele din romanele anterioare romancierul nu izbutise să redea decât un fel de opoziţie revoluţionară, spontană şi neorganizată, în ultimele două el a început să ne prezinte creşterea conştiinţei politice a maselor, progresele realizate pe drumul organizării acestei lupte, forţele care o organizează. Odată cu aceasta mesajul său a crescut în optimism, afirmându-se mai puternic credinţa în izbânda exploataţilor şi asupriţilor.

Încredere în om, dragoste, voinţă de luptă împotriva unei orânduiri „care jigneşte nu numai spiritul nostru de justiţie, ci şi inteligenţa umană", iată ce se desprinde din ultimul roman al scriitorului, roman care luminează, retrospectiv, etapele drumului parcurs de acest luptător pentru pace şi democraţie, de 11 prima sa carte şi până azi.

EUGEN SCHILERU

I

Cum văzu oile şi caprele închise în ţarcuri, ca în fiecare seară când se întorceau de la păscut, Pilot socoti că-şi isprăvise treaba. Nu mai aşteptă să apuce şi ciobanul drumul spre casă. O porni singur, cu coada între picioare, cu botul în pământ; mergea bleg şi abătut ca un câine de pripas sătul de viaţă; dar deodată adulmecă ceva în aer, un miros care-i era cunoscut. Coada i se ridică, arcuindu-se frumos în chip de mâner de umbrelă, capul i se înălţă şi ochii lui mici, până atunci lipsiţi de viaţă, începură să sclipească. Pilot grăbi pasul. Drumul era însă plin de ispite, cu popasuri cu neputinţă de ocolit, statornicite de toţi câinii ce trecuseră pe acolo în atâtea veacuri de când exista târguşorul Manteigas. Nevoit să se oprească, stropea în dreapta şi în stânga, ici un bolovan, colo un castan bătrân, dincolo colţuri vechi de zid. Dar făcea asta vesel şi cu vădită grabă; apoi o lua din nou la goană, adulmecând mereu urma stăpânului. îl simţea din ce în ce mai aproape şi bucuria îi creştea tot mai mult. În sfârşit îl zări. Horacio era împreună cu Idalina, o fată din târg pe care Pilot o cunoştea. Şedeau pe

un dâmb de stâncă ce se înălţa ceva mai departe de şirul de case negre, cu tencuiala căzută, ale Ariel, în capul târgului. Dar Horacio era atât de prins în valul vorbelor ce le spunea fetei, că nici nu băgă de seamă apropierea câinelui.

Văzându-l astfel. Pilot stătu locului o clipă, dând numai din coadă şi fremătând de bucurie, apoi se hotărî şi cu sfială îşi lipi botul de pulpa piciorului lui Horacio, aşa cum obişnuia când păzeau împreună turmele pe creasta muntelui şi când stăpânul îl chema să-i dea de mâncare.

De abia atunci îl luă în seamă Horacio. Flăcăul abia se liberase din armată; chiar în ziua aceea se întorsese acasă. Prins de bucuria de a-şi vedea din nou mama şi tatăl, pe vecini şi mai ales pe Idalina, nu se gândise încă la câinele său, vechiul şi bunul tovarăş. Mişcat, îl mângâie, pe cap, oprindu-se din povestit.

— Uite-l pe Pilot! Pilot al meu!

Idalina îşi întoarse numai o clipă ochii spre el, apoi şi-i aţinti din nou asupra stâncii, cu aceeaşi privire îngândurată pe care-o avusese la venirea câinelui. Tăceau amândoi. Horacio urmă cu glasul de mai înainte:

— Cum îţi spuneam, cazarma artileriei antiaeriene era chiar pe malul mării. Se vedeau trecând vapoarele care se duceau la Lisabona. Unele erau atât de mari, încât pe puntea lor stăteai ca pe uscat. Nimănui nu-i putea fi teamă că se scufundă. Foarte aproape de cazarmă se afla oraşul Estoril. Cred că ai auzit vorbindu-se de Estoril. E un oraş fără seamăn de frumos. Pinii par anume crescuţi acolo ca arbori de podoabă. Pe unii din ei trandafirii se caţără până sus pe ramuri. Şi toate străzile sunt curate ca lespezile din biserici, în zilele când eram învoit în oraş, nu mă săturam privind. Ce de automobile! Aleargă şi se strecoară în toate părţile. Şi ce de lume! Oamenii mişună şi vorbesc nişte afurisite de graiuri pe care nimeni de la noi nu le-ar putea pricepe.

Horacio îşi puse deodată frâu gurii. Din purtarea şi din tăcerea îndărătnică a Idalinei înţelese că fata se gândea la altceva, aşteptând ca el să se întoarcă la cele ce vorbiseră mai înainte. Cu o mişcare repezită, Horacio împinse în lături capul lui Pilot şi lămuri:

— Îţi vorbeam de Estoril pentru că mi-a rămas gândul la casele lui. Nici nu poţi să-ţi închipui ce case minunate! Astea ale fabricanţilor de pe aici par o nimica pe lângă cele ce le-am văzut acolo. Sunt clădite

în fel şi chip. Unele au grădini mari în jur şi poţi vedea flori în ele şi în toiul iernii. Stăteam ceasuri întregi privind la ele şi mă gândeam: să tot trăieşti în asemenea case şi să ai copii cât de mulţi, nu ca în cocioabele de la noi. Mai pe urmă am înţeles însă că acele case atât de mari nu erau de mine. Dacă vreuna din ele ar fi a mea, m-aş pierde într-însa. Alţi oameni, alte obiceiuri! Bogaţilor le place să aibă saloane şi să doarmă fiecare în odaia lui, pe când eu ţin să dorm totdeauna strâns lipit de Idalina mea…

Horacio râse uşurel şi o privi adânc în ochi, încercând s-o facă să dorească şi ea acelaşi lucru. Dar zâmbetul Idalinei pluti pe buzele ei atât de melancolic, atât de înghelat, atât de silit, încât Horacio ridică glasul:

— Nu-mi face mutra asta, că mă scoţi din fire! Ce-am chibzuit nu-i împotriva ta. Ai să vezi!

Şi-şi schimbă din nou glasul:

— Într-o zi m-am dus dincolo de Estoril, într-un orăşel numit Parede. E mai puţin strălucitor, dar tot aşa de curat, ca-n palmă. Phii! ce căsuţă am văzut acolo! Mititică, dar aşa de frumuşică că mi-a rămas inima la ea! Ah! cum să te fac să o vezi şi tu!…

Întinse mâna şi arătă în capul ulicioarei:

— Uite! Cam aşa era, ca aceea a mătuşii Luciana. Dar în loc să fie neagră, închipuieşte-ţi-o albă toată, cu ferestrele vopsite în verde. Şi de jur-împrejur flori, multe flori! M-am gândit numaidecât că o căsuţă ca asta ar fi tocmai potrivită pentru noi. Nu acolo, de bună seamă. Aici s-o avem. Am putea s-o clădim aşa ca să nu coste scump. Ştii ce-aş vrea mai mult? Să fie curată şi veselă şi să n-aibă gândaci sub podele, cum cred că mişună în casa asta de aici. Uite de ce ţi-am spus că trebuie să amânăm nunta!

Idalina, care până atunci nu-şi descleştase gura, vorbi în sfârşit.

— Lasă că înţeleg. Nu mai eşti ca înainte. Te-ai schimbat. Dacă m-ai iubi, n-ai fi pomenit de amânare.

Horacio o privi zâmbind, cu ochii plini de dragoste:

— Ia taci! Dacă am fi într-un loc mai ferit, unde să nu ne vadă nimeni, ţi-aş mușca buzele cu atâta loc, că n-ai mai zice că m-am schimbat. Doar pentru binele tău mă frământ, prostuţo, şi pentru binele copiilor noştri! Vreau să-mi faci copii mulţi, copii care să-ţi semene, m-auzi? Azi dimineaţă, în tren, la ce crezi că mă gândeam? La asta: ce fericiţi o să fim când o să avem copii. Dar nu vreau să-i creştem

într-o casă murdară, într-o cocină de porci, cum sunt casele de pe-aici. Dac-ai şti cum cresc copiii la Estoril! Acolo să vezi îngrijire! Când n-au decât câteva luni, îi plimbă în cărucioare, iar dacă se fac mai mari, se joacă vara pe malul mării sau în grădina casei. Ţi-i mai mare dragul să-i priveşti! Ştii că mie mi-au plăcut întotdeauna copiii! Din pricina lor am tras odată o spaimă… Mă tot uitam la prichindeii care se jucau într-o grădină, când stăpânul casei a venit la gard şi s-a răstit la mine: „Dacă te mai ţii de jupâneasa mea, să ştii că mă plâng comandantului!" Nu văzusem nicio jupâneasă, dar n-am avut când să-i spun ce priveam, că îmi şi întorsese spatele. Poate că ghicise că făceam armata de puţină vreme şi eram încă nătăfleţ. Câteva zile la rând mi-a fost teamă să nu-mi dea comandantul vreo pedeapsă. Biueînţeles, copiii noştri n-au să poată creşte în huzur, fiindcă noi suntem săraci, dar tot am putea încropi o căsuţă pentru ei şi pentru noi. Case de-astea, frumuşele, nu sunt numai la Estoril, dar mai înainte nu luam seama la ele.

Idalina îi curmă vorba:

— Bani ai?

Plin de încredere în răbdarea şi puterea lui de muncă, Horacio vedea totul în bine.

— Găsesc eu bani, răspunse el. Nu-i am, dar pot să fac rost. Cu patru, cinci contoş cumpăr de la moş Bernardo un petic de pământ sus, pe munte, la soare. Şi de nu s-o putea acolo, în altă parte. Nu-mi trebuie cine ştie ce. Cu încă cinci-şase contoş trebuie să punem casa pe picioare. Două odăi ne ajung: una pentru noi, alta pentru copii, când or creşte; apoi o odaie în care să mâncăm, o bucătărie şi tot ce mai trebuie pe lângă casă. Dacă găsim piatră prin apropiere, ieşim şi mai ieftin. Am să mă duc chiar cu, duminica şi oricând oi avea răgaz, ca să scol piatră. De bună seamă că va fi nevoie de zidari, de limplari şi pentru asta va trebui să fac rost de ceva bani. M-am gândit mult la toate… Ce crezi! N-o să rămân toată viaţa cioban! Trebuie să-mi caut altă îndeletnicire, ca să câştig mai mult.

Cu glas scăzut, ca de spovedanie, Horacio îşi urmă

— Când mi-au dat biletul de lăsare la vatră, am căutat un serviciu la Lisabona. Ieri dimineaţă am întrebat la două depozite de vinuri la Pocco de Bispo. Nu m-au angajat, fiindcă n-am avut pe cineva mai de seamă care să pună o vorbă bună. A mers cu mine tatăl unui soldat cu care m-am împrietenit în armată, dar el vorbea ca un om de rând şi patronii nici nu-l luau în seamă. De asta cred că nu m-au primit.

Dar am şi eu oameni care pot să mă sprijine. Pentru clăditul casei nu mă bizui numai pe banii ce i-am pune deoparte într-un an, doi. Când am să câştig bine, o să pot lua cu împrumut ce nu-mi ajunge, iar banii îi dau eu înapoi încetul cu încetul. Dar ce-i cu tine?

Pe obrajii Idalinei alunecau grăbite două lacrimi. Mirat, Horacio o întrebă încă o dată:

— Dar ce-i cu tine? De ce plângi?

Fata izbucni în hohote de plâns:

— Dacă ţi-aş fi mai dragă, n-ai fi încercat să rămâi la Lisabona după ce te-a liberat. Mie, când a început războiul, îmi pierise şi somnul de grija ta, fiindcă erai soldat şi se vorbea că mai devreme ori mai târziu trebuie să intre şi Portugalia în război. Mi se rupea inima din pricina ta… Ah, proastă mai eram! Eu mă chinuiam şi tu n-aveai niciun zor să te întorci! De ce-ai minţit mai adineauri, când mi-ai spus că mureai de dorul meu?

Horacio se încruntă.

— Era adevărat! strigă el. Nu vorbi prostii, că mă supăr. Ce arc a face una cu alta? Doream ca un nebun să mă-ntorc şi să te văd. Doar pentru binele tău aş fi rămas acolo, dacă găseam un loc bun.

— Te-ai schimbat, te-ai schimbat, scânci ea. Ai umblat prin oraşe mari, cu cine ştie ce fel de oameni şi te-ai înrăit şi tu!

Horacio se sili să zâmbească:

— Dacă te-ar auzi cei care au recrutat odată cu mine, ce-ar spune? Mureau de ciudă că eu am fost trimis la antiaeriană. Toţi ar fi vrut să fie trimişi acolo, ca să poată vedea Lisabona, care era la doi paşi. Hai, isprăveşte! Şterge-ţi lacrimile. M-am schimbat? Poate. Dar în bine.

Îi luă mâna şi o strânse, privind-o adânc în ochi:

— Cum, nu mă înţelegi?

Cu dosul palmei Idalina îşi şterse faţa bucălată şi oacheşă. Avea buze cărnoase, care straşnic îl mai ispiteau pe Horacio, deşi i-ar fi plăcut să nu aibă deasupra buzei pufuşorul care prevestea o mustaţă, cum avea mamă-sa.

— Atunci de ce să nu ne cununăm? Ne facem casa pe urmă încetul cu încetul.

— N-o să putem atunci. M-am gândit şi eu la asta, dar mi-am dat seama că n-o să putem. După căsătorie vin copiii, greutăţile sporesc şi n-am mai putea pune un ban deoparte. M-am gândit eu şi la asta. Crezi că sunt mai puţin grăbit ca tine?

Şi strânse mai tare mâna Idalinei.

— Dacă ai şti!…

— O să luăin o casă cu chirie, aşa cum hotărâsem, se încăpăţâna ea. Aşa face toată lumea. Câţi oameni au casa lor? De ce să fim noi mai breji ca alţii?

— Nu vreau să fiu mai cu moţ ca alţii, dar vreau să am o casă care să-mi placă. Oamenii închiriază o cocioabă ca astea de aici, se învaţă cu ea, uită de ei, se înfundă în necazuri. Şi cu cât îţi sporesc odraslele, cu atât te gândeşti mai puţin la casă şi, dacă nu te gândeşti, n-o mai poţi scoate la capăt! Nu vreau să ne împotmolim! Din ziua când ne-om lua, vreau ca odaia şi toată casa să fie ale noastre, să fie nou-nouţe şi, când o să răinmern singuri, am să mă reped la tine ca un lup flămând… să te mănânc cu sărutări. Uite aşa!

Îşi ţuguie buzele ca pentru sărutare:

— Vezi!… Aşa mi se nălucea la cazarmă, când stingeam lumina şi ne culcam. Porneam să mă gândesc la tine şi se făcea ca şi cum ne-am fi luat atunci. Of, mă gândeam atâta, că începea să mă doară capul şi nu mai puteam adormi.

Se înseră. Pe culmile munţilor mai stăruia o dungă trandafirie, dar dedesubt umbrele pluteau din ce în ce mai dese. Cu mândrele lor povârnişuri, munţii împrejmuiau târgul pitit în fundul larg al văii, lângă malul Zezerului; în liniştea amurgului, râul îşi mina valurile mai repede, cu un clipocit mai puternic şi alerga cânt. Înd printre pietrele albiei. Lumina soarelui se înâlat dincolo de munţi se destrăma ca o maramă scămoşată, întinsă peste negurile necuprinsei văgăuni, făcând să mai licărească o dată olanele roşii ale caselor mai răsărite, în timp ce acoperişurile negre ale celor sărace se şi mistuiseră în beznă. Pe costişe, pinii zugrăveau pete negre, iar la poalele pădurilor străvechi, castanii cu coroanele rotunde păreau fără trunchiuri: mogâldeţe de verdeaţă înşirate pe clin ca nişte corturi la un popas de noapte.

Idalina încercă să-şi tragă mâna pe care i-o strângea Horacio.

— Mă duc, şopti ea. Fă aşa cum vrei tu. Păcat numai că eu şi marna am pregătit o mulţime de lucruri pentru zestre şi toată lumea credea că o să facem nunta îndată ce te întorci, aşa cum spuneai altă dată.

Era atâta tristeţe şi supunere în glasul ei, că Horacio se înduioşă.

— Nu, nu! Nu aşa cum vreau *eu*. Să nu fie aşa decât dacă vrei şi tu. Ţi-am spus numai că ar fi o prostie să ne grăbim. Suntem tineri şi

mai putem aştepta. N-ai împlinit încă douăzeci de ani şi nici eu n-am trecut cu mult peste ei. În doi sau trei ani ne-am clădi căsuţa şi am începe viaţa cum ar fi mai bine. Dar dacă tu nu vrei, mă las păgubaş! Câte. odată parcă doresc să nu vrei, deşi îţi spun altfel. Dar ard de dorinţa să fac dimpotrivă, înţelegi?

Idalina nu-i răspunse îndată. Pilot, care o ştersese în răstimp, veni să se culce pe stâncă, la picioarele lor. Umbra nopţii se urcase până la jumătatea coastei; mai jos, pe cărare, trecea bătrâna Januaria, mama Idalinei, ducând o legătură de vreascuri pe cap.

În tăcere, gândul Idalinei cântarea încet vorbele lui Horacio, făcându-le loc peste îndărătnicia ei. În sfârşit îşi dădu seama că el vorbea din inimă.

— Poate-i mai bine cum spui tu, şopti ea într-un târziu. Dacă stai şi te gândeşti, poate că-i mai bine! Mi se rupe inima, dar o să facem cum vrei tu.

— Crede-mă că şi mie mi se rupe inima, dar gândul că ai să mă aştepţi, când mă întorc de la lucru, într-o căsuţă nouă, unde copiii noştri or să se joace pe o podea curată, mă umple fie bucurie. Ai să vezi ce fericiţi o să fim!

Cu un gest nestăpânit, încercă s-o îmbrăţişeze, dar ea se feri.

— Nu, nu, să nu ne vadă cineva. Haidem, e târziu.

Întunericul îneca pământul din adâncul văii până pe culmile muntelui Penhas Douradas. O pulbere de funingine plutea parcă peste toate, peste casele oamenilor şi vizuinile lupilor, peste câinele râpoase ale munţilor, punând stăpânire chiar pe bolta cerului.

Stătuseră mult de vorbă. Când se ridicară, Idalina îl privi în faţă pe Horacio. Prin vălul de întuneric i se păru mai puternic, mai bărbat. Era mândra că-l va avea ca soţ şi tristă că nu putea fi al ei îndată.

Mergeau în tăcere unul lângă celălalt. Uneori, trupurile lor se atingeau. Îndemnat de un gând ce i se cuibărise în minte, Horacio provoca înadins această atingere, dar aşa ca din întâmplare. La fiecare pas, ochii săi scormoneau prin preajmă. Nu era nimeni. Numai câteva fire de lumină se strecurau prin crăpăturile obloanelor, cu atât mai vii cu cât noaptea îşi lăsa mai greu zăbranicul peste pietre şi peste noroaie. O făptură omenească se ivi în depărtare, dar numaidecât pieri într-o cocioabă. Trecând pe sub ferestrele babei Luciana, îşi ridică privirea şi le văzu închise. Idalina băgă de seamă grija cu care Horacio cerceta primprejur şi înţelese ce avea de gând.

Şi ea voia acelaşi lucru, dar se făcu că nu pricepe.

„Ar fi mai bine aici, chibzui ea, până nu ajungem pe ridicătura aceea de piatră, care-i prea la vedere".

Tocmai atunci Horacio întinse braţele şi o trase spre el. Ea se împotrivi puţin, de formă, dar buzele li se împreunară şi mâna bărbatului începu să coboare, mângâietoare, spre sânul fetei, când se auzi un scârţâit uşor. Horacio ridică ochii şi mai mult bănui decât văzu chipul bătrânei Luciana la fereastra pe care atunci o deschisese. Idalina se fâstâci de tot. Zâmbi şi el încurcat, apoi se răsti, ridicându-şi capul:

— Ascultă, baborniţo, să-ţi ţii gura dacă nu vrei să cadă trăsneţul pe casa dumitale! auzi?

Drept răspuns, baba trânti fereastra cu zgomot, apoi o deschise din nou, se aplecă peste pervaz scoasă din fire şi zbieră către Idalina:

— Nu ţi-e ruşine să baţi drumurile ca o căţea? Nu poţi să mai aştepţi, prinţeso? Of, câte ţi-i dat să mai vezi în zilele noastre!

Şi, înainte de a-şi primi papara ce-o merita, baba Luciana trânti la loc fereastra.

Idalina o luă repede la picior. Horacio abia se putea ţine de ea, încercând să facă haz de necaz. Înţelese că fata plângea.

— Lasă, nu-i nimic, o linişti el. Aşa-i bătrâna, doar o cunoşti. Nu-i măritată, nimeni n-a dorit-o vreodată şi s-a înrăit. Să nu-ţi pese de ea. Ce, după ce am stat atâta vreme departe de tine, să nu te sărut la întoarcere? Zgriptoroaica s-o fi pitit toată după-amiaza pe după geamuri ca să ne pândească…

— O să bată toba peste tot, îngăimă Idalina suspinând.

— N-are să îndrăznească. Şi chiar dacă trăncăneşte, atâta pagubă! Tot ne cununăm!

Începură să coboare. Drumul pe care mergeau era îngust, o ulicioară pe care stăruia duhoarea de măgar şi de porci, amestecată cu fumul înecăcios de lemn crud. Din ulicioară porneau zeci de cărări întortocheate; unele se înfundau prin curţi, altele coteau, se încrucişau ca într-un labirint şi se pierdeau în unghere întunecate.

Casele negre şi roase de vechime se lipeau cu temeliile lor de granit unele de altele. Sus, tablele de zinc ruginite făceau streaşină pereţilor de lut. Câteva cocioabe îşi arătau cerdacurile de lemn putrezit; altele, mai puţine, aveau scări pe afară, încununate de un mic pălimar pătrat, unde femeile ţineau sfat la ceasul de taifas cu vecinii. Prin câteva uşi şi ferestre deschise se puteau vedea palele roşietice de foc la

care fierbea mâncarea pentru cină. Umbre de bărbaţi, de femei şi de copii, în haine zdrenţuite, cu feţele aprinse de strălucirea focului din vatră, se mişcau învălmăşite în strâmtoarea odăilor.

Horacio călca apăsat pe drumul bolovănos, de pe care numai iarna şi primăvara puhoiul ploilor căra gunoaiele la vale. Vara, gunoaiele se uscau pe loc, bâzâite de muşte, sub soarele blând de la munte. Încercând s-o abată pe Idalina de la gândurile ei, Horacio îi arătă murdăria din ulicioară.

— Vezi, asta nu vreau eu.

Fata nu-i răspunse. Cobora mereu, cu pasul mărunt şi se opri numai când ajunse acasă. Ca şi celelalte case alăturate, şi a lor avea două intrări; una din ele stătea mereu închisă – ducea la ocolul întunecos pentru dobitoace şi ei erau prea săraci ca să ţină un porc sau un măgăruş. Cealaltă poartă se deschidea spre scara interioară cu trepte înguste de lemn, pe care te urcai în pălimar.

— Ne vedem mâine!

— Da, mâine! Şi să nu-ţi pese că ne-a văzut baba. N-are nicio însemnătate, niciuna! îi zâmbea, dar era totuşi tulburat, mai ales de neliniştea ce o simţise în răsmasul bun al Idalinei.

Se hotărî într-o clipită:

— Am să dau bună seara părinţilor tăi.

Idalina trecu înaintea lui, temându-se de felul cum vor fi primiţi. Horacio păşea încet în urma ei, pe scară.

Senhora Januaria, care era în fundul odăii, se răsuci pe loc văzându-şi fata şi se porni să o mustre cu glasul răguşit.

— Potrivit ceas ca să te întorci acasă, halal de tine!

Dar zărind capul lui Horacio răsărind în capătul scării, îşi stăpâni mânia.

— A, eşti şi tu aici!

— Am venit să vă spun bună seara! Cum o mai duceţi?

— Slavă domnului! bine. Dar tu?

— Sănătos tun.

Senhora Januaria veni spre el. Era o femeie de vreo cincizeci de ani; pielea de pe faţă îi era brăzdată de creţuri şi neagră ca a unei arăpoaice.

— Bărbatul meu ar fi bucuros să te vadă. Vrei să vii în capul scării, unde se opriseră, era un loc strâmt, pe care stăteau îngrămădite două cufere de brad, câteva unelte agricole şi nişte zdrenţe atârnate pe

o frânghie. În fund, se vedea o încăpere făcută numai dintr-o îngrăditură de scânduri împrejurul unui pat, după obiceiul caselor de nevoiaşi. Horacio aruncă spre încăpere o privire plină de dorinţi, ştiind că acolo dormea Idalina. Dar tocmai atunci senhora Januaria îi arătă, cu mâna, ca şi cum i-ar fi deschis o uşă, cealaltă scară şi el începu să o urce împiedicându-se de liota de fraţi şi surori mai mici ale Idalinei, care simţiseră un străin în casă şi se îmbulzeau să-l vadă.

— Ce mare te-ai făcut! le zicea el în treacăt. Şi tu, ştrengarule! Şi tu, mucoaso!

Etajul de sus, negru de funingine, cuprindea o bucătărie fără horn şi o altă odaie, mai mare decât cea de jos, unde, în afară de culcuşul bătrânilor, mai era întins pe jos un mindirmare de paie pentru copiii mai mărunţei. Ca şi în celelalte case de lucrători, de zileri şi de păstori, deasupra celor două caturi, sub acoperişul de olane, se întindea podul scund, spre care ducea o scară dreaptă.

În pod erau îngrămădiţi, într-o parte, cartofii culeşi de pe câmp, iar în partea cealaltă erau aşternute paiele pe care dormeau copiii mai mari.

Moş Vicente, cam tare de ureche, nu-şi dete seama că Horacio intrase în cămăruţa unde se tolănise în aşteptarea cinei decât atunci când senhora Januaria îl înghionti. Sări din pat:

— Aha! Uite-l! Ştiam că te-ai întors. Cum ai dus-o pe acolo?

Fraţii Idalinei, Zeca şi Romao, care erau acum aproape bărbaţi, se apropiară bucuroşi. Dădu mâna cu ei şi îi întrebă de sănătate, după care începu să le povestească câte ceva din viaţa de soldat. Lungea vorba, amânând mereu, dintr-un fel de teamă, să pomenească despre planul ce şi-l făcuse. Nu… n-o să le spună nimic în astă-seară. Trebuie să amâie destăinuirea până în clipa când va găsi un serviciu nou; şi mai ales nu putea vorbi de faţă cu Romao şi Zeca.

Stăteau toţi în picioare. Moş Vicente trase o laviţă:

— Nu vrei să şezi?

— Nu, mulţumesc. Astăzi nu pot sta mult. S-a făcut târziu. Am trecut numai să vă văd…

Vorbind, se tot trăgea spre scară. Privirea bătrânei îi scormonea parcă sufletul. Ochii ei căpătaseră o lucire de îndoială şi de cercetare aprigă pe care nu i-o cunoştea.

Idalina îl aştepta în catul de jos. îl întrebă în şoaptă:

— Ai spus ceva?

— Nu, a rămas pe altă dată. Ştii ce? Dacă vine vorba, spune-le tu…

Lumina lămpii răsfrânse pe zid umbra mâinii lui mângâind obrajii Idalinei.

În uliţă, Horacio începu să fluiere. Mergea agale, cu mâinile în buzunar. Eh! ziua întoarcerii acasă nu fusese aşa cum şi-o închipuise! Crezuse că Idalina va găsi bună hotărârea lui şi când colo pierduse atâta timp ca s-o înduplece. Şi încă nu de tot.

Pilot păşea alături de el, apoi i-o luă înainte şi-şi vârî botul printr-o uşă întredeschisă, bine cunoscută. Horacio intră şi el şi urcă treptele înguste care duceau la etaj, deasupra micului staul al vitelor.

O zări pe maică-sa stând pe piatra din faţa vetrei, unde începea să se încingă focul. Puţin mai încolo şedea tatăl lui pe un butuc de stejar şi cosea talpa unei ghete vechi. Senhor Joachim nu era cizmar, dar căpătase multă îndemânare în meşteşugul acesta. Punea flecuri, tălpi, tot aşa de bine şi adesea cu mai mult dichis decât cizmarii de meserie, care aveau atelier şi firmă la poartă. Cizmarii îl duşmăneau, împroşcau venin cu limbile lor ascuţite, pentru că moş Joachim, stând liniştit acasă şi neavând dări de plătit, lucra mai ieftin decât dânşii. Pentru el cizmăria nu era decât o îndeletnicire întâmplătoare, căci în afară de săptămână când era de rând, ca paznic al micei sale turme ţinută în devălmăşie cu ale altora, avea de lucrat cele două petice de pământ de la poalele muntelui sau se tocmea să muncească la alţii.

Horacio îşi scoase pălăria, îşi plimbă ochii de la chipul tatălui său la zidurile afumate ale bucătăriei şi murmură ca pentru sine:

— Nu s-a schimbat nimic.

Tot timpul după-amiezii, în clocotul întoarcerii, nu luase seama la casă. Dar acum priveliştea ei îi aducea aminte de toate serile petrecute acolo în copilărie, mai înainte de anii de ciobănit la Valadares şi de plecarea la armată.

Bătrânul Toachim îşi ridică ochii de pe talpa pe care o cosea:

— Ce nu s-a schimbat?

— Casă, toate din casă. Sunt întocmai cum le-am lăsat.

Cuprinse încă odată cu privirea încăperea mohorâtă:

pereţii slinoşi, patul de fier din fund, unde dormeau părinţii, cufărul ţărănesc, poliţele cu străchini şi cu blide; văzu pe piatra din faţa vetrei cuptorul de castane şi, în faţă, uşa odăii sale. Lângă uşă atârnau pantalonii, desaga, zeghea şi pălăria lui de cioban, ca şi cum, cât timp

lipsise, umbra i-ar fi rămas acolo, agăţată în

Dacă familia era mică, şi casa era mai mică decât altele, alcătuită numai din micul staul şi din catul unde găteau şi dormeau şi unde îşi înjghebaseră viaţa. În târg era lumină electrică, dar nicio casă nevoiaşă nu şi-o adusese. Noaptea luminau odaia cu o lampă de gaz sau cu flacăra pâlpâitoare a unui opaiţ cu ulei.

Horacio se aşeză în faţa tatălui cu braţele lipite de trup, cu mâinile atârnând între genunchi, cu capul plecat. Gândul de a se însura şi de a-şi face veacul într-o cocioabă i se păru şi mai nesuferit decât atunci când se lepădaso de el în faţa Idalinei.

— Ba da, ceva schimbat este, rosti alene moş Joachim, ceva ce n-ai băgat de seamă: eu am mai îmbătrânit! Când ai plecat, vedeam încă bine, dar acum bag cu greu firul în gaura sulei. Mi-ar trebui ochelari, dar n-am bani.

Horacio se uită din nou la tatăl său. Se zbârcise într-adevăr mai tare, ochii lui mici intraseră mai mult în fundul capului, spinarea i se gârbovise. Se uită şi la maică-sa, care sufla în foc, aţâţând flacăra sub oală. Ea părea că nu se schimbase. Parcă de zece ani timpul o uitase aşa, cu obrazul ars de soare, uscat de-i ieşeau oasele prin piele, cu buzele încreţite sub nasul scurt. Trudea din greu, când pe pământul lor, când pe al altora, pentru câţiva escudos. Avea parcă de gând să-i îngroape pe toţi, în ciuda celor şaizeci de ani ai ei. „Ba! protesta senhora Gertrudes, albesc şi cu din zi în zi", dar, în sine, era mândră de vigoarea ei.

— Eu nu-s de zahăr ca fetele din ziua de azi!

— Mamă, dă-mi un tăciune.

Senhora Gertrudes îi dădu o aşchie din foc şi Horacio îşi aprinse ţigara. Apoi rupse tăcerea:

— Am hotărât să amân cununia. M-am şi înţeles cu Idalina.

— Să amâni cununia?! se miră bătrâna.

Tatăl, cu sula în mina şi glicata între genunchi, îl privi şi el mirat.

— N-ar fi rău. Sunt şi aşa multe cheltuieli şi, în vremurile astea, n-am prea ieşi la socoteală, răstălmăci ca pentru sine senhora Gertrudes. Dar de ce amâni?

Horacio mărturisi planul lui: căsuţa pe care o avea în minte, dorinţa de a-şi începe căsnicia într-o casă plăcută şi curată. Tatăl său îl aproba din cap, fără să-l întrerupă. Mama, cu ochii pironiţi asupra lui,

părea uluită: nu atât de ceea ce auzea, cât de ceea ce Horacio mai avea de spus. Când tăcu, îl întrebă:

— Dar ia spune: cu ce ai să le faci pe toate?

Pentru a doua oară în aceeaşi zi se izbea de aceeaşi îndoială – din partea maică-sii şi a Idalinei. Încrederea în puterile lui era însă neştirbită. Îşi întinse braţele zdravene, cu pumnii strânşi şi exclamă:

— Cu astea! Altminteri cum? Am chibzuit eu toate. Am să intru într-o fabrică, sau am să-mi găsesc de lucru altundeva.

— Cum ai să faci?

— O să văd.

Senhora Gertrudes aştepta ca Horacio să spună mai mult, dar el se mărgini la vorbele rostite. Se ridică şi se apropie de masă; luă câteva foi de varză cu mâna stângă, le ţinu strâns şi cu dreapta începu să le taie cu cuţitul.

— Atunci, vrei să pleci de la Valadares?

— Nici vorbă că plec! Dacă am să-i păzesc turma, n-am s-o pot scoate la capăt!

— Totuşi el se bizuie pe tine! Ne înţelesesem să nu ia all cioban, ca să nu rămâi fără slujbă când te întorci…

— Ei da! Dar îndată ce găsesc altceva de lucru, o să-l rog să mă ierte…

— Asta n-o să-i fie pe plac lui Valadares, şi pe bună dreptate: ca să-ţi păstreze locul, a rămas fără cioban. Turma i-au păzit-o băieţii lui şi, cum ducea lipsă de ei la munca câmpului, a trebuit să plătească zileri.

Horacio îi tăie, voi Ajă

— Mie, Valadares nu-mi place, mamă. De multă vreme nu-mi mai place. N-am spus niciodată nimic, fiindcă atunci când mă plângeam de el, voi nu mă luaţi în seamă. Mereu îmi spunea că sunt un pierde-vară. Dacă mi-a ţinut locul, n-a făcut-o de dragul meu şi nici ca să mă ajute, ci numai în folosul lui. Uneori mărturisea şi el că nimeni nu ştie să facă brânză şi să îngrijească oile ca mine.

— Pesemne că în armată ţi s-au urcat fumurile la cap! auzi, ce încrezut! Dacă Valadares spunea aşa înseamnă că e om de treabă şi că ţine la tine. Altul în locul lui n-ar fi spus nimic, chiar dacă în gând ar fi recunoscut că-i adevărat.

— Vezi să nu fie aşa! îi era drag de mine! De două ori i-am cerut să-mi mărească simbria şi n-a vrut să-mi dea un escudos mai mult. Se

învăţase să mă ţină ca pe un băieţandru, ca pe vremea când eram un ajutor nepriceput pe lângă moş Luis. Ştiţi bine cât de greu l-aţi înduplecat să-mi dea ceva mai mult, când am împlinit nouăsprezece ani… A trebuit să vă rugaţi de el cu lacrimi în ochi.

— Nu sunt nici ei bogaţi, lămuri Gertrudes. Au nişte ţarini împrăştiate care le dau mult de lucru şi nu-şi mai pot vedea de turmă. Mare pricopseală de dânşii nu-i.

— Ştiţi cu cât va trebui să plătească Valadares un băiat în locul meu? Puţin, fiindcă ciobănitul e curată sărăcie, dar, oricum, mult mai mult decât mă plătea pe mine. Dacă pot să-l las, îl las. Mă hotărâsem încă înainte de plecare şi nu aşteptam decât să găsesc altceva. Cum mi-aş putea înjgheba o gospodărie cu ce-mi plăteşte el? Chiar dacă aş lua în dijmă o bucată de pământ, pe care să-l muncească Idalina, tot n-am putea trăi din atâta şi din simbria mea.

Senhora Gertrudes amuţi. Puse varza în căzănel, o spălă şi o aruncă în oală. Tatăl se aplecă mai tare peste gheată urmărind cu şi mai multă grijă găurile pe care le făcea cu sula. Horacio nu-i mai recunoştea pe niciunul. Niciodată nu luaseră apărarea lui Valadares până într-atâta. Nu era vreun om de scamă, dar lotuşi unul din cei trei proprietari de oi, singurii mai înstăriţi din Monteigas.

Senhora Gertrudes acoperi oala, mai puse lemne pe foc şi se duse să închidă ferestrele pe care le deschisese ca să iasă fumul. Când se întoarse, se înfipse în faţa fiului ei cu mâinile în şolduri, cu braţele ca nişte toarte de ulcior, aşa cum făcea când era mânioasă sau când lua pe cineva de sus.

— Poate că ai dreptate, nu zic ba. Dar de unde să ştim noi ce aveai tu de gând? Tată-tău a căzut astăiarnă la pat şi era cât pe aci să se prăpădească. Nu ţi-am scris, fiindcă n-am vrut să te sperii, dar mi-a fost tare teamă că n-ai să-l mai vezi. Doctorul a venit de opt ori până aici şi doctoriile ne-au costat o groază de bani. Ce bruma mai aveam, s-a dus. Am vândut toate oile, ne-am oprit numai trei capre şi tot îmi mai trebuiau încă cinci sute de escudos. Într-o zi m-am dus la ticălosul de Rufino. Credeam că mai are un pic de inimă, dar am văzut că e un tâlhar în toată puterea cuvântului. I-am făgăduit să-i plătesc datoria în doi ani. Mi-a spus că nu-mi împrumută nimic, dar că e gata să cumpere pentru trei contoş pământul pe care îl avem lângă ţarina lui. Am înţeles! Fiindcă în două rânduri nu ne-am învoit să i-l vindem pe patru contoş, voia să tragă foloase acum când ne vedea cu funia de gât. I-ară spus

să-şi ţie banii, fiindcă mai bine mă arunc de vie în groapa bărbatului, decât să-mi văd pământul în mâinile lui. Şi nu minţeam!

Senhora Gertrudes tăcu o clipă şi continuă apoi cu glasul înmuiat:

— Ce-am mai plâns, când m-am întors acasă! Atunci m-am gândit la Valadares. Mai hain ca Rufino nu se putea să fie. M-am dus la el. M-a primit cu bunăvoinţă şi mi-a dat cei cinci sute de escudos pe care o să-i scadă din simbria ta.

— Cum? Din simbria mea?

— Ei, da! De unde era să ghicesc eu că nu vrei să te mai întorci la dânsul? Să fi ştiut, n-aş fi primit.

— Valadares e cel care a pomenit întâi de scădere? f – Am vrut să-i făgăduiesc, ca şi lui Rufino, c-am să-i plătesc datoria în doi ani, dar el mi-a spus: „Nu-ţi bate capul, o să scădem banii ăştia din simbria băiatului”.

Horacio se ridică şi se îndreptă spre fereastra pe care mama lui o închisese. O deschise şi stătu o clipă în adierea răcoroasă a vântului de afară. Apoi o închise iar.

— Asta înseamnă că trebuie să muncesc luni şi luni de zile pentru el. Dacă nu hotărâm mai înainte să-mi amân căsătoria, tot ar fi trebuit s-o amân acum.

Mama nu răspunse. Tată-su, care păstrase până atunci o tăcere smerită, ca şi cum s-ar fi simţit vinovat că boala lui pricinuise încurcături, zise:

— Nu te necăji degeaba. Ne gândisem că la nevoie o să vindem pământul, ca să te poţi însura. Dacă vrei, îl vindem numaidecât, nu lui Rufino bineînţeles, ci altcuiva. Oricum, peticul de pământ e al tău.

Horacio făcu semn că nu. Ştia că părinţii săi cu greu ar fi putut trăi fără peticul de pământ de pe coasta muntelui, fără cei câţiva stânjeni de ogor pe care semănau secară şi cartofi – hrana lor de căpetenie. Afară de asta, îşi ţineau zilele cu ceea ce aducea cizmăritul, câteva zile de muncă pe la alţii şi cele unsprezece, oi. Dar de vreme ce oile fuseseră vândute, vor trebui să-şi strângă şi mai mult cureau, căci fără banii de pe lina şi de pe brânza nu-şi puteau cumpăra cele de trebuinţă gospodăriei – nici chiar pâinea; cea pe care le-o dădea ogorul le ajungea abia vreo patru luni.

— Nu vreau să vindeţi pământul. V-aţi împrumutat pentru sănătatea voastră. Aţi făcut foarte bine cum aţi făcut. Chiar dacă ar fi

fost nevoie de mai mult.

Mama îl privi întrebătoare:

— Ce ai de gând să faci?

Nu răspunse şi se aşeză. Tăcură toţi, câteva clipe lungi. Se auzea numai pâlpâitul focului şi oftările senhorei Gertrudes. Într-un târziu, Horacio îşi înălţă capul:

— Nu-i gata mâncarea?

— E aproape gata.

Văzându-l îngrijorat, tată-su, ca să-l înveselească, începu să-i povestească o istorie fără cap şi coadă. Horacio îl asculta numai cu o ureche. Se tot uita la ceas pierzându-şi răbdarea. Era aproape nouă. Mâncăm? Nu mâncăm? Dacă va pleca după ora nouă şi jumătate, când va ajunge la vicar, s-ar putea să-l găsească în pat. Tatăl simţea că fiul se gândeşte la altceva, dar îşi urmă înainte monologul cu un glas potolit şi firav, care parcă se sfia să rostească vorbele.

Se aşezară în sfârşit la masă. Horacio suflă în ciorbă, sorbi frigându-se, suflă din nou, înfulccă apoi repede ce mai era de mâncat şi, cu îmbucătura din urmă ca o bolfă în obrazul stâng, o şterse pe uşă. Porni aproape Eugind pe drumul care desparte satul în două, apucă pe o ulicioară piezişă, o străbătu, apoi intră pe o alta. În trecere recunoscu de departe glasul lui Anibal care stătea de vorbă cu cineva. Era dornic să-şi vadă şi să-şi îmbrăţişeze prietenul din copilărie, dar nu se opri.

Casa părintelui Barabas fusese clădită toată din granit bine tăiat şi netencuit, ca zidurile unei pivniţe boltite. Mohoreala ei era înveselită de două ghivece cu muşcate, câte unul la fiecare din cele două ferestre care dădeau spre uliţa liniştită. Un felinar aşezat în faţa casei o scălda în lumină şi nu lăsa să se ghicească, prin nicio crăpătură de uşă sau fereastră, dacă înăuntru erau aprinse lămpile sau dacă lumea de acolo se culcase.

Horacio şovăi o clipă, apoi bătu sfios cu ciocanul prins de uşă şi aşteptă trăgând cu urechea. Cum nu auzea niciun zgomot, îşi spuse că, deşi nu era tocmai devreme, nu era nici prea târziu: ceasul de la biserică nu bătuse încă zece. Socotise că înainte de răspunsul părintelui Barabas nu putea hotărî ce are de făcut şi nu voia să plece fără a-i vorbi. împins de nevoia de a pune capăt îndoielii, bătu mai tare. Puţin după aceea uşa se deschise şi făptura senhorei Alice, slujnica parohului, se ivi în prag, greoaie, cu cărnurile moi ale celor patruzeci de ani trecuţi. O salută smerit, cu gândul să-i câştige bunăvoinţa în acel

ceas greu.

— Trebuie să vorbesc cu părintele vicar… Ştie de ce vin. Numai dacă nu cumva îl supăr…

Alice îl înştiinţă de la început:

— Cred că părintele vicar n-o să poată vorbi cu dumneata. Dar, în sfârşit, mă duc să văd…

Se duse şi se întoarse numaidecât.

— Aşa e cum ţi-am spus. Părintele vicar zice să vii dumneata mâine.

— La ce oră?

— Ei, n-a spus când, dar mai bine vino după-amiază.

Horacio mulţumi, îşi ceru iertare pentru osteneala ei, ură noapte bună şi plecă. Porni pe drum, la vale, amărât. Dacă nu isprăvise cu părintele, nu putea pleca a doua zi cu autobusul la Covilha şi alt autobus nu avea decât peste trei zile.

Nu trecuse de colţul uliţei când auzi în liniştea nopţii chemarea „pss", „psst" şuierată din ce în ce mai tare. Întoarse capul. Senhora Alice era în pragul uşii şi-i făcea semn să vină înapoi. Cum se apropie, îl lămuri:

— Părintele vicar s-a gândit că mâine, toată ziua, arc treabă. După slujbă, trebuie să meargă la Samciro, la moşia lui, iar seara are vecernie. Te-a poftit acum.

Horacio răsuflă uşurat, cu toată neliniştea ce-l stăpânea. Intra pentru întâia oară în casa parohului. Alice trecu înaintea lui, şoldoasă, bălăbănindu-se într-o parte şi în alta, după cum îşi mişca picioarele. Se opri în faţa unei uşi prin care venea lumină:

— Intră, îi zise.

Horacio făcu câţiva paşi şi-l văzu pe părintele Barabas cum încerca să se cuibărească mai confortabil în jilţul unde se aşezase. Era un om mare şi gras, mai gras decât slujnica lui. Pe faţa rotundă, cu obrajii rumeni şi buzele roşii, sclipeau doi ochi mici şi vii, nepotriviţi cu buzele groase şi răsfrânte.

Avea cincizeci şi patru de ani, dar Horacio, care primise cuminecătura din mâinile lui şi i se spovedise de multe ori, îl socotea bătrân.

După ce primi salutul respectuos, părintele Barabas îşi scoase scobitoarea din dinţi şi-l întrebă:

— Când te-ai întors?

— Chiar azi, părinte.

Preotul îl măsură cu privirea şi-i spuse prietenos:

— Parcă ai mai crescut.

— Vă rog din toată inima să-mi iertaţi îndrăzneala, părinte. Sunteţi singurul de la care pot să cer sprijin. Voiam să scriu de-a dreptul domnului Martins ca să mă angajeze la fabrică, dar pe urmă mi-am zis că domnul Martins nu va face nimic fără o vorbă bună. De aceea am scris părintelui vicar – *prietenul relor sărmani*.

Se simţea foarte stânjenit, învăţat cum era din copilărie să respecte pe preotul care se îndeletnicea cu cele dumnezeieşti; învăţase doar carte, făcea parte din altă clasă decât a lui şi avea o mare înrâurire asupra parohiei sale, parohie care cuprindea jumătate din târg. La regiment, respectul ce-l purta preotului scăzuse, odată cu depărtarea, mai ales că un alt recrut, Jangada, care era antielerical, nu pierdea niciodată prilejul de a povesti snoave despre călugări şi popi. Stând acum în picioare în faţa părintelui Barabas care şedea jos, cu mâinile lui grase lăsate pe braţele jilţului, respectul de altă dată învie, stânjenindu-i mişcările şi vorba. Parohul îl asculta cu luare-aminte, dar pe măsură ce-l auzea bâlbâindu-se, chipul i se întuneca. În sfârşit vorbi:

— Am avut grijă de ţine de cum ţi-am primit scrisoarea. Am vorbit cu domnul Martins, aşa cum mă rugaseşi. Am vorbit şi cu domnul Fragoso şi ieri încă am supus cererea ta domnului Cabral. Dar toţi mi-au spus, într-un fel sau altul, acelaşi lucru: toate locurile sunt ocupate şi nu mai au nevoie de alţi oameni. Altă dată luau oneaţi ucenici voiau, dar acum nu pot să ţină mai mult de douăzeci la sută din numărul lucrătorilor. Pricepi? Dacă o fabrică arc o sută de lucrători, nu poate lua mai mult de douăzeci de ucenici. Înţelegi?

Horacio făcu semn că da. Părintele Barabas urmă cu un aer mâlinit:

— Îmi pare foarte rău că nu-ţi pot fi de folos. M-am gândit să vorbesc şi cu alţi industriaşi, dar domnul Cabral mi-a spus să nu-mi pierd vremea de pomană. Nimeni nu vrea să mai ţie oameni care nu sunt cu desăvârşire trebuincioşi. Şi pe lângă asta, restul industriaşilor ţin de cealaltă parohie şi oamenii de-acolo, după cum ştii, nu fac nimic pentru parohia noastră.

Preotul tăcu. În faţa lui, tot în picioare, Horacio amuţise, cu ochii în pământ. Încremenise cu totul, încât nici pălăria nu şi-o mai învârtea

între degete.

— Ascultă – grăi din nou Barabas, ca şi cum i-ar fi venit un gând neaşteptat – de ce vrei să te laşi de viaţa de păstor? O viaţă aşa de frumoasă, pe care înşişi sfinţii au iubit-o, pe care poeţii au cântat-o!…

Glasul preotului se făcu blând şi înălţător, ca şi când ar fi vorbit în vis:

— Cerul deasupra… văzduhul… răsăritul soarelui văzut de pe creste… şi noaptea… stelele… N-ai văzut chipuri de ciobănaşi cu fluierul la gură, pe altare şi pe ieslea sfântă? Poeţii de altă dată aveau dreptate să-i cânte.

— Aş vrea să mă însor, rosti mai mult în şoaptă Horacio. De aceea încerc să-mi schimb felul de trai. Nu câştig destul ca păstor. Cel puţin dacă oile ar fi ale mele, sau dacă părinţii mei ar avea stare! Sunt bărbat, vreau să muncesc şi nu ştiu ce să fac. Părinţii mei nu m-au putut da la învăţătură, dar acum mai ştiu şi eu câte ceva. De aceea m-am gândit…

Căscând uşor, părintele îi luă vorba:

— Da, ai şi tu temeiurile tale, nu zic nu. N-ai avut noroc de data asta. Dar fii pe pace, dacă se iveşte ceva, nu te uit. Nu vrei un pahar de vin? Hei, Alice, Alice!

— Nu, mulţumesc, nu vreau.

— Ba da, ba da! Eu mă duc să mă culc, că mâine trebuie să mă scol devreme. Părintele Barabas căscă iar şi se ridică. Horacio bâigui:

— Vă mulţumesc, părinte. Dacă aş fi cunoscut pe altcineva, nu v-aş fi supărat… Dar nu cunosc…

— Nu m-ai supărat de loc. Domnul să te aibă în pază!

Se întoarse către Alice, care se ivise în prag:

— Dă-i un pahar de vin!

Cu capul plecat, Horacio ieşi sfios din salon. Parcă se afla în fundul unui puţ unde nu-şi putea trage răsuflarea. Pe sală refuză:

— Nu vreau vin, senhora Alice, mulţumesc, n-am nicio poftă.

Slujnica stărui şi-l împinse în bucătărie:

— Hai, hai! O picătură nu face rău nimănui.

Stând cu paharul în mină, în timp ce Alice aşternea un strat de brânză pe o felie de pâine, îşi spuse:

„Negreşit, asta-i voia domnului şi va fi spre binele meu”.

Auzise de multe ori că fabricile din Covilha erau mult mai mari decât cele din Manteigas. Acolo războaiele erau de fier şi multe din ele

ţeseau stofe de lână, pe când aici erau de lemn şi nu lucrau decât pânzeturi groase.

De aceea ţesătorii din Covilha câştigau mai mult decât cei din Manteigas. Poate Manuel Peixoto, sau poate naşul lui, îi vor găsi ceva de lucru; Covilha începuse doar să semene a oraş mare.

Puţin mai uşurat, simţind cum o nouă nădejde îi încolţeşte în suflet, privea, în timp ce-şi bea paharul, rafturile albe, cazanele din aramă bătută care slujeau când se tăia porcul, castroanele şi oalele smălţuite, zecile de farfurii şi de vase şi, în fund, cuptorul ce} mare cu uşiţele bine lustruite. Totul era curat şi în bună rânduială, spre cinstea senhorci Alice. îl minuna tot ce vedea. O bucătărie ca asta ar fi vrut să aibă şi el. Nu atât de mare, nu cu atâtea lucruri în ea, nici atât de bogată, dar strălucitoare şi veselă, ca aceea a părintelui vicar.

II

Coborând din autobus la Covilha, îşi mai aruncă o dată privirea la haine. Le cruţase cât timp îşi făcuse mă, dar şi aşa căpătaseră u. Pantalonii, mai ales, genunchi, iar jos erau mai îs. Păcat că nu se putea că, mai ştii, poate că – o prăvălie… îşi încheie armata, fiind mei luciu şi acuma paltonul şi-şi potrivi pălăria. Cu toată nemulţumirea ce i-o pricinuiau hainele, era mai sigur de el ca în celelalte două rânduri când fusese la Covilha. Micul oraş de munte, cu uliţe cotite şi povârnite, nu-i mai dădea fiorul apăsător al omului din pădure, pe care-l simţise înainte de a cunoaşte Lisabona şi Estorilul. Covilha îi părea şi mult mai mică decât înainte.

Ajungând la poarta aşa-numită „a Soarelui", Horacio se opri o clipă ca să vadă lucrările noii pieţe care se construia. Toată noaptea, ca şi în timpul călătoriei cu autobusul, se gândise necontenit la cele ce-o să-i spună naşului său Marques şi la răspunsul ce-o să-l capete, încât acum nu mai avea decât o singură dorinţă: să nu se mai gândească la asta. Prea îl chinuia îndoiala.

nu-i plăceau de 1 strâmţi decât soţ înfăţişa îmbrăcat naşul îi va găsi

3 US

Porni din nou şi în minte i se înfăţişă ziua aceea de demult – nu era decât un băieţandru – când venise aci cu tatăl său, la un bâlci, aducând doi păstrăvi pe care doctorul Couto din Manteigas îi trimisese doctorului Gaetano din Covilha. Dar gândul celălalt i se ivi din nou în minte. Se străduia zadarnic să-l înlăture; nu putea să alunge grija care

îl rodea. Ar fi vrut se vorbească numaidecât cu naşul, dar în acelaşi timp dorea să mai amâne puţin această clipă. În cele din urmă se hotărî şi coborî costişa, grăbind pasul.

Prăvălia lui Marqués era foarte aproape; o băcănie de mahala, pe o uliţă înghesuită între două şiruri de case vechi. În fundul băcăniei, la mijlocul rafturilor care acopereau întreg peretele, se deschidea o uşă arcuită. Uşa dădea într-o încăpere întunecoasă, unde cu greu puteai desluşi ceva. De acolo ieşi naşul, când băiatul de prăvălie îl chemă:

— Oho, flăcăule, de mult nu te-am văzut! încă puţin şi nu te mai recunoşteam.

Îi întinse mâna. Marqués era mic şi gras. Îşi începuse viaţa ţinând o cârciumă la Manteigas; cam pe atunci îl rugase Joachim să-i boteze băiatul. Mai târziu luă băcănia din Covilha, lăsând cârciuma unui frale al său. Câţiva ani de-a rândul se mai duse la Manteigas să facă băi termale, apoi se lăsă şi de asta. De atunci, Horacio nu-l mai văzuse decât o dată. De Crăciun, Marqués îi trimitea totdeauna douăzeci de escudos „cu o scrisoare în care ura multă fericire întregii familii. Primind-o, senhora Gertrudes zicea: „S-o rogi pe Romană să-i scrie în numele tău, ca să-i mulţumeşti. Vezi? El nu te uită niciodată şi nici tu nu trebuie să-l uiţi. Cumătrul n-are copii, o fi adunat la bănet! Dacă moare, fără îndoială că o să-ţi lase ceva”. Senhora Gertrudes încetase de a mai vorbi astfel din ziua când află că Marqués, pe lângă nevastă, avea şi o iubită cu care trăia de vreo douăzeci de ani. Horacio îl ţinea drept om cu vază. E ceva să ai băcănie în oraş!

Marqués îl întrebă de sănătatea părinţilor şi a altor oameni din Manteigas, dar auzind că Horacio se întorsese abia în ajun de la Lisabona, începu să laude capitala pe care o văzuse de curând.

— Aşa oraş, mai zic şi eu!

— Apoi schimbă glasul. Ei, ce vânt te aduce pe la noi?

— Voiam să te văd şi să te întreb dacă n-ai vrea să-mi faci un bine.

Marqués aştepta neliniştit urmarea. Numai de n-ar cere bani!

— Dă-i drumul! mormăi el.

Atunci Horacio îi spuse ca dorea să se lase de ciobănie, că voia să găsească un serviciu la Covilha. Din cât putea citi pe faţa naşului şi după felul cum îl vedea dând din cap în timp ce-şi spunea păsul, Horacio înţelese că răspunsul îl va dezamăgi. Se pregătea să-i repete cu amănunte, tot ce ştia şi se simţea în stare să facă, dar tocmai atunci

intră în băcănie o femeie. Marqués îl lăsă locului, bucuros că avea un răgaz de chibzuinţă. O luă înaintea vânzătorului şi se opri în faţa clientei cu mâinile proptite pe tejghea.

— Bună ziua, senhora Ana. Ce mai faceţi? Cu ce vă putem servi?

Din colţul său, Horacio îl văzu cântărind zahăr şi orez şi învelind o luminare în hârtie. După plecarea femeii, Marqués veni iar lângă dânsul.

— Ce vrei tu, băiete dragă, e foarte anevoios lucru, foarte greu! Nu că n-aş dori să-ţi vin în ajutor, crede-mă, dar nu ştiu ce-aş putea să fac. Astăzi, cine are o slujbă n-o lasă, oricât de puţin ar câştiga. Sunt mulţi pe aici care caută sjujbe. Şi ce-i aici e mai nimica; la Lisabona şi la Porto e şi mai rău. De străinătate nici să nu mai vorbim. Zilnic citesc în gazete ştiri care mă cutremură, în ţări bogate, cum e America, unde ar trebui să găsească de lucru oricine, sunt milioane de şomeri. Ce-i mai scoate din încurcătură e războiul, care-i ucide pe unii şi le dă de lucru altora. Mai bine lipsă!… Aici, în Portugalia noastră, vezi şi tu cum stăm.

Marqués rămase pe gânduri o clipă, apoi stărui:

— Îmi dau seama de situaţia în care te afli şi te-nţeleg prea bine. Vrei să câştigi ceva mai mult. Te vezi fără viitor; nu-i aşa? Dar timpurile sunt grele, băiete dragă!

Arătă cu un semn din bărbie spre micul vânzător:

— Uite îl vezi pe ăsta? Când s-a aflat că-mi trebuie un băiat, fiindcă celălalt murise de tifos, au dat buzna aici vreo douăzeci. Şi cu ce recomandaţii! Până şi preşedintele Camerei municipale mi-a trimis unul! Ba unii dintre ei îmi erau aduşi să-i angajez fără leafă, numai pentru hrană şi îmbrăcăminte. Dar eu nu vreau să exploatez pe nimeni!

Privi de sus la băiatul de prăvălie:

— L-am luat pe ăsta şi-i plătesc douăzeci de escudos pe lună. Aşa-i acum: se reped o mie de câini pe un os. Eşti cioban şi ai locul tău. Vrei să-ţi dau un sfat? Păstrează-l! Câştigi puţin şi nimeni n-a făcut avere păzind turmele, asta-i sigur! Dar, răbdare! Aşteaptă şi tu zile mai bune!

Lui Horacio îi pieri cu totul zâmbetul sfios. Văzându-l, Marqués încercă să-şi îndulcească glasul: – Aş vrea să-ţi fiu pe plac, crede-mă. Dar ce pot face? Tăcu. Părea că se gândeşte adânc.

— Nu, nu găsesc nimic, adăugă apoi. Altă dată, dacă ceream ceva micilor negustori, se dădeau peste cap să mă servească, dar azi puţin le pasă. Asta ne-a adus războiul! Toată lumea s-a bădărănii. Când te duci

să cumperi ceva, parcă îţi fac un hatâr. Vânzătorii nu mai sunt politicoşi ca altă dată: Vrei, na! Nu vrei, cară-te!

Din nou Marqués se uită de sus la băiatul de prăvălie:

— Mai zilele trecute, ştrengarul ăsta, care încă-i un mucos, s-a purtat urât de tot cu o clientă. Judecă şi tu: o clientă care cumpără mult şi plăteşte cu bani peşin! Bineînţeles, l-am silit să-şi ceară iertare, altfel îl dădeam pe uşă afară. Facă alţii cum le place, dar la mine nu merge aşa. Eu nu îngădui necuviinţa.

Îngrijorat, Horacio nu-l mai auzea. Marqués mai trăncăni un timp, apoi schimbă tonul:

— Dacă aflu ceva, îţi dau de ştire, dar îţi spun să nu tragi mare nădejde. Nici nu-ţi închipui cât de rău îmi pare! Ţin mult la tine, ca şi la părinţii tăi… Ce oameni cumsecade!

Horacio plecă mâhnit. Cuvintele şi refuzul lui Marqués îl încurcau deopotrivă. Parcă se vorbiseră cu toţii să-l descurajeze, căci şi la Lisabona i se spusese acelaşi lucru. Îşi aminti însă că, de când era copil, auzea mereu vorbindu-se de oameni care căutau de lucru şi nu găseau, oricât s-ar fi străduit. Nu era aşadar ceva de azi, de ieri, ci de mai demult. Dar pe atunci, copil fiind, nu lua în seamă astfel de lucruri.

Era atât de tulburat, încât, în loc să se-ntoarcă pe uliţă în sus, luă alt drum, care ducea la marginea oraşului. Dădu ocol prin jurul mai multor fabrici, mergând la întâmplare şi gândindu-se mereu la acelaşi lucru: „Chiar şi naşul a văzut că n-am viitor”. Se scutură: Nu, n-avea să moară cioban la oi! Se va duce să-i vorbească lui Manuel Peixoto. Cu siguranţă, Manuel Peixoto n-are să-l refuze. O slujbă într-o prăvălie era fireşte mai bună decât munca în uzină; în comerţ, citind şi învăţând noaptea, putea ajunge şi el cineva, un om de seamă… S-a mai văzut asta. Dar de vreme ce nu erau locuri, răbdare!

Se strecură pe lângă un zid din pricina unui camion oprit în loc, care stingherea trecerea, coti pe prima ulicioară şi peste puţin străbătea din nou centrul Covilhei.

Când ajunse la grădina din piaţa Republicii se uită la ceas. Era unsprezece şi douăzeci şi cinci. Până în sat, la Carvalho, avea de mers şapte kilometri şi trebuia să se întoarcă la timp, ca să prindă autobusul. Începu să coboare repede drumul, nedezlipindu-şi privirea de la fabricile care se întindeau în vale, pe malurile Carpinteirei. Horacio le privea acum altfel decât atunci când le văzuse prima oară. Deslușea clădirile mari ale uzinelor Azevdo de Souza, despre care îi vorbise des

Manuel Peixoto, fiindcă fratele său era acolo maistru. Rări pasul, ca să le vadă mai bine. Dacă Manuel ar izbuti să-l bage în vreo fabrică de bună seamă aici l-ar băga. Zăbovea privind clădirea lungă, cu două caturi şi multe ferestre, cum se înălţa măreaţă printre celelalte, poate la fel de lungi, dar mai vechi. împrejurul lor nu se vedea ţipenie de om. Doar zumzetul înăbuşit al maşinilor sta mărturie a trudei omeneşti dindărătul zidurilor.

Drumul trecea peste râu şi urca o pantă, făcând un ocol. Horacio zări câţiva oameni care întindeau ţesături la uscat pe locul din spatele clădirilor. Grăbi pasul. Drumul era pustiu. Zumzetul maşinilor rămăsese în urmă şi tăcerea se întindea stăpâna – tăcerea unui pământ părăsit în bătaia soarelui. Dar când trecu prin Boralheira, care îşi resfira casele mici pe coastă, înfăţişarea drumului se schimbă. În loc de singurătate şi tăcere îl întâmpină o revărsare de oameni şi de larmă.

Era aproape de amiază; o mulţime de femei şi copii alergau cu coşul în mâna sau pe cap, ca să ducă merinde muncitorilor. Dar convoiul de femei şi copii pieri curând şi în loc de cete întâlnea doar câţiva oameni singuratici; apoi drumul rămase din nou pustiu.

Peste puţin, Horacio intră în Carvalho, târg cu uliţe întortocheate, cu fundături întunecoase, cu case năruite de vechime şi de mizerie. Semăna, prin înfăţişarea lui copleşită de tristeţe, cu aproape toate aşezările omeneşti de pe marginea râurilor. Cu toate acestea, Carvalho se deosebea de celelalte: cea mai mare parte din locuitorii săi lucra acum în uzinele din oraş, părăsind viaţa obişnuită de păstori sau plugari. O singură dată fusese Horacio pe aici; totuşi, ţinea bine minte casa lui Manuel Peixoto, fostul său tovarăş de ciobănie pe crestele Sierrei.

Era pe la sfârşitul lui mai şi se temea ca prietenul său să nu fi plecat la păşunatul de pe culmile mai înalte. Dar cum bătu în uşă, auzi dinăuntru glasul lui Peixoto poruncind:

— Vezi cine e!

Din casă venea un miros puternic de sardele prăjite. Uşa se deschise şi în pervazul ei răsări o fetişcană. Mai înainte ca Horacio să deslueascâ din umbră chipul lui Peixoto, acesta strigă:

— Ia te uită! Intră, intră, dragul meu! Tu, pe-aici?

Supt la faţă şi oacheş, cu pieptarul tras peste cămaşa slinoasă şi fără guler, Peixoto şedea la masă în faţa unui blid de ciorbă. Cei trei feciori ai lui şedeau pe jos, turceşte, în timp ne nevasta, ghemuită lângă

vatră, prăjea sardele.

— Vino încoace!

Peixoto îi strânse mâna şi trase lângă el o laviţă.

— Şezi jos. Ai nimerit bine, bată-te norocul! Şi către nevastă: Dă o farfurie.

— Nu iau nimica. Mulţumesc. Am la mine merinde pentru o gustare, se împotrivi Horacio, în ciuda poftei de mâncare ce i-o trezise mirosul de sardele.

— Cum nu iei nimic? Ce sunt mofturile astea? E destulă ciorbă pentru toţi şi, dacă nu ajunge cât avem, mai e şi brânza.

După obiceiul de la ţară care cere să nu refuzi niciodată un pahar de vin, dar să faci multe nazuri înainte de a primi de mâncare, Horacio spunea mereu că nu-i e foame.

— Ai să mănânci, fiindcă aga mi-i voia, şi gata! Gustarea ţine-o pentru drum. Dar ia spune, când te-ai întors de la regiment? De multe ori m-am gândit la tine.

Femeia aduse încă un blid cu ciorbă. Răspunzând lui Peixoto, Horacio începu să mănânce. Copiii rămăseseră cu bucătura în gură şi îi urmăreau cu toţii vorbele şi mişcările. Horacio povesti câte ceva din anii petrecuţi la regiment, despre ceea ce văzuse la Lisabona, apoi aduse vorba despre viaţa de la munte. Peixoto se plânse de asprimile iernii:

— Am avut o vreme Lare rea! Nu mai ştiam ce să dau de mâncare dobitoacelor. Ajunsesem să închiriez pe patru „hârtii" o păşune care nu făcea un pataco.

După prânz, Horacio, care pândea mereu prilejul de a-i mărturisi nevoia ce-l adusese, se folosi de o clipă de tăcere ce-i păru potrivită:

— Ei, iată ce vreau! Am să-ţi spun ceva.

După cum îi tremurase glasul, Peixoto socoti că împrejurarea cerea să rămână cu prietenul său între patru ochi. Strigă la copii:

— Cărăbăniţi-vă; hai, repede!

Era să-i spună şi nevestei să iasă, dar Horacio îl opri:

— Nu-i o taină.

Cât timp vieţuiseră împreună pe munte, multe veri de-a rândul, în. îmindu-se atunci când turmele se abăteau spre haturile locurilor hărăzit» celor două sate, Manteigas şi Carvalho, Horacio se legase strâns de Peixoto, deşi acesta era cu vreo treizeci de ani mai în vârstă.

Se purta cu el cuviincios şi nu-i spunea pe nume, iar celălalt îi vorbea adesea părinteşte. Această deosebire nu tulbura însă întru nimic lungile lor taifasuri pe culmile stâncoase şi Peixoto îi mărturisea chiar legăturile sale cu anumite femei, ca şi cum ar fi fost de-o seamă amândoi.

Horacio nu voise să-i spună nimic lui Marqués de căsătoria sa, dar lui Manuel Peixoto era gata să-i destăinuiască tot, toate gândurile şi temeiurile car «făceau să amâne nunta.

— Uite ce vreau să ştiu, începu el. Ai putea să ceri fratelui dumitale să mă bage într-o fabrică? În aceea unde este el maistru sau în alta?

— Într-o fabrică? La vârsta asta? se miră Peixoto.

Dar văzând cum tresărise Horacio, adăugă îndată:

— Bine. Îţi făgăduiesc că am să-i cer să-ţi dea un loc şi poţi să fie sigur că, dacă n-o poate face pentru mine, înseamnă că n-o poate face pentru nimeni altul. Dar nu cred să capeţi locul aşa, cât ai bate din palme. Dacă ar fi numai după Matcus, ar merge ca pe roate, dar nu atârnă numai de el. Sunt atâtea cereri făcute patronului. Şi apoi, la vârsta ta! Ce-ai vrea să te faci?

— Ţesător.

Peixoto chibzui o clipă, apoi se întoarse la gândul lui:

— Ştii că trebuie să lucrezi mai întâi ca ucenic?

— Sigur că da.

— Îţi spun asta fiindcă un ucenic câştiga foarte puţin şi, câteodată, trece foarte multă vreme până ce ajunge lucrător calificat. Ucenicia e bună pentru puşti. În loc să bată marginea, învaţă o meserie. Primesc şi ei ceva şi cu asta îşi ajută părinţii. Dar tu eşti un bărbat în toată firea. Te-ai gândit la asta?

— M-am gândit. Mi-am făcut socotelile. Oricum, tot o să câştig mai mult decât îmi dă Valadares. E drept că la el nu plătesc hrana, pe când aici da. Dar îmi pregătesc un viitor mai bun. Dacă ajung ţesător, sunt stăpân pe soarta mea. Ciobănia nu e viaţă. Pentru dumneata, merge, căci turma e a dumitale, dar eu, cu cei nouăzeci de escudos pe lună, nu mai ajung să înnod capetele.

Tăcu, şi Peixoto lăsă tăcerea să se prelungească.

— Treaba ta, rosti în cele din urmă bătrânul păstor. Totuşi, ai putea, cine ştie, să găseşti altceva…

— Dar ce? Crezi că nu m-am gândit? La Lisabona am bătut la

mai multe uşi. Acum un ceas, înainte de a veni la dumneata, eram cu naşul meu, la Covilha, cu Marques, cel care are o băcănie în partea de jos a pieţei noi. Toţi mi-au spus acelaşi lucru. Nu e destul să vrei să munceşti, trebuie să găseşti loc, şi e al dracului de greu. Nu mi-a trecut prin minte niciodată că ar putea fi aşa de greu şi, ce mai încoace şi-ncolo, n-am pe nimeni care să mă ajute. Prieten cu adevărat nu te am decât pe dumneata.

— Dar la Manteigas? La fabrica de acolo? Ai fi cel puţin acasă la tine.

— Tocmai asta aş fi vrut, mai ales din pricina fetei. Dacă vin aici, sunt foarte departe de dânsa… Dar n-am putut găsi nimica. Am scris vicarului, când eram încă la Lisabona, şi ieri m-am dus după răspuns. A vorbit pentru mine cu mai mulţi fabricanţi, dar niciunul nu mă primeşte. Nu mă mir de loc. Acolo, toate fabricile sunt mici şi prea mulţi se îmbulzesc să intre.

Se făcu din nou tăcere. Nevasta ştergea farfuriile şi Peixoto îşi scotca cu vârful degetelor fărâmele de sardele rămase între dinţi. Horacio, tot mai îngrijorat, întrebă:

— Ia spune-mi, senhor Manuel, nu ţi se pare că e mai bine să fii muncitor în fabrică decât cioban?

— Tata mi-a încredinţat mie turma şi l-a trimis pe frate-meu la fabrică, răspunse Peixoto. Şi eu am să trimit acolo pe doi din băieţii mei, când vor fi mari. Îţi spun: tata a judecat ca un om înţelept. Pentru mine însă, libertatea e totul. Nu e de mine să-mi petrec ziua între cei patru pereţi ai unei fabrici. Dar dacă aş fi în locul tău, n-aş vorbi aşa.

Peixoto se ridică şi luă capacul de pe oala de la foc. Aburul apei clocotite îi învălui faţa încât abia zări cartofii din fundul oalei.

— Uite ce e. Te grăbeşti cumva?

— Trebuie să prind autobusul care pleacă la cinei fără un sfert de la Covilha. De ce?

— Fiindcă mi-ai da, poate, o mina de ajutor. Vreau să răsucesc coarnele la nişte miei. Au crescut prea drepte. Nu mă pot bizui pe băieţii ăştia, care nu ştiu decât să încurce treaba.

— Bine, mai am timp.

Ieşiră împreună. Peixoto ducea într-o mină oala cu cartofi iar în cealaltă o furcă şi o legătură cu cârpe. În uliţă, chemă băieţii ca să ducă ei lucrurile. Curând, ajunseră cu toţii la un imaş care ţinea de sat. Turma se afla într-un ţarc – o îngrăditură făcută din plasă de sfoară,

sprijinită pe ţăruşi.

— Ai acum mai multe capre decât oi, observă Horacio.

— Nu-mi mai aduce aminte. Asta e buba care mă roade. Nu ţi-am povestit nici pe jumătate din ce mi s-a întâmplat astă-iarnă. Oile n-au avut ce paşte. După ce am închiriat pe rând două păşuni, n-am mai avut cu ce să iau altele. Eram fără bani şi turma fără nutreţ. Atunci m-am hotărât. Am făcut ca mulţi alţii: am vândut o parte din oi şi am cumpărat capre. Caprele mănâncă orice; tot ce se poate roade le place, dar oile vor păşune bună; ştii şi tu. Ce trebuia să fac? Ce s-a întâmplat la Cortés se va întâmpla şi pe aici. În satul nostru n-au mai rămas decât trei turme de oi; toate celelalte sunt de capre. Aici, nevoiaşii nu pot ţine oi. Venitul de la capre e mai mic, dar dau totuşi lapte şi ele; tot ai ceva până se apropie vremea secarei şi a cartofilor. Mie nu-mi plac caprele.

Covârşit de tristeţe, urmă:

— Nu-ţi închipui cât am suspinat. N-am crezut vreodată că am să ajung păstor de capre. Când am văzut plecând oile pe care le vândusem, mi s-a părut că mi-am alungat familia. Doamne, iartă-mă!

În timp ce vorbea, băieţii aşezaseră oala pe trei bolovani şi puseseră dedesubtul ei toate vreascurile ce le găsiseră prin preajmă. Peixoto scăpără un chibrit şi aprinse focul, apoi fugi după un mieluşel care o zbughise din turmă, strecurându-se pe undeva.

Horacio privea cum prindeau mielul dar nu vedea nimic. Se gândise puţin mai înainte să-i ceară cu împrumut lui Manuel Peixoto banii pe care părinţii săi îi datorau lui Valadares, ca să scape de acesta cât mai repede. Dar necazurile pe care i le destăinuise prietenul său le măreau pe ale sale. Chiar dacă mâine, poimâine, fratele lui Peixoto i-ar găsi un loc la torcătorie, cum l-ar putea lăsa pe Valadares cu datoria neplătită?

— Ei, Horacio, vino-ncoace! strigă Manuel.

Prinsese mielul şi-l ţinea între genunchi. Horacio scoase din oală un cartof mare şi-l înveli în cârpa. Mielul avea două coarne mici, foarte drepte şi îndrăzneţe – dovadă a tinereţii lui. Într-o clipă, la o mişcare a lui Horacio, unul din coarne dispăru înfipt în cartoful fierbinte. Dobitocul tresări. Vârful cornului din cărţoi se înmuie repede. Horacio se apucă atunci să-l răsucească, aga încât, mai târziu, când cornul va creşte să nu scoată ochii stăpânului, sau să-l împungă în gât. Aduse un alt cartof şi făcu acelaşi lucru cu cealaltă corniţă ce încolţea pe capul mielului.

Coarnele se muiaseră repede şi vârful împungea în jos, cum şade bine unui miel vrednic de numele său, unui viitor berbece de prăsilă cu arme mândre şi folositoare, dar de care totuşi te aperi ca să nu fii rănit. Cornițele, legate de o surcea, se răceau, păstrându-şi forma nouă. Peixoto prinse al doilea miel.

În toiul după-amiezii, când Horacio îşi luă rămas bun destul de departe de sat, la locul unde prietenul îşi minase turma, Peixoto îl asigură din nou:

— O să am grijă de ce m-ai rugat. Mai greu decât mie are să-ţi fie ţie, din pricina vârstei. Dar om vedea ce se poate face. Eu, acum, plec pe munte cu turma. Pleci şi tu zilele astea, nu?

Şi cum Horacio, printr-un gest, se arăta nesigur:

— Bine! Oricum, am să-ţi dau de veste ce am făcut.

La întoarcere, autobusul ajunse la Manteigas înspre seară. În mijlocul văii, pe malul Zezerului, târgul, cu turnurile celor două biserici şi un pumn de case împrejurul lor, părea o cetate de copii, un oraş pitic în fundul unei mari găoace verzi. Câteva colţane de stâncă, de forme ciclopice, parcă vegheau asupra acestei aşezări de pe creasta culmilor măreţe ce se ţineau lanţ de la Penhas Douradas până spre meleagurile Cântărilor.

Horacio se dădu jos din autobus şi apucă spre capătul târgului, în partea unde locuia Yaladares.

Stăpânul îl primi cu voie bună. Era un om înalt şi uscăţiv, cu chip de ţăran, ars de soare la munca câmpului. Ciobănise şi el la turma lui înainte de a deveni stăpânul numeroaselor turme şi a pământurilor cumpărate cu banii pe care soţia sa îi primise în taină de la tatăl ei, egumen la Gouvcia, ca semn de pocăinţă în ceasul morţii.

— Ei, ce-ai mai făcut? Cum ai dus-o ca soldat?

Aşteptă răspunsul lui Horacio, apoi îl privi zâmbitor şi cercetător:

— Credeam că te-ai supărat pe mine.

— Nici gând. De ce?

— Păi, ai venit de două zile şi nu te-ai arătat.

Zâmbi iarăşi:

— Ţi-ai astâmpărat dorul mai întâi…

Horacio lăsă a înţelege, printr-un gest vag, că aşa era.

— Mâine vin să încep serviciul.

Valadares se arătă mărinimos.

— Nu, nu veni. Am auzit că Le însori, ştiu cu că asta cere câteva zile de răgaz. Pune-ţi la cale treburile şi vino pe la sfârşitul lunii. Ton io, băiatul meu, păzeşte turma de atâta vreme; are s-o mai păzească puţin.

— Am hotărât să amân nunta. Pot veni de mâine.

— Ai amânat-o? De ce?

În faţa tăcerii lui, Valadares nu stărui:

— Bine, treaba ta. Atunci, vrei să începi mâine?

— Da, senlior. Mâine mă duc după Tonio.

Toate acestea se petrecuseră repede. Valadares mormăi:

— Cum vrei.

Horacio mai întrebă de senliora Ludovina, pe care o auzea în casă, prinsă de treburile de gospodină, apoi plecă. Străbătu cu paşi mari târgul, îndreptându-se spre casă. De când înştiinţase pe Valadares că vine din nou să-i pască oile, dragostea lui pentru Idalina şi dorinţa de a rămâne lângă ea crescuseră. I se părea că în apropierea ei ar avea mai mult curaj şi ar fi mai puţin nefericit. Dar era nevoit să o facă să înţeleagă că trebuie să aştepte, să fie convinsă până la capăt, căci acum nu mai era vorba de casă nouă, ci de bani pentru trai. Dacă se căsătoreau, cu ce ar fi trăit în primele luni, de vreme ce simbria lui era luată de mai înainte? Şi, culmea încurcăturii, maică-sa părea că se împotriveşte ca el să dea în vileag adevărul!

Acasă, deschizând uşa, găsi înăuntru pe părinţii Idalinei. Şedeau pe scaune în faţa părinţilor lui, cu chipurile încruntate.

Horacio rosti un „bună seara" prietenos, la care senhora Januaria şi bărbatul ei răspunseră cu răceală. Maică-sa căuta să risipească apăsarea duşmănoasă din odaie, întrebând pripit:

— Ce târziu vii! Ce s-a întâmplat?

— Târziu?! se miră el. Autobusul a sosit abia de o jumătate de ceas.

Gertrudes îl privi îngrijorată: aştepta o explicaţie, dar el îşi întoarse privirea în altă parte şi tăcu. Atunci mama îl înştiinţă:

— Senhor Vincente şi senhora Januaria te aşteaptă de câteva clipe. Vor să stea de vorbă cu tine.

Cum nu mai era nicio laviţă, se rezemă de perete ca să asculte, dar părinţii Idalinei rămaseră muţi. Januaria, înfăşurată într-un şal negru, îşi ţinea braţele încrucişate pe piept şi ochii pironiţi în pământ. Pe buza ei de jos, suptă înăuntru, atârnau la amândouă capetele perii negri de pe buza de sus, răsuciţi ca nişte coarne de berbec în miniatură.

Ca de obicei în împrejurări mai grele bărbaţii lăsau totdeauna nevestelor puterea de a hotărî. Senhor Vincente, de altminteri, neputându-se bizui pe urechile sale, nu voia să înceapă el. Tot mama lui Horacio rupse tăcerea.

— Dumnealor nu vor ca nunta să fie amânată. Eu le-am spus de ce, dar dumnealor…

Numai atunci Januaria zbieră cu glasul ei fonf:

— Toate astea n-au nicio noimă. Fata mea ţi-era făgăduită, toată lumea ştie asta. Acum, dacă nunta nu se face, au să înceapă clevetirile.

— Ce clevetiri să înceapă, când nu-mi iau cuvântul înapoi? E numai o amânare! Toată lumea poate afla de ce. Cu atât mai mult cu cât nu sunt dator nimic. Am să mă însor cu fata dumneavoastră fiindcă mi-e dragă. Cine are ceva de spus la asta?

Januaria se aprinse:

— Sunt multe de spus! Te cred că nu eşti dator nimic în ce priveşte cinstea ei. Ehe! dacă i-ai datora ceva şi n-ai vrea să-ţi plăteşti datoria şi dacă nu s-ar găsi nimeni să te ucidă, apăi te-aş ucide eu cu mâna mea! strigă bătrâna, aruncând bărbatului ei o privire furioasă. Dar că faci un neajuns fetei mele, asta-i iar sigur. Baba Luciana a împuiat urechile la toată lumea cu nişte purtări ruşinoase pe care le-a văzut dânsa ieri. Întâi am vrut să-i sar de gât, crezând că nu-i adevărat ce trăncăneşte în toate părţile, dar, până la urmă, am înţeles că-i adevărat! Fata a şi primit două palme de la mine, ca să se înveţe minte. Dar cum bărbaţii sunt totdeauna cei care încep, ţi-am spus ca să ştii!

Gertrudes începea să-şi iasă din fire, nu doar că vorbele celeilalte i se păreau fără temei, dar era furioasă de felul cum se purta cu fiul său. Mai ales că, şi spre folosul ei, ca şi al lui, socotea că tot ce au mai bun de făcut era să se amâne nunta. Se stăpâni totuşi în scurtul răgaz cât Januaria tăcu. Ceilalţi tăcură şi ei. Moş Joachim se aplecase ca şi în ajun asupra tălpii unei ghete mari, ca şi cum n-ar fi auzit nimic, iar tatăl ldalinei se încrunta, ca să dea mai multă greutate mâniei nevestei sale.

Câmpul era liber; Januaria sări din nou la atac:

— Temeiul aminării de care vorbeşti – casa – ar fi foarte bun, dacă ai pulea-o clădi. Poţi?

Horacio şovăi să răspundă. Maică-sa începu să-l străpungă cu privirea.

— Acum, îndată, nu pot, rosti el în sfârşit. Îmi trebuie timp.

Trebuie să-mi caut o altă viaţă.

— Tocmai ce mă gândeam, strigă Januaria. Tocmai ce mă gândeam. O nouă viaţă! Dar cine ştie când o vei găsi! Ai putea să cauţi ani de zile. Ai putea să nu găseşti niciodată. Şi fata mea ar sta să aştepte ca un lucru netrebnic!»

Înainte ca Horacio să răspundă ceva, Gertrudes, scoasă cu totul din fire, răcni:

— Nu pot răbda astfel de vorbe, mătuşă Januarie. Dacă dumneata şi fata dumitale sunteţi atât de grăbite, n-are decât să ia pe altul. N-avem nevoie de binele dumneavoastră, nu ne trebuie!

Horacio făcu semn maică-sii să tacă. Januaria se mai potoli:

— Să nu pomenin de asta, deocamdată. Hm!… Vorbim ca să nu tăcem.

Şi către Horacio:

— Orice ar fi, mai bine să vă căsătoriţi şi cu timpul ţi-ai îndeplini şi planul tău.

— I-am lămurit tot ldalinei, se apără el. Nu v-a spus nimic?

Januaria dădu din mână: nici da, nici ba. Horacio

— Dumneavoastră nu aveţi mai mare dorinţă s-o vedeţi măritată decât am eu să mă însor cu ea. Să credeţi ce vă spun. Chiar de n-ar fi vorba de casă, eu n-aş putea face faţă cheltuielilor de nuntă acum.

Şi cum maică-sa îl privea ţintă, adăugă:

— Câştig prea puţin.

— Poveşti! Când te-ai hotărât să faci pasul ăsta, ai ştiut cât câştigi. Tot atâta.

— E adevărat, însă…

Gertrudes se grăbi să se bage în vorbă, de teamă să nu se afle că luase înainte simbria fiului său.

— Toate se scumpesc pe zi ce trece. Şi eu cred că e mai cuminte să aşteptăm puţin.

Horacio lămuri cinstit:

— Poţi fi sigură că voi lua-o pe Idalina şi că nunta nu va întârzia mult. Dar lăsaţi-mă să pun lucrurile la cale. Am spus totdeauna că asta nu-i viaţă să fii cioban la alţii. Nu numai că nu câştigi nimic, dar trăieşti şi departe de nevastă. Când mă gândesc s-o las pe Idalina aici, ca să petrec luni de zile la munte, vara, sau la imaşurile din Idanha, iarna, îmi vine să-mi iau lumea în cap! Nu! Când m-oi însura, vreau să trăiesc

lângă dânsa şi lângă copiii pe care o să-i avem…

Toată dragostea ce-o arăta Horacio pentru fiică-sa nu izbuti s-o înduplece pe Januaria. Încolţeau în mintea ci bănuieli, auzind că, în afară de casă, mai era ceva ce se punea de-a curmezişul dorinţelor ei, cât şi dorinţelor lui Horacio şi ale familiei sale.

— Bine! Nu cer nimic cu de-a sila. Mă tem doar de limba oamenilor, dar fiindcă tot mai vrei să te însori…

De astă dată, îi curmă vorba tatăl lui Horacio:

— Sigur că vrea! Dacă n-ar vrea, ar fi mai mare jalea pe noi.

Era întâia dată că moş Joachim îşi lăsa lucrul şi intra în vorbă. Urmându-i pilda, moş Vincente se hotărî să spună şi el ceva:

— Asta voiam să ştim. Şi întoarse capul către nevastă-sa: Nu-i aşa?

Peste puţin plecară, şi senhora Gertrudes, acum împăcată, sporovăia:

— N-am văzut de când sunt oameni aşa de grăbiţi! Ne-au pus cuţitul în coaste.

— Săracii! le luă moş Joachim apărarea, au o spuză de copii şi de abia aşteaptă să aibă la masă o gură mai puţin.

Scnhora Gertrudes puse o farfurie pe masă înaintea lui Horacio.

— Mâncarea s-a răcit. Ia spune: te întorci la Valadares, nu-i aşa?

Fiul o linişti cu o mişcare din cap.

III

Lanţul munţilor se întinde de la nord-est la sud-vest şi pare a fi doar ramificaţia uriaşei rădăcini a unui munte care astrăpuns pământul undeva, departe de acest masiv. Monstru falnic de schist şi granit, cu pământ îngrămădit în crăpăturile scheletului său, lanţul de munţi se încovoaie, se zvârcoleşte, se înalţă aici, se pogoară mai încolo, pentru a se repezi din nou în sus, cu avântul unui balaur năzuind să muşte soarele. Lungindu-se mult pe alocuri, formează măreţe promontorii, care te îmbie să pui întrebări nemărginirii; apoi lanţul se ramifică, miriapod al unui vis de groază, cuprinzând între labele sale prăpăstii adânci şi întortocheate văgăuni. În sânul acestora se nasc râuri ale căror ape vor fremăta de-a pururi.

Privit de sus, masivul de munţi apare ca o fabuloasă reptilă, amfibie nesfârşită, tolănită de-a lungul imensei văi, rămasă în locul unui lac secat.

Privită din coastă, reptilei i se văd nenumăratde-i labe întinse şi,

din loc în loc, vertebele-i crenelate. Desimea curmăturilor e numai aparentă. Privită de aproape, spinarea acestei şire de munţi înfăţişează, ca şi a cetaceelor, largi suprafeţe, când plane, când convexe, unele fără ieşinduri, altele presărate de stânci, întruchipări de linii şi forme ciudate care parcă fac de strajă pe aceste pământuri împădurite.

Pe aceste podişuri ce se întind între înaltele ondulaţii de pământ, între munţii ce au răsărit peste alţi munţi, omul se înfăţişează bicisnic, la fel ca un ginistru bătrân, ca o tufă de iarbă neagră. O lumină de taină scaldă întinderile netede şi coastele pe care se întind umbrele uriaşe ale crestelor nemişcate, ale stâncilor măreţe, ale tuturor acestor gigantice forme de granit care cotropesc muntele ca nişte stăpâni biruitori.

Omul s-a aşezat mai întâi pe văi, apoi şi-a mutat sălaşul la cinci sute, opt sute, la o mie de metri înălţime. Adăpostul său statornic nu s-a urcat mai sus. Dar fiindcă deasupra, de îndată ce zăpezile se topeau şi până cădeau altele noi, o vremelnică bogăţie vegetală se răsfăţa la soare pe întinsele podişuri, omul, spre a trage foloase din ea, s-a suit mai sus, fără casă, urmat numai de turma lui. Astfel au fost cucerite înaltele ţinuturi şi tainele lor de către oameni care păşteau liniştiţi oi şi capre, mai uşor decât cu praştiacu lancea sau cu flinta neastâmpăraţilor vânători.

De atunci, din aprilie, dacă iarna trecca mai repede, sau în mai, dacă ea se prelungea, se auzeau pe înălţimi tălăngile şi clopoţeii turmelor – muzică ce vesteşte primăvara la munte din zori de zi. Bine ar fi de-ai putea să o asculţi cum se îndepărtează încet, încet şi să rămâi culcat sub cergă în dimineaţa rece! Dar nu-i cu putinţă. Fiecare păstor mina oile şi caprele a trei, patru sau cinci stăpâni, aceştia urmând a face şi ei de pază pe rând câte o săptămână. Şi cei ce rămân acasă sar din pat tot în zori, dar apucă, în locul bâtei de cioban, sapa plugarului. Cresc animale, douăzeci sau treizeci de capete, dar îşi lucrează şi pământul – două sau trei petice de loc. Dacă unul din ei, cu mai multă dare de mână, tocmeşte un băieţandru la oi, acesta ia de obicei locul feciorului stăpânului, trecut la munca câmpului, căci zilerul care sapă glia trebuie plătit mai mult decât simbriaşul trimis la păşunat.

Turmele pleacă, nu se întorc decât în iunie, la tunsoare, apoi se duc din nou şi tălăngile întoarcerii nu se aud decât târziu, când toamna îngălbeneşte frunzele castanilor.

Pentru întâia oară în viaţa sa de păstor Horacio nu se sculase odată cu zorile. Turma lui Valalares era dusă de trei săptămâni la munte şi el n-o ajunse din urmă decât după nămiezi, pe Nave de Santo Antonio.

Horacio auzise ceasornicul cel vechi al tatălui său bătând ora şapte, apoi opt. O auzise pe maică-sa robotind în bucătărie şi pe tatăl său plecând. El rămăsese însă tot culcat. Nu dormea, căci grijile zilei din ajun se întorseseră şi, ca de obicei, dimineaţa totul îi părea mai anevoios şi mai trist. Îi plăcea în pat şi nu se scula decât pe la ceasurile nouă, căscând.

Rufele unui cioban nu se spală prea des, dar, în timpul celor optsprezece luni cât stătuse în armată, maică-sa avusese răgaz să i le spele pe toate. Horacio deşertă buzunarele hainelor lui de purtare, îşi îmbrăcă iţarii şi pieptarul de aba, încălţă bocanci grei şi trase pe deasupra grosolanii şi largii săi poturi[1] croiţi din pielea unei oi care murise fătând. Legându-i de picioare, i se părea că se leagă tot nu numai de pielea mânjită de sânge decolorat, ci de ceva mai mult, de ceva care-l făcea rob.

Maică-sa îi dădu o strachină plină cu ciorbă, păstrată caldă. O luă, îşi îndesă pe cap pălăria cu margini late, îşi potrivi pe umeri traista şi cerga, apucă bâta şi-şi fluieră câinele.

— Gata! zise apoi către maică-sa. Rămâi cu bine, mamă! Să ne vedem sănătoşi.

— Du-te cu dumnezeu, fiul meu!

Se uită după el cum pleacă. La poartă, Horacio fluieră din nou, grăbit şi poruncitor.

Pilot ieşi ca o săgeată dintr-o bortă neagră şi văzându-l astfel îmbrăcat îl întâmpină fremătând de bucurie, sărindu-i pe genunchi, dând nebuneşte din coadă şi încercând să atingă cu botul buzele stăpânului. Dat peste cap, împins de picioarele lui Horacio, începu să alerge în dreapta şi în stânga, alunecând ici şi colo, zorit, buimăcit, nebun de bucurie, ca şi cum ulicioara ar fi fost calea fericirii. Ziua era înnorată, plumburie, posomorâtă, dar Pilot descoperise parcă un soare văzut numai de el.

Acasă la Valadares, soţia lui ieşi să deschidă poarta, apoi intră în

---

[1] Jambiere (n. r.).

casă şi se întoarse cu mâiuile încărcate. Horacio îşi băgă în traistă pâinea de secară, bucata de brânză şi felia de slănină ce i se adusese ca tain.

— Cartofi are Tonio acolo, îl lămuri senhora Ludovina, după ce-i dădu merindele.

Horacio porni cu Pilot, care o lua mereu înainte, cu coada în vânt, mergând cu paşi mărunţi de câine fericit. Horacio îl privea şi-i era ciudă de fericirea lui, îi făcea rău văzându-l cum fremăta parcă de o viaţă nouă ce începea pentru el, plină de noutate şi de farmec. Se aplecă, luă o piatră şi o aruncă după câine. Pilot schelălăi, se întoarse şi-l privi cu mirare când pricepu că el, stăpânul, îl lovise. Apoi se lăsă pe o rină gemând şi lingându-şi laba rănită. Horacio se gândea însă la necazurile lui. Îndoiala îl rodea din nou. Din ajun voise să mai stea de vorbă cu Idalina, s-o asculte, să-i spună ceva, s-o înduplece şi astfel să se liniştească singur. Gândul că va da ochii cu senhora Januaria îl făcuse să pregete. În cele din urmă se hotărî. Nu putea să plece fără s-o vadă. Unul din băieţi, un frate al Idalinei, îi deschise:

— E pe câmp, la ţarina lui senhor Vasco.

— La care din ele?

— Cea de la marginea drumului.

Plecă repede, bucuros că n-o întâlnise pe mama fetei.

Pilot venea acum în urma lui, trist, cu botul în pământ, cu coada între picioare, şchiopătând. Horacio apucă pe drumeagul ce ducea spre ţarină. Pământul lui senhor Vasco se afla între Caldes şi sărăcăciosul paraclis al Maicii Domnului dos Verdeş. Cobora în trepte, de la marginea şleaului până la malul Zezerului, şi se prelungea şi dincolo, pe celălalt mal. Vasco da Gama Sotomayor se trăgea din neam boieresc şi era fabricant de lână. Încetul cu încetul, fie prin moşteniri, fie cumpărând în ceasuri grele pentru mieii păstori şi plugari, dobândise multe pământuri şi din cele mai bune ale văii. Pe unele le lucra singur, pe altele le dădea în dijmă oamenilor nevoiaşi – câteodată fii ai foştilor stăpâni. Printre industriaşi, Sotomayor trecea drept unul din cei maiou vază din ţinut; fabrica şi ţarinile lui dădeau multora de lucru. În timp ce unii creşteau turme de oi a căror lina el o cumpăra, alţii, la fabrică, prefăceau această lină în ţesături, iar alţii munceau ogoarele pe care şi le rotunjea mereu cu câştigurile scoase din uzină.

Industriaşii aveau toţi mulţi fini, căci oamenii săraci, când îi rugau să fie naşii fiilor lor, nădăjduiau, pentru aceştia, locuri de muncă

atunci când vor fi mari. Dintre toţi, Sotomayor avea cei mai mulţi fini. La început se împotrivise, din pricina nevestei care socotea datoria de naşă drept o nesfârşită corvoadă. Dar într-o zi, mai demult, când muncitorii din Manteigas se ridicaseră împotriva salariilor prea mici, Sotomayor băgă de seamă că finii pe care-i avea în uzină nu urmaseră pe tovarăşii lor, trăgând de bună seamă nădejde că el le va lăsa ceva prin testament. De atunci încolo a primit întotdeauna să fie naşul unui nou născut.

Privind întinsa moşie în trepte, una din multele ţarini pe care Sotomayor le avea în valea Zezerului, Horacio oftă din adâncul pieptului. Nici cu botezul nu avusese noroc! Dacă părinţii lui, în loc să-i ceară lui Marqués să-i fie naş, ar fi cerut asta lui senhor Vasco, ce bine ar fi fost! Ar fi lucrat acum în fabrică, în loc să se târască pe acolo, cu traista în spinare, muncind la Valadares ca slugă.

O zări pe Idalina la capătul ţarinei, printre alte femei şi bărbaţi care săpau pământul pe malul apei, ca să însămânţeze porumb. Coborî încet. Câinele îl urma, căutând locurile mai uşor povârnite, ferindu-se de salturi căci umbla în trei labe, a patra ţinând-o chircită sub pântec.

Idalina îi văzu abia când se apropiară de tot. Lăsă din mina sapa şi îl întâmpină pe Horacio cu ochii ţintă la straiele lui de cioban. Văzând-o atât de mirată, el se fâstâci.

— Mă duc după turmă.

Ea îl tot privea, nedumerită, iar el, cu un nod în gât, nu putea spune decât:

— Mă duc după turmă.

— Bine, dar se putea să mai stai câteva zile!

— Ca să isprăvesc mai repede, îngăiină el, simţind cum îi creşte tulburarea.

Ar fi vrut să-i poată spune că pleacă pentru ea, ca să-şi plătească mai repede datoria şi să fie liber să muncească numai pentru ei amândoi. Dar tăcea, ştiind că maică-sa dorea să ţină ascuns acest lucru.

Idalina îl privea cu duioşie şi cu tristeţe.

— De vreme ce tot am amânat… o săptămânămai mult sau mai puţin ce-ar fi fost? Abia te-am văzut. Ai lipsit atâta timp! Şi acum pleci iarăşi!…

— E drept. Dar vreau să facem nunta cât mai repede şi, aşa, câştigam din timp. Părinţii tăi au fost pe la noi ieri. Ştii?

Fata îi răspunse cu un semn din cap, o clătinare uşoară

carelânduioşă, fiindcă părea că dovedeşte nepăsare sau chiar dezaprobare pentru purtarea părinţilor ei.

— N-am să stau mult, o înştiinţă el. Vicarul a făgăduit să-mi poarte de grijă şi ieri m-am dus să văd un prieten la Carvalho. Printr-unul sau printr-altul am să intru la o fabrică.

Tăcu o clipă, apoi, pentru că şi dânsa tăcea, adăugă pe alt ton:

Asta voiam să-ţi spun.

Avea să-i spună multe altele, şi ca de asemeni, dar emoţia îi sugruma – emoţia şi loviturile de sapă pe care le auzeau în preajma lor şi care păreau că numără, ca bătăile unui ceasornic, clipele pe care Idalina le pierdea.

— Şi când o să ne vedem? întrebă ea.

— La tunsoarea oilor. La vremea tunsorii mă întorc cu turma, dacă nu cumva capăt până atunci loc la fabrică.

Idalina auzea mereu zgomotul sapelor care o chemau pe femeia plătită cu ziua să răstoarne pământul, nu să stea de vorbă – lucru care n-ar fi fost pe placul lui senhor Vasco, dacă l-ar fi aflat.

— Aşa! atunci rămâi cu bine. Trebuie să muncesc.

Părea că-i este inima împietrită, despărţindu-se aşa, numai cu un obraz întors spre el, iar cu celălalt spre locul unde săpau zilerii.

Horacio o „privi cu un amestec de duioşie şi deznădejde, tot luptându-se cu o întrebare ce-i venea pe buze, se îndepărta, se întorcea chinuitoare. În sfârşit, îi scăpă:

— Ai să aştepţi… Nu-i aşa?

Ea se întoarse cu totul.

— Să aştept ce?

— Pe mine, îngână el.

În ochii Idalinei se oglindi uimirea:

— Ei asta-i! Cum să nu te aştept?

— Atunci, cu bine!

Horacio se întoarse îndărăt, peste câmpuri, până ce dădu în şosea. La Caldas, trecu podul peste râu în marginea pădurii statului. Cerul se întuneca şi la fel creştea în sufletul lui neliniştea. Abia acum îi veneau în gând cuvintele pe care ar fi trebuit să le spună Idalinei, cele care ar fi convins-o în sfârşit. I se părea că nu-i vorbise destul, că despărţirea fusese pripită, că totul rămăsese în vânt şi că nu se legase să îndeplinească cu adevărat ceva.

Mergea înainte spre vâlceaua străintă şi adâncă de la izvoarele Zezerului. Acolo era o gâtuitură aproape dreaptă şi foarte lungă. Parcă fusese tăiată de trupul unei corăbii care i-a dat forma ei, adâiieită la mijloc de apăsarea carenei. Zezerul se năştea acolo, dar abia puteai zări firicelul de apă printre stâncile alburii ce răsăreau din albia sa şi printre tufele de iarbă neagră de pe margine. Pe malurile lui povârnite, mâini pline de răbdare semănaseră cu secară cei câţiva stânjeni de pământ bun şi duraseră câteva colibe de păstori, ascunse jos ca în fundul unei prăpăstii. Sus, pe munţi, fâşii de nori trecători învăluiau în răstimpuri crestele. lloraoio bătea de mai bine de un ceas drumul croit, de-a lungul unor uriaşe crăpături, când îşi dădu scama că-i lipseşte ceva. Se întoarse şi căută cu ochii. De departe, Pilot venea sărind în trei picioare, cu botul în pământ. Din când în când se culca, „se odihnea o clipă, apoi şontâc-şontâc, pornea iarăşi ca şi cum s-ar fi trudit din greu. Horacio se opri urmărindu-i cu ochii mijiţi mersul chinuit. Pilot nu băgase de seamă că stăpânul îl privea. Dar când îi auzi fluieratul, înălţă capul. Se învioră pe dată şi coadă i se ridică în vânt. Vru să alerge, să ajungă mai repede, ca stăpânul să nu aştepte. Aci punea şi laba rănită pe prundiş, ici o ridica de durere, sărind apoi mai departe în trei labe tot mai descumpănit. Până la urmă se prăbuşi înfrânt la zece paşi de stăpânul său, privindu-l cu umilinţă. Horacio se apropie de el, îl luă în braţe şi porni mai departe. Simţea nevoia să-i ceară iertare.

Deodată îl zări pe Valadares venind din partea opusă. Se miră că-l vede cu mâinile goale, fără sapă, fără toiag, fără să arate prin nimic ce muncă săvârşise. Ce caută stăpânul pe-aici la ceasul ăsta, aga departe de casă? Doar nu ca să dea vreo poruncă lui Tonio, că l-ar fi însărcinat pe el s-o ducă… Şi n-aducea nici brânză de la munte!…

Valadares se apropie şi-i dădu bineţe.

— Mergi într-acolo, da! Tonio e sus. Ani venit să văd cum merge desţelenitul la Coveo de Metade. Acolo să-ţi duci oile, după ce la târla, unde dorm acum, va fi destul de îngrăşat pământul. Ce are câinele?

— Şcliioapătă.

I se părea că stăpânul nu-i vorbise în felul lui de totdeauna. Până să ghicească, Valadares îl şi părăsise, urmându-şi drumul. Porni şi el în urcuş.

Dinspre Nave de Saulo Antonio năvăleau valuri de ceaţă, încălecate apoi de al Lele, şi astfel o negură deasă se aşternu peste întreaga vale. Curând, trăsnete surde, prelungi, detunară din cer, ca şi

cum dumnezeul tăriei, ar fi răsturnat calabalâcul casei sale. Poc, trosc, căzuse ceva! apoi se făcu liniște; o liniște uinedă ca în fundul

Pilot începea să-și piardă răbdarea în brațele stăpânului. Omul și câinele ajunseseră lângă izvoarele Zezorului; liniștea locului era punctată de sunetul tălăngilor răspândite pretutindeni, lloracio auzi glasul mâniat al lui Tonio care înjura oile, dar nu izbutea să-l vadă prin vălurile ceței. I se umpluseră ochii de pâclă aceea alburie, care plutea înaintând; de aproape însă părea că stă pe loc, încremenită, și rece ca veșnicia.

lloracio lăsă câinele jos și strigă:

— Tonio! Tonio!

Acesta răspunse de departe.

— Aici sunt. Vino!

Orbecăind, înainta câțiva pagi prin ceață, după sunetul glasului, apoi strigă din nou:

— Tonio! Hei, Tonio! Unde ești?

— Sunt la intrarea în Coveo de Metade.

Începu să-și dea seama de locuri, pe drumul care începea să se deslușească sub pagi. Zvonul tălăngilor răzbătea mai limpede și din când în când se auzea cum behăie câte o oaie prin ceață. Horacio zări încălțările și vârful bâtei lui Antonio mai înainte de a-i vedea fața învăluită în neguri. Stătea rezemat de o stâncă și părea lipsit de vlagă ca omul care se supune de nevoie, dar la ivirea lui Horacio aruncă bâta și-și desfăcu brațele într-o pornire de bucurie.

— Sărută-mă! strigă el strângându-l vârtos în brațe. Ia spune, cum o duci?

Îi dădu drumul și încercă să-l privească din creștet până-n tălpi, prin pânza de ceață:

— Cum văd, armata ți-a priit. Arăți mult mai bine!

Întâlnirea cu Tonio fu pentru Horacio întâia bucurie din acea zi. Din toată familia lui Valadares, se împrietenise numai cu Tonio, fiul mai mare. Ca băieți, își petrecuseră aproape toți anii împreună. Despărțiți vara, când Horacio urca pe munte, se întâlneau de îndată ce oile erau minate la Idanha și creșteau alături, robotind împreună la miile de treburi pe care Valadares, cu acareturile și țarinile lui, le descoperea totdeauna pentru fiii lui și pentru tânărul lui simbriaș. Uneori să părea că Tonio îl iubește mai mult decât pe fratele său și, prin mijlocirea lui, Horacio ceruse de două ori, dar fără noroc, un spor

de simbrie lui Valadares.

— Ştiam că te-ai întors, mărturisi Tonio, dar nu credeam că ai să vii sus aşa de curând. Nu era vorba să te însori?

Horacio flutură din degete, fără să răspundă de-a dreptul. Tonio îl privi o clipă în tăcere, gândindu-se ce greu va fi să-i spună lui Horacio ceea ce fusese însărcinat sări spună.

Pe clinul de alături bălăngănea o talangă stingheră.

— Unde o fi oaia aceea? întrebă Tonio, alungindu-şi gândurile. De câteva clipe turma s-a risipit. Mi se întâmplă pentru a doua oară în săptămâna asta. A fost o zi frumoasă, cu soare cald, pe urmă au tăbărât negurile.

5

67

Din când în când câte o oaie trecea pe lângă dânşii, ca în nălucirea unui fund de mare; lâna-i albă părea că se topeşte, că se preface în ceaţă. Cu băţul întins, Tonio încerca s-o îndrumeze, s-o împingă prin deschizătura joasă întocmită între doi bolovani. Dar, după câţiva paşi, oaia pierea din nou în ceaţă, mistuindu-se fără urma. Lângă ei se zărea numai botul lui Lanzudo, care parcă nu avea trup, nu era decât un cap de dulău plutind în aer.

— Ia spune-mi, ai dus-o bine pe-acolo?

Horacio zâmbi cu tristeţe:

— Întâi, mi-a fost tare greu, dar pe urmă m-am deprins. Ce eram să fac?

— Să-mi povesteşti toate. Oho, dacă părintele vicar nu se dădea peste cap pentru mine, ar fi trebuit să mă duc şi eu! Mă înfior când mă gândesc!

Ceaţa începea să se destrame în vale, bătută de pale puternice de vânt. Deasupra ci, larma cerească se porni din nou. Când încetă, perdeaua de negură se crăpă o clipă şi Horacio privi cerul cu teamă.

— Să ştii că n-am să ajung cu turma la Nave fără să mă plouă cu găleata.

— Aşa ziceam şi eu, încuviinţă Tonio. Mai bine să rămânem în colibe până trece ploaia.

În jurul lor ceaţa se desprinsese de pământ. Pe coclaurile din preajmă, năpădite de ierburi înalte, văzură câteva oi păscând liniştite. Tonio le chemă:

— JBâr, bir, oiţă!

Unele ascultau. După cele neascultătoare arunca cu pietre, Lanzudo, al cărui trup mare de câine ciobănesc se vedea bine acum, porni să-şi facă datoria, cu pasul lui măsurat în urma lui Pilot, pe care-l mirosea: trebuia să înduplece oile îndărătnice să pornească. Lângă Horacio şi Tonio două stânci înalte formau o deschizătură de basm, slujind de poartă naturală văgăunii din care izvora Zezerul. Prin această poartă treceau oile în timp ce Toni le număra.

— Lipsesc patru, făcu el, dar poate sunt înăuntru.

Intrară împreună în Coveo de Metade. Ceaţa, închisă între stânci, se ridica mai încet decât afară, dar.se vedea bine de o parte pământul înţelenit iar de cealaltă o iarbă îmbelşugată, pe care oile o înfulecau de zor. În mijloc, şuvoiul apei curgea şerpuitor, înecat în aburi, de parcă ar fi dat în clocot. Tonio mai numără o dată oile şi se linişti – erau toate. Îşi răsuci o ţigară şi întinse lui Horacio tutunul şi hârtia. Clipa i se părea prielnică pentru a-şi rosti gândul, dar încă se sfia. Socoti că ar fi mai nimerit să-i vorbească altă dată, când ar fi putut să stea jos. Trebuia să aducă vorba pe departe; Horacio era şiret. Nu trebuia să înceapă numaidecât cu asta.

În faţa lor erau câteva colibe, adăposturi pe care ciobanii de demult le ridicaseră pe fundul văgăunii Coveo, ca în adâncul unei prăpăstii. Trei pereţi erau făcuţi din bolovani rezemaţi de stâncă şi nu erau mai mari ca un coteţ de câine. Pe sub uşa joasă şi îngustă care forma al patrulea perete al colibei puteai trece numai pe brânci. Tonio îl duse pe Horacio până la unul din aceste adăposturi şi se aşeză pe prag.

Ceaţa se ridica din ce în ce mai mult, descoperind puternicele contraforturi din jurul izvoarelor Zezerului. O văgăună uriaşă, tainică şi posomorâtă, cu marginile nedesluşite, se ivea aşa ca şi cum de la începutul lumii abia acum ar fi părăsiL-o negurile. Pe măsură ce ceaţa se ridica, de/. velea zăgazuri enorme de stâncă, în fund, la dreapta, la stânga, pietre din toate mileniile, scoica la iveală monolitice palanci, cil înfăţişare aspră, ce stăteau de strajă ca la o trufaşă şi măreaţă solemnitale. Un zid colţuros ciclopic, plin de ieşinduri şi de adâncituri, creştea văzând cu ochii dindărătul negurilor care se ridicau. Părea tot mai înalt, tot mai semeţ; cu crestele încă ceţoşate, părea fără sfârşit. Puţin câte puţin, crestele i se despărţiră una de alta, glugile lor pufoase se îndepărtară şi un fulger desprinse, pe un fundal de foc, formele măreţe, ciudate şi nălucitoare ale celor trei Canlaros. În aceeaşi clipă se

năpusti şi furtuna. Pilot ridică botul spre cer şi începu să urle a jale, tăind vorba lui Horacio care, la îndemnul lui Tonio, începuse a povesti ceva din viaţa militară. Uriaşul amfiteatru în care se aflau se arătă în toată măreţia. Spaţiul circular, potrivit pentru un templu de mituri al muntelui, ascuns între întunecate flori de granit, se sfârşea la acel Cantaro Magro, care te făcea să visezi la o străveche şi înfricoşătoare cetate. Fulgerele scăpărau de parcă firea voise să învăluie într-o desăvârşită taină izvoarele Zezerului, încingându-l cu puternice întărituri. TOL – uşi pârâul aducea mai mult cu un simbol. Era un biet şuvoi tremurător de apă, adesea foarte subţire, aproape nevăzut, alteori mai bogat, care se arunca de sus printr-o despicătură sfredelită în – l. Încă neagră. Alături de el, totul în jur era uriaş. La lumina necontenitelor fulgere, crâmpeiele ce se iveau din uriaşul zid, pline de vine, de teşituri, de bulbucături şi de intrânduri, păreau rămăşiţele unei păduri împietrite.

Tunetul mugea fără răgaz şi vijelia creştea. Cerul, cotropit de nori, era tot mai negru, ca şi cum noaptea stătea să cadă în plină zi. Un vultur zbura, venind de departe. Se aşeză pe vârful lui Cantaro Raso, îşi luă avânt de două ori, măsură depărtarea dintre el şi furtună şi-şi întoarse ciocul coroiat spre locul unde se aflau lloracio şi Tonio. Din gura adăpostului lor, ei îi urmăriră mişcările şi-l văzură pierzându-se în adâncitura unei stânci. Dar alţi vulturi veneau, goniţi, ca şi cel dintâi, de furtună.

Din spatele Can tarului se iviră lungi şi grele fâşii de nori şi se tălăzuiră în ocolul văgăunii. Un fulger luci. Apoi, după un şir de tunete, alte fulgere scăpărară, năprasnic, foarte aproape, lângă Cantaro Magro. Odată cu fulgerele străbătu împrejurimile un vaier ascuţit şi pătrunzător, un vaier al muntelui care pluti peste tot, răspândind spaima pentru câteva clipe. lloracio şi Tonio îşi întorseseră deodată capul spre întunericul adăpostului. Izbitura de lumină fusese atât de violentă că le rănise ochii; raza ei le împunsese vederea ca o săgeată de foc. Deasupra lor izbucni o explozie ca de prăpăd cosmic, făcând să se cutremure pământul înfricoşat şi să se zguduie aerul. În acelaşi timp răsună şi rătăci prin spaţiu un strigăt omenesc sfâşietor, tremurător, care covârşi ecoul îndepărtat al tunetului. lloracio îşi acoperi capul cu braţele, de teamă ca pietrele colibei să nu se prăbuşească peste el. Pe prag, Pilot, deznădăjduit, lătra la nori. Alte fulgere sfâşiară întunericul şi din nou răsună strigătul omenesc de pieire fără nădejde, ca o

nebunească nălucire, vibrând ca un cristal lovit, ţâşnind parcă din măruntaiele stâncii ca să se stingă în sălbaticele trecători. Temându-se că şi-a pierdut vederea, lloracio deschise pleoapele. Vedea. Pilot amuţise, ţipătul nu mai vibra. Cerul tăcea de asemeni; furtuna încetase. Nu auziră nimic. Se ridicară şi alergară în mijlocul ocolului ca să vadă împrejurimile. Ţăcereiţ dăinuia peste tot. Liniştea se aşternuse deplină şi părea că aşteaptă, cum aşteptau şi ei. Numai norii se mai mişcau, deşi, alburii şi din ce în ce mai greoi. Pilot, împins de instinctul lui iscoditor, se duse târându-şi laba spre cel mai îndepărtat adăpost, unde îşi vârî capul prin uşă. lloracio şi Tonio îl urmară şi apropiindu-se de prag zăriră în fund, întins pe jos, un băieţaş cu ochii halucinaţi şi atât de plini de groază încât păreau ieşiţi din orbite, gata să plesnească.

— Iiei, piciule, ce faci acolo?

Copilul nu răspunse. Se zgâia la ei cu ochii holbaţi, de parcă nu i-ar fi văzut, nici auzit. Tremura ca varga din creştet până în tălpi, dinţii îi clănţăneau şi o salivă neagră îi mânjea gura.

— Tu ai strigat?

Copilul tăcea mai departe.

— Ce dracu'! Nu ştii să vorbeşti?

Trebuia să fi avut nouă sau zece ani, era îmbrăcat în zdrenţe şi tremurul trupului, nu-i mai înceta. Se opinti să vorbească, dar nu-i ieşi niciun cuvânt din gură, Horacio intră în adăpost şi atunci îşi dădu seama cine era; unul din puştii pe care părinţii îi trimiteau cu câteva oi la păşunat, prin văile din apropierea satului, cum făcuse şi el în copilărie. Îndărătul băieţaşului, în umbră, se oploşiseră cinci oi, strâns lipite, cu capetele rezemate unul de altul.

Horacio luă în braţe trupul slăbuţ şi-l duse la marginea apei. Tonio îl recunoscu:

— E mezinul lui Avelino.

Îl stropiră pe faţă de mai multe ori şi-i grăiră în fel şi chip, în nădejdea unui răspuns. Copilul rămase însă mut, deşi se vedea cum spaima din ochii holbaţi îi scade şi freamătul nervos al trupului se potoleşte. Horacio îi întinse o bucată de pâine. Băiatul nu o primi. Lumina ochilor îşi schimbase expresia, dar se întorcea cu teamă spre Cantaro Magro, uriaşul perete de stânci care aduna fulgerele cu forţele sale întunecate.

— Ce naiba ai căutat aici?

Glasul firav îngâna eu greutate:

— Oile mergeau tot înainte. Jos în vale nu aveau ce paşte… Pe urmă a venit furtuna…

— Mi se pare că şi eu te cunosc, spuse lloracio. Ieri când m-am dus să iau autobusul, te duceai la şcoală, nu?

— Ba da, mă duceam.

— Atunci astăzi de ce nu te-ai dus?

— Tata a avut nevoie de fratele meu la munca câmpului şi eu m-am dus cu oile în locul lui.

În sfârşit începu ploaia. Horacio şi Tonio, cu micul păstor între ei, alergară să se adăpostească în coliba în care se aciuaseră mai înainte. Pilot se aşeză la intrare, cu botul afară, pândind.

— Oile mele! bolborosi băieţaşul.

lloracio îl linişti:

— Lasă oile! N-or să fugă ele! Cât despre lupi, e câinele aici.

Piciul zâmbi şi primi o bucată de pâine.

Tonio părea stingherit de venirea lui:

— Te poţi duce acolo, dacă vrei…

Dar Horacio se împotrivi:

— Nu, asta nu! Are să se ude leoarcă, apoi, singur, are să-i fie frică din nou.

Tonio, din ce în ce mai stingherit, nu mai stărui.

Ploaia care începuse cu picături mari şi rare devenise un desiş de funii ude şi răpăi fără preget timp de o jumătate de ceas, timp de un ceas, ca un potop. Ca să treacă vremea, Tonio îndruga verzi şi uscate şi Horacio răspundea într-o doară. Lângă ei, Zezerul atât de subţirel înainte, când şerpuia prin covorul de verdeaţă al văgăunii, se umflase în câteva clipe, revărsat peste păpurişul şi tufele de iarbă neagră de pe marginile lui. Gâlgâia tot mai puternic, dând năvală spre ieşirea din marele ocol.

Apoi cerul se lumină. Tonio se întoarse spre băieţaş înainte ca ploaia să fi contenit cu totul:

— Acuma te poţi întoarce la oile tale.

Micul păstor se ridică sfios şi ieşi fără să scoată o vorbă.

Tonio răsuflă mai uşurat. Înlăturase întâia piedică. Lăsă câteva clipe de tăcere, apoi începu într-un noroc: – Nu mi-ai spus adineauri de ce te-ai întors în slujbă la tata înainte de a te însura?

— Am hotărât să amân cununia.

lloracio ridică din umeri posac.

— Din lipsă de bani? stărui Tonio.

— De ce crezi asta?

Tonio tăcu, stând parcă să mai chibzuiască. Îşi desfăcu traista, scoase din ea pâine şi brmză şi începu să mestece.

— Nu mănânci şi tu?

— Nu mi-e foame încă.

Pilot veni spre ei, cerşind din ochi. În faţa colibei, sub streaşina unei stânei, se înghesuia turma lui Valadares, cu Lanzudo lângă ea. Tonio îşi chemă câinele şi împărţi între ei şi Pilot toată pâinea rămasă. Apoi vorbi cu ochii la ploaia măruntă care nu contenea:

— Eu ştiu cum ai putea să găseşti bani.

Mirat, Horacio se întoarse spre el:

— Cum?

Tonio nu răspunse îndată. Privi din nou ploaia şi începu să mestece mai repede ca să-şi descarce gura. Simţea neliniştea lui Horacio şi încă mai şovăia dacă să vorbească sau nu.

— Vezi, nu ştiu dacă ar trebui să-ţi spun, dar la urma urmei îmi eşti ca un frate.

Apoi continuă, înăsprindu-şi glasul:

— Jură că n-ai să spui nimănui, chiar clacă nu vrei să faci ce-ţi spun.

Horacio îl privea înlemnit. Tonio lăsă ochii în jos, aşteptând.

— Bine, îţi jur. Ce ai să-mi spui?

Tonio tot mai şovăia. Culegând încet fărâmiturile ce i se lipiseră de degete, îşi privea lung mâinile, ca şi cum în ele se alia taina.

— Am încredere în tine, şopti el. Ştiu că n-ai fi în stare să scapi vreo vorbă care ar putea să mă vatăme. Nu-i aşa?

Horacio deveni nerăbdător:

— Poţi vorbi pe şleau. Cum să nu tac? Mai ales dacă-i vorba să câştig bani!

— E ceva uşor de făcut, numai să vrei. În privinţa pădurilor… în împrejurimile satului nostru nu mai avem nicio păşune, precum ştii. Toate coastele sunt acoperite de păduri ale stalului, copaci şi iar copaci peste tot. Ca să-şi hrănească turmele, oamenii trebuie să bată nu ştiu câte poşte piua ce ajung în creierii munţilor, la mama dracului. Şi dacă oile sau caprele, trecând pe cărare, dau buzna fără ştirea noastră într-o pădure – gata amenda! Anul trecut m-am pomenit cu una. La două hârtii mari mi-au dat înapoi zece mii de reis. Îţi dai seama? O sută

nouăzeci de mii de reis, plătiţi fără nicio vină. Tata era furios. Acelaşi lucru i s-a întâmplat şi lui senlior Vasco. Turma lui mergea pe la Poco de merno când i-a ieşit înainte pădurarul. Şi, repede, scoate cei două sule de mii de reis! Senhor Vasco a făcut apel ca să nu plătească, dar nu i-a slujit la nimic. Atunci l-a apucat o furie! Nu din pricina banilor, de bună seamă, că bani are destui, dar fiindcă a socotit amenda ca o ocară pentru un om ca el.

— Nu ştiam că senhor Vasco are turmă.

— A avut, dar nu mai are. O cumpărase ca să vină în ajutor lui Marcelino. Ajunsese omul la ananghie, silit de nevoi să-şi vândă oile pe te miri ce şi mai nimic. Lui senhor Vasco i s-a făcut milă de el, i-a cumpărat oile şi l-a tocmii cioban. Numai că asta n-a ţinut mult. Când s-a pomenit cu amenda, s-a supărat aşa de t, are, că a hotărât să-şi vândă turma şi să nu se mai gândească la ea. Aiurea, turmele sporesc pe zi ce merge; aici, din pricina pădurilor, sunt tot mai puţine oi şi mai mulţi pini.

Tonio se opri puţin, iscodi chipul lui Horacio, apoi urmă:

— Altă dată nu era aşa. Bunicul meu îşi aduce aminte că păşunile se întindeau până în poarta caselor. În vremurile vechi păstorii pârjoliseră copacii şi oi erau pretutindeni. Dar acum, vezi şi tu! Se jeluiesc toţi, dar nimeni nu face nimic. Tot mai dădeau foc ciobanii pe unde puteau, dar de când s-a ridicat turnul San Lourenço, unde un om veghează de sus asupra pădurilor şi telefonează de cum zăreşte o trâmbă de fum, de atunci n-a mai fost niciun foc de temei.

Horacio cunoştea nevoia care-i rodea pe oameni, încă din copilărie auzise vorbindu-se despre lipsa păşunilor, cu aproape aceleaşi cuvinte.

— Aga e! Dar ce legătură are asta cu banii ce-aş putea să-i câştig?

Tonio răspunse potolit.

— Dacă s-ar da foc din două sau trei locuri deodată, n-ar putea veni să-l stingă în acelaşi timp în toate părţile. Ar alerga acolo unde ar vedea mai întâi flăcările, dar întâiul foc s-ar face numai aşa, ca să-i momească. Al doilea ar fi cel de temei. Trei sau patru oameni ar pune foc în câteva locuri prin pădure. Pe un vânt prielnic, ar fi treabă de câteva clipe ca focul să se lăţească şi când cei cu stingerea ar veni, gata osteniţi de la întâiul pârjol, ar fi prea târziu. Un foc întins, nimeni nu-l poate stinge. Şi la anul ar fi o mulţime de păşuni cu iarbă fragedă în

preajma târgului nostru. Două sau trei păduri pârjolite şi fiecare ar putea creşte mai multe oi. Înainte de amendă, senhor Vasco spunea că dacă n-ar fi lipsa de păşune, ar ţine o turmă mare. De vreme ce tot trebuie să cumpere lina pentru fabrica lui, ar găsi-o în felul ăsta chiar la ei. Ceilalţi industriaşi spun că nu face osteneala, dar el nu e de părerea lor.

Tot avântul lui lloracio pierise:

— Atunci, aş fi unul din cei…

— Dacă vrei. Ai primi cinci hârtii întâia oară şi alte cinei de câte ori am lua-o de la început.

— Cine plăteşte?

Tonio îngăimă:

— Ce-ţi pasă! Plăteşte cineva. N-ai nevoie să ştii cine. Eu am să-ţi dau banii.

— Tatăl tău?

— Nu! Ce-ţi trece prin cap!

— Atunci senhor Vasco?

— Nu, nici Lata, nici senhor Vasco n-au niciun amestec. Nu încerca să ghiceşti, n-ai să poţi. Mai mult nu-ţi spun. Asta vreau să ştiu, dacă primeşti ori ba…

lloracio nu răspunse îndată. Din fundul adăpostului urmărea din ochi pe micul păstor care ducea din urmă cele cinci oi, învârtind o nuieluşă în nună. Se întorcea la Manteigas sub ultimele picături de ploaie.

— Sunt dator lui taică-tău cinci sute de escudos. Pentru atâta lucru nu vreau să înfrunt primejdia închisorii.

— Dar nici vorbă de aga ceva! Totul a fost bine chibzuit şi apoi, la o nevoie, cei din Manteigas ne-ar ascunde. E spre binele tuturor a; doar toţi avem acelaşi interes. Din când în când izbucneşte câte un foc pe munte şi nimeni nu poate dovedi că a fost pus înadins.

— Aşa o fi. Nu zic ba, dar eu n-am oi şi pentru cinci hârtii nu mă bag în primejdie. Ascultă încă ceva ce se ştie, dar nu prea se spune: că pădurile sunt bune pentru holde, că aduc ploaia, că nu lasă pământul să se năruiască atunci când se revarsă puhoaiele; pe deasupra dau şi lemnul de care avem nevoie. Am auzit că fără păduri n-ar fi ogoare pe malul apei şi că peste tot locul ar fi numai prund.

— Aşa spun cei ce primesc bani de la stat ca să le păzească. Cum să nu spună, dacă ei din asta trăiesc?

Horaeio începu să ai de-a seama că prietenia lui pentru Tonio scădea:

— De ce nu pui focul cu mâna ta?

— Îţi spun că un singur 0111 nu poate face mare ispravă. Cei de la serviciul pădurilor vin şi sting focul îndată. Arzi câţiva pini şi n-ai făcut nicio scofală.

— Atunci cine ar fi ceilalţi?

Tonio îngăimă iarăşi:

— Oameni de nădejde. Deocamdată nu pot să-ţi spun numele. Mai târziu ai să le ştii. Ne lipseşte unul singur. De asta ţi-am vorbit ţie, dar dacă nu primeşti, adăugă el posac, atâta pagubă!

Rămaseră tăcuţi. Ploaia contenise de tot şi turma se răsfirase; oile păşteau liniştit iarba proaspătă.

— Am să mă mai gândesc, ros ti într-un târziu Horaeio, şi am să-ţi spun pe urmă. Cum numai în toiul verii se poate face treaba asta, mai avem vreme.

Tonio simţea şi ei că prietenia lui pentru Horaeio nu mai era aceeaşi.

— Bine! Dar nu zăbovi prea mult cu răspunsul; dacă nu primeşti, trebuie să caut altul.

Cerul se limpezise şi lumina amiezii umplea ocolul. Tonio mai dădu amănunte asupra planului lor şi asigurări că nu se putea să nu izbutească, nici să pună pe cineva în primejdie, Apoi se ridică;

— Mă duc. Avem acum o sulă şaisprezece oi şi trei capre. Găleţile şi toată văsăria sunt ascunse printre bolovanii din fundul lârlei, la stânga cum priveşti spre Manteigas. Semnul e o piatră mare şi una mică pe un braţ de găteje. Mă duc să iau brânza.

Îşi puse pe umeri traista şi cerga, îşi luă bâta şi pălăria şi după ce şovăi o clipă îngăimă:

— Rămâi cu bine!

— Mergi sănătos!

Tonio făcu câţiva paşi afară, apoi se întoarse neliniştit:

— Dacă n-aş avea încredere în tine ca în mine însumi, nu ţi-aş fi vorbit niciodată de asta. Aşadar, ia seama!

— Fii pe pace, am jurat! Ce mai vrei?

Iforacio îl urinări din ochi pe Tonio cum se mistuie în fundul marii văgăuni, apoi se sculă şi el. Adună oile şi începu să urce cu ele povârnişul acoperit cu ierbuţi şi cocoaşe de stânci roşiatice, care ducea

la Nave de Santo Antonio. Acolo se afla imaşul cel mare. Mai zări o dată în depărtare Manteigas, târguşorul din capătul sugrumăturii pe unde alunecaseră odinioară gheţari înfricoşători şi pe unde acum susura Zezerul izvorât acolo. Doar câteva petice albe, roşii şi negre însemnau târgul pe fondul de verdeaţă al ogoarelor şi al pădurii. De vederea lui se lega o altă imagine şi Horacio se întunecă de părere de rău, ca şi cum ar fi plecat departe, foarte departe. Pârdalnica de viaţă! E la o depărtare de trei ceasuri de drum şi totuşi luni de zile aveau să treacă fără s-o poată vedea pe Idalina, ca şi cum s-ar fi dus la capătul lumii.

Turma ajunse pe Nave de Santo Antonio, podiş larg în fundul căruia se înălţau steiuri de piatră şi coaste râpoase care se ţineau lanţ de la puternica masă a Cântărilor până la cuhnea crestată, ca dinţii de ferăstrău, a lui Espinhaco de că o. Soarele biruise cei din urmă nori părăsiţi pe cer de furtună şi poleia cu luciri argintii verdele proaspăt al bogatei mantii de iarbă care înveşmânta Nava.

Când Horacio ajunse acolo cu oile lui Valadares, găsi alte turme smulgând iarba, în timp ce caprele obraznice se suiau pe ponoarele din vecinătate ca să roadă lăstarii stingheri. Păslorii risipiţi, aşezaţi lureeşte, îndreptau cu strigăte sau aruncând cu pietre înceata, clar necontenila străinulare a turmei. Câţiva, recunoscând pe Horacio de departe, îi făcură semn cu mâna. Doi din ei, Canholas şi Papagaios, îşi părăsiră o clipă turmele şi se apropiară de el: „Cum ai dus-o? Cum ţi-a mers în armată?" Apoi urmară cuvintele care începeau să-l scoată din răbdări: „Credeam că te însori înainte de a veni la munte! Când faci nunta?"

Horacio se arăta vesel, deşi fierbea în el o furie înăbuşită, fără să ştie de ce şi împotriva cui. „Oamenii ăştia nu pot vorbi şi altceva?" se întreba el. Lanţul de culmi împietrite, cu pajiştea nesfârşită scobită între ele, jnepenii care, ceva mai încolo, se agăţau de stânci ca nişte caracatiţe ce-şi înlănţuie prada, povârnişurile repezi – toată această sălbatică privelişte de munte ce se întindea în faţa ochilor săi şi care fusese toată lumea sa atâţia ani de zile i se părea acum nesuferită şi vrăjmaşă din pricina chinului care-i apăsa pieptul. Tot ce se afla acolo îi era cunoscut; până şi tufele de iarbă neagră care crescuseră mari în timpul cât el fusese plecat la armată, dar pe toate le privea acum cu mânie, ca şi cum ar fi dus un război cu tot ce-l înconjura – piatră, plantă sau vietate – chiar şi cu uliul care descria cercuri largi pe cerul din nou senin şi pe care ar fi vrut să-l poată doborî cu un foc de carabină,

pentru a se răzbuna fără să ştie de ce.

Departe, se ridică deodată viersul unui fluier în mijlocul clinchetului turmelor. Din ce în ce mai mânios, Horacio încercă să vadă pe cântăreţ. îl văzu, dar nu-l putu recunoaşte de la atâta depărtare.

— Cine cânta? întrebă el.

— Chico da Levada, îi răspunse Canholas.

Horacio se simţea jignit de bucuria pe care, fără nicio îndoială, o simţea cântăreţul. I se părea că i-o furase lui, căci de ani de zile el fusese singurul care venea cu fluierul la munte. Ţăranii din Manteigas veneau acolo ca la o osândă, nu le ardea de desfătări, luau unul locul celuilalt, cu gândul numai la ţarinile lor şi la muncile ce-i aşteptau la întoarcere. Numai lui, cioban de meserie, care stătea toată vara pe munte, îi plăcea să dezmierde tăcerea şi singurătatea culmilor cu fluierul său vijelii, cumpărat de la un om din Nespereira. Înainte de a pleca la regiment îi fusese mai drag ca un4 prieten. La auzul melodiei ce răzbătea din depărtare, îi veni să plângă:

— Chico nu chita altă dală.

— Hei, nu! făcu Canbolas. Ciula numai de când i-a murit nevasta. Zice că nu poate sta degeaba, fiindcă îl covârşeşte jalea.

Peste puţin, cei doi ciobani se întoarseră la turmele lor. Horacio rămase singur, aşezat pe un bolovan, muşcând dintr-o bucată de pâine pe care, de obidă, o înghiţea cu noduri. Era sigur că nu se înşelase, cu câteva ceasuri mai devreme, când pomenise numele lui Valadares şi al lui Vasco Sotomayor. Negreşit că unul din ei punea la cale focul, sau amândoi în cârdăşie. Când îl întâlnise pe Yaladares pe drum atât de încurcat, desigur că despre asta vorbise cu fiul său. Şi de aceea Tonio în loc să meargă cu turma drept la stâna, la Nave, coborâse spre Zezer ca să-l însoţească pe t. aică-său până în şoscă. Dar el n-are să se amestece. Se bizuie pe răspunsul pe care trebuie să-l primească de la Manuel Peixolo. Oho! să înfunde puşcăria ca să-i facă pe plac unui zgâriebrânza ea Valadares? Nu! Pădurile erau rele pentru turme, e drept, dar pe de altă parte toţi oamenii cu scaun la cap spuneau că sunt bune pentru popor. Chiar părintele Barabas spusese asta într-o predică la biserică, într-o vreme când ardeau nişte păduri.

Oile mergeau înainte şi el pe urma lor, dar totul i se părea searbăd, încet, fără sfârşit. Nicicând o seară de ciobănie nu i se păruse mai lungă. Simţea că o neîndurată hotărâre a sorţii se împotriveşte voinţei sale, se împotrivea până şi râvnei cu care aştepta ziua

următoare, ca să afle răspunsul lui Manuel Peixoto la rugămintea ce-i făcuse. Din când în când, fluierul celuilalt păstor sfâşia liniştea muntelui cu sunete scurte, ascuţite şi vesele, şi asta îi mărea amărăciunea.

În sfârşit turma ajunse la capătul Navei şi se întoarse singură. În fiecare zi se petrecea acelaşi lucru: când amurgul se apropia, oile apucau singure drumul spre locul unde aveau să doarmă. Parcăsccoteau, ca după ceasornic, timpul de care aveau nevoie ca să ajungă la târla înainte de căderea nopţii. Întorcându-se, turmele mai rupeau ici şi colo iarba care la dus scăpase poftei lor de mâncare. Se întorceau molcomite, copleşind muntele de melancolie cu tânguirea tălăngilor la ceasul acela din urmă al zilei. Din depărtare se auzea doinind tot mai trist fluierul lui Chico da Levada, căruia îi murise nevasta.

În lumina apusului care învăpăia piscurile, păstorii îşi urmau turmele ca şi cum ar fi fost duşi de ele. Câinii mergeau pe margine, băgând de seamă să nu se răzleţească oile; dacă vreuna din ele s-ar fi rătăcit la ceasul acela, ar fi căzut în labele lupului. Chico da Levada venea în urma tuturor celorlalţi. Îndărătul lui, întâile umbre ale nopţii începeau a împânzi împrejurimile.

Turma lui Valadares se îndepărtă încetul cu încetul de celelalte. Trecu printre îngrămădiri de stânci şi ajunse la târla: un câmp neted, împresurat de bolovani şi acoperit cu căcărezi de oi. Pretutindeni pe unde pădurile „statului nu răpiseră podişurilor şi povârnişurilor lumina soarelui, se vedeau numeroase târle ca aceea, pe verdele veşmânt al muntelui. Unele, cu margini dantelate – pământul fusese lucrat până la cea din urmă bucăţică – se ascundeau între grămezi de stânci; altele păreau că atârna pe coaste, gata să cadă. Locuitorii cătunelor de munte trăiau cuibăriţi în vâlcele ascunse. Cele mai bune pământuri fiind în mina industriaşilor, a preoţilor şi a celorlalţi stăpâni ai ţării, ţăranii trebuiseră, încă din vremuri străvechi, să urce spre înălţimile sterpe; când descopereau câte un petic de loc. prielnic pentru semănatul unui pumn de secară, îl săpau şi-l stropeau cu sudoarea lor. Dar pământul era sărac. La un metru adâncime şi adesea la mai puţin, se afla straşnica osatură de şist şi de granit a muntelui. După anul când dădea rod, pământul de munte trebuia să se odihnească în pârloaga un an sau doi. Aşa încât, aproape sau departe de micul său ogor, cel care-l seamănă ţine totdeauna în stăpânire sau

în dijmă şi un alt petic de pământ în pârloaga, care-i slujeşte de târla pentru oi şi care e îngrăşat de ele ca să poată da rod în anul următor.

Târla lui Yaladares nu era mai mare decât a altora, dar el mai avea şi alte două în împrejurimi. Un gard ţărcuia locul unde intră turma.

Amurgul învăluia muntele şi începea să înece în umbră contururile râpilor şi ale locurilor joase. Fluierul lui Chico da Levada se apropia din ce în ce mai mult. Când fu aproape de tot, tăcu. O linişte mare se aşternu peste munte, plutind odată cu pâcla înserării.

Horacio căută pietrele care însemnau ascunzătoarea – două ici, două colo, puse pe nişte vreascuri, piua la grămada de stânci ce se ridica în faţa lui. Între cele dintâi şi cele din urmă, pe un loc îngust, găsi un morman de cartofi şi uneltele de făcut brânza. Luă trei găleţi mari şi se întoarse la târla. Dar la mulsul oilor nu mai avea îndemânarea de odinioară: atunci apăsa de vreo douăsprezece ori fiecare ţâţă şi gata, chema altă oaie la rând. I se părea că şi oile, atât de răbdătoare altă dată, se răzvrăteau împotriva mâinilor sale, care-şi pierduseră agerimea. Totuşi laptele se ridica în găleţi foarte alb, risipind umbra cu care le umpluse noaptea. Cinchit printre oi, Horacio făcea câte un pas înainte, împingând la spate pe cele mulse. Apoi veni rândul celor trei capre clin turmă şi, într-un târziu, duse găleţile la locul lor dintre stânci. O pasăre de noapte străbătu întunericul ţipând. Ridică ochii, dar n-o văzu. Liniştea care se aşternuse peste pământul umed îl supăra. I se părea că nu trage aer în piept, ci că liniştea aceea rece îi pătrunde în plămâni, îi umple gura, nasul, urechile şi i se revarsă în sânge. Horacio se mira că putuse să îndure atâţia ani viaţa de cioban, fără să-şi dea seama de grozăvia tăcerii desăvârşite în singurătatea nopţii, ba într-atât se obişnuise eu ea, încât în primele zile de cazarmă cel mai <rrcu lucru i se păruse culcatul împreună cu alţii în dormitor. „Niciunul din aceste feluri de trai nu mi se potriveşte, îşi spuse el; doar atunci când am să lucrez într-o fabrică şi am să dorm la mine acasă, o să-mi pară viaţa plăcută".

Pilot şi Lanzudo îi şedeau în faţă şi nu-şi mai luau ochii de la el. Erau tăcuţi, dar nerăbdători, ştiind că n-au să mănânce decât după ce el va face brânză şi sufereau văzându-l cât de încet lucra. Horacio strecură laptele, turnându-l din găleţile pline într-un vas pe gura căruia întinsese o pânză. Câinii îi urmăreau mişcările. îl văzură punând în laptele strecurat, bucata de cheag. Îşi pierdeau răbdarea, căci ceasul

lor de mâncare sosise, dar Horacio lucra mai departe cu o încetineală care-i tnlărâta. Lanzudo, sigur pe dreptul lui de dulău, paznic al turmei, merse până acolo încât îşi băgă botul într-o găleată şi mirosi laptele de capră pe care aveau să-l bea tustrei.

Întunericul se îndesea. O stea încă palidă se arătă pe cer spre Penhas Douradas. Horacio începu să rupă bucăţi de pâine, aruncându-le în „găleata pe care Pilot şi Lanzudo, înfometaţi, o priveau nesăţioşi. Când pâinea se muie în lapte, împinse câinilor găleata, lăsându-le şi partea lui.

Cei doi camarazi în cară lipăind cu mare zgomot, apoi se aşezară din nou la pândă. Horacio îţi aruncă ochii spre mormanul de cartofi, dar îi era Icne să-i fiarbă, îşi deschise traista, potoli câinii cu o bucată de pâine, apoi tăie o felie pentru el, o acoperi cu slănină şi începu să mestece încet, cu ochii pierduţi pe cerul înflorit de stele. Un glas răsună prin întuneric:

— Horacio!

Tresări. Printre stânci nu vedea nimic. Lanzudo, grav şi fără teamă, ca un dulău de soi ce era, abia îşi aruncă ochii spre locul de unde venea glasul. Pilot, câine mai de rând, lătră. Din nou, glasul strigă: „Horacio!”

Era un glas împiedicat, sfiicios. care parcă se temea că trezeşte muntele, ori că sperie noaptea. Horacio cunoştea glasul, dar nu-şi amintea al cui este.

— Cine-i?

Glasul păru acum mai aproape.

— Eu, Chico. Unde eşti?

Horacio ieşi din ascunziş şi se îndreptă spre colibă.

Umbra omului se zărea în dreptul târlei. Recunoscându-l pe Horacio, se apropie. Vorbele îi tremurau pe buze.

— Cum ai dus-o pe acolo?

— Bine. Tu, ani auzii că ai avut o mare supărare.

Mai mult nu apucă să spună. Chico îşi lăsă capul în jos, îşi acoperi faţa cu mâinile şi începu să plângă cu hohote, ca şi cum de asta venise. Horacio îl trase de braţ şi-l aşeză lângă dânsul.

— Linişteşte-te, frate! Asta se poate întâmpla oricui. Când a murit Luisa?

— De trei săptămâni, îngăimă Chieo plângând tot mai tare.

Horacio nu ştia ce să mai spună. Parcă o vedea pe nevasta lui

Chico, tânără ca şi el, cu trăsături gingaşe, cu paşii sprinteni, purtând totdeauna, chiar după măritiş, bluze de culoare vie, în timp ce toate nevestele se îmbrăcau în negru, ca şi cum ar fi purtat de a pururi zăbranicul vieţii lor. O vedea aşa, săltând pe uliţele din Manteigas, şi îşi aducea aminte că adesea râvnisc la trupul ei. Acum nu era în stare să găsească un cuvânt de alinare.

— Fartă-mă, făcu Chico încercând să se stăpânească, n-am pe nimeni astă-seară în colibă. Sora lui Canholas mi-a adus formele de b-rânză şi, bineînţeles, nu putea petrece noaptea la mine. S-a dus la coliba lui frate-său. Singur, aş fi înnebunit dacă nu vorbeam cu cineva. De aceea am venit. Ziua mai rabd, dar noaptea mă chinuiesc amarnic. Gândul mi se duce într-una la aceea pe care mi-a luat-o dumnezeu. Mi se pare că o văd umblând prin întuneric, o simt lângă mine, parcă-mi plânge de milă… Să înnebuneşti, nu alta!

Horacio tot nu nimerea ce să-i spună ea să-l mai

— Din ce pricină a murit? întrebă el.

— A murit… mi-e greu să-mi mai aduc aminte. A născut un copil şi toate păreau că merg bine. A treia zi, fiind rândul meu să păzesc turma, m-am dus pe munte. Bucăţica de ogor pe care am luat-o în dijmă ca să punem porumb, o lăsasem săpată numai pe jumătate. În a patra zi s-a ridicat şi a umblat prin casă. Într-a cincea a luat sapa şi s-a dus să isprăvească săpatul, fiindcă, de era zor. Când s-a întors, îi era tare sete şi a băut apă rece de la fântâna Precistei dos Verdes. Noaptea, i-a fost rău. A doua zi avea friguri. Moaşa zicca că multe lehuze au friguri şi că n-are să i se întâmple nimic. Au făcut rugăciuni şi au ars nişte ierburi, să vază de n-o trece. Când m-am întors de pe iriutite, am văzul îndată că-i era foarte rău. Am trimis după doctor, dar era prea târziu… Săraca! A murit strângându-şi copila în braţe… Mă privea cu atâta listeţe, că ori de câte ori mi-aduc aminte, mi se rupe începu să plângă iar.

— N-ar trebui să stai singur la munte, acuma.

— Ştiu! Fetiţa e la bunică-sa. Dal-aş avea-o lângă mine, ar fi mai bine. Dar ce pot să fac? Mai am trei zile şi închei săptămâna mea de rând, apoi o să vină alta şi o să trebuiască să mă întorc. Nu pot sta ceilalţi pentru mine. Turma mea a mai scăzut. Am vândut trei oi ca să plătesc înmormântarea, iar luni un lup mi-a furat încă două.

— Unde? întrebă Horacio îngrijorat.

— Aici aproape, lângă noi. La târla lui Pimenta. Era o noapte ca

asta. Ca să nu fiu singur, mă dusesem să văd pe Canholas şi pe soră-sa şi afurisitul meu de câine s-a luat după mine. Ştiu bine că n-ar fi trebuit să las turma, dar ce vrei? Când am plecat şi am văzut elinele după mine, m-a cuprins o presimţire rea. Am alergat la strungă şi am văzut cum fugea fiara. Am avut noroc că oile erau ale mele. Să fi fost ale altora, îşi pierdeau încrederea în mine.

Îşi schimbă glasul:

— Te rog să nu spui 4 a nimeni. Ţie numai şi lui Canholas v-am spus drept. Noaptea, după ce vorbesc de Luisa, nu pot minţi. Celorlalţi le-am povestit despre lup o istorie ticluită, altminteri ar fi fost în stare să-şi bată joc de mine.

Tăcu. Horacio privea înspre târla Lui Pimenta, iscodind marea linişte a nopţii. În cele din urmă Chico îşi (lete seama că e îngrijorat.

— În scara asta elinele a rămas, dar nu mă pot bizui pe el. Nu e bun de nimic. Mă duc.

Totuşi nu se clinti. Îşi ridică ochii la cer şi se uită îndelung, de parcă ar fi numărat stelele.

— Ascultă, Horacio; crezi tu că pe lumea cealaltă sufletul nostru nu poartă acelaşi chip ca aici? Că nu vom avea trup tot ca aici?

Horacio făcu un gest nehotărât:

— Nu ştiu. De unde vrei să ştiu?

— Aş vrea s-o văd pe Luisa, dar aşa cum era luainte de moarte, cu acelaşi chip, cu acelaşi trup. Nu cum se spune că arată sufletele, ca năluci. Dacă aş şti că pot s-o văd aidoma cum a fost, nici că mi-ar păsa să mor şi eu.

— Ţine-ţi cumpătul, îl sfătui Horacio, ai acuma o fată de crescut.

— E drept. Am fetiţa. Dânsa mă mai ţine. Că fără ca, aş pune foc pădurilor şi m-aş topi.

Horacio îşi aţinti ochii, iscoditor.

— Şi pe seama cui ai face asta?

Chico îl privi uimit, bănuind o zeflemea sub întrebare:

— Cum pe seama cui? Nu pricep.

— Păi, nu spuneai adineauri că ai să pui foc pădurilor?

— Da, le-aş pune. Şi cu tot gazul pe care l-aş găsi. Şi dacă m-ar vedea cineva, atâta pagubă! înainte să pună mâna pe mine, aş fi mort. De n-ar fi fost pădurile astea, aş fi rămas cu turma pe lângă casă şi n-aş fi lăsat-o pe Luisa să meargă la câmp îndată după naştere.

— Da, aşa spui acuma. Dar câte lehuze nu se scoală după trei sau

patru zile şi muncesc, chiar când bărbaţii lor nu sunt departe de casă! Le împinge nevoia.

— Eu n-aş fi lăsat-o pe Luisa. Of, săraca! Poţi să mă crezi.

Glasul lui tremura din nou, înduioşat. O clipă rămase mut, apoi se îndepărtă încet:

— Noapte bună!

În timp ce Chico da Levada se înfunda în noapte, Horacio se duse la ascunzătoarea lui, ca să isprăvească de făcut brânza. Laptele şi prinsese cheag. Umplu cu el cercurile de tinichea puse pe funduri de lemn, care dau laptelui o formă rotundă, groasă numai cât palma, şi lăsă zerul să se scurgă prin găurile lor. Apoi răsuflă uşurat. Îşi sfârşise treaba. Acasă, la Yaladares, aveau să se săreze roatele de caş şi să se sfârşească pregătirea lor.

Se lăsa frig. Amândoi câinii se culcaseră la intrarea ţarcului! p cer şi pe pământ domnea liniştea. Horacio îşi alese un loc potrivit de culcare şi se întinse pe jos, înfăşurat în cerga lui, alături de turmă. Somnul nu-i venea şi începu să cugete: Chico ar face isprava şi pe degeaba, fiindcă toţi oierii urăsc pădurea. Lui, cel puţin, i s-ar plăti cinci sute de escudos, dar suma asta abia i-ar ajunge să scape de Valadares.

Reveneala pământului îl supăra la obraz. Horacio îşi puse traista sub cap. Gândul îi alunecă la cele ce-i sp-isese vicarul despre viaţa frumoasă de cioban. Vicarul nu era om care să mintă, dar dacă-i adevărat ce spusese el atunci, pesemne păstorii cei vechi nu trăiau ca cei de azi, căci altminteri nici sfinţii, nici năzdrăvanii de poeţi n-ar fi iubit o asemenea viaţă.

Adormi în sfârşit, dar înainte de crăpatul zorilor sări din somn, căci urechea lui de păstor, mereu trează, auzise freamătul de început al zilei. Tot cu frica de lup, Horacio îşi aruncă ochii în ţarc. Văzu câinii culcaţi şi auzi în acelaşi timp fluierul lui Chico. În noaptea care inurea, turme de nori rătăceau pe cer, păscând întinsul strălucitor de stele. I se păru că sufletul Luisei adia şi în jurul lui. Adormi din nou în doinirea fluierului şi, când se trezi, întâile limpezimi ale zilei se cerneau încet peste Cantaros. Cu capul încă greu de somn, Horacio se gândi la Manuel Peixoto: avea să afle, în sfârşit, răspunsul lui.

Sus, pe munte, domnea liniştea, dar mai jos toţi ciobanii se apucau de treabă la ceasul acela, prin toate târlele; sila cele ce se întindeau pe coaste, şi la cele pitite între stânci, care nu se vedeau

decât de sus, din cer. Horacio luă găleţile şi mulse oile din nou. Ca să facă brânza, repeta lucrările din ajun. Trebuia să le săvârşească în fiece dimineaţă şi seară, până la sfârşitul lui iunie, când ugerele secau. Când totul fu gata, deschise ţarcul. În straiele lui umede, cu bâta în mâna dreaptă şi cu o oală de cartofi în cea stângă, porni pe urmele turmei. Oile merseră la început de-a valma, grăbite, dar îndată ce trecură de întâia st încă îşi scurtară pasul, înfundându-şi ici şi colo botul în verdeaţa proaspătă. Din clipă în clipă, Horacio vedea răsărind din toate ungherele muntelui tot mai multe turme ce se revărsau pe coaste şi pe locurile şese.

Dimineaţa se împodobea cu cele mai mândre culori. Un soare de argint topit se răsfăţa pe bolla cerului atât de albastră şi de limpede, încât părea mult mai întinsă ca în alte zile. Lumina dimineţii, care cădea de sus asupra brâului de munţi, îi despuia de liniile lor colţuroase şi topea asprimea lor din celelalte ore ale zilei cu fluxul de strălucitoare albeaţă care scălda nemuritoarea înălţime neagră a Cântărilor şi a celorlalte piscuri. Dar la poalele lor găseai şi mai multă mândreţe. Spinii modeştilor giniştri înfloriseră, ca şi tufişurile de iarbă neagră, pe ale căror flori albe, gingaşe, se zbenguiau gângănii ameţite de fericire! Frunzele păstrau încă lacrimile nopţii sclipind în soare şi purpura razelor, alunecând pe verdele întunecat al podişului, părea mai limpede şi mai dulce în strălucitoarea dimineaţă. Tălăngile turmelor înveseleau cu sunetul lor seineaţa înfăţişare a munţilor. Prin faţa oilor săltau fluturii şi se ridicau săgetând ciocârliile. De pretutindeni se înălţa un cânt surd, duios, fără oprire, intonat de pâraiele munţilor ce-şi trimiteau în vale apele vii, printre pietre şi mărăcini în floare.

Dar niciunul din cei de pe munte care îşi petreefeau cea mai mare parte a vieţii păzind turmele, prost îmbrăcaţi şi prea puţin hrăniţi, nu avea sufletul îndeajuns de slobod, nici mintea îndeajuns de lipsită de griji, ca să se poată bucura de strălucirea dimineţii. Cu aerul lor resemnat, cu o undă de fatalism în privirile întunecate, ciobanii, chiar când râdeau, chiar când îngânau un cântec, păreau îndepărtaţi, printr-un blestem străvechi, de bucuria de a trăi, care se vădea pretutindeni în jurul lor, în zborul păsărilor, în înflorirea plantelor, în susurul ritmic al apei.

Horacio dădu fuga, cu hâţa ridicată, ca să-şi ţină pe loc turma care, în mersul ei, era gata să intre pe un loc oprit. Muntele fusese

împărţit în mai multe olaturi de păşuni şi fiecare din ele aparţinea unei obştii muntene. Era cel mai bun mijloc de a se pune capăt crâncenelor certuri dintre ciobani şi bătăilor care foarte adesea mânjiseră eu sânge înălţimile. Un fir de apă, un şir de pietre, câteodată o stană de piatră însemnau hatul fiecărui olat. Ca să le depăşeşti, trebuia să înfrunţi mânia şi bila ciobanilor din celălalt olat.

Oile lui Valadares, oprite în loc, fremătau de neastâmpăr; cele mai îndrăzneţe, în ciuda învoielilor omeneşti, săreau linia convenţională ce despărţea zona dată spre folosire satului Mantcigas de aceea dată Carvalhului. Cu sudalme şi aruncând cu pietre, Horacio sili oile nesupuse să dea îndărăt, când deodată îl zări pe Manuel Peixoto pe o înălţime. Prietenul se apropia încet, în urma turmei sale. Dar şi atunci când fu destul de aproape ca să i se audă glasul nu se grăbi să astâmpere nerăbdarea lui Horacio. Plecări despre multe şi numai în faţa tăcerii înverşunate a celuilalt grăi în sfârşit:

— Am vorbit cu frate-meu. Ce vrei tu, nu e de loc uşor. Mi-a făgăduit însă că va face tot ce va putea. Aşa cum gândeam şi cu Locuri nu sunt şi, pe lângă asta, e şi vârsta ta… Numai la un mare zor şi cu o protecţie mare se iau uccnici de peste şaisprezece ani. Mateus zice că aşa e legea. Dar fiindcă mi-a făgăduit, o să facă. Patronul îl ţine în mare cinste. Fii sigur că are să-i îndeplinească cererea.

Horacio rămăsese pe gânduri:

— Şi are să întârzie mult, senhor Manuel?

— Asta nu pot şti. Poate o săptămână, poate luni de zile. Trebuie să se ivească un loc liber sau să fie nevoie de o sporire a producţiei.

IV

În amurg, câte cineva din familia fiecărui cioban – un fiu, un frate, dar, de cele mai multe ori, soţia – lua calca muntelui cu un măgar ce mergea înainte şi urca prin ponoare, ca să scurteze drumul, zece, doisprezece kilometri şi mai mult, uneori într-o tăcere grea pricinuită de oboseală, alteori cântând ca să-şi uite de ea şi să sperie pe lupi. Toate povârnişurile erau bătute astfel, la scăpătatul soarelui, de aceste fiinţe inguratice care urcau spre târlele de oi. Când ajungeau, în plină noapte, descărcau de pe măgar merindele pe care ciobanul şi câinii lui aveau să le mănânce a doua zi, precum şi formele goale în care urma să se toarne brânza cea nouă. Apoi, istoviţi de drum şi de munca zilei, fiecare se culca pe jois, alături de cioban, până ce bolta cerească ce-i acoperea pe amândoi începea a albi. Atunci, aşezând pe măgar brânzet.

urile gătite în ajun, solul cobora coasta grăbindu-se spre casă, spre sapă şi alte lucrări.

Un fiu al lui Valadares, Tonio sau Leandro, pleca în fiecare seară spre târla. Tonio nu mai vorbise niciodată cu Horacio despre propunerea făcută. Părea chiar că ocoleşte tot ce putea aminti de ea. Horacio, nici el nu aducea vreodată vorba, deşi simţea că amândoi se gândesc la acelaşi lucru, stând culcaţi alături, în noapte, cu faţa la stele, tăcând înainte de a adormi. În zori, Tonio pleca; seara venea Leandro, şi zilele treceau mereu, mereu la fel, pline de o monotonie pe care numai Manuel Peixoto avea darul să o alunge, atunci când răsărea cu oile pe munte. Prietenul zicea mereu: „Ai răbdare, ai răbdare; timpul face şi desface toate".

Horacio se simţea tot mai nefericit: ceilalţi păstori se schimbau unul în locul altuia, din săptămâna în săptămână, fiindcă oile aveau patru sau cinci stăpâni. Numai el rămânea pururi ţintuit acolo. Când păstorii plecau şi veneau alţii, îl rodea gândul că numai pentru el viaţa era vitregă, de vreme ce numai el stătea pe loc, ca un osândit. Ceilalţi îşi vedeau nevestele, copiii, părinţii; el nu vedea pe niciunul din cei ce-i erau dragi, în afară de Manuel Peixoto, căci pe Leandro nu-l avea la inimă, iar de Tonio se depărta din ce în ce.

Începuse să numere zilele ce mai rămăseseră până la vremea tunsorii oilor. Mai ales dorul de Idalina îl făcea nerăbdător.

Oile îngrăşaseră întâia pârloaga a lui Valadares şi trecuseră să doarmă pe a doua.

Vremea se încălzise. Câteodată izbucneau furtuni, dar ele se desfăşurau sub culmi, adevărate lupte între stihii, întunecând numai valea. Păstorii le priveau de sus, în timp ce acolo, la ei, deasupra vârf. ejului, cerul rămânea albastru şi soarele strălucitor.

Mai multe turme plecaseră la tuns. dar Valadares nu-i trimisese vorbă să plece şi el. Abia spre Sânziene Tonio îi aduse într-o noapte porunca atât de dorită. Horacio trebuia să coboare a doua zi cu oile. Plecară amândoi la mijitul zorilor. Tonio conducea măgarul încărcat cu brânzeturi, iar Horacio mina turma. Soarele ardea tot mai fierbinte. Tonio îi pomeni de asta şi adăugă:

— Ginistrul trosneşte sub picioare. Să ştii că păşunile vor fi şi mai rele anul ăsta.

Ocolind pădurea care se întindea de la Fonto Santa până la Poco de Inferno şi mai departe, Tonio privi pinii îndelung şi cu înţeles.

Horacio bănui unde vrea să ajungă, dar tăcu. Atunci, cu ochii în pământ, Tonio bolborosi:

— În vale, toată verdeaţa s-a uscat.

Horacio nu zise nimic. Oile apucaseră pe o cărare întortocheată, îngustă, plină de pietre ca albia unui râu; măgarul venea după ele şi, în urma lui, cei doi oameni coborau trudnic. Ton io se întoarse deodat spre celălalt:

— Ai hotărât ceva?

Horacio răspunse răstit:

— N-am hotărât nimic. Caută pe altul.

Începură să coboare: drumul greu, săpat ca o brazdă adânca între marginea pădurii şi pământul sterp.

Puţin mai jos, Tonio îşi aduse aminte de păţania lui:

— Aici m-au potcovit cu o amendă anul trecut. Apoi îşi înmuie glasul: Dacă ai vrea, ai căpăta întâia dată şase hârtii.

Oile mergeau strânse buluc, frecându-se unele de altele la cotiturile cărării. Lanzudo şi Pilot le însoţeau mergând pe marginea coastei, cu câteva palme mai sus de cărare. Printre pini se zărea hotelul băilor şi celelalte clădiri din Caldas. Horacio zăbovi cu răspunsul:

— O să văd, făcu el într-un târziu.

— Dar când?… Pierdem timpul prielnic.

În glasul lui Tonio se vădea, pentru întâia dată, supărarea.

Oile coborau mereu. Se vedeau acum băile şi zidul care, în acest loc, suia din vale.

— Mâine, sau cel mai târziu poimâine.

În apropiere de Caldas, turma păscu o clipă într-un imaş, proprietatea lui Valadares. Tonio plecase. La amiazi, oile porniră din nou la drum. [între Maica Domnului dos Verdes şi Outeiro, bloracio văzu cei doi castani despre care îi pomenise Tonio puţin mai înainte. La umbra frunzişului lor des, moş Marrafa, cel mai grozav mânuitor de foarfeci din Manteigas, îl aştepta cu ceilalţi tunzători. În mâinile lui Marrafa o oaie nu era decât o materie inertă, fără putere şi fără voinţa. Din două mişcări, o înşfăca, îi lega cele patru labe, o aşeza între picioarele lui şi-şi înfigea foarfecele în desişul lânii de la ceafă. Lina tăiată de la rădăcină se desfăcea încetişor şi cobora în valuri moi de jur-împrejurul trupului, fără să se împrăştie vreodată. Din când în când, găsea înfiptă în pielea oii câte o căpuşă scârboasă. Dacă vreuna se afla în calea foarfecelor, o tăia în două dintr-odată. Instinctul de apărare

însufleţea, pentru cea din urmă oară, parazitul, care fugea chiar fără cap, lăsând o dâră de sânge. Dar Marrafa nu-şi muta foarfecele din cale, nici pentru cei ciuntiţi nici pentru cei ce rămâneau întregi. Ştia că, în ziua de tuns, oile păşteau puţin, iar după tunsoare căpuşele le slujeau drept hrană. Oile le mâncau, una de pe spatele alteia, luându-şi astfel înapoi propriul lor sânge.

Lina cădea mereu. Blana rămânea jos întreagă, nedesfăcută nicăieri, ca o rochie neatinsă.

Tunsoarea oilor ţinu două zile. În scara dintii Horacio o întâlni pe Idalina şi lângă dânsa uită tot amarul vieţii de pe munte. Tot ce suferise i se părea îndepărtat, troienit de uitare, ca şi cum clipa aceea ar fi fost singura clipă a vieţii sale şi ar fi închis în ea rosturile întregii lumi.

Când destăinui Idalinei că va căpăta un loc la Covillia de pe o zi pe alta, ea se arătă foarte bucuroasă. De astă dată nu se mai plânse că vor fi siliţi să părăsească Manteigas de îndată ce se vor căsători; nu-i puse nicio întrebare; în ungherul întunecos al ariei unde se aflau, îl ţinu strâns de mână până când auzi paşi pe cărare.

În a doua seară se ţinea priveghiul de Sânziene. Ţăranii aprinseră în piaţă un foc mare în jurul căruia tineretul jucă nebuneşte în timp ce fanfara parohiei Santo Pedro cânta pe estradă. Horacio şi Idalina se prinseră în joc, apoi se alipiră la voioasele cete pornite, în sunetul flautelor şi al armonicelor, spre Caldas.

Drumul se umplu de pâlcuri de oameni. Noaptea era caldă, cu puzderie de stele pe cer. Din toate părţile străbăteau zvonuri de cântări. La izvoarele calde din faţa băilor se aprinsese un alt foc.

Horacio îşi încetini pasul, lăsând pe ceilalţi să i-o ia înainte, apoi, la braţul Idalinei, porni pe drumul care ocolea Caldas şi o luă în sus, înspre pod. Când se aşezară, nu mai era nimeni pe aproape, dar ei puteau să vadă focul şi perechile care jucau. Noaptea înainta, plină de cântece, încărcată de o dulceaţă desfătătoare. Lunecară încet pe marginea drumului unde pământul cobora în clin uşor. Horacio îşi îmbrăţişa iubita, mângâindu-i fragedele unduiri ale trupului, în timp ce simţea cum prin vinele sale aleargă voluptatea nopţii şi toate dorurile trupului său de lioltei. Trăise luni de zile într-o singurătate prielnică neîncetatei evocări a dragostei, aga cum este şi singurătatea din închisoare. Dar se stăpâni. Fusese ispitit şi altă dată, dar se stăpânişe, supunându-se opreliştii îndătinate. Nu va fi a lui decât atunci când se

vor căsători.

Şedeau culcaţi unul lângă altul în tăcere, ascultând zumzetul nopţii, muzica şi cântecele care veneau din vale. Lumina marelui foc se răspândea până dincolo de Zezer, unde poleia cu aur marginea pădurii. Se uită la pinii îndepărtaţi, cu forme nedesluşite, şi i se năzări vedenia unui foc mai mare, care s-ar întinde necontenit, luminând toată coasta, toată noaptea – o altă noapte – nu cu flăcările joase ale focului de Sânziene, ci cu văpăi înalte, cu vâltori nemăsurate izbucnind din pini şi pe care oameni asudaţi şi înnegriţi de fuin ar încerca să le stingă, în timp ce el ar fugi în beznă, ca să se ascundă undeva, ca un lup hăituit. „Şase hârtii. Na, ia-le! Data viitoare, tot atât". Şi apoi, într-o zi, un jandarm i-ar răsări înainte: „Urmează-mă!"

Nălucirea îl zguduise într-atât că, întorcând din nou ochii spre focul din Caldas, se miră că nu-l stingea nimeni. Flăcăi şi fete jucau şi cânt.au în jurul lui, înlănţuiţi ca şi ei în această noapte de Sânziene. O simţea pe ldalina atât de desăvârşit a sa, atât de gata să i se dea, atât>de hotărâtă să-l aştepte, încât din nou fu ispitit să primească banii cu care-l îmbiase fiul lui Yaladares.

A doua zi dimineaţă, scoţându-şi turma din staul, îi spuse lui Tonio:

— N-am ce face. Nu pot. Nu primesc.

— Prea bine, Nimeni nu te sileşte, răspunse Tonio cu un zâmbet searbăd.

Plecă din nou la munte, cu turma, mulţumit şi de el, şi pentru că pusese capăt nehotărârii care-i bântuise sufletul de atâta vreme.

Vorbise şi cu mătuşa Januaria, care nu-l mai înfruntase de loc şi nu-i mai pomenise de lucrurile care-l supărau. Cât despre ldalina, era parcă din ce în ce mai îndrăgostită de el.

Dar pe la jumătatea urcuşului, mergând după turma care înainta încet, starea lui sufletească se schimbă.

Când se întoarse ca să mai privească o dată valea scăldată în lumina dimineţii, casele de toate culorile, întinderea verde a pădurilor şi toată liniştita frumuseţe, îşi aduse aminte că, în această zi de Sânt-Ion, nimeni nu lucra şi din nou îl năpădi tristeţea. Fără meseria asta afurisită, ar fi şi el în sat, şi-ar peireee ziua cu Idalina, în loc să se târască pe cărări pietroase. Şi se temu că-i va fi din ce în ce mai rău, fiindcă Valadares, mâniat că el nu se lăsase ademenit să pună foc pădurii, va prinde ură pe el.

Îi pierise toată bucuria. Se simţea împresurat, ca şi înainte de a coborî hi vale, de toată nevolnicia stării lui şi de toate îndoielile vechi în faţa viitorului nedesluşit.

Idalina se arătase bucuroasă, poate numai din pricină că el îi dăduse multe nădejdi, zugrăvind viitorul lor în culori trandafirii. Dar ştia el oare câtă vreme de aci încolo va mai fi silit să rămână păstor? Iar după tot ce spusese, dacă se însura fără să-şi fi schimbat felul de trai, ar fi ajuns de râsul tuturor.

Îşi petrecu ziua în gâlceava cu sine însuşi, luptându-se cu gândurile ce se împotriveau dorinţii sale. Trăgea nădejde să-l întâlnească pe Manuel Peixoto şi să-şi mai aline cu el tulburarea, dar prietenul său nu-şi părăsise satul în ziua aceea. Pe toată întinderea muntelui nu întâlni decât pe Chico da Levada. Nu mai avea fluier, slăbise şi ochii lui obosiţi erau umbriţi de cearcăne. Vorbea cu tristeţe, dar părea împăcat cu soarta. Târla lui era foarte departe de al treilea loc al lui Valadares – cel din urmă care trebuia îngrăşat. Horacio dormi singur. Tonio nu veni decât în noaptea următoare, fiindcă ugerele oilor începeau să sece şi se făcea mai puţină brânza.

Împotriva temerilor lui Horacio, Tonio nu-i purta de fel pică, ba chiar se arătă mai prietenos şi mai guraliv ca înainte. Părea stăpânit de gândul să nu lase între ei nicio clipă de tăcere. Ca şi înainte, Tonio şi Leandro suiră la munte zilnic, rând pe rând. În cea din urmă zi a lunii, Tonio scoase din buzunar câteva hârtii şi-i le întinse:

— Ţi-am adus simbria. Tata ţi-a sporit-o cu zece escudos. A spus că dacă nu vrei să laşi o parte în seama datoriei, nu-i nimic.

Horacio se uită la Tonio fără să ia banii, apoi îşi întoarse ochii în altă parte.

— Ba da. Vreau să las toată simbria, fără douăzeci de escudos. Mulţumeşte din parte-mi tatălui tău. Dar dacă mi-a mărit leafa, de teamă că aş putea trăncăni ceva, a dat banii degeaba: am jurat şi tac, iar treabă nu fac nici mai mult, nici mai puţin decât înainte.

Se simţea mai puternic amintind taina ce păstra. Tonio, dimpotrivă, îşi pierdu cumpătul.

— Ce-ţi trece prin minte! Ţi-am spus că tata n-are niciun amestec în treaba asta şi, pe urmă, a şi fost lăsată baltă.

Oile încetară să dea lapte, într-o dimineaţă, Tonio încărca pe măgar văsăria care nu mai slujea la nimic. Apoi îşi luă rămas bun de la Horacio până pe săptămâna viitoare. Cum pământurile erau îngrăşate

şi nu mai aveau nevoie de hălăduirea oilor noaptea pe ele, proprietarii de oi, pentru a face economie de ciobani, adunară toate turmele într-una singură, o turmă mare numărând peste o mie de capete. Fiecare oaie purta pe spate iniţială sau numărul stăpânului ei, însemnat cu smoală. Doi ciobani tineri păşteau toată turma luând, asupră-le munca îndeplinită până atunci de zece sau doisprezece păstori.

Valadares, din pricina unei pizme vechi între proprietarii de turinc, era singurul care nu voia să-şi amestece oile cu ale celorlalţi, încât turma sa, care până atunci fusese cea mai mare din toate, ajunse deodată cea mai mică.

Ziua, oile cutreierau păşunile, apoi se culcau pe locul unde le apuca noaptea. Venise timpul când oile se împerecheau şi berbecii dezlănţuiţi îi aduceau aminte lui Horacio desfătările dragostei, aprinzându-i sângele de dorul de a o avea pe Idalina.

Singurătatea îl cotropea tot mai dureros, căci păstorii care-şi împărţeau marile turme se puteau număra pe degete. Tonio nu venea decât sâmbătă ca să aducă pâinea, cartofii şi slănina. Stătea câteva clipe de vorbă şi se întorcea la Manteigas. Horacio îl rugase să treacă pe la maică-sa pe acasă şi să-i aducă fluierul, dar când i-l aduse, îşi aminti eu ce amarnic dor scotea Chico din fluierul său sunetele acelea jucăuşe, aproape smintite, şi numai voi să cinic. I se părea că şi într-însul murise ceva, că sunetele fluierului său ar suna a bocet şi i-ar meni de rău. Singura lui plăcere era să-l întâlnească pe Manuel Peixoto, dar acesta nu mai venea în fiecare zi până la marginea păşunii satului. Avea mai multe capre decât oi şi turma lui păştea prin toate ponoarele hărăzite satului său. Când venea, Horacio trăgea mereu nădejde să-l audă rostind cuvintele atât de aşteptate, dar Manuel nici nu aducea vorba, neavând să-i împărtăşească nicio ştire.

La sfârşitul lui iulie, pe munte se iviră din nou oameni mulţi. Familiile ciobanilor şi ţărani care nu aveau oi de păscut veneau pe munte la seceră. Pe toate coastele şi pe toate podişurile se vedeau în acest timp al anului mici pete galbene, ce se deosebeau puternic de verdele muntelui. Era secara coaptă care aştepta secera. Bărbaţi şi femei soseau pe măgăruşi şi se apucau de lucru de-a lungul unor lungi zile de trudă, urmate de nopţi când se culcau pe pământ, sub stele. După seceriş, cărau snopii pe o stâncă lată şi-i treierau pe loc. Unii erau atât de sărmani, încât chiar aceste ogoare de pe munte – altă dată fără

stăpân, putând să le ia oricine voia să le lucreze – nu erau ale lor şi trebuiau să le ia în dijmă de la alţii mai fericiţi, care puseseră mâna pe ele din vreme.

După ce treierau, măsurau boabele punând deoparte ceea ce se cuvenea stăpânului locului. Ce rămânea se împărţea din nou: o parte pentru pâine în cursul anului, cealaltă păstrată de sămânţă pentru anul următor, Locul ce rodise era săpat şi rămânea un an în ţelină. La sfârşitul lui august, aceiaşi bărbaţi şi femei se aplecau peste locurile rămase în ţelină de anul trecut şi le semănau.

În timpul acestor săptămâni de vară, muntele era cuprins de o viaţă neobişnuită. De pe toate locurile ascunse între stânci se ridicau glasuri de oameni, larma muncilor şi, adesea zburau până departe zvonuri de cântece, sfâşiind tăcerea.

Horacio, fericit de orice împrejurare care-i abătea gândul de la grijile lui, îşi mina în fiecare zi turma prin apropierea locurilor unde oamenii secerau sau treierau bucatele. Oile dormeau acum oriunde: lângă ariile întâmplătoare sau lângă holdele de seceră. Şi înainte ca muncitorii să se aştearnă la culcare pe pământ. cu faţa la stele, ca să capete vlagă pentru a doua zi de muncă, stătea la sfat cu ei, căcitoată lumea îl cunoştea j) e Horacio din copilărie, de la Fatauncos cu care se jucase de-a sfârlează, până la Serafim Caţador, vecinul părinţilor săi.

Într-o noapte, o noapte luminoasă de vară, tocmai când se ducea să se culce, nevasta lui Canholas, Josefa, văzu că înspre Manteigas cerul îşi schimbase culoarea.

— E un foc, arde! Nu-i aşa?

Toţi se uitară într-acolo şi nimeni nu se îndoi: izbucnise un foc. Părea că n-o să se lăţească: ia, un foc mic, aşa cum se aprind câteva în orice vară, nu se ştie cum, şi pe care pădurarii le pot stinge singuri. Horacio rămase tăcut, în aşteptare. Aproape numaidecât, slaba licărire se prefăcu într-o uriaşă văpaie care creştea cu fiece clipă.

— Ehei, e un foc zdravăn! exclamă Serafim Caţador.

— Înspre Caldas arde. Nu vi se pare? întrebă Canholas, legându-şi cureaua pe care-o desfăcuse ca să doarmă.

— Se poate – aprobă femeia – şi cu vântuleţul ăsta focul o să ajungă până în şosea.

— Aşa şi trebuie! se auzi glasul obosit al bătrânului Jerónimo Latceiro dindărătul unei stânci. Dea dumnezeu să nu rămâie un singur copac în picioare!

Oamenii răsăreau de.pe ţarini şi de pe căpiţe şi tot felul de vorbe roiau.

Desişurile din faţa lor nu le îngăduiau să vadă dectl marea lumină ce creştea năprasnic, suflând cu aur asupra nopţii, cu aur asupra cerului care acoperea valea. Priveau tăcuţi flăcările ce se întindeau şi se răspândeau pe cealaltă clină.

— Fără nicio îndoială, arde lângă Caldas. Pădurea nu-i mare acolo, dar focul se poate întinde şi la cealaltă.

— Se poate întinde!... Dar s-a şi întins!

97

Din nou se lăsă o clipă de tăcere. Alţi oameni veneau, abia trăgându-şi răsuflarea. Aproape toţi erau cuprinşi de dorinţa de a sări în ajutor; măsurau în gând calea ce-i despărţea de foc şi timpul ce le trebuia să ajungă până acolo. Cei ce aveau ureche mai ascuţită auzeau clopotele de la bisericile Santo Pedro şi Santa Maria din Manteigas sunând alarina. Pe aceştia, un îndemn îi împingea spre cealaltă clină.

— Cum toată lumea e pe munte, nimeni nu le poate sări în ajutor pădurarilor, spuse unul din ei.

Toţi tăcură. Afară de Jerónimo, toţi se simţeau împinşi de străvechiul simţământ de solidaritate care, într-un târg fără pompieri, îndemna poporul-bătrâni, tineri, bărbaţi, femei – să iasă din case cu găleţi, cazane şi orice vase de cărat apă şi să alerge la casa care luase foc, fie ea şi a duşmanului. La fel, oamenii ce se urcaseră pe munte ca să-şi culeagă bucatele priveau uriaşul pârjol, îmboldiţi de dorinţa de a alerga să-l stingă, fără să mai stea la gânduri.

— Ce ar fi dacă am merge? sări Serafim Caţador de lângă Horacio.

Bătrânul Jeronirno urlă furios:

— Sunteţi nişte nătărăi! Curată neghiobie! De ce ne trudim noi pe aici? De ce n-avem secară pe lângă casă? Ha? Răspunde!

Şi cum toţi tăceau, adăugă:

— Ne lipseşte chibzuinţă! Nu ne dăm seamă, nu chibzuim, asta ne lipseşte!

Tăcerea dăinuia şi Jerónimo putu să-şi continue mai departe monologul:

— Bună treabă-i asta? Pentru un codru de pâine să venim până aici, şi noi şi oile, când este atâta pământ în preajma satului? Trebuie să dormim afară, în umezeală, ca să încropim ceva de mâncare! Şi voi,

poftim! să alergaţi în ajutor!? Toate pădurile să le ia dracul, auziţi? Toate! Când o să fiţi bătrâni şi o să vă doară oasele ca pe mine, din pricina nopţilor petrecute afară, o să judecaţi altfel!

De judecat, judecau de pe acum la fel, şi totuşi se simţeau îndemnaţi să alerge să stingă focul. Serafim Caţador răspunse:

— Pe de o parte ai dreptate, dar mai e ceva…

Nu-şi isprăvi vorba, fiindcă nu găsea cuvintele potrivite. Toţi ştiau că mai era „ceva", pe care nimeni nu le-o lămurise însă îndeajuns ca să-i convingă, o latură care lovea în interesul ciobanilor şi al micilor plugari, dar era spre binele întregii agriculturi a văii – cel puţin aşa susţineau cărturarii, deşi ei socoteau cu totul altfel.

— Ce să mai fie? Ce altă scornitură? zbieră iarăşi Jerónimo. Suntem toţi nişte netrebnici! Dacă n-ar fi aşa, n-ar mai rămânea nicio pădure. Trebuie să ştiţi ce făceau păstorii de odinioară: la orice prilej: haide, foc!

Un alt om sosi cu sufletul la gură, se cocoţă pe un dâmb de stâncă şi când văzu întinderea pârjolului, răcni cu deznădejde:

— Vai, doamne, am să pierd tot! Focul e lângă ţarina mea! Are să-mi ardă via! Of, şi cât m-am trudit cu ea!

Părea buimac. Privi încă o dată învâlvorarea focului care-şi arunca văpăile uriaşe până la cer, apoi o luă la goană printre stânci. Ceilalţi nu mai pregetară şi porniră alergând pe urma lui Jerónimo* Chico şi lloracio rămaseră singuri cu două femei.

— Vite încălţate! rosti bătrânul cu dispreţ şi amuţi ca şi ceilalţi. Horacio privea pojarul cu un zâmbet îngheţat, gândindu-se la stăpânul său. Înţelegea acum de ce Valadares nu venise şi nici nu-şi trimisese feciorii la seceratul secarei. Rămăseseră toţi acasă în aşteptarea unei zile cu vânt prielnic. Chico se aşeză alături de Jerónimo, îşi puse coatele pe genunchi şi obrajii între palme, ca să aţipească. Cele două femei plecară spre coliba cea mai apropiată, iar Horacio se duse să se culce lângă turmă. În revărsatul zorilor, se întoarse. Oamenii nu veniseră îndărăt, dar nici focul nu mai ardea; văzu în depărtare doar stâlpi mici de fum în loc de flăcări. Horacio măsură întinderea de pădure mistuită şi socoti că era mai mică decât îşi închipuise noaptea, mai mică de bună-seamă decât ar fi vrut-o Valadares. Acest gând îi făcu plăcere şi plecă fluierând, cu oile sale, în rătăcirea de fiecare zi.

*

Sâmbăta următoare, când aduse merindele, Tonio începu a

vorbi, pe nerăsuflate, vrute şi nevrute, de parcă se temea să ajungă la un anumit cuvânt. Apoi, simţind că o tăcere de gheaţă avea să se aştearnă între ei din pricina îndărătnicei muţenii a lui Horacio, întrebă deodată:

— Ai văzut focul din zilele trecute?

— Ba bine că nu!

— Ai crezut că eu l-am pus şi cu ceilalţi. Spune, aşa ai crezut?

Horacio nu răspunse.

— Ei bine, te-ai înşelat. N-am făcut nimic. Planul de care-ţi vorbisem a fost părăsit.

Văzând că Horacio păstra un zâmbet de neîncredere, adăugă:

— Tu nu mă crezi, văd bine, dar aşa e cum spun. Eu n-aş fi făcut-o aşa de prosteşte. N-ai văzut că focul nu s-a încins decât într-un singur loc şi nu în două-trei cum chibzuiam eu? Oamenii şi pădurarii n-au avut să alerge decât într-un singur loc ca să-i vină de hac.

Horacio îi tăie cu răutate vorba:

— Am auzit că focul s-a încins repede, cu putere.

— E drept, dar, după mine, n-a fost pus dinadins, cum cred unii. Din toţi oamenii ăştia care au tăbărât pe munte, din poate până-n vârf, la culesul secarei, cineva o fi aruncat în trecere un muc de ţigară, fără să bage de seamă… Şi tot ce-a mai fost pe urmă, a făcut vântul. S-a mai întâmplat aşa de multe ori.

Horacio îl privi drept în ochi, cugetând cu mânie: „Te crezi iscusit, dar pe mine nu mă duci”.

De parcă i-ar fi ghicit gândul Tonio adăugă:

— Ş-apoi, degeaba truda. Pădurarii vor sădi alţi copaci.

Sătul să-l mai asculte, Horacio întrebă:

— Când veniţi la seceratul secarei?

— Săptămâna viitoare. Aşteptăm să se întremeze frate-meu.

— E bolnav Leandro? întrebă lioracio.

— Da, de câteva zile. Am chemat pe doctorul Conto. Zice că are friguri. Tata nici nu se bizuie pe el la seceră. Va trimite un ziler cu mine.

Şi într-adevăr, în cealaltă săptămâna, Tonio veni cu doi oameni. Au secerat, au treierat, au săpat locul, apoi s-au întors la Manteigas. La sfârşitul lui august veniră din nou pentru semănat şi, când plecară de tot, muntele se cufundă în linişte. Muncile pământului pe înălţimi erau sfârşite; toate familiile coborâseră în vale. Mai rămaseră pe piscuri

doar cei câţiva ciobani care păzeau turmele mari, unite.

Neastâmpărul lui Horacio crescuse. În fiecare zi era mai cătrănit. Pierduse nădejdea că Manuel Peixoto îi va găsi un loc şi nu mai avea decât o dorinţă: să vină mai repede luna octombrie ca să plece de la munte. Cel puţin ar petrece câteva zile în vale, cu Idalina, înainte de a-şi mina oile la Idanha. Dar octombrie era departe şi vremea trecea foarte încet. Horacio birui, în sfârşit, sila de fluier şi, când se simţea mai amărât, se apuca de cântat.

În septembrie, după vechiul obicei, turmele se despărţeau iarăşi. Stăpânii de oi sosiră şi, după semnele făcute pe spate, fiecare şi le luă pe ale sale, căci sosise timpul de a le folosi gunoiul. Şi muntele se acoperi din nou de mici turme, fiecare cu păstorul ei, venind să se culce într-un loc anumit.

În sfârşit veni şi octombrie. Pe culmi se lăsa frig şi adesea, noaptea, ploile udau pe ciobani până la piele, chiar sub adăpost. Venise timpul de plecare, dar mai zăboviră din pricina celor din urmă frunze pe care oile le puteau găsi, căci în sate păşunile erau rare şi costau peste măsură de mult. Manuel Peixoto îşi luă, cel dintâi, rămas bun de la Horacio:

— Fii pe pace! De îndată ce aflu ceva, îţi dau de veste.

Plecă apoi Canholas cu turma lui şi în curând şi alţii; pe munte se lăsa tot mai deasă ceaţa şi ploua mereu, într-o zi, din zori până în noapte, Horacio nu mai văzu nici o singură turmă. Era frig şi soarele nu străbătea decât arareori prin cerul plumburiu. Muntele părăsit cernea atâta aprigă posomorâre, încât chiar şi tăcerea lui părea o ameninţare.

Din loc în loc zbura câte o gânganie, dar păsările nu mai ciripeau, multe şi voioase, deasupra giniştrilor şi a tufelor de iarbă neagră. Chiar lupii, totdeauna la pândă după turme, se trăgeau mai aproape de sate, unde le era mai uşor să-şi găsească prada. Lipsit de viaţă, muntele se pregătea să intre în iarnă cu o sfâşietoare tristeţe, o întunecare posomorâtă, care dura până la căderea zăpezii. Atunci, voştri în lui alb îl transfigura.

Horacio era înfuriat pe Valadares că nu-i trimisese vorbă sa coboare cu turma. „Stăpânul îşi bate joc de mine! Îmi face înadins! La tunsoarea oilor a fost la fel. Ah, dacă m-aş hotărî să vorbesc, s-ar schimba lucrurile!”

Dar într-una din zile se arătă şi Tonio. De astă dată nu adusese măgarul, venise numai cu bâta. Ajută pe Horacio să-şi mâie turma spre

Manteigas şi, pe la chindie, oile intrară în staulul lor de lângă Caldas, pe un loc unde Valadares seinănase iarbă printre porumbii retezaţi.

Seara, punând capăt nehotărârii care-l stânjenise până atunci, Horacio vorbi Idalinei:

— Locul ce mi s-a făgăduit se lasă dorit prea mult. Nu vreau să mai aştepţi cine ştie crt. Dacă nu capăt nimic până la sfârşitul anului, ne cununăm.

Tăcu o clipă, apoi întrebă:

— Îţi pare bine?

— Aşa să fie cum vrei tu. Valadares a spus maică-tii că ţi-a mărit simbria. Dar dacă trebuie să aştept încă, am să mai aştept.

— Cum mi-a mărit simbria! S-o creadă el. Zece escudos mai mult e ca şi nimica.

— Atunci? întrebă ea.

— Trebuie să mă descurc altminteri.

Vorbea cu glas hotărât, dar inima îi era strânsă şi se simţea umilit de cele ce spusese Idalinei la tunsul oilor. Degeaba îi dăduse nădejde că va intra la fabrica din Covilha.

Puse în cumpănă toţi sorţii, cât de mici, pe care-i avea ca să iasă din încurcătură. Socoti că va întoarce tot ce datora lui Valadares până în decembrie. Atunci, vânzând cei patru miei la care avea dreptul, îi rămâneau câţiva escudos. Aceşti bani, îşi zicea el, nu-i vor ajunge să împlinească atât cât lua de obicei părintele vicar pentru o cununie, dar va împrumuta alţi bani de la Valadares, rămânând a-i plăti când va putea. Valadares nu va zice ba. Că şi-a Iriinis sau nu feciorii să dea foc pădurii, nu se ştie, dar sigur este că năzuise să aprindă un foc şi mai mare. Ştia el asta cât se poate de bine. Dar nu va spune nimic, nimic, fiindcă jurase. Totuşi Valadares trebuia să se teamă de limba lui. Va da banii şi va aştepta cât trebuie. Ştia că, o dată căsătorit, vor trăi în sărăcie: el nu era om să se lase dator cuiva, mai ales lui Valadares. Nu va putea să câştige decât pâinea de toate zilele, să-şi plătească datoria şi alt nimic. Dar aşa sau altminteri, trebuia să isprăvească.

După ce puse totul la cale, simţi o sfâşiere la gândul că lăsase deoparte casă, căsuţa visurilor lui.

Alături de el, dar străină de lupta ce se dădea într-însul, ldalina înflorea, fericită, şi pe Horacio îl cuprindea ciuda când vedea strălucind bucuria în ochii ei.

— Ce fac, fac pentru tine. Pricepi? Ca să nu mai aştepţi. Dar, cum

ştii, va trebui să rămân cu turma.

Ştia, bineînţeles, dar îşi păstra zâmbetul:

— Nu-i nimic. După nuntă o să ne tocmim cu Valadares ca să mă duc eu în locul băieţilor lui, după brânza, aşa că am să te văd. Vom lua apoi în dijmă un petic de pământ pentru cartofi, iar căsuţa noastră…

Şovăi, ca şi cum şi-ar fi venit în fire după o clipă de uitare:

— Nu cumva ţi-ai mutat gândul de la casa cea nouă?

Horacio voi să răspundă cu tot atâta hotărâre ca şi piua atunci, dar nu putu; vocea i se schimbase, cuvintele îi tremurau pe buze:

— Nu. Adică… om vedea noi pe urmă.

ldalina îl prin\ i lung, apoi lăsă ochii în jos. îi pierise toată bucuria şi lacrimi mari îi umpleau ochii.

— Nu! Aşa nu vreau, murmură ea. Dacă nu te însori decât pentru mine, nu vreau.

Se simţi uşurat văzând că şi ea suferă, şi se sili s-o mângâie:

— Nu numai pentru tine, ci şi pentru mine. Dar nu trebuie să spunem nimănui deocamdată. Dacă ţii numaidecâl să vorbeşti maică-tii, să păstreze taina.

A doua zi, ldalina îl înştiinţa:

— Mania a spus că foarte bine ai hotărât. Zice că trebuie să sfârşim cu pregătitul zestrei.

Horacio îi curmă vorba:

— O să mai aşteptăm încă puţin. N-am pierdut orice nădejde. Manuel Peixoto mi-a făgăduit, frate-său o să facă ceva, dar numai atunci când îi va fi cu putinţă.

Starea lui sufletească era alta decât cea din ajun. Nu se mai simţea umilit ca în clipa când o văzuse pe Idalina după câteva luni de dor.

— Mai bine să mai aşteptăm, repetă el.

Zilele treceau şi săptămânile de asemenea; de la Manuel Peixoto nu veni nicio veste. Cei doi ciobani plecaţi la Idanha, ca să ia cu chirie imaşuri pentru iarnă, se întorseseră de mult. Era pe la mijlocul lunii şi frigul începea să se simtă. Ninsese pe câmp şi peste Penhas, iar fâneţele din Manteigas nu mai dădeau nimic. Era timpul când începea strămutarea oilor spre câmpiile îndepărtate, cu iarnă mai blândă. Întâia turmă care porni în această călătorie de cinci-şase zile fu aceea a lui Canholas, cuprinzând oile a patru sau cinci păstori. Altele plecară după aceea şi, până la urmă, porniră şi oile lui Valadares, ale lui

Aniceto, ale bătrânului Jeromâno şi ale babei Luciana, adunate într-o singură turmă. Erau mai bine de trei sute oi albe şi negre, acoperind ca un mozaic drumul cât era de lat. Lanzudo şi ceilalţi câini stăteau de strajă fără Pilot, socotit prea slab pentru o călătorie atât de lungă. Horacio, Tonio, Aniceto şi Libanio, fiul lui Jerónimo, mergeau fiecare cu asinul lui. Măgăruşii duceau văsăria şi desagii, cu fundul plin de merinde, dar cu o parte goală pe care urmau s-o ocupe mieii ce s-ar fi născut pe drum. Oile mergeau când în bună rânduială, cu pasul ager şi scurt poruncit de strigătele păstorilor şi de pietrele ce le aruncau în ele, când îşi deschideau pârtie prin turmă şi ieşeau în dreapta sau în stânga ca să pască pe marginea drumului. Uneori îşi îndreptau, botul către frunzişul vreunei livezi, unde gospodarul stătea gata să se înverşuneze asupra lor. De teama plângerilor şi amenzilor, alte pietre şi alte strigăte plouau peste oile nesupuse. De nevoie, intrau în rând, dar cu nădejdea că vor avea mai mult noroc ceva mai departe.

Trecură prin Belmonte, Caria şi Capinina, dormind pe unde-i apuca noaptea, departe de sate, în preajma cărora nu le era îngăduit să poposească. Se sculau cu noaptea în cap ca să-şi urmeze drumul mai departe, cu câinii în frunte şi pe de lături, cu măgarii la coadă şi cu oamenii în urma măgarilor. Albe şi negre, oile nu făceau alt zgomot decât tropotul paşilor lor pripiţi, fără a se răzvrăti decât doar atunci când o floricică verde, smerită ca şi ele, se ridica în calea lor, înfruntându-le foamea. Horacio şi tovarăşii lui le mulţumeau în gând că nu fătaseră pe drum niciuna. A treia zi însă, Farrusca, al cărei pântece era rotund ca o lulea, începu să zbiere.

— Asta mai lipsea! exclamă Tonio.

Aniceto se simţi jignit că tovarăşul lui se supărase pe una din oile sale, dar ochiul său ager băgase de seamă că, în afară de Farrusca, şi câteva oi ale lui Valadares vor sili turma să se oprească, încât se simţi răzbunat.

Mergeau pe un drum îngust, între o râpă ce se căsca în dreapta şi zidul alb al unei mari proprietăţi care se înălţa în stânga. Cei patru oameni îndemnau turma cu strigăte şi cu pietre, spre a ajunge cel puţin la o pajişte, în vederea unui popas silit. Dar Farrusca, cuprinsă de dureri, se întinsese pe jos.

— Să te ia dracul! înjură Aniceto şi, petrecându-şi mâinile pe sub trupul oii, o ridică şi se puse pe fugă cu ea în braţe.

Turma rămase în urmă în timp ce Aniceto gonea mereu pe drum.

La pieptul lui, oaia se zbătea şi se zvârcolea.

— Dracul să te ia! Nu puteai să aştepţi până la Idanha! Fire-ai a dracului şi tu şi stăpânii moşiei ăsteia, îngână el, vărsându-şi năduful, simţindu-se totuşi cuprins de duioşie pentru oaia care suferea. Zări în sfârşit lângă punte un crâng de pini neîngrădit, cu câţiva giniştri şi câţiva mărăcini pe marginea drumului. Locul i se păru prost, dar nu avea de ales. Lăsă oaia jos, se aşeză pe o piatră lângă ea şi aprinse o ţigară. Farrusca se zvârcolea. Aniceto pufăia din ţigară şi o privea din când în când. Punga de apă se ivi şi crăpă. Organul genital al oii se umfla şi oaia se zvârcolea mereu.

Turma se apropia. Horacio trecu fugind înaintea ei şi-i tăie drumul, proţăpindu-se la capătul punţii. Oile, nepăsăloare de soarta Farruscăi, trecură pe lângă ea şi se răspândiră pe marginea crângului de pini.

— Cum merge? întrebă Tonio.

— Merge bine.

În tăcere, Farrusca se chinuia mereu, cu ochii închişi. Când îi deschidea, se vedeau acoperiţi de ceaţă, de parcă trăgea să moară. În sfârşit, două lăbuţe, apoi un căpşor, se arătară lui Aniceto, apoi trupul întreg ţâşni afară dintr-o zvâcnire, ca şi cum se rupsese un zăgaz al sângelui. Oaia mai stătu întinsă o clipă, abia răsuflând. Aniceto se simţea uşurat şi răsufla şi el în voie. Dar Farrusca se şi sculase, târând cămaşa latului după ea. Într-o clipă, rupse cu dinţii buricul şi începu să-şi curele fătul. Limba ei culegea cu repeziciune toată mâzga rămasă de la cămaşa lui şi o înghiţea. Şi o făcea cu atâta patimă încât mielul, încă nu prea bine proptit pe picioare, se clătina de atâta avânt matern. Privirea lui searbădă rătăcea nevinovată peste lumea în care abia intrase: drumul, pinii, câţiva goruni, lângă punte, câteva lemne puse de-a curmezişul unui drum ce tăia peste câmp. Nu-şi oprea ochii la nimic, ca şi cum toate erau nevrednice de privirea sa fără prihană. Câteodată încerca un pas şi îndată Farrusca îl urma, lingându-l mereu. Celelalte oi, răspândite între pini, păşteau cu poftă verdeaţa ce le ieşea în cale.

În acest timp, Horacio, Tonio şi Libanio se puseseră la taifas şi făceau un haz nebun. Tonio le spusese o snoavă şi se pregătea să dea drumul alteia.

— Ascultă. Ştiu una bună de tot, se adresă el lui Aniceto, vrând să-i câştige bunăvoinţa.

Începu o tărăşenie lungă. Atenţi, voioşi, ceilalţi aşteptau dezlegarea. Aniceto uită de Farrusca şi de mielul ei. Tonio, încântat de ascultarea ce-i dădeau tovarăşii, lungea povestea. Chiar înainte de a-i auzi sfârşitul, izbucniră cu toţii în hohote.

Libanio cel dintâi descoperi fapta Farruscăi, în timp ce se umfla încă de râs. Văzându-l că tresare, încreţindu-şi oţărâl faţa, Aniceto se întoarse, apoi dintr-un salt se repezi îngrozit spre Farrusca. Dar era prea târziu. În zorul de a spăla pântecele fătului ei, oaia începuse să-i roadă buricul, care-i părea de prisos. Şi cu cât îl trăgea şi-l rodea, cu atât el se lungea mai tare. Mieluşelul se zbătea, încerca să scape, cu toate puterile fragedei sale vieţi, de durerile ce i le pricinuia zelul prea mare al mamei. Dar Farrusca, stăruind în munca ei, îl ţinea pe loc, îl deşerta prin această ţeavă lipicioasă, caldă şi însângerată, apucată de gura ei. Când Aniceto îi sări într-ajutor, mielul se mai ţinea pe picioare, dar curând căzu, stors de puteri. În loc de buric, îi atârnau măruntaiele. Cei trei tovarăşi îl înconjurară pe Aniceto, jelind şi răstălmăcind întâmplarea. Aniceto nu zicea nimic, dar îi era ciudă deopotrivă şi pe Tonio, şi pe oaie. Dacă Tonio nu l-ar fi luat cu vorba, îşi zicea furios, nu i s-ar fi întâmplat pacostea asta. De altă parte, ştia cum înnebunea Farrusca. Anul trecut rosese şi coada fătului ei.

Lui Valadares puţin i-ar fi păsat – un miel mai mult sau mai puţin – dar pentru el, care era sărac, care n-avea decât treizeci de capete de animale mici, paguba era mare.

Turma porni din nou. Oamenii nu mai vorbeau. Cu mantalele încheiate până sub bărbie, cu pălăriile trase până peste urechi, mergeau sub un soare ce nu mai biruia frigul. Trecând pe pod, Farrusca zbiera, cerând să i se dea mielul şi asta îl scoase de tot din sărite pe Aniceto. Puţin mai încolo făcură un alt popas – acesta scurt. O oaie a lui Jerónimo se culcase în şanţ, dar în mai puţin de un sfert de oră scăpă de sarcină, îndată ce fu lins, mielul o urmă pe lăbuţele sale arcuite, încă nesigure. Nu rămase de pe urma întâmplării decât puţin sânge, căci Lanzudo, într-o clipă, înfulecase tot.

Turma călătorea mereu. Înainte de apusul soarelui, oamenii cercetară împrejurimile drumului, căutând un adăpost pentru noaptea friguroasă. Horacio pomeni de o peşteră unde dormise într-o noapte, dar de locul ei nu-şi aducea bine aminte. O descoperiră totuşi, într-o îngrămădire de stânci, cu văgăuni naturale, lângă un crâng şi un fir de apă curgătoare. Poposiră acolo. Măgarii păşteau prin preajmă şi oile

flămânde se împotriviră cu tot dinadinsul înainte de a intra în ţarcul ce lise pregătise. Aniceto aprinse un foc între trei bolovani pe care îşi aşeză oala, apoi scoase din traistă puiul Farruscăi şi începu să-l jupoaie. Trecând pe lângă el. Libanio scuipă:

— Mănânci tu aşa ceva?

Acest „aşa ceva" era plin de scârbă, dar Aniceto nu răspunse. Se ridică, apucă mielul jupuit de gât şi seduse să-l spele în pârau. Când se întoarse, văzu pe tovarăşii săi îngenuncheaţi în jurul unei oi la intrarea ţarcului. Se apropie ţinând în mina stârvul mielului şi privi, neştiind ce se petrecea.

— Ce s-a întâmplat?

Erau întâile cuvinte pe care le rostea de când Farrusca îşi ucisese fătul.

— Mielul stă de-a curmezişul, răspunse Tonio.

Uniceto pricepu atunci că oaia era a lui Valadares şi-i păru bine. Tonio şi Libanio ţineau dobitocul care se zbătea cu deznădejde. Pântecele, pe jumătate căscat, sângera. Horacio încerca să-şi bage degetele înăuntru, ca să pună mielul pe făgaşul cel bun. Aniceto, meşter în această ştiinţă, vedea că mama şi fătul n-ar mai putea fi salvaţi decât cu mare greutate şi urmărea operaţia cu vădită mulţumire.

— Vreţi să vă ajut? întrebă el, ştiind prea bine că era de prisos.

— Nu, făcu Horacio cu mâinile pline de sânge.

Se lăsa noaptea. Aniceto se întoarse la focul lui, tăie mielul în bucăţi şi-l puse în oală. Ciozvârtele forfoteau în apa clocotită, se iveau şi se afundau întruna. „Ce belea, ce belea!... ofta Aniceto cu ochii la oală. Din când în când, îşi arunca privirea şi la tovarăşii săi îngenuncheaţi în jurul oii. Fătatul dura cam mult. Ştia toate mişcările ce trebuie făcute în aqeste împrejurări şi urmărea în gând trudnica lucrare. Credea uneori că oaia e ca şi pierdută, pe urmă că mai era o putinţă de scăpare. În sfârşit, văzu pe cei trei ciobani luându-şi traistele de jos şi mergând la pârau să-şi spele mâinile:

— Ei, cum s-a isprăvit?

Tonio dădu răspunsul:

— Ne-a ieşit sufletul, dar am scăpat-o!

Aniceto se agăţă de cea din urmă nădejde:

— Şi mielul?

— Şi!

Se aşezară în jurul focului. Lângă ei, câinii înghiţeau bucăţile de pâine pe care le aruncau Tonio şi Libanio.

„Soartă ticăloasă!" gândi Uniceto şi începu să vorbească de altele ca să nu i se vadă necazul.

Scoase oala agăţată a foc, pe crăcană, o scurse de apă şi îmbie cu ciozvârte de miel pe tovarăşii săi, dar niciunul nu primi. Atunci începu să mănânce. Carnea fragedă i se topea în gură, dar era searbădă; uitase să săreze fiertura. Îşi aminti că mai mâncase odată un miel în aceleaşi împrejurări, cu alţi păstori, căci puţini ar fi aruncat aşa ceva. Atunci mâncase cu plăcere, dar mielul său îi făcea greaţă. Câinii, aşezaţi în faţa lui, îl priveau ţintă. Aniceto se silea să mănânce, dar i se punea un nod în gât. Văzând pe Tonio şi Libanio zâmbind, se încăpăţână. În zadar însă, căci gura nu voia să mestece, nici gâtlejul să înghită. Deodată se sculă, dădu cu piciorul în oală şi, în timp ce câinii se repezeau hulpavi, el se îndreptă în tăcere spre o văgăună o îndărătul stâncilor.

Ceilalţi îl petrecură din ochi. Tonio începu să râdă.

— Ce-ar mai fi jelit, dacă murea oaia!

Libanio râse şi el, dar lui Horacio i se făcuse milă de Aniceto.

Focul se stinsese şi noaptea era foarte friguroasă. Se ridicară toţi trei şi se duseră să se culce în văgăuna unde Aniceto se şi cuibărise.

Dimineaţă, toată împrejurimea era albă, acoperită de brumă. Ciobanii îşi luară poverile şi porniră la drum. Peste noapte se mai născuse un miel, dar tremura atât de tare că a trebuit să fie pus în desagă. Mantalele oamenilor se făcuseră scoarţă şi roua îngheţată care acoperea „pământul scârţâia sub cizme. Înaintau mereu, oprindu-se numai când trebuia să fete câte o oaie. Porneau iar, şi iar se opreau. Turma-se apropia de Pedragao, sporindu-şi mereu numărul. Câteva oi mai târau cămaşa fătului, altele purtau încă, sub coadă, un boţ de sânge, ca un clăbuc roşu. Iar mieii nou-născuţi, unii se şi ţineau pe picioare, mergând mai în urmă, sfioşi, stângaci şi înduioşători, alţii, mai slabi, umpleau desagii de pe măgari cu trupuşoarele lor.

A doua zi nu mai era loc nici în traistele pe care le duceau oamenii.

Tonio bombănea:

— Ne-a menit cineva a rău. Am întârziat cu două zile şi afurisitele astea fată întruna.

— Ia taci! Anul trecut a fost mai ceva, dar tu nu erai cu noi, zise Aniceto, ca să-l mângâie.

Acum era împăcat. În ajun fătaseră trei oi de-ale sale. Şi mamele, şi mieii mergeau întins. îi trecuse supărarea pricinuită de pierderea mielului Farruscăi.

În sfârşit, a şaptea zi ajunseră la capătul lungului drum. După ce străbătuseră toate văile, după ce se căţăraseră pe toate coclaurile; păstorii turmei călătoare, murdari, cu feţele negre de barba care le crescuse, frânţi de oboseală, zăriră în depărtare câmpiile de la [danha, ţelul călătoriei lor. Horacio ducea în spate o oaie bolnavă. Libanio ducea alta. Tonio şi Aniceto mergeau deocamdată fără poveri, dar curând trebuiau să încarce ei oile pe umeri, în locul celorlalţi doi. Din toate traistele ieşeau capete de miei. Erau opt în sacii lor şi alţi opt. În desagii de pe măgari, care, spetiţi, înaintau încet. Clinilor le atârna limba. Şi tot alaiul pastoral murea de foame, afară de micii care umblau pe jos şi sugeau la mamele lor.

Pe pragul bordeielor de pe marginea drumului, copiii priveau cum trec oile, priveau zâmbind capetele mieilor ieşind din desagi ca scoase pe fereastra unei căsuţe călătoare. Priveliştea îi încânta.

Ajungând la şes, grăbit să dea turma în seama celor trei ciobani ce aveau s-o păzească toată iarna, Horacio văzu alergând spre el pe Chico da Levada. Cu braţele ridicate, îi făcea semne mari din depărtare. Apropiindu-se, izbucni repede şi învălmăşit:

— Am crezut că n-o să mai ajungeţi niciodată. Am luat şi autobusul, şi trenul ca să ajung aici mai repede. Te aştept de ieri…

— Dar ce s-a întâmplat?

Chico urmă, cu sufletul la gură:

— Mama ta îţi trimite vorbă că Manuel Peixoto ţi-a găsit un loc la fabrică şi să vii acasă. A vrut să-ţi scrie, dar cum nu ştia unde, i-a fost teamă să nu se rătăcească scrisoarea şi m-a trimis pe mine. Suri trei zile de când a venit vestea de la Peixoto.

Buimăcit, Horacio puse oaia jos şi, deodată, aruncând cu bâtaânvânt, făcu un stfit, deschise braţele şi-l sărută pe Chico da Levada.

V

Cu lada lui, cu dorul de Idalina şi cu o nemărginită încredere în viitor, lloracio trase în gazdă la un torcător: Ricardo Soares. Casa acestuia nu era nici mai încăpătoare, nici mai puţin plină de copii decât casele altor lucrători, cărora Manuel Peixoto le ceruse, în zadar, să-i oploşească prietenul. Dar Ricardo şi nevastă-sa, socotind că vor trage

oarecare-foloase de pe urma lui, primiră să-l ia în gazdă.

Uşa de afară a casei se deschidea în faţa unei scări ce ducea la etajul de sus: o singură încăpere, luminată de o ferestruică scobită în piatră. Acolo dormea Antero, feciorul cel mai mare al lui Ricardo, lucrător la fabrică, lângă patul lui fu aşezat un altul pentru Horacio.

Jos, lângă cele dintâi trepte ale scării, era o altă uşă, prin care se intra în cele două odăi din catul de jos. Una servea totodată de bucătărie şi de odaie de culcare soţilor şi copiilor mai mici, iar cealaltă era o chiţimie întunecoasă, locuită de mama lui Ricardo, femeie de optzeci de ani, surdă cu desăvârşire şi aproape oarbă. Cei ce stăteau jos auzeau paşii celor de deasupra şi cei de sus prindeau cu urechea toate zgomotele de

Horacio sosi cu o zi înainte de intrarea sa la torcător ic. Din prima noapte, fu supărat de faptul că sunetele de jos treceau prin podea. Auzi mai întâi vocea Juliei, care-şi certa copiii că nu adorm, ascultă pe urmă horcăielile, când înăbuşite, când stridente, ale bătrânei şi în sfârşit, când se făcu linişte, urechea lui prinse uşoare scârţâieli ale patului, mişcări pe care le bănuia stăpânite, suspine stângaci înăbuşite; toate acele sunete umpleau întunericul cu vedenii desfrânate.

Horaeio simţea că Antero era treaz, dar se prefăcea că doarme, pentru ca oaspetele să nu bage de seamă că şi el auzea freamătul surd al casei.

Acasă, băieţaş fiind, Horaeio auzise adesea aceste zvonuri nocturne şi totdeauna îi fusese ciudă pe părinţii lui, dar aici reacţionă altfel. Nevasta lui Ricardo, care i se păruse urâtă şi fără farmec, în taina întunericului i se arăta frumoasă, ademenitoare, tulburându-i sim. Când se crăpă de ziuă, tot glasul Juliei se auzi mai întâi. Bărbatu-său îi răspundea, somnoros şi ursuz. Horaeio auzea paşii femeii care se ducea să aprindă focul şi agăţa oala de crăcană. O urmărea pe Julia în toate treburile ei de gospodină, care începeau înainte de a se face ziuă. Podeaua lăsa să treacă fumul de la vatra încinsă, un fum uşor de ramuri de ginistru şi de rădăcini de iarbă neagră care-i supăra nările. Antero dormea acum buştean. Şi el pica de somn. Neobişnuit cu casa şi cu simţurile tulburate de ceasurile de veghe, nu închisese ochii toată noaptea. Era cât pe ce să adoarmă din nou, când auzi trei lovituri puternice în podea. Julia bătea în tavanul camerei cu coada măturii şi, nebizuindu-se pe rezultatul întâiului semnal, mai bătu o dată.

Prin ferestruie intra o lumină palidă. Antero sări din pat, aprinse

o luminare şi se îmbrăcă repede, fără să scoată un cuvânt. Horaeio se sculă şi el, dar nu-şi trăsese bine pantalonii că celălalt şi cobora, în fugă, pe scară.

Horaeio auzi glasul mirat al Juliei care-şi oprea fiul, când acesta deschise uşa de la stradă:

— Ce? Nu mănânci nimic astăzi?

Antero mormăi ceva neînţeles şi trase uşa după el.

Horaeio desluşi apoi glasul lui Ricardo şi paşii săi. Torcătorul tăinuia cu nevastă-sa. Deodată îşi domoliră glasurile, ca şi cum se temeau să nu fie auziţi de el. Şi aproape în aceeaşi clipă, Julia strigă de la piciorul

— Eşti gata? Poţi veni să mănânci.

Horacio se dădu jos şi intră în dormitorul-bucătărie. Ricardo stătea la masă şi-l aştepta. Era un bărbat oacheş, foarte slab, cu privirea îngândurată, care părea să aibă patruzeci de ani bine bătuţi. Horacio îi dădu bineţe şi se aşeză şi el. În faţa lui se afla patul conjugal, cu aşternutul vraişte şi, de cealaltă parte, patul în care dormeau înghesuiţi patru copii, cu braţele afară din cearşafuri. Cel din urmă copil, al şaselea, dormea în leagăn. Faţa îi era înfundată în pernă. Nu i se vedea decât scăfârlia, cu un puf rar pe creştet.

Lumina zilei năvălea prin fereastră. Julia puse o strachină de supă înaintea lui Horacio şi alta înaintea soţului ei. Începură să mănânce. Horacio nu se simţea la largul lui, fiind străin de ei, precum şi din cauza celor auzite în cursul nopţii. Încerca să-şi abată privirea de la culcuşul deşert şi de la trupul Juliei, care-şi pierduse vremelnica lui ispită. Îşi aminti de plecarea pripită a lui Antero şi socoti: „Băiatul are dreptate. În locul lui, nici mie nu mi-ar fi plăcut una ca asta. E vina caselor de soiul ăsta. Dar a mea o să fie altfel”.

Ricardo îşi sorbea repede zeama.

— E târziu, făcu el. Nu mai avem vreme de pierdut.

Plecară împreună, ducând fiecare un coşuleţ în care Julia le pusese prânzul. Soarele nu se ivise încă în posomorâta dimineaţă de „noiembrie. Un vânt uscat şi rece le biciuia faţa.

Pe drum întâlniră mulţi alţi muncitori care mergeau spre Covilha. Bărbaţi cu feţele aproape ascunse în gulerele ridicate ale surtucelor vechi, femei încotoşmănate în şaluri de culori închise, băieţi între doisprezece şi paisprezece ani, îmbrăcaţi în haine peticite, cu o mână în buzunar şi cu cealaltă ducând panerul cu merinde. Toţi se

zoreau, căci intrarea în fabrici se suna la opt fără cinci şi, dacă ajungeau cu un minut mai târziu, li se putea opri un ceas din salariu.

De foarte multă vreme, munţii şi văile, ponoarele şi coclaurile din vecinătatea Covilhei vedeau în fiecare dimineaţă aceste negre şiruri de dărăcitori, de pieptănari, de torcători, de urzitoare şi de ţesătoare pornind la munca lor, pe soare şi pe ploaie, prin praf şi prin noroi.

Stăpânii industriei textile din Covilha găseau în satul învecinat neamuri întregi de muncitori ca să-i slujească. Părinţii din fiecare generaţie îşi aduceau feciorii abia ieşiţi din vârsta copilăriei, ca să muncească în fabrică. Şi tinerii păreau a fi moştenit de la bătrâni, odată cu sângele lor, măiestria de a preface lina oilor în stofe.

Tovarăş scump la vorbă, Ricardo lăsă pe Horacio să-şi potrivească pasul după al său, dar făcu drumul în tăcere. Frigul, graba şi somnul, pe care le simţeau şi ei, îi făceau puţin vorbăreţi, ca şi pe toţi ceilalţi muncitori. Făpturile întunecate, singuratice sau în pâlcuri. Înaintau pe drum cu singura năzuinţă de a ajunge mai repede.

Când ajunseră pe dâmbul de unde se zăreşte râul Carpinteira cu fabricile de pe maluri, văzură pe povârnişul din faţă alte sute de negre făpturi care coborau de dincolo, din Covilha, spre a merge la lucru. În clipa aceea, sirenele fabricilor sunară pentru întâia oară. Din toate părţile, muncitorii coborau spre malurile râului. Horacio se simţea plin de teamă, dar şi de curiozitate pentru începutul muncii lui. La fiecare pas, mari nădejdi fulgerau printre îngrijorările sâcâitoare. Cu această dimineaţă se deschidea o nouă epocă a vieţii sale. Când fabrica lui Azevedo de Souza i se ivi înainte, fu cuprins deodată de teamă. Ricardo, care lucra la altă torcătorie, îl părăsi fără multă vorbă, aşa cum îi era obiceiul:

— Cu bine!

Horacio se opri în faţa marii porţi. Muncitorii veniţi de la Carvalho şi Covilha treceau pe lângă el şi intrau. Nu cunoştea pe niciunul şi printre atâţia oameni se simţea stingher. Hotărî să intre în urma celorlalţi. De la poartă se întindea o fâşie de drum asfaltată, la capătul căreia se afla fabrica. Horacio căută din ochi, neliniştit, pe fratele lui Manuel Peixoto, dar nu-l zări nicăieri. Cum muncitorii se strecurau pe una din porţi, intră şi el cu ei, plin de sfială. Mateus era acolo. Purta o salopetă deschisă la gât, ca să i se vadă gulerul şi cravata. Avea înfăţişarea unui soldat de cavalerie, înalt, vânjos, lat în spate. Era

mult mai tânăr decât frate-său, Manuel. În ochii lui, Horacio descoperi o privire autoritară, pe care n-o observase cu două zile înainte, când stătuse de vorbă cu el împreună cu Manuel Peixoto.

— Bună ziua! răspunse Mateus la salutul lui. Vino cu mine.

Trecură prin atelierele din catul de jos şi suiră pe o scară la catul de sus. Acolo, muncitorii intrau prin fundul sălii, unii dezbrăcaţi de surtuce, alţii cu haine mai ponosite decât cele ce purtaseră pe drum. Unul câte unul, îşi luau Jocul lângă numeroasele maşini, aşezate pe mai multe rânduri, umplând toată sala. Mateus se opri lângă „selfactoare".

— Cum ţi-am spus alaltăieri, ai să începi cu carul de tors. Cu asta trebuie să înceapă un bun lucrător.

Opri pe maistrul torcător care trecea pe lângă ei:

— Ascultă, Sampaio, ăsta e băiatul de care ţi-am vorbit. Pune-l la unul din carele de tors.

Sampaio se uită lung la Horacio, pe urmă la cele opt maşini, şovăi parcă şi zise:

— Da, bine! Acum am treabă, dar mă întorc. Stai aici.

Se întoarse către unul din tinerii care erau în preajma primei maşini:

— Petro, ucenicul ăsta o să lucreze cu tine.

Tânărul muncitor îl măsură şi el pe Horacio din tălpi până în creştet şi nu răspunse. În răstimp, Mateus şi Sampaio plecară.

Felul cum noul său tovarăş îl cercelase cu privirea nu-i fu de loc pe plac lui Horacio, dar tocmai atunci sirena dădu ultimul semnal, şi, în aceeaşi clipă, maşinile din toată fabrica începură să lucreze. Carele de tors erau maşini joase şi prelungi, din care o parte, plină de fuse, luneca, cu ajutorul unor Mţi, pe nişte şine, apropiindu-se şi depărtându-se de cealaltă parte a maşinii, într-un necontenit du-te-vino. În spaţiul ce se lărgea dintre partea fixă şi cea mobilă se înşirau sute de fire paralele pe care maşina le trăgea şi le răsucea. Patru băieţi însoţeau, alergând, forfota aceasta, cu ochii aţintiţi la firele care uneori se rupeau şi pe care ei le legau cu mâini agere, fără ca mişcarea se înceteze. Pedro, parcă târât de maşina lui, alerga după dânsa. îl lăsase pe Horacio înfipt în mijlocul potecii ce despărţea selfactoarele de maşinile de pieptănat. Singur acolo, Horacio se simţea de prisos, netrebnic, neştiind ce să facă, stânjenit de braţele şi chiar de privirea sa.

Din dosul unei maşini de pieptănat, un lucrător spătos cala la el

batjocoritor şi făcea cu ochiul către unul din tovarăşii săi, părând a-i spune: „Ce-o fi cu găliganul ăsta care ne-a venit tam-nisam?”

Mai apoi, Horacio îşi dădu seama că şi băieţandrii care legau firele, ucenici ca şi el, şi care însoţeau umbletul maşinilor, întorceu capul din când în când ca să-l vadă în nemişcarea şi nehotărârea lui şi pufneau în râs între dânşii. Jignit, Horacio înţelese că râsetele lor se datorau vârstei sale, deoarece cei ce veneau să înveţe meşteşugul aveau arareori mai mult de doisprezece ani. Chiar Pedro, care ajunsese lucrător, era fără doar şi poate mai tânăr decât el. Se simţea foarte nelalocul lui acolo.

În sfârşit Sampaio se întoarse. îl chemă şi-l aşează la partea fixă a maşinii. Nu-i stătea în obicei lui Sampaio să-şi treacă vremea dăscălind băieţii care veneau acolo ca ucenici. îi dădea în seama lucrătorilor, ca să înveţe singuri, lună cu lună, an cu an. Aşa învăţase şi el, pe vremea când se lucra de la răsăritul la apusul soarelui, şi căpătase multe palme – ceea ce nu se mai obişnuia acum. Dar cum îşi zicea că Mateus îi va da lui Horacio, din pricina vârstei, un salariu mai mare decât se dădea ucenicilor, hotărî să facă altfel.

— E foarte uşor, explică el, aşezându-se pe banca din spatele maşinii. Uite, acolo se face subţierea firelor de tort. Firele astea parcă ar fi nişte cordele de lână, dar nerăsucite şi, dacă am umbla cu ele, s-ar desface. Acum, priveşte: firele trec pe acolo şi maşina le subţiază. Vezi? Când maşina dă înapoi, ele se trag, se întind, căci capetele le sunt prinse de fuse. Firele trase se fac din ce în ce mai subţiri. Când maşina ajunge la capăt, fusele se învârtesc şi torc firul. Ai înţeles?

Horacio nu cuteză a spune da. Sampaio făcu un gest de nerăbdare:

— Vino cu mine!

Se apropie de o maşină şi o opri.

— Vezi cum se face?

Glasul lui Horaeio îngâna cu sfiiciune:

— Da, da, văd.

— Bine. Lucrul cel mai de seamă acum e să înveţi a lega firele; celelalte vor veni cu timpul.

Sampaio întinse mâna şi rupse un fir.

— Vezi? Legătura se face aşa: uneşti cele două capete ale firului rupt şi le răsuceşti într-o clipită. După aceea, maşina întăreşte legătura. La firele dărăcite se face un nod, dar la astea, care sunt. pieptănate, nu

mai e nevoie. E destul să faci ca mine.

Şi întorcându-se spre Pedro:

— Poţi să-i dai drumul.

Maşina începu să meargă din nou. În mişcarea ei de du-te-vino, firele se rupeau, dar lucrătorii şi ucenicii le legau repede, din mersul maşinii.

— Acum, vezi cum se face. Aşa trebuie să faci şi dumneata. Stai alături de Pedro.

Adresându-se lui Pedro, Sampaio încheie cu un gest de resemnare, parcă în silă:

— Învaţă-l. Ai răbdare.

Horaeio începu să alerge în urma maşinii. Acest „ai răbdare" căzuse peste el ca o sudalmă. În trei ceasuri nu izbuli să lege decât un singur fir, fără a opri maşina. Pedro îl dăscăli binevoitor: „Bine, foarte bine, dar trebuie să legi şi mai repede". Peste puţin izbuti să lege din mers alt fir rupt şi Pedro nu mai făcu niciun fel de observaţie. Atunci îi veni inima la loc şi privi cu încredere în viitor, încredere ce izbucnea de la sine, nu chibzuind ce făcuse, ci din puterile tainice şi oarbe ale tinereţii sale.

La ceasul prânzului, se aşeză tot lângă Pedro în sala de mese, ca să mănânce supa, pâinea şi sardelele pe care Julia i le pusese în paner. Alături, câţiva lucrători mai în vârstă vorbeau mâncând despre un tovarăş care fusese dat afară: Paredes. îi plângeau de milă, dar, după cum vorbeau, lui Horaeio i se păru că nu spun tot ce gândesc, ca şi cum s-ar fi codit din pricina cuiva de faţă. Cel mai aprins dintre vorbitori era Tramagal, pieptănarul care-l pironise batjocoritor cu privirea, când rămăsese singur lângă maşini. În timp ce răstălmăcea revoltat îndepărtarea muncitorului, arunca lui Horacio priviri piezişe. Un altul urmă vorba:

— Să-l dai afară fiindcă într-un an a lipsit patru zile nemotivat, asta înseamnă să-i găseşti nod în papură. L-au scos fiindcă-i bătrân, nu mai avea spor la lucru. Şi cu mine au să facă la fel.

Horacio privea la muncitorul care vorbea: un om cu părul rar, încărunţit, cu cearcăne sub ochi. De sub buza de sus îi ieşeau doi dinţi, singurii pe care-i mai avea în gură.

— Cu mine şi cu noi toţi, când n-om mai avea acelaşi spor.

O clipă se făcu tăcere. Câteva guri încetară să mai mestece. Tramagal grăi:

— Paredes era încă un lucrător bun. Nimeni nu cunoştea o pieptănătoare sau o intersectoare ca el. Nimeni nu-l întrecea în treaba asta. Toată viaţa a muncit în fabrică. Acum a îmbătrânit, e drept, dar aici au fost băgaţi mulţi tineri care nu-i ajung nici la călcâie.

Tramagal îşi întoarse ochii spre Horacio şi spre un alt băiat care şedea la dreapta lui Pedro.

— A fost scos, ca locul să se dea altora. Proptele, pile!…

Băiatul pe care Tramagal îl pironea cu privirea ridică glasul:

— N-am avut nicio pilă. Auzi?

— Ştiu, dar pentru că tu ai fost trecut pieptănar, a rămas un loc la torcătorie. Din ucenic, Pedro a fost făcut lucrător şi în locul lui s-a putut pune altul.

Pedro era să răspundă, dar Tramagal i-o luă înainte:

— Nu-i din vina ta.

Urmă din nou o tăcere apăsătoare. Horacio privi încruntat la Tramagal şi nu se putu stăpâni:

— Dacă de mine e vorba, v-aţi înşelat, şi eu nu potrăbda una ca asta, să ştiţi. N-am uneltit în niciun chip ca să fie scos cineva. Dacă aş fi ştiut că un muncitor îşi va pierde locul din pricina mea, n-aş fi primit să vin aici. Aţi auzit?

Tramagal ridică din umeri şi mormăi pe un ton de dispreţ:

— Fiecare cată să se descarce cum poate.

Horacio se ridică într-un salt. Pedro îl apucă de braţ.

— Nu aici. În fabrică nu se permit bătăi. Ne-ar da afară pe toţi.

Alţi muncitori îl ţineau de mâini pe Tramagal, care şi el se ridicase, strigând:

— Sigur, trebuie să înghiţim toate! Atâţia fii de muncitori au nevoie să intre în fabrică şi nu găsesc locuri. Dar un caraghios de nu ştiu unde vine tiptil şi se strecoară. Curând, copiii noştri vor cerşi, iar netrebnicii vor umple fabricile noastre. Au fost primiţi până şi croitori, şi cizmari, inşi de treizeci de ani, când regulamentul spune că nu se pot primi ucenici mai mari de şaisprezece ani. Dacă e mai mult de lucru, atunci de ce a fost scos Paredes? Aş vrea să ştiu ce are de spus sindicatul!

Horacio se pregătea să răspundă, când muncitorul cu păr alb se îndreptă spre Tramagal.

— Taci din gură! Toată lumea are drept la viaţă. Paredes a fost scos fiindcă era bătrân şi plin de metehne. Şi-a trăit traiul. Tot aşa s-a

întâmplat şi cu Armando, cu Tâlhadais, cu Vicente… cu toţi ceilalţi. Nu sunt de vină cei ce le iau locul. Ai văzul vreun patron care să ţină lucrători bătrâni? Altă dată erau daţi afară aşa, fără multă vorbă. Acum, sindicatul le dă douăzeci de escudos pe săptămână. Cu asta, au ce mânca patru zile pe lună…

Unii începură a râde. Horacio nu mai putea răbda să nu-şi spună cuvântul, dar Pedro îl apucase şi mai tare de braţ.

— Taci, taci din gură!

De cealaltă parte, nişte lucrători se sculară de la masă luând pe Tramagal cu ei. Atunci omul cu părul alb se apropie de Horacio:

— Nu trebuie să-i porţi pică. Aşa-i el, cârcotaş, dar nu-i om rău. Mai bine să nu-l iei în seamă. Dar, ia spune-mi, cum ai ajuns aici la vârsta dumitale?

Se aşezară din nou toţi trei. Atunci Horacio îşi descărcă inima: simţise simpatie pentru acest om de când intrase în vorbă întâia dată şi-i povesti totul. Celălalt îl asculta în tăcere, uitând să-şi cureţe de coajă cartoful fiert pe care-l ţinea în mina. Când Horacio îşi sfârşi povestea, rosti:

— Bine! E frumos din parte-ţi. Cam aşa mi te-am închipuit. Nimeni n-ar primi viaţa de aici fără să fie împins de nevoie. Ma mir numai că dumneata, om în toată firea, mai poţi crede că…

Pregetă o clipă, apoi îşi aruncă ochii şi spre Pedro:

— La urma urmei, sunteţi tineri. Vremile se schimbă. Când o să-l văd, îl lămuresc eu pe Tramagal. Nu-i purta pică. Pentru atâta lucru, nu face. Să fim prieteni, vrei? Mă cheamă José Nogueira, dar nimeni nu-mi spune aşa. Zi-mi Marreta.

Horacio, la rândul lui, îşi spunea numele, când sirena sună reluarea lucrului.

— Ne-am înţeles! exclamă Marreta, curăţind şi înghiţind cartoful, şi se duse spre pilcul celălalt.

— Mi se pare un om drept, zise Horacio.

Pedro aprobă din cap. Femeile şi copiii din Covilha, care aduseseră de mâncare oamenilor, îşi aşezau străchinile şi farfuriile în panere, în timp ce muncitorii părăseau sala.

Maşinile se puseră din nou în mişcare. În selfactoare, aparatele umblau încoace şi încolo, încolo şi încoace, de parcă n-ar fi stat pe loc o singură clipă, cu legătorii de fire după ele.

Dimineaţă, aceste necontenite alergături i se păruseră lui

Horacio uşoare, ca o pedeapsă dată unui copil, sau un exerciţiu sportiv, dar după prânz simţi că-i obosesc picioarele. Din când în când îşi întorcea ochii spre partea de fabrică prin care nu trecuse, o sală vastă asfaltată pe jos. Ferestrele cu geamuri opace aşezate aproape de tavan stăteau pe jumătate deschise, pentru aerisire, lucru care i se păru minunat lui Horacio. Totul era mai curat şi mai plăcut ca la cazarmă şi mai ales nu se putea asemui cu felul caselor din Manteigas în privinţa luminii şi a igienei. Horacio se mira că nu vede şi în acea parte muncitori alergând după maşini, aşa cum făcea el şi tovarăşii săi. Acolo erau altfel de maşini. Bărbaţi şi femei stăteau lângă ele, nemişcaţi ca nişte santinele, şi arareori se amestecau în lucrul lor, iar când o făceau, îşi reluau apoi îndată poziţia de mai înainte. „Uite, ăştia o duc bine! rosti

Horacio. Maşinile lucrează pentru ei. Nu-i ca la noi!" Făcând această observaţie, se miră că nu-i vede mai veseli. Dimpotrivă, toţi păreau posomorâţi şi gravi. Pe feţele lor, deosebite unele de altele, se întipărise aceeaşi încremenire îngheţată şi un fel de ifos pe care li-l dădea contactul cu maşinile lor. Parcă nu erau aceiaşi oameni pe care-i văzuse în sala de mese, la ceasul prânzului. „Ai jura că oamenii ăia n-au râs niciodată, îşi zise Horacio. Li se urăşte pesemne; dacă stai nemişcat, ţi se face somn. Altfel ar fi, dacă ar alerga ca noi!" Dar uitându-se pe urmă la legătorii de fire care alergau cu dânsul, la băieţandrii care-şi bătuseră joc de el la sosire, văzu că şi ei aveau aceeaşi privire încremenită ca şi ceilalţi – o gravitate pretimpurie pe feţele lor de pe acum obosite. Descoperi atunci ceva de care nu-şi dăduse încă seama şi anume atmosfera poruncitoare, severă, ce domnea în fabrică, tot atât de nesuferită ca şi aceea de la cazarmă când erau de faţă ofiţerii. Aici, voinţa care impunea această atmosferă plină de supunere nu se vedea însă; chiar atunci când Mateus se retrăgea în camera lui de lucru cu geamuri mari de la capătul uzinei, muncitorii păstrau înfăţişarea lor ţeapănă, ca şi cum munca ar fi fost singurul lucru pentru care vieţuiau, o datorie care le alunga orice zâmbet. Se vedea că pe unii din ei îi trăgea gândul în altă parte, dar, prin puterea obiceiului, rătăcirea lor înceta, de îndată ce maşina avea nevoie de dânşii.

— Aşa e în toate fabricile? îl întrebă Horacio pe Pedro.

— Cum aşa?

— Aşa! Ca şi cum ai priveghea nişte morţi.

Urmărindu-i privirea, Pedro îi înţelese gândul. I se făcu milă de

neştiinţa lui:

— Sigur, aşa-i peste tot, răspunse el. Ai vrea ca munca să fie o petrecere? Rodrigo, care a fost în Franţa la o fabrică din Lyon, zice că acolo disciplina era şi mai grozavă.

Maşinile lucrau mereu. Lângă ele, posomorâţi şi încordaţi, bărbaţi şi femei luau parte la munca lor zgomotoasă în tăcere, căci numai maşinile puteau avea glas.

Pe Horacio îl ardea pofta de o ţigară, dar Pedro îi spusese de dimineaţă că fumatul era oprit.

— Ce pagubă ar fi dacă am fuma? Lina nu arde.

De astă dată Pedro îşi pierdu răbdarea:

— Suntem aici ca să lucrăm, nu să petrecem. S-ar zice că ai tot trândăvit până astăzi. Se vede bine că vii de la munte.

Observaţia îl supără pe Horacio, dar Pedro, întorcându-se spre el, îi vorbi îndată prietenos:

— Încă n-ai priceput că aici nu se poate vorbi decât în legătură cu serviciul. Patronii nu îngăduie să vorbim în timpul lucrului. Dacă te încăpăţânezi să vorbeşti, au să ne prindă.

Şi adăugă cu glas scăzut:

— Du-te la latrină, dacă vrei să fumezi. Latrinele sunt singurul loc unde poţi avea răgaz. Aici, ca şi pretutindeni unde se lucrează.

Horacio rămase însă la post, hotărându-se să aştepte ceasul de plecare spre a răsuci o ţigară:

„Trebuie să mă deprind cu răbdarea ca la regiment, hotărî el. Dacă m-aş lăsa de tutun, aş face o economie bunicică”.

Împăcându-se cu gândul, îşi aminti cele ce-i spusese odată Manuel Peixoto: că el nu era făcut să trăiască între cei patru pereţi ai unei fabrici. În clipa aceea i se păruse ciudat că prietenului său îi plăcea mai mult să rătăcească pe coclauri, murdar, dormind afară, culegând bălegarul turmei, petrecându-şi zilele departe de nevastă şi de copii, în loc să urmeze un orariu statornic la o fabrică, să se poată spăla, primeni duminica… Acum viaţa lui de odinioară de cioban, slobod să şeadă, să se scalde, să fumeze când îi plăcea, să fluiere, să cânte, să strige ca să deştepte ecoul, să vorbească singur sau cu Pilot, când n-avea cu cine, îi apărea mai frumoasă, cu mai mult farmec decât altă dată. Dar îşi aminti de Idalina şi imaginea înfrumuseţată a muntelui se mistui într-o ceaţă de vedenii rele. „Nu m-am învăţat încă – îşi zise – cu vremea are să meargă. Şi cealaltă viaţă era aspră. Traiul muncitorului

de fabrica e mai bun decât al ciobanului”.

La cinci după-amiază schimbul de muncitori se făcu repede. Cei ce lucrau ziua îşi lăsară locurile celor ce lucrau noaptea, tot aga de zoriţi ca atunci când le ocupaseră dimineaţă, şi ieşiră grăbiţi pe drumul asfaltat şi pe poarta cea mare.

Obosit de necontenita alergătură, de cele opt ceasuri de muncă neobişnuită pentru el, Horacio era singurul care păşea încet.

Rămânea în urmă ca o piatră ce se opinteşte în cursul unui puhoi de apă. Tramagal trecu pe lângă el, apoi Marreta, care-i strigă prietenos: „Pe mâine”.

Afară, mulţi muncitori se întovărăşeau în pâlcuri, mergând unii la Covilha, alţii la Carvalho. Alte şiruri ieşeau din fabricile vecine, despărţindu-se şi plecând în direcţii opuse.

Horacio aprinse în sfârşit o ţigară şi se opri în drum ca să-l aştepte pe Ricardo. Un zumzet de maşini venea mereu din fabrici. Jos, în marea adâncitura străbătută de Zezer, pele verzi se mai desprindeau ici şi colo din veştejirea cenuşie a ierbii. Aşezată pe mijlocul coastei, Covilha veghea parcă viaţa uriaşei văi ce i se desfăşura la picioare. Un soare orizontal învăpăia geamurile ferestrelor fără număr, făcând oraşul să pară mai frumos decât în orice ceas al zilei. Uimiţi, ochii lui Horacio se plimbau încet de la casele vechi la clădirile noi de pe coastă. „Puţine din astea se pot asemui cu casele din Estoril, dar mult mi-ar plăcea, totuşi, să am una din ele, cugetă el. Aş vinde-o, ca să-mi fac una mititică”.

Când îl zări, Ricardo se apropie de el. Urcând coasta, şchiopăta.

— Ce ţi s-a întâmplat?

— Nimic. Reumatismul meu, afurisita durere de oase. De aceea am întârziat. Anul ăsta nu mă lovise încă, dar azi dimineaţă, când am ajuns la fabrică, am simţit că mi-a prins piciorul. Cum vine iarna, sufăr totdeauna mai mult sau mai puţin.

— Mă uitam la casele cele mari. Cred că nu erau când am fost pe aici acum câţiva ani.

Ricardo privi spre locul arătat.

— Da, au fost clădite de curând. Sunt casele unor industriaşi.

— Toate?

— Da, aproape toate casele mari din Covilha sunt ale lor. Vezi pe aceea vopsită în trandafiriu? E casa patronului dumitale. Se zice că nu-i place să trăiască aici, pe coastă; îşi petrece cea mai mare parte a

timpului tot în casele vechi de pe malul râului.

Mergeau încet din pricina durerii lui Ricardo. Se înserase şi, odată cu ceţurile amurgului, aerul se răcise; era frig ca şi dimineaţa. Pe drum, Horacio recunoscu mai departe, la o cotitură, pe Tramagal şi Marreta stând de vorbă cu încă un muncitor. Ricardo se plângea din nou:

— Durerile astea de oase sunt de nesuferit. Dacă aş sta mai aproape de uzină treacă-meargă, dar şapte kilometri de mers mă prăpădesc. Anul trecut a trebuit să mă scol vreo câteva zile cu două ceasuri mai devreme ca de obicei, ca să nu întârzii de la lucru.

Când trecură pe lângă grupul pe care Horacio îl văzuse de departe, cei trei se întoarseră cu faţa şi Tramagal, după ce şovăi o clipă, se îndreptă spre Horacio.

— Ei, tovarăşe! Iartă-mi cele ce-am spus azi dimineaţă. Marreta m-a lămurit, şi doar ştiu şi eu că fiecare trebuie să-şi câştige amărâta lui de viaţă. Hai să ne dăm mâna! Şi vineri fac cinste cu un pahar!

Vorbind, îi întinse lui Horacio o mină cu degete groase, pe care acesta o strânse. Marreta zâmbea părinteşte. În spatele lui, un alt bătrân zâmbea încă şi mai blând. Horacio se simţea mişcat de purtarea lui Tramagal.

— Tocmai vorbeam de dumneata, explică Marreta. Şi uite-l pe moş Paredes, cel care a fost scos din slujbă.

Bătrânul întinse mâna. Ochii lui clipeau într-una şi privirea îi era smerită, dar mai ales te izbea, când îl priveai, zâmbetul senin care-i încreţea faţa şi o lumina de duioşie.

Horacio strânse, mişcat, mâna pe care i-o întindea Paredes. Nu ştia ce să zică. Pe buze nu-i veneau decât cuvinte ce-i păreau nepotrivite.

— Nu sunt de vină pentru ce ţi s-a întâmplat.

Paredes urma să zâmbească, resemnat.

— Ştiu prea bine. De mult mă aşteptam la asta.

Aga sfârşim cu toţii… Oricum, putea să nimerească într-un ceas mai bun. Nevastă-mea nu mai vede de loc şi nu câştiga nimica, dar… cum o fi voia lui dumnezeu.

— Vezi, n-aţi vrut să faceţi copii, glumi Tramagal. Acum v-ar ajuta.

— Ba, mai bine că nu mi-a dat dumnezeu. Cei care au, nu-s mai fericiţi ca mine. Copiii câştigă pentru copiii lor.

Paredes nu mai zâmbea, privirea i se umpluse de melancolie.

— Mai rău e că nu ştiu cum să-mi omor vremea. Eram aşa de învăţat cu munca, încât ziua de astăzi mi s-a părut o veşnicie. De asta am şi ieşit. Rămâi năuc. Parcă mâinile ţi-ar fi de prisos. Dacă cineva ar vrea să mă tocmească la o treabă, la orice, aş munci bucuros pentru puţină plată – chiar pentru nimica.

Tramagal izbucni în râs.

— Na-ţi-o bună! Mie, ce mi-ar plăcea mai mult ar fi să-mi petrec timpul nefăcând nimic – firește, dacă aş avea ce mâncă şi bea.

Şi începu să povestească ce petrecanie făcuse în ziua când găsise o hârtie de o sută de escudos în apropiere de târgul din Covilha. Când sfârşi, Ricardo îşi luă rămas bun.

— E târziu. Trebuie să merg încet.

Ceilalţi se despărţiră şi ei de Paredes.

— Nu-ţi bate capul, dragul meu, îl linişti bătrânul pe Horacio. Dacă nu erai tu, era altul.

Horacio se înduioşa iarăşi:

— Dacă pot face vreodată ceva pentru dumneata, gândeşte-te la mine.

— Bine, bine. Mulţumesc.

Şi plecă pe drumul spre Covilha.

Ceilalţi patru îl priviră depărtându-se, topindu-se în noaptea rece care se lăsa, apoi o luară împreună la drum spre Carvallio.

VI

După o lună de zile, Pedro şi Sampaio puteau da mărturie că Horacio era bun de lucrător. Ştia să smulgă miţele, să ridice opritoarele şi să lege1 lirele noi; când se rupeau, ştia să facă legătura eu degetele lui, devenite agere, tot atât de repede şi tot atât de bine ca cei mai încercaţi lucrători. Într-o dimineaţă, Sampaio vorbi despre asta lui Mateus. Şeful, care se afla în fundul fabricii, în încăperea lui cu geamuri mari, îl ascultă în tăcere şi nu zise nimic.

Cum Horacio era bănuit că ar fi ocrotitul lui Mateus, ucenicii de paisprezece şi cincisprezece ani se aşteptau să le-o ia înainte şi să fie plătit cu salariu de lucrător. Dar zilele treceau şi Horacio rămânea ucenic.

— Frate-meu n-are acum niciun loc liber de lucrător, îl lămuri într-o zi Manuel Peixoto, căruia îi ceruse să stăruie pe lângă Mateus* Trebuie să ai răbdare. Nu poate să întârzie mult. Dar chiar dacă ai aştepta un an, încă ai avea noroc, fiindcă puştii stau acolo cinci sau şase

ani, şi mai mult, până ce sunt făcuţi lucrători. Dar tu eşti un bărbat în toată firea şi frate-meu o să te aibă în vedere.

Peixoto credea că-l liniştise, că vorbele lui erau înţelepte, Horacio însă era zguduit. La sfârşitul lunii trecute, când voise să plătească cei o sută cincizeci de escudos, cât se învoise cu Julia pentru găzduire şi hrană, ea îi spusese că s-a înşelat în socoteli şi că pierdea bani cu dânsul. „Cum am zis, aşa rămâne!" Pentru întâia lună nu cerea un ban mai mult, dar pentru viitor nu-i putea da casă şi masă pentru mai puţin de cincizeci de escudos pe săptămână. Luat pe neaşteptate, nu ştiu ce să răspundă. Apoi aminti Juliei că el câştiga abia nouă escudos pe zi – cel mai mare salariu de ucenic – şi că, dacă-i plătea cincizeci de escudos pe săptămână, nu-i mai rămâneau decât patru pentru toate celelalte cheltuieli – nici măcar de ţigări nu i-ar fi ajuns. Cu ce să se îmbrace, să se încalţe?…

— Aşa este, nu zic ba – recunoscu Julia – dar cu mai puţin nu mi se plăteşte ce dau. De când cu războiul, toate se scumpesc mereu.

În faţa tăcerii lui Horacio şi a privirii lui triste Julia se mai îmblânzi.

— Îmi dau seama, cu patru escudos nu faci nimic. Dar nu e vina mea. Uite ce: o să încerc, timp de o lună, să te ţin cu patruzeci şi cinci de escudos pe săptămână. Dacă se poate, bine; dacă nu, ai să-ţi iei seama.

Mai ceruse o dată lui Manuel Peixoto să stăruie pe lângă fratele lui, dar răspunsul lui Manuel fu acelaşi: „Ai să aştepţi un an, poate şi mai mult".

— Dar o altă gazdă? întrebă el.

— Aşa cum ţi-am făgăduit, am vorbit cu mai mulţi inşi, dar niciunul nu te poate lua cu mai puţin decât Julia. Nu se pricopseşte ea cu tine, crede-mă.

Se aflau în uşa micului paraclis „L'Espírito Santo". Ploua. Peixoto ghicea supărarea ce-i pricinuise lui Horacio cu vorbele lui, dar nu găsea niciun cuvânt ca să-l mângâie.

— Şi tu?

— Eu?

— Tu n-ai vorbit cu nimeni?

— Ba da. Tot aşa cum spui, unii n-au loc, alţii nu pot cu mai puţin, răspunse el deznădăjduit.

Ploua mereu şi se lăsa noaptea. În faţa lor, la mica biserică

parohială, un preot crăpă uşa, scoase capul prin ea, privi cerul şi se hotărî să nu mai plece.

— Bine, senhor Manuel. Mă duc acasă. Sunt ud leoarcă, îţi mulţumesc din suflet pentru toate.

Şi o luă la fugă prin ploaie. Alţi muncitori, venind de la fabrică, uzi ca şi el, treceau prin piaţa din faţa bisericii. Ajuns în odaie, îşi schimbă hainele, în timp ce, de jos, străbătea glasul Juliei, încercând să covârşească ţipetele copiilor ei. Ploaia se înteţea mereu şi bătea cu putere în acoperiş.

Odată cu iarna, satul îşi schimba înfăţişarea. Până atunci, primăvara, vara şi toamna, oamenii stăteau mai mult pe afară. Când se întorceau de la fabrici, şedeau pe prispe la taclale cu vecinii, ori se apucau să sape câte un petic de pământ până se însera. Cei ce lucrau la fabrică noaptea şi aveau vreo bucăţică de ogor pe coasta muntelui se îndeletniceau cu ea în timpul zilei. Mulţi dintre ei, când ajungeau la fabrică, la cinci după-amiază, robotiseră pe câmp câte şase sau opt ceasuri, dar erau fericiţi că pot face această îndoită muncă, fiindcă fără ajutorul verzei, cartofilor şi adesea al secarei de pe pământurile lor salariile nu le-ar fi ajuns ca să dea de mâncare copiilor. Iarna, ţarini şi grădini cereau puţină trudă. Pe uliţele pline de noroi şi zăpadă, sub cerul mohorât, cocioabele aveau o înfăţişare jalnică şi, chiar în ceasurile de peste zi, cu tot focul care ardea înăuntru, semănau cu nişte peşteri.

Odinioară, oamenii mergeau la cârciumă şi se îmbătau în toate zilele cu ploaie. Cu timpul şi în urma propagandei împotriva alcoolului pe care o făcuseră muncitorii mai luminaţi, cei mai mulţi dintre ei se lăsaseră de cârciuma. Ca şi Ricardo, la întoarcerea de la fabrică, rămâneau acasă ori se adunau la taifas în cocioaba lui Marreta. Casele erau triste, mai întunecoase şi mai apăsătoare decât iarna însăşi. Mamele îşi mustrau copiii care plecau să se dea pe gheaţă sau se zbenguiau fericiţi, jucându-se în ploaie sau în zăpadă. Când copiii erau ţinuţi în casă de înverşunarea mamei, se băteau între ei, frate cu frate, cei mici cu cei mari. Se simţeau captivi şi, dacă erau siliţi la tăcere sau la nemişcare, zilele de iarnă li se păreau nesfârşite şi fiecare ceas mai lung decât toată viaţa pe care o trăiseră.

Cu totul altfel decât copiii, Julia ca şi celelalte mame găseau foarte scurte mohorâtele zile de iarnă. Cum femeile erau sufletul căminului, priponul familiei, pentru ele timpul se scurgea mai repede

decât ploaia pe acoperiş. Trebuiau să-şi bată capul amarnic ca să găsească merinde ieftine, pentru ca toţi din casă să poată mânca în ciuda micimei salariilor. Iarna mai ales nu ieşeau la socoteală cu hrana. Trebuiau de asemeni să îmbrace copiii, croind din nou, cârpind, potrivind îmbrăcămintea veche şi la aceasta îndatorire familială de fiecare zi se adăuga adesea munca pe care-o făceau pentru fabrici. Julia smulgea zilei fiece clipă de lumină spre a „plivi" o trâmbă de stofă. Ţesătura era întinsă pe un scăunaş. Ea îi rupea cu cimbistra toate necurăţeniile, toate urmele vegetale pe care lina le păstrează cu îndărătnicie de-a lungul tuturor lucrărilor la care e supusă. Industriaşii plătesc foarte puţin această muncă, dar Julia ştia că puţinul acesta, adăugat la salariul bărbatului ei şi la ajutorul de familie pe care-l primea de câtva timp, îi era de mare nevoie spre a pune casa pe roate.

Mama lui Ricardo, senhora Francisca, se aşeza în faţa Juliei, lângă foc. Cu cei optzeci de ani trecuţi, cu surzenia ei şi aproape oarbă, era mai mult o mobilă a casei, o statuie primitivă, dramatică prin expresia ei, caraghioasă prin zdrenţele care-i înveleau trupul. Cu capul plecat pe piept, cu pisica cuibărită în poală, ceasuri întregi nu făcea altă mişcare decât învârtea nişte mătănii în mâinile veştede. Lăsa mătăniile numai ca să alinte pisica, marea ei slăbiciune. De nepoţi îi păsa mai puţin: ochii ei nu vedeau decât trăsături nelămurite, topite în umbră, şi dacă întindea spre ei mâinile sale slăbănoage, aceste trupuri nedesluşite se fereau de mângâierile ei. Pisica însă se lăsa alintată, torcea mulţumită că poate găsi în zilele de iarnă un culcuş cald în poala bătrânei. Senhora Francisca lucrase cincizeci de ani la fabrica de ţesături, ca fată, ca soţie şi ca văduvă. Ea fusese „finisoare" şi, ca atare, ţesuse cu acul găurile şi înlăturase defectele lăsate de războaie în ţesături, încetase de a lucra abia când vederea i se stinsese aproape de tot. De atunci Ricardo şi Julia începură a simţi fiinţa ei ca o „greutate moartă", ca o cheltuială de prisos în gospodăria lor. De atunci Julia muncea şi mai mult. Se scula cu noaptea în cap şi, când bărbatul ei, fiul cel mare şi Horacio se îmbrăcau spre a pleca la fabrică, ciorba era gata făcută şi ajţe treburi ale gospodăriei terminate. Se înverşuna atunci pe trâmbă de stofă, în picioare, lângă tăblie. limbistra din degetele ei ciugulea grăbită în toate părţile ca ciocul unei păsări flămânde, smulgea toate materiile străine de lână. Julia fusese „finisoare" ca şi soacră-sa, dar la dorinţa bărbatului se făcuse „plivitoare", ca să nu-şi strice vederea. Ricardo obţinuse ca fabrica unde lucra să-i dea

ţesăturile acasă, ca să-şi poată vedea, în răstimp, şi de treburile gospodăriei.

Munca îi era într-una tulburată de copii. Neastâinpăraţii stârneau în casă o larmă nesuferită. Zbierau în gura mare, se luau la bătaie şi se păruiau ca smintiţii. Julia îşi ieşea din sărite, ocăra, trăgea palme şi trimitea pe câte unul să bocească într-un colţ. Apoi se întorcea la lucrul ei, căindu-se de timpul pierdut. O clipă după aceea, hărmălaia începea din nou. Numai senhora Francisca, în timpul acestor zile cenuşii când copiii forfoteau prin casă, rămânea netulburată din pricina surzeniei. Dacă în cursul bătăilor din casă vreunul din copiii se abătea pe genunchi ca să se ferească de pedeapsa mamei, bătrâna deschidea gura fără dinţi şi întreba:

— Dar ce s-a întâmplat? Ce faceţi, ştrengarilor?

Nimeni nu răspundea, căci ar fi fost degeaba.

Această atmosferă de familie nu-i plăcea lui Horacio şi gândul lui zbura la viaţa lui viitoare, la căsuţă la visul lui. Se împăca cu starea de lucruri de acum numai fiindcă avea sentimentul nedesluşit că propria lui casă nu va semăna cu aceasta. Se agăţa de această nădejde, stând cu ochii pironiţi la foc ca să n-o vadă pe Julia, mereu cufundată în lucru, nici cârdul de copii murdari şi mai ales pe bătrâna clătmând din cap, prostită, mişcând mereu degetele din care picurau fără încetare boabele mătăniilor, ca o maşină de tors din care se deşira firul. În odaia lui, Horacio, primenit cu rufe uscate, auzi paşii lui Ricardo care se întorcea, apoi ai lui Antero care trânti uşa de afară bombănind ceva despre ploaie. O auzi pe Julia vorbind fiului ei pe un ton grav şi rece. Horacio nu deslușea cuvintele, dar ghicea că-l ceartă. Antero răspunse, mama se mânie şi se răsti, uitând de oaspetele care era sus.

— Îţi place să te înhăitezi cu secăturile şi cu târfele din Covilha. Cheltuieşti cu ele tot ce câştigi. Pentru clubul de fotbal şi ca să iei masa în altă parte ai totdeauna bani, şi noi… să ne descurcăm cum om putea! Fraţii tăi umblă în zdrenţe şi mi-e ruşine. Dar lu' eşti îmbrăcat ca un fecior de bani gata.

— Nu e vina mea dacă faccli atâţia copii, urlă Antero. Voi îi faceţi şi eu să mă jertfesc pentru ei! Nu am şi eu o viaţă de trăit?

— Taci, păcătosule, că acuşi fac nu ştiu ce. Un fiu să spună maică-sii asemenea obrăznicii! S-a mai văzut aşa ceva?

Julia îl certa şi plângea.

Deodată Horacio îl auzi pe Ricardo poruncind cu glas rece,

neînduplecat, sinistru:

— Ieşi afară numadecât! Pleacă!

Antero mai bombăni ceva aprins de mânie, apoi Horacio îi auzi paşii îndreptându-se spre uşă. O deschise şi o trânti după el. Horacio se bucură la gândul că ploaia avea să-l ude, căci purtarea Juliei i se păruse dreaptă. Antero nu-i plăcea. Tovarăşii lui îl învinuiau că îşi face de cap în târg după ieşirea de la fabrică şi că nu se întoarce acasă decât casă se culce, aproape totdeauna beat.

Jos, se făcuse din nou linişte. Horacio, întins pe marginea patului, aştepta să treacă timpul. Înţelegea că ivirea sa la bucătărie îndată după cele întâmplatear jigni gazdele. Dar curând copiii începură din nou larma şi Julia forfota ei.

Când Horacio coborî, Ricardo, întins pe pat, răsputee vag la „bună seara", lui. Julia, încruntată, cu mişcări nervoase, pregătea cina. Numai senhora Francisca păstra înfăţişarea ei absentă de totdeauna, cu mătănii le între degete şi pisica pe genunchi.

Horacio se aplecă peste leagănul în care era cel din urmă născut al casei şi-i alintă obrăjorii. De când Julia urcase preţul găzduirii, încetase să mai dezmierde copilul, cum făcuse la început. Timp de câteva zile o urâse pe Julia şi nu putuse să-şi domolească supărarea. Aflând însă că nimeni nu i-ar fi luat mai puţin, simpatia lui pentru neobosita femeie înviase.

Julia punea masa. Avea obiceiul să servească mai întâi pe bărbaţi şi numai după ei mânca şi ea, împreună cu soacra şi copiii. Puse trei farfurii ca totdeauna. Din pat Ricardo, ca să spună ceva, vorbea despre vremea de afară. Se mira că nu ningea încă, deşi căzuseră fulgi rari pe la începutul lunii. După atâta ploaie are să se lase frig de bună seamă şi atunci va ninge în sfârşit.

Horacio se arătă de aceeaşi părere. Ricardo îl întrebă:

— Te duci la Marreta astăzi?

— Dacă stă ploaia, da.

— O să stea, făcu Ricardo. Plouă mai puţin. Merg şi eu cu dumneata.

Julia ridică glasul:

— Cum? Vrei să ieşi pe o noapte ca asta? Ai să te plângi iar de reumatism.

— Am de vorbit ceva cu Marreta, răspunse Ricardo răspicat.

Julia ofta din când în când. Parc-ar fi luat seama la noapte, la

ploaie, la zgomotele de afară. Mâncarea era gata, dar nu se îndura parcă s-o ridice de pe foc. Ricardo care observase, ceru să i se aducă cina. Julia zăbovi puţin, chiar după ce bărbatul se miră de încetineala ei. Numai după ce ploaia stătu de tot, soţia desprinse încet oala din crăcană.

Horacio şi Ricardo se aşezară la masă. Farfuria şi lingura lui Antero erau acolo. Adesea blidul rămăsese gol toată noaptea, dar niciodată asta n-omâhnise mai tare pe Julia ca acum.

Bărbaţii începură a-şi sorbi supa. Julia, în picioare, la spatele soţului ei, se adresă lui Horacio:

— Am auzit că Manuel Peixoto caută o altă gazdă pentru dumneata.

Se opri, dar nevoia de a-şi răzbuna pe cineva amărăciunea şi ciuda pe care purtarea fiului ei i-o turnase în suflet birui:

— Dacă îţi închipui că te stoarcem, nu te crede dator să rămâi.

Ricardo înălţă capul.

— Şi tu nevastă! Nu puteai lăsa asta pe altă dată?

Julia tăcu.

— Nu mi-o luaţi în nume de rău, se apără Horacio. Să nu credeţi că nu mă simt bine aici, sau că sunt nemulţumit. Nicidecum. Dar câştig atât de puţin că am fost silit să caut ceva mai ieftin. Ştiu însă că toate s-au scumpit. Nu e pricină de supărare.

Ricardo şi Julia nu ziseră nimic. Copiii priveaţi ţintă spre Horacio şi-l ascultau cu luare-aminte.

— Dacă aş fi silit să plec, mi-ar părea foarte rău după dumneavoastră. Aţi fost buni cu mine. Dar n-am să plec decât dacă vreţi.

Soţii tăceau. În cele din urină Ricardo rosti:

— Să nu mai vorbim. Nu vrem să te ţinem cu de-a sila, dar dacă nu găseşti ceva mai bun, casa noastră rămâne şi a dumitale. Ne simţim prieteni cu dumneata.

Afară se auziră paşi şi Julia aţinti urechea. Dar paşii se depărtară.

Când sfârş-iră de mâncat, Ricardo şi Horacio ieşiră din casă. Trecând prin faţa porţii lui Tramagal, Ricardo se opri:

— Mergi înainte, te ajung eu. Am ceva de vorbit cu Tramagal.

Horacio merse înainte spre casa lui Marreta. Făcea acest drum aproape în fiecare seară. Bătrânul ţesător devenise cel mai bun prieten

al său din Carvalho. La începutul şederii sale, Horacio căutase tovărăşia lui Manuel Peixoto, dar încetul cu încetul o schimbă cu aceea a lui Marreta. Acesta i se părea cu totul deosebit de ceilalţi muncitori, mult mai deştept decât ei. Marreta locuia singur într-o bojdeucă de lângă râu, în marginea satului. Era văduv şi n-avea decât un fiu, plecat şi acela în America. Vorbea totdeauna de acest fiu cu tristeţe, plângându-se că nu-i scria niciodată şi că-l uitase.

Vegetarian şi esperantist, Marreta apăra cu înflăcărare părerile sale, de parcă ar fi fost vorba de o credinţă religioasă. Predica foloasele unei limbi unice prin care toţi oamenii din lume s-ar putea înţelege. Îşi gătea singur legumele, trăia cumpătat şi îşi cheltuia aproape întreg salariul cumpărând cărţi şi purtând corespondenţă cu esperantiştii străini, afară numai dacă nu venea unul sau altul să-i ceară ceva împrumut. Cum toţi îi cunoşteau felul, rareori îi plătea câte unul datoria – şi atunci numai cu gândul ca mai târziu să-i poată cere un împrumut mai mare. Marreta nu ţinea la bani decât în raport cu preţul mărcilor poştale. Marele său ţel era să scrie cât mai multe scrisori şi să primească tot atât de multe de la esperantiştii din lumea întreagă. Începuse a purta corespondentă cu câţiva unguri şi se îndrăgostise de Ungaria, cercetând viaţa acestei ţări sub chipurile ei cele mai deosebite, chiar cele ce n-aveau nimic a face cu esperatismul. Timp de aproape un an pomeni de Ungaria cu orice prilej.

La Carvalho numai puţini adepţi se adunară în numele limbii internaţionale, iar vegetarianismul nu dobândi niciunul, cu toate că Marreta putea jura că, prin vegetale, sănătatea devine mai bună, viaţa mai lungă şi robia fiinţei omeneşti faţă de nevoile de fiece zi aproape desfiinţată. Femeile, mai ales, se împotriveau propagandei sale. Mai realiste decât bărbaţii, ele se declarau cu dispreţ sătule de cartofii pe care-i mâncau de când se născuseră şi jinduiau fericirea nemaipomenită de a mânca fleici şi muşchi în sânge în fiecare zi. % Cu toată deosebirea de vederi, micul lăcaş în care trăia Marreta se umplea de muncitori aproape în fiecare zi. Bărbaţii fugeau de duhul casei lor şi de zarva copiilor şi veneau acolo să joace „bisca” şi să stea la taifas, lipsa femeilor, a copiilor şi a grijilor casei oferindu-le o vremelnică destindere. Dacă, pe de o parte, principiile vegetariene nu-i ademeneau şi-i cuprindea lenea numai la gândul de a învăţa esperanto, pe de alta, erau răpiţi de alte credinţe pe care le mai avea Marreta şi le predica de multă vreme.

Horacio îl auzea adesea pomenind de o lui ne care va veni într-o zi, o lume în care nu vor mai fi săraci şi bogaţi, mici şi mari şi unde fiecare va câştiga cât îi trebuie ca să trăiască fără griji. Totdeauna venea vorba despre asta. Fie că vorbeau de cineva care fusese scos din slujbă, de lipsă de lumină 111 case ori de locuri la spital, fie că vorbeau de părinţi care n-aveau pâine pentru copii, sau de săraci care cerşeau, ajungeau totdeauna la visul acelei zile în care toate acestea vor avea un sfârşit, în care toţi oamenii vor fi fericiţi. Vor fi cu toţii fraţi, nu se vor mai exploata unul pe altul şi niciodată nu vor mai exista săraci.

La început, Horacio se mira că Marreta, care părea atât de deştept, putea crede ca acest vis se va îndeplini, în timp ce el, care nu ştia mai nimic, nu putea nici să şi-l închipuie. Săraci şi bogaţi erau de când Jutnca şi, dacă cineva lua bogaţilor avutul lor, vedea atunci venind garda republicană şi poliţia spre a restabili ordinea. Se mira şi mai tare când ceilalţi muncitori se opreau din joc ca să arunce câteva cuvinte tot. În felul celor rostite de Marreta. Chiar Ricardo, totdeauna atât de tăcut şi de închis, avea aceleaşi păreri. Se vedea numaidecât.

Câţiva aduceau ziare şi citeau întâmplări din ţări străine, ştiri de război pe care ceilalţi le ascultau în tăcere la lumina focului care le îmbujora chipurile încordate. Apoi, ba unul, ba altul, spunea că ziua aceea va veni mai curând decât trăgeau nădejde. Săptămâni de-a rândul lloracio privise pe obişnuiţii casei lui Marreta ca pe stăpânii unei taine pe care mintea lui nu izbutea s-o pătrundă. Ceea ce auzea îl zăpăcea. Era oare cu putinţă să se întâmple toate acestea? Dar atunci de ce credeau în ele? De ce vorbeau uneori despre ele cu jumătate-gură, ca despre o dragoste ascunsă în fundul inimii lor, despre care nu puteau spune totul?

În toiul discuţiei Marreta aducea câteodată vorba de scrisorile ce le primea de la esperantiştii din alte ţări şi lăsa a înţelege că şi ei nădăjduiau în ziua fericită. Oamenii aceia locuiau în oraşe pe care Horacio le auzise rar pomenite: Charleroi, Praga, Atena, Buenos-Ayres şi, cum era vorba de ţări depărtate, toate acestea îi păreau legendare, fără legătură aievea cu viaţa lor de ţărani, ducându-şi traiul în cocioabe, printre oameni săraci, printre oi şi capre. Şi în fiecare seară nedumerirea lui creştea. Cioban fiind, auzise adesea vorbindu-s*; de greve, dar ştiri de acestea nu ajungeau la cei ce trăiau pe munte cu turmele decât ca nişte fapte ale unor oameni ce vor să câştige o leafă mai bună. Marreta avea multe cărţi, aproape toate însă fără copertă,

descusute şi slinoase,» căci le împrumuta adesea. Uneori venea cu o carte nouă şi, vreme de săptămâni, câte un muncitor o lua câteva zile şi o aducea înapoi: până la urmă o citeau cu toţi. Horacio înţelese că aproape toate aceste cărţi erau oprite. Atunci fu cuprins de dorinţa de a le citi şi el. Dar când pomeni de asta lui Marreta, se făcu deodată tăcere printre cei de faţă. Bătrânul ţesător şovăia:

— Trebuie să găsesc una care să-ţi placă. Mai vedem în îne.

Noaptea următoare, când Horacio îi aminti de făgăduia la dată, îl amâna iarăşi:

— Azi n-am vreme. Rămâne pe mâine.

A doua seară, Horacio îl găsi pe Marreta singur. Clătea blidul şi farfuria în care mâncase:

— S-a nimerit bine că ai venit mai devreme – zise el – voiam să-ţi vorbesc, dar nu de faţă cu ceilalţi.

Şi cum Horacio aştepta urmarea:

— Despre cărţile pe care mi le-ai cerut: am pus două deoparte şi poţi să le iei; dar mai înainte vreau să afli de la mine ceva.

Horacio îl privea nedumerit. Marreta îşi şterse farfuria şi se aşează lângă foc.

— Vino colea, îl chemă el.

Şi îndată ce Horacio se aşeză alături, îl plesni cu palma peste pulpă.

— Ştiu că eşti un băiat bun, dar câteodată poţi face rău altora fără să vrei. Ai înţeles desigur, de când vii aici, că aceste cărţi nu se pot arăta oricui, că despre ele nu se poate vorbi fără socoteală. Nu sunt cărţi rele, dar dacă s-ar şti că le citim… înţelegi? Am intrat în puşcărie pentru mai puţin decât atâta.

— Ai stat în puşcărie?

Marreta zâmbi de mirarea lui Horacio.

— Oho! De câte ori! Asta a fost pe vremea când se mai puteau face greve. Stăteam atunci la Covillia. Greva era pâinea mea cea de toate zilele. Odată un guard republican m-a lovit cu sabia. Era cât pe-aci să mă ucidă. Port încă semnul pe spinare. Altă dată m-au arestat şi m-au băgat într-un fel de groapă întunecoasă. Am stat două luni la secret, fără să văd lumina soarelui. Barba îmi crescuse ca aceea a lui dumnezeu-ta tăi, uite până aici.

Îşi duse mâna până la brâu şi zâmbi copilăreşte.

Horacio asculta cu groază. Se întreba de ce Marreta nu-şi

schimbase purtarea ca să scape de asemenea necazuri în viitor.

— Poţi să fii pe pace – îl linişti – nimeni nu va afla nimic de la mine despre cărţi.

— Nu-ţi cer asta atât pentru mine – sunt singur şi nimeni n-o să simtă lipsa mea – cât pentru tovarăşii care au familie. De aceea unii dintre ei nu se simt la largul lor cu tine.

— Aşa e, nu se simt la largul lor. Am băgat de seamă.

— E firesc – lămuri Marreta – mulţi au suferit ca şi mine, şi ei nu ştiu bine ce gândeşti.

Bătrânul ţesător tăcu.

— Iartă-mă, moş Marreta, dar crezi într-adevăr în lucrurile de care se vorbeşte aici?

Marreta înălţă capul:

— Cum, dacă cred? Am crezut întotdeauna şi cred tot mai tare! E singura noastră nădejde. Ce altceva mai putem nădăjdui? Sunt prea bătrân ca să apuc vremile acelea; dar tu, ştiu sigur că ai să le vezi.

Horacio se uită la el o clipă. Văzu ochii lui arzându-i jeraticul într-o faţă veştejită, brăzdată de zbârcituri.

— Ei bine, eu nu pot să cred.

— Asta nu mă miră – grăi Marreta, ca şi cum i-ar fi trecut cu vederea un cusur ascuns – nu mă miră de loc. Nu eşti născut între muncitori şi abia acum începi să lucrezi într-o fabrică. Erai cioban; e cu totul altceva. Ciobanii parcă ar trăi la capătul lumii.

Marreta se aplecă asupra focului şi grămădi alţi buşteni peste jeratic. Apoi vorbi pe larg despre doctrina lui, tot cu aceleaşi cuvinte: dreptate, bunăstare, egalitate, care trebuiau să facă pe oameni mai fericiţi.

Horacio îl asculta cu încordare, dar îndoielile stăruiau în mintea sa de om de la munte, obişnuit să trăiască din greu şi să nu creadă decât ce se poate vedea – cu excepţia lui dumnezeu şi a sufletelor de pe lumea cealaltă.

Totuşi, ascultându-l pe Marreta, prietenia lui pentru acest om creştea. Era o prietenie împletită din dragoste şi din respect, înviorată de tot ce găsea mărinimos în sufletul ţesătorului. I se părea că Marreta îl înţelege mai bine ca nimeni altul, că-i putea mărturisi ceea ce n-ar fi mărturisit nimănui.

Muncitorii începuseră să vină. Întâi Beichior, apoi Rodrigo şi Jauo Ribeiro. Marreta trase măsuţa de lemn de pin în mijlocul odăii şi

puse pe ea o pereche de cărţi de joc.

— Joacă şi tu, îl îndemnă pe Horacio.

— Nu, nu. Joacă dumneata.

Marreta nu se lăsă:

— Am de citit un ziar.

Oamenii se aşezară jos, afară de Jauo Ribeiro, care nu-şi luă locul printre ei decât după ce vorbi în şoaptă cu Marreta într-un colţ. Către ceasurile unsprezece, Belchior declară că partida asta e ultima. Apoi intrară Ricardo şi Tramagal. Ricardo rămase lângă Marreta cu care începu a tăinui pe şoptite. Din când în când Jauo Ribeiro îşi ridica ochii din cărţile lui şi-i privea ca şi cum ar fi ştiut de ce era vorba, în timp ce Tramagal, în picioare la spatele lui Belchior, urmărea jocul.

De multe săptămâni observa Horacio aceste vorbe şoptite între anumiţi muncitori şi Marreta, ca şi cum ar fi pus împreună la cale ceva ce lui trebuia să-i rămână ascuns. După chipul lor, Horacio îşi dădea seama dacă erau mulţumiţi ori întristaţi de ceea ce se spunea. Asta se petrecea mai ales în zilele când Ricardo se ducea la Covilha după ieşirea de la lucru. În noaptea aceea el nu venea din oraş, dar Horacio îşi aduse aminte că fusese în ajun şi că nu mai trecuse după masă pe la Marreta.

Ricardo îl lăsă pe Marreta şi veni spre el:

— Mai stai?

— Nu, plec şi eu, răspunse Horacio. Să isprăvesc numai partida.

Peste puţin ieşiră împreună, lăsând pe ceilalţi cu Mrreti.

va

De când se dezlănţuise războiul în Europa, fabricile lucrau din plin. Tot ce se ţesea era vândut îndată. Industriaşii, mulţumiţi de soarta lor, luau mereu măsuri pentru mărirea producţiei, iar bogătaşii, ai căror bani putrezeau în bănci, visau să intre în industrie, căci ţesăturile de lină aduceau mai mult bănet ca oricând.

Mii de muncitori lucrau ziua întreagă în fabrici. La căderea serii, alte mii veneau să le ia locul ca să lucreze noaptea. Legea dispunea că aceasta muncă de noapte să nu fie săvârşita necontenit de aceiaşi lucrători, astfel că echipele alternau, schimbându-se în fiecare săptămână.

Într-o luni, când Horacio intra în fabrică, Mateus îl chemă şi-i spuse:

— Du-te acasă şi întoarce-te la ora cinci. Boca Negra s-a

îmbolnăvit. Ai să-i iei locul în echipa de noapte.

Horacio se uită la el cuprins de dorinţa de a-i pune câteva întrebări, dar Mateus se şi întorsese cu spatele, rostind încă o dată apăsat.

— Să fii aici la ora cinci!

Horacio ieşi încet, ciocnindu-se de muncitorii ce soseau cei din urmă. Era tulburat şi fericit. Boca Negra lucra ca legător de fire la maşina alăturată de aceea la care el ucenicea. Dacă fusese ales să-l înlocuiască, însemna că Mateus îl socotea destul de priceput. îl va plăti deci de bună seamă, ca pe un lucrător.

Mergea pe drum neştiind cum să-şi treacă vremea până seara. Lăsă la o cârciumă coşaleţul cu mâncare pentru prânz şi intră în oraş. Străbătu centrul spre a se bucura mai mult de ziua de libertate şi se aşeză pe o bancă în grădina din piaţa Republicii. Bucuria îi creştea cu fiece clipă şi simţea nevoia să o împărtăşească, dar nu întâlni niciun cunoscut. La ceasul prânzului, coborî din nou spre Carpinteira şi-l căută pe Ricardo în curtea fabricii unde lucra. Ricardo era acolo, într-adevăr, şi mânca alături de alţi muncitori.

Horacio îi comunică vestea bună şi mulţumitoare despre care ar fi vrut să vorbească îndelung cu el, dar Ricardo spuse numai atât:

— Dacă-i aşa, îţi trimit cina.

— Nu te osteni. Mă descurc eu.

— Nu-i nicio osteneală. Trimit un băiat.

Lui Horacio îi scăpă întrebarea care-l muncea:

— Crezi că au să mă plătească ca lucrător?

— Fără îndoială, răspunse Ricardo scurt ca de obicei.

La ceasurile patru şi jumătate, după lunga zi de nerăbdare, Horacio se şi afla în faţa fabricii lui Azevedo de Souza, grăbit să intre. Soseau şi alţi muncitori. Printre ei, zări pe Tramagal, care lucra săptămâna aceea în echipa de noapte.

— Ehei, tu n-ai lucrat astăzi?

De a doua zi după împăcarea lor, Tramagal începuse să-i spună „tu” şi se purta cu el în acelaşi chip slobod la gură şi aspru fără răutate, aşa cum se purta cu toată lumea. îi spuse şi lui vestea, dar, ca şi Ricardo, Tramagal păru că n-o ia prea mult în seamă şi nici nu părea să înţeleagă cât era de fericit. Exclamă doar atât:

— Bietul Boca Negra! Dar ce are?

De îndată ce intrară în fabrică, Sampaio veni lângă selfactorul lui

Horacio şi rămase să-l privească legând primele fire rupte. Pesemne că fu mulţumit de acest examen, fiindcă plecă îndată, fără să facă vreo observaţie.

La ceasul unu din noapte, când maşinile se opriră, Horacio trăgea încă nădejde. Acum când se dovedise destoinic, Mateus îl va înainta lucrător, sau îi va găsi un loc în altă fabrică, atunci când Boca Negra va reveni.

Plecă acasă cu Tramagal. Mergând alături de el spre Carvalho, lui Horacio îi păru rău, în adâncul sufletului, că ţesătorii nu lucrau niciodată noaptea. Dorea în acele clipe tovărăşia lui Marreta mai mult ca oricând. Cu el ar fi putut vorbi deschis despre sine, ar fi putut întreba despre viitorul ce-l aştepta. Marreta era altfel de om decât ceilalţi.

Se lăsase ger peste noapte. Decembrie se apropia de sfârşit şi pământul îngheţa.

— Are să ningă curând, prevesti Tramagal.

Într-adevăr, în dimineaţa următoare, când echipa de zi veni la lucru, cerul atârna plumburiu, întunecat şi pe la amiază zăpada începu să cadă. Vreme de câteva zile căzu pe creştetul munţilor. Numaidecât sosiră turişti de la Lisabona. Pedro povestea că văzuse trecând spre Covilha un roi de băieţi şi fete, cu schiurile îngrămădite pe acoperişul automobilelor, şi în ceata lor ochise două fetişcane, să cazi în genunchi în faţa lor, nu alta. Vorbind de ele, ochii îi ardeau de phtimă.

Frigul creştea zi cu zi. Ninsoarea cobora de pe culmi până jos în prăpăstii. Într-o dimineaţă, când muncitorii din Covilha şi din Carvalho ieşiră din case, văzură toate împrejurimile albe; toate coastele, toate unduiturile pământului, toate drumurile erau învăluite în albeaţa zăpezii. Oraşul, pe un pinten al muntelui, părea o plăsmuire de vis, cu acoperişurile vălurite de omăt, cu glugi ciudate puse pe uluci şi pe arbori. În sat, aşijderea, totul părea nemaivăzut, vrăjit; pe drum paşii oamenilor se afundau tăcuţi în zăpadă, ca în somn.

La ciaci după-amiază, când muncitorii părăsiră torcătoria, ningea mereu. Afară, în întunericul nopţii care se lăsa peste albeaţa pământului, se ciocniră cu ceilalţi care veneau pătrunşi de frig.

Umblând prin zăpada care acoperea urcuşul spre Covilha, Pedro mergea în urma celorlalţi muncitori cu gândul la cele două fete cu glugă neagră pe care le zărise într-un automobil. De buuă-seamă făcuseră câteva ore de schi şi acum îşi încălzeau mâinile la gura

căminului pe care-l văzuse şi el o dată în hotelul de pe Penhas. Tinereţea fierbinte a lui Pedro râvnea la aceste două fete. Visa să aibă măcar pe una din ele, dacă nu pe amândouă. Dar atunci i se năzăreau alte perechi de mâini scoţându-şi mănuşile de Jână şi întinzându-se spre cămin, mâinile tinerilor cari trecuseră odată cu fetele spre Penhas da Saude. Şi se întrista de parcă i s-ar fi furat ceva. Apoi îl duse gândul la o altă fată pe care o văzuse trecând tot astfel cu două luni înainte. Se ducea la sanatoriul de pe vârful muntelui. În clipa asta, poate că ea nu-şi întindea mâinile la foc, ci îşi punea termometrul sub braţ. I se părea că aceea ar putea fi mai uşor a lui, dar nu-i plăcea atât ca frumoasele ce purtau glugi şi duceau schiuri pe automobilele lor. Încetul cu încetul, visul lui se pierdu în zăpada ce acoperea urcuşul şi, în curând, nu mai rămaseră înaintea ochilor lui decât făpturile zgribulite ale muncitorilor, cu umerii învăluiţi în haine ponosite, care înaintau trudnic prin zăpada moale, suind coasta.

În răstimp, fabricile de pe malul apei lucrau neîncetat. Horacio şi alţi muncitori alergau pe urmele maşinii. În faţa lor, Tramagal veghea pieptănătoarea sa, iar mai încolo, în sala cea mare, oamenii urmăreau sau ajutau nenumăratele maşini.

În timpul iernii, când soarele apune la ora de reîncepere a muncii, ceasurile acestea de noapte păreau fără sfârşit. Duruitul maşinilor răsuna mai limpede, mai monoton, mai prielnic somnului care nu-ţi era îngăduit. Chiar în locurile unde lumina era vie, domnea ceva întunecat, o zarişle de nesomn, de oboseală, de boală. Maşinile, fuioarele, miţele, sculurile păreau instrumentele unei osânde la muncă silnică, osânda hotărâtă de o soartă neînduplecată, străină de rostul normal al producţiei. Mai mult decât în alte ceasuri, oamenii păreau automate, părţi ale unui mecanism puse în mişcare de aceeaşi voinţă ne îndurată care însufleţea fabrica.

La unu noaptea, zgomotul maşinilor încetă în sfârşit. Fabrica se opri ca şi cum s-ar fi supus unei vrăji, asemănătoare celei ce o pusese în mişcare. Pe asfalt, răsunară paşii grăbiţi ai muncitorilor. Treceau odată cu umbrele lor pe sub poartă, ridicându-şi gulerele de la mantale. Nu vorbeau, sau abia rosteau două-trei vorbe care nu cereau răspuns. N-aveau decât o năzuinţă: să ajungă cât mai repede la bârlogul lor şi să uite de toate. Rebegiţi de gerul nopţii, cu gâtul înfundat în guler, cu spinarea încovoiată, oamenii apucau pe drumul acoperit de zăpadă. Bulgării îngheţaţi pârâiau sub încălţăminte. Formele omeneşti se

topeau repede în întuneric, năluci grăbite în noaptea neagră cu scânteieri albe.

Tăcuţi, Horacio, Tramagal şi Malbeiros mergeau unul după altul. La un loc anume, Tramagal se răzleţi spre marginea drumului. Tufa de iarbă neagră pe care o alesese la dus abia se mai cunoştea. Tramagal spulberă zăpada până ce dădu de ceva tare şi neted: clondirul pe care-l ascunsese acolo. Malbeiros şi Horacio erau departe.

— Hei, măi, aşteptaţi-mă! Ie strigă el, alergând cât putea.

hofcărâse's! timpul m

Trase o duşcă şi oftă de plăcere. Mai demult aducea sticla la fabrică în pofida regulamentului, apoi, ea să înlăture ispita de a bea în timpul lucrului, pentru a nu se expune mustrărilor contramaistrului, care într-o zi răsărise pe neaşteptate şi-l ameninţase cu darea afară, şi spre a nu mai auzi dojenile lui Mamita, se băutura undeva pe drum, în răsnoapte. Tovarăşii îl sâcâiau că a păstrat deprinderi din alte vremuri şi dacă unii îi găseau vină că nu se leapădă de meteahna lui, alţii făceau haz de grija cu care căuta de fiecare dată o nouă ascunzătoare pentru clondir.

După ce bău, Tramagal îmbie cu sticla pe Horacio şi pe Malbeiros. Sorbiră amândoi câte o duşcă şi o porniră din nou. Paşii li se afundau în zăpadă. Aerul îngheţat de munte le biciuia feţele.

— Să crăpi de ger, nu alta, mormăi Malbeiros.

Ceilalţinu răspunseră. Tot Malbeiros se gândi că trebuia totuşi să mulţumească lui dumnezeu pentru munca lor de noapte, dovadă sigură că se găsea de lucru pentru toţi.

Deodată cei trei văzură puţin mai departe, pe drum, mici văpăi de chibrit care pâlpâiau şi se stingeau îndată; apoi trâmbă de raze a unui felinar care se apropia, lumină un pâlc de câţiva oameni şi se aşternu pe zăpadă. Horacio, Tramagal şi Malbeiros grăbiră pasul. Curând lumina felinarului le învălui faţa într-o fulgerare. Erau muncitorii plecaţi înaintea lor; se strânseseră în jurul unei mogâldeţe care zăcea în drum. Era trupul unui om. Un om bătrân. Ţinea picioarele zgârcite sub el, cu genunchii aduşi lângă pântece şi braţele lipite de trup, ca şi cum s-ar fi aflat într-o ladă prea mică pentru el.

— Cred că trăieşte încă, vorbi la întâmplare un muncitor.

Răvaşeo, care-i pipăia pulsul, se îndepărtă.

— Degeaba, nu mă pricep, zise el.

— Lasă-mă pe mine, strigă un al treilea.

Îi puse mâna pe inimă, apoi se ridică în picioare:

— E mort, e mort de-a binelea!

Ceilalţi mai aveau îndoieli. Omul căzuse pe dreapta şi zăpada se troienise în jurul lui, lăsându-l afundat ca într-o groapă. Tramagal se aplecă şi întoarse trupul cu faţa în sus. La lumina lămpii se iviră atunci doi ochi reci, bulbucaţi şi sticloşi, ce păreau că privesc totul, dar nu văd nimic. Câţiva muncitori se dădură la o parte cu groază şi mai multe glasuri şoptiră deodată:

— E mort, e mort!

Cineva ceru:

— Luminaţi-i faţa. Mi se pare că-l cunosc.

— Şi eu, adăugă altul.

Lumina se aşternu din nou peste ochii alburii, lârg deschişi.

— Da, îl cunosc! Lăsaţi-mă să-l văd!

Un altul ieşi înainte:

— E unul din Teixoso. A fost dărăcitor acum vreo zece ani.

— Da, da! De multă vreme nu-l mai vedeam.

— Nici eu. De când l-au scos din fabrică, cerşea pe drumuri, colinda până cine ştie unde.

— Dar de ce a fost ucis? întrebă Tramagal.

O clipă se lăsă tăcere.

— Dacă a fost ucis – vorbi unul – apoi pesemne vreun tâlhar…

— Ia taci! făcu altul. Un om care cerea de pomană!

— Ce ştii tu? Câte nu s-au văzut. Unii cerşetori au buzunările doldora de bani.

Jauo Ribeiro, care suferea de gât şi nu-i venea la îndemâna să vorbească pe asemenea noapte, ceru totuşi felinarul. La lumina lui cercetă îmbrăcămintea cadavrului: cămaşa ferfeniţă, neagră de slin, o hăinuţă subţire, mânjită de pete, pantalonii rupţi şi picioarele goale.

— Nu! Pun rămăşag că nu l-a ucis nimeni, declară el şi mai plimbă o dată lumina pe gâtul cu zbârcituri şi pe capul chel de pe care lunecase pălăria. Ştiţi ce l-a ucis? Lipsa de îmbrăcăminte. A murit de frig, ăsta-i adevărul curat! Atâta lina la Covilha! Atâtea ţesături! Ca să ajungem aici…

Gâtlejul lui Jauo Ribeiro se iritase. Începu să tuşească şi dădu înapoi lampa stăpânului ei. Se făcu din nou tăcere. Fiecare începea să-şi simtă pe trup mai puţine veşminte decât avea în adevăr. Şi le era mai frig…

Cineva întrebă:

— Îl lăsăm aici?

Alţii şovăiau:

— Ba nu!… Adică…

— Mai bine să meargă cineva la Covilha să dea de veste poliţiei.

Oamenii stăteau în cumpănă: cinci kilometri îi despărţeau de oraş. Priveau noaptea încărcată de zăpadă şi nu răspunseră îndată.

— Mă duc eu, îndrăzni Jauo Ribeiro.

— Nu, nu tu – ridică glasul Tramagal – tu, frăţioare, fă bine şi du-te acasă chiar acum. Ţi-ar face cu el mai mare rău să alergi prin ger. Am să mă reped până la Covilha.

Atunci şi alţii se arătară gata să-l însoţească.

— Unul e destul. N-am rachiu decât pentru doi. Hai tu, Augusto.

Plecară împreună. Ceilalţi nu ştiau ce să facă.

— Îl lăsăm singur?

— Ei! Tot n-are nevoie de tovarăş!

Păreri deosebite se înfruntară ţâşnind din întuneric. Lampa fusese stinsă, fiindcă stăpânul ei se cutremura la vederea mortului. Cei de faţă nu se mai deosebeau decât după glas. Noapte. a deştepta în ei străvechi superstiţii şi simţul îndatoririlor către morţi. Aceste îndatoriri se ciocneau cu egoismul multora dintre ei şi cu frigul care-i mâna spre casă.

Omul dinainte se încăpăţâna:

— Tot singur o să stea şi în groapă; ce-i dacă rămâne singur de pe-acum? Ai să te îngropi tu cu el ca să-i ţii tovărăşie?

În 145

Câţiva mai cu frică de dumnezeu socotiră nelegiuite aceste cuvinte. „Hapsânul de Răvaşeo le-a spus… ăla e mai rău decât Tramagal… Nu trebuie luat în seamă”, socoteau ei.

Dar noaptea deasă din jurul lor fremăta de îndemnuri sinistre. Câteva glasuri şopteau în întuneric:

— Eu rămân… Şi eu…

Răvaşeo mai hârâi, în batjocură:

— Un ceas ca să ajungă la Covilha, un ceas ca să se întoarcă, un ceas până ce poliţia s-o hotărî să se umcască… Un ceas? Cine ştie? Dacă ar fi vorba să aresteze un om viu, ar da fuga! Dar pentru un mort, care pe deasupra nu e nici bogat, pentru un biet cerşetor… Nici mâine dimineaţă nu vin ei. Credeţi că poliţia e tâmpită? Noapte bună, fraţilor!

Nu vreau să mor de pneumonie.

Se auzi atunci un all glas, al lui Belehior, de la fabrica cea nouă. Glasul lui fu cel mai puternic şi mai hotărât din câte răsunaseră până atunci în noapte:

— A fost dărăcitor. Dărăcitor sunt şi eu. N-am să-l părăsesc. Dar nici aici nu rămân. Răvaşeo are dreptate: în noaptea asta nu-i de stat afară. îl iau cu mine.

Câteva glasuri se ridicară împotrivă:

— Dar poliţia? Nu ai voie să te atingi de un mort, până ce nu-l vede poliţia. Nu! Nu se poate!

— Ce? Păi ce, eu l-am omorât? Poate spune cineva asta? Aici n-o să rămână! îl duc! Dacă nimeni nu vrea să împartă răspunderea cu mine, îl duc singur.

Neînţelegerea se prelungea. Nimeni nu putea nădăjdui să-l înduplece pe Belehior. Ştiau toţi că era muncitorul cel mai încăpăţânat de pe malurile Carpinteirci.

Glasul puternic al lui Belehior sfâşie liniştea nopţii:

— Tramagal! Tratnagal! întoarce-te!

— Ce vrei cu el?

— Vreau ca dobitocii ăştia să nu moară de frig aşteptându-i aici. Pornim ou mortul în sat, acolo deschidem Casa poporului şi telefonăm la poliţie. îl lăsăm pe nenorocitul ăsta la biserică, şi poliţia n-are decât să vină când o pofti.

Îa te uită, nimeni nu se gândise la telefon! Un om plecă în goană ca să-i ajungă pe Tramagal şi pe Augusto. Belclilor ceru:

— Aprindeţi lampa!

Şi când se făcu lumină, se aplecă asupra mortului.

— Păcat că n-avem targa, dar ne lăsăm păgubaş, îl iau în cârcă. Era dărăcitor ca şi mine.

Unul dădu un sfat:

— Desfacem o manta şi punem trupul pe ea ca pe o targă.

— Bine zici, zise Belclilor. Apoi, şovăind: Pe a mea, nu: e aşa de veche că s-ar rupe sub povară şi ar lăsa să cadă mortul.

— A mea e ciuruită toată! Altminteri aş da-o cu dragă inimă, adăugă Jauo Ribeiro.

Alte glasuri se auziră. Toţi, afară de Răvaşeo, spuneau acelaşi lucru. Câte unii îşi scoteau manlalele ca să li se cerceteze tăria la lumina lămpii.

— Se vede prin stofă.

Răvaşeo îşi dădu seama că ceilalţi se gândeau la mantaua lui. Era nouă. Vru să şi-o scape:

— A mea ar ţine, nici vorbă. Dar dacă nevastă-mea ar şti că a slujit de targă unui mort, nu m-ar mai lăsa s-o pun. Şi n-am bani să-mi cumpăr alta.

Din nou se aşternu tăcerea. Belchior întinse mâinile sale puteriâice, apucă braţele înţepenite ale mortului, îl ridică uşor şi-l puse înapoi pe zăpadă. Ochii căscaţi ai mortului parcă-i urmăreau mişcările.

— E uşurel, săracul! Nu mai era decât piele şi oase înainte de a muri. Nu ştiu cum o să-l fac să-mi stea pe umeri, chircit cum stă!

Atunci se apropie Răvaşeo. Îşi scoase încet mantaua şi o întinse lui Belchior.

Toţi ştiau că Răvaşeo era bolnav, suferea de rinichi; în ultimul timp începuse a slăbi şi a se pierde la faţă. Belchior nu voi să primească.

— Nu vreau. Dacă nevastă-ta e aşa, n-am poftă să-ţi petreci iarna dârdâind. Lasă că-l duc în spinare.

Răvaşeo stărui, lămurind cu oarecare umilinţă.

— Nu era numai din pricina nevestei. Mă gândeam şi la mine. S-ar putea spăla mantaua, cred, dar mi-ar veni nu ştiu cum s-o îmbrac după aceea. La urma urmei, atâta pagubă! Acuma vreau cu tot dinadinsul s-o iei.

Belchior nu primi.

— Ba aşa vreau, fă cum îţi spun! strigă Răvaşeo.

Întinse mantaua lângă mort. lauo Ilibeiro, ajută pe Belchior să întindă trupul pe ea. Patru umbre apucară apoi de colţurile mantalei şi porniră. Celelalte umbre păşeau în urma lor. Zăpada înaltă intră în ghetele oamenilor. Cel ce purta felinarul mergea în faţă şi slaba lui lumină arăta drumul.

Din când în când Răvaşeo rămânea în urmă, îşi deschidea probabil pantalonii şi lăsa să cadă câteva picături pe marginea drumului, apoi ajungea din urmă pe ceilalţi alergând.

Mergeau tăcuţi. Pe neaşteptate, Belchior începu a povesti cu glasul înmuiat, aproape duios

— L-am cunoscut de cum mi-am aruncat ochii asupră-i, dar mi-a pierit glasul de milă. Tocmai mă gândisem la el zilele astea. Era un om de ispravă. Mai de mult, am fost în vorbă cu fiică-sa. El se făcea că nu

vede, dar ştiu bine că m-ar fi vrut de ginere. Pe vremea aceea, trăiau la Covilha şi lucrau de cealaltă parte, la Degoldra. După ce l-au scos de la fabrică, fiindcă era prea bătrân, a trăit din leafa fiică-sii. Nu vă aduceţi aminte de ea? Una slăbuţă, cu pistrui.

— Da, mi se pare, murmură un glas. Nu şchiopăta puţin?

— Ba da, şchiopăta, era bolnavă şi cum leafa ci de abia le ajungea ca să mănânce amândoi, nu-i rămânea nimic ca să se „îngrijească. Când ea era la fabrică el făcea toată treaba casei, ca să-i ajute… Spăla rufele, pregătea de mâncare, în sfârşit făcea de toate. N-o vedea decât pe ea în lume. Dar fetei i s-a cuibărit boala în plămâni. A fost dusă la spital. Am fost s-o văd de mai multe ori. Îi cumpăram dulciuri. Dar, ultima dată, ochii ei nu m-au mai văzut. Bătrânul, parcă-l văd, stătea lângă uşă. Plângea ca un copil. S-a aruncat în braţele mele, zicându-mi „fiule". Apoi mi-a şoptit: „Aţi fi fost foarte fericiţi, foarte fericiţi".

Glasul i se stinse. Oamenii mergeau tot înainte eu povara lor. Lampa tăia în zăpadă o brazdă uşoară de lumină.

— Am fost la înmormântare, pe urmă, la câteva zile după aceea, m-am dus să-l văd pebătrân. Luasem cu mine douăzeci de escudos ca să i-i dau. Când am ajuns, nişte oameni ridicau mobilele din casă. Mi-a spus că a vândut tot, că nu putea să mai stea acolo unde fiecare lucru îi aducea aminte de fata lui. Am scos din buzunar cei douăzeci de escudos dar n-a vrut să-i primească. Îmi arăta hârtia de cincizeci de escudos pe care o primise în schimbul mobilelor şi-mi spunea că nu trebuie să fiu îngrijorat pentru el.

— Taci o dată! îl rugă Răvaşeo. Destul că-i ducem trupul. De ce să mai auzim şi nenorocirile lui?

Belchior scurtă povestea:

— Atunci a plecat la Teixoso.

Se făcu din nou tăcere. Mâinile goale degerau repede; oamenii care ţineau capetele mantalei cu mortul se schimbau din timp în timp, apoi îşi urmau drumul înainte.

După cele povestite de Belchior, li se părea că mortul nu mai este singur, că mantaua cuprindea ceva covârşitor de duios, că o tânără moartă, cu faţa plină de pistrui, plutea şi ea acolo nevăzută.

Când ajunseră în sat, Răvaşeo, părând că ţine să-i fie iertată purtarea lui dintii, o luă înainte ca să trezească pe paraclisier să deschidă biserica. Uşa micului sanctuar ridicat în mijlocul târgului se

deschise scârţâind. Înăuntru pâlpâia o flăcăruie slabă. La lumina ei, oamenii puseră jos mortul. Belchior se uită la mantaua lui Răvaşeo, apoi la antimisul alb, brodat cu măiestrie, care acoperea altarul, dar i se păru o nelegiuire să ia de la cele sfinte această podoabă. Jauo Ribeiro îşi dete geamă de ce şovăia şi se îndreptă spre altar. Ridică vasele pline cu flori de hârtie, apoi icoanele şi trase antimisul. Oamenii amuţiseră. Când antimisul fu întins pe jos, aşezară mortul pe albeaţa lui. Jauo Ribeiro dădu înapoi mantaua lui Răvaşeo, apoi se întoarse spre muncitori ale căror chipuri aveau la lumina pâlpâitoare o expresie aspră şi închisă de figuri cioplite în lemn.

— N-am vrut să-l supăr pe Belchior, spuse el, dar poliţia ar putea scorni o dandana. Ar trebui să spunem la telefon că toţi am vrut să aducem mortul, aici şi mâine, dacă ne întreabă, să spunem tot aga. Toţi trebuie să împărţim răspunderea.

Jauo se uită la fiecare pe rând. Nimeni nu deschise gura, dar tăcerea lor dovedea că erau de aceeagi părere. Atunci Belchior îi zise lui Jauo Ribeiro:

— Telefonează tu. Ştii să vorbegti mai bine decât mine.

Pâlcul de muncitori se risipi. Jauo Ribeiro şi Belchior merseră să cheme pe Rosalina, funcţionara de la Casa poporului, ca să le deschidă uşa. Horacio îi părăsi şi o luă către casă. În ulicioară îi întâlni pe Tramagal, pe Augusto şi pe omul care fugise să-i cheme îndărăt. După ce le dete de ştire că mortul fusese lăsat în biserică, deschise uşa casei cu cheia pe care Julia i-o dăduse de când lucra noaptea şi sui scara ferindu-se să facă zgomot.

Liniştea era desăvârşită; în săptămâna aceea Ricardo lucra cu echipa de zi. Sus, Horacio se dezbrăcă repede şi suflând în luminare se culcă. Simţea o mare mulţumire învelindu-se în pătură, mulţumire sporită pe măsură ce se încălzea. Se gândea la cel mort, la frigul pe care-l îndurase afară şi căldura pe care o simţea acum îl umplea de plăcere. Se înfăşură şi mai strâns în pătură şi se pregăti să doarmă. Dar chipul mortului îi veni în minte, apoi cuvintele tulburătoare pe care Jauo Ribeiro le rostise despre lină, când şi-au dat seama că bătrânul murise de ger. Horacio văzu în întuneric numai lina pretutindeni, lina căzând de pe oi la tunsoare, lina moale şi lina bătută, munţi de lină în fabrici, la spălat, la scărmănat, umplând mâinile oamenilor înainte de a trece prin maşini, înainte de a-şi pierde înfăţişarea dintii şi de a se preface în ţesături, stofe, vrafuri de stofe care să încălzească trupul

oamenilor şi să-i apere de frig. După atâta belşug de lână, amintirea bătrânului întins pe zăpadă se întorcea îndărătnică. Vedea ca aievea ochii lui sticloşi, larg deschişi şi tremura în căldura patului. Se întoarse pe dreapta, se întoarse pe stânga, dar somnul nu venea. Plăcerea lui de la început se prefăcuse într-o chinuitoare suferinţă. Atunci aprinse lumânarea ca să alunge nălucirile, ca să curme o dată vedenia lâuii şi a mortului, a linii şi a oamenilor care 11-O pot cumpăra.

O linişte desăvârşită domnea în casă, afară, şi parcă asupra întregii lumi. Horacio luă una din cărţile pe care i le împrumutase Marreta şi începu să citească. Citi înţii, ca să uite de mort, citi pe urmă ceas după ceas, cât ţinu luminarea, fiindcă îl răpeau spusele cărţii. Doar când se crăpă de ziuă adormi.

La cinci seara, când intră la fabrică, Mateus îl vesti:

— Boca Negra s-a vindecat. Se întoarce luni. Ai să-ţi iei iar munca de zi.

Horacio şovăi, apoi îşi luă inima în dinţi:

— Am să fiu tot ucenic?

— N-am alt loc să-ţi dau, răspunse Matous intrând în încăperea lui.

VIII

Sâmbăta, în fiecare săptămână, cu excepţia celei în care lucrase în schimbul de noapte, Horacio, după ieşirea din fabrică, pleca de-a dreptul la Manteigas.

La început, ca să poată prinde autobusul ce pleca la patru şi patruzeci şi cinci, cerea de la Mateus învoirea de a ieşi cu o jumătate de ceas mai devreme. Apoi, după ce Julia urcase preţul găzduirii, cum nu mai avea bani ca să-şi plătească locul în maşină şi cum, pe de altă parte, reaua voinţă a contramaistrului de a-i îngădui să lase lucrul înaintea celorlalţi era vădită, se hotărâse să facă drumul pe jos. La cinci, în loc să se întoarcă la Carvalho, apuca drumul care, trecând peste munte, îl ducea drept la Manteigas. Ca să ajungă, îi trebuiau tocmai patru ceasuri când nu era zăpadă, cinci şi chiar mai mult când neaua acoperea cuhnile şi provârnişurile de pe care până şi lupii fugiseră. În timpul urcuşului se mânia uneori la gândul că era silit să-şi scoată sufletul cărărându-se pe munte. Pentru ce? Pentru un sfert de ceas de lucru la fabrică şi din lipsa câtorva escudos.

Era destul că avea de făcut drumul pe jos la întoarcere, fiindcă autobusul nu mergea nici duminica, nici lunea. Dar supărarea lui ţinea

puţin timp şi săptămâna următoare de-abia aştepta să vie sâmbăta. Zâmbea voios când ajungea acasă, la maică-sa, şi o auzea blestemând „cărările diavolului" pe care trebuia să le străbată singur.

— Tinerii de vârsta ta n-au nicio socoteală, bombănea Gertrudes. Pentru noi, fără doar şi poate că n-ai

El zâmbea înainte şi se înduioşa văzând că părinţii săi nu cinaseră fără el. Îl aşteptau de cine ştie când, cu oala pusă pe marginea plitei, ca nici să se răcească, nici să fiarbă. Mâncau toţi trei. El povestea întâmplări de la Carvalho, apoi se ducea să doarmă. Se culca, nerăbdător să se sfârşească noaptea şi să vină dimineaţa, căci seara ajungea prea târziu la Manteigas şi nu putea vorbi cu Idalina decât două, trei vorbe, când trecea pe lângă casa ei.

Duminicile îi păreau zilele cele mai fericite ale vieţii, mai cu seamă înainte de a le petrece. Totdeauna o întâlnea pe Idalina cu o pornire de bucurie, dar mai pe urmă, în cursul ceasurilor petrecute cu dânsa, fericirea lui se schimba în neliniște. Simţea că vorbele fetei erau pline de codiri şi de şovăieli, că se ferea să-i vorbească de viitor, ca şi cum nu mai credea în împlinirea dorinţelor ei, nici în casa aceea care fusese pricina aminării cununiei lor. Într-o după-amiază, în timp ce el îi spunea că se vor putea căsători la anul, izbucni în plâns şi nu voi să-i spună de ce plângea, cu toată stăruinţa lui. Uneori după un cuvânt, după o privire, el ghicea că se stârniseră neînţelegeri între ea şi părinţii ei, ceea ce-l înverşuna împotriva bătrânilor. Atunci se lăuda, cu ceea ce va putea face în viitor, mult mai mult decât îi îngăduia realitatea. Idalina îl asculta în tăcere, părea a căpăta din nou încredere, ca în ziua când el îi spusese că ţinea locul lui Boca Negra. Dar, curând, ochii i se întristau din nou şi Horacio se mâhnea că nu poate da numaidecât o dezlegare neliniștii care-o frământa. Mâhnirea lui creştea şi mai mult când îi întâlnea pe părinţii Idalinei, care răspundeau cu răceală la binețele lui şi se fereau să stea de vorbă cu dânsul.

Şi acasă Horacio simţea că i se ascunde ceva. Mama se arăta curioasă de chipul cum trăia el la Carvalho, de situaţia familiei lui Ricardo, de prietenia lui cu Marreta şi Manuel Peixoto şi de tot ce povestea. îl întreba uneori de munca lui la fabrică, de timpul ce i-ar mai trebui ca să ajungă lucrător. Dar curiozitatea ei îşi pierduse freamătul. Cuvintele ei, ca şi cele ale Idalinei, erau pline de codiri pe care nu izbutea să le ascundă, încât se întrezăreau uşor. Vorbind cu el, mama liu-i mai pomenea niciodată de căsătorie. Dacă se rostea numele

Idalinei, moliorâta Gerirudes arunca un cuvânt de laudă şi trecea la altceva. Dacă el pomenea de părinţii letci, tot aşa schimba vorba numaicâecât, după o clipă de tăcere.

Într-o duminică, întorcându-se acasă după ce se despărţise de Idalina, în timp ce se afla o clipă singur cu mama lui, Horacio îi puse întrebarea: „Ce se petrece aici?" Nu pricepea nimic şi voia să ştie adevărul. Idalina nu mai era aceeaşi, iar lui i se părea că s-a prostit.

Maică-sa răspunse:

— Sunt păreri de-ale tale. Ce vrei să se petreacă?

Horacio stărui, se supără, se mânie că era socotit copil. Că se întâmpla ceva, era sigur!

Văzând încăpăţânarea şi furia lui, Gertrudes se hotărî să vorbească:

— Nu e nimic… dar lor le-a intrat în cap că n-ai să ajungi niciodată la ce vrei tu şi n-au poftă să aştepte.

— Ei?… Cine anume?

Gertrudes nu răspunse. – Şi Idalina? întrebă el neliniştit.

— Ea, nu! făcu bătrână ca să-l potolească. Ar trebui să ştii asta mai bine ca mine. E o iată de treabă, ţin şi eu la ea din ce în ce mai mult.

— Atunci?

Horacio tăcu dintr-odată, cu ochii pironiţi în pământ.

În picioare lângă el, mama, abătută, nu-i tulbura tăcerea.

Horacio presimţea că ea nu spusese totul, că încercase doar să-l mângâie.

— Nu înţeleg, rosti el, întorcându-se către maică-sa. Cum pot şti ei că n-am să ajung la nimic? A trecut atât de puţin timp de când sunt la fabrică. De ce atâta

Mama se stăpâni o clipă, se hotărî parcă, pregetă din nou, apoi aruncă vorba:

— Nu voiam să-ţi mai fac inimă rea şi cu asta „da, la urma urmei, e mai bine să ştii. A venit aici un flăcău din Gouveia, care a dat târcoale Idalinei.

Horacio se ridică dintr-odată:

— Ce? Ce spui?

— Taci şi ascultă! N-ai de ce să te necăjeşti. Idalina nici nu l-a luat în seamă… de loc, de loc. Maică-sa în schimb! Se zice că băiatul are avere şi Januaria i-a aruncat-o de gât. Dar Idalina s-a purtat foarte frumos. Aşa că, după câteva zile, băiatul a şters-o şi n-a mai

— Prii! Ştiam eu că se întâmpla ceva! Acum înţeleg tot. Cine e ticălosul?

— Ce-ţi pasă? Băiatul era aici cu treburi şi voia şi el să-şi mai alunge urâtul. Dacă se prindea, bine! Dacă nu, atâta pagubă! în locul lui, făceai şi tu la fel.

Horacio stătea tot îngândurat:

— Dar cine este?

— Ia vezi, să nu faci vreo boroboaţă! Nu te cunoaşte, nu-ţi datorează nimic. A văzut un chip drăgălaş, i-a făcut cu ochiul. Ea I-a repezit, şi gata. Ce mai vrei?

— Dar nu înţelegi că trebuie să ştiu cine este?

— Ba da, ai să ştii. Eşti tot aşa de încăpăţânat ca tată-tău! Dacă ai face ceva băiatului ăstuia, aş fi cea dintâi care nu ţi-aş da dreptate. Dacă ar fi un prieten de-al tău sau măcar un cunoscut, te-ai putea plânge. Dar aşa?

— M-am făcut caraghios. De ce nu mi-ai spus mai dinainte?

— De ce? Dacă aş fi ştiut că izbuteşte să te sape, da, ţi-aş fi spus; dar, dimpotrivă, tu l-ai înfrânt. La început am fost şi eu îngrijorată şi, într-o zi, văzând-o pe fată trecând, am chemat-o măuniru. Auzisem fel de fel de vorbe şi voiam să le dau de rost. Biata fată a izbucnit în plâns şi mi-a povestit tot. De ea mi-e milă, a fost bruftuită de părinţii ci, a răbdat multe! Tu ai rămas însă biruitor. Toată lumea ştie acum că Idalina nu te-ar da nici pe unul cu avere.

Îşi asculta mama vorbind şi se gândea, plin de ură şi de ciudă, la purtarea Januariei şi a bărbatului ei.

— Ce bătrâni uricioşi! exclamă el. S-a mai văzut aşa ceva? Să ai o fată logodită cu un băiat şi să îmbii pe altul la ea!

Gertrudes rămase o clipă pe gânduri, apoi murmură:

— De, trebuie să fii seama de împrejurări. Nu că mi-ar fi dragă Januaria, că, drept să-ţi spun, n-am fost de loc bucuroasă când te-ai îndrăgostit de fata ei, dai" n-am vrut să mă amestec. Nici bunică-ta nu voia să mă mărit cu tată-tău, totuşi, m-am înţeles bine cu el. Nu m-am certat niciodată cu Januaria, dar nici dragă nu-mi e. Acum, abia ne mai aruncăm „bună ziua", „bună seara". Atâta. Dar ascultă ce spune tată-tău, şi e adevărat. Ei au prea multe guri de hrănit. Copiii cresc şi cresc şi cheltuielile. Cel puţin dacă ar avea mijloace mai mari, dar n-au! Trăiesc mai rău decât noi. Idalina e o femeie acuma, trebuie să-şi încropească singură traiul. Când munceşte la câmp, mai merge – îşi ajută familia.

Dar când nu găseşte de lucru… Şi asta se întâmpla des. Trebuie să vezi lucrurile aşa cum sunt. Să fi fost eu în locul Januariei, cred că n-aş face ca ea, dar, la urma urmei, să nu zic vorbă mare.

Ilioracio se aşează. Cu coatele pe genunchi, cu faţa în palme, privea ţintă în foc.

Senhora Gertrudes urmă:

— În ziua când Idalina a venit aici şi s-a pornit pe plâns, tată-tău i-a spus că e hotărât să vândă una din ţarini ca să vă puteţi căsători şi să se isprăvească o dată. Şi eu eram hotărâtă la toate, chiar ştiind că fără bucata asta de pământ am fi ca ciungii şi ologii. Dar fata a zis că nu vrea să audă de aga ceva, că te va aştepta oricât timp va fi nevoie.

Ilioracio se potoli. Maică-sa îi vorbea înainte, cerându-i să aibă răbdare, dar el n-o mai asculta. O mare dragoste pentru Idalina îi umplea inima şi mintea. Moş Joachim intră, rebegit de frig, iar Gertrudes schimbă vorba. Apoi puse pe masă bucatele pentru cină, Horacio privi ceasornicul vechi atârnat pe perete. Curând avea să sune patru bătăi; nu va mai putea ajunge la Carvalho înainte de miezul nopţii. Vru să mănânce repede, dar pofta de mâncare îi trecuse. Maică-sa îl urmărea din ochi. Jumătate din ciorbă o lăsă în strachină.

— Nu mai vreau nimic, refuză el, când senhora Gertrudes aduse bucata de slănină şi cartofii fierţi.

— Ba nu, mănâncă! N-ai să pleci aşa.

Se sili să înghită, dar i se lipea mâncarea de gâtlej.

— Nu mai vreau, se împotrivi el iarăşi.

Gertrudes ofta cu tristeţe:

— Ce mai viaţă şi pe tine!

Şi, tot oftând, îi aprinse felinarul pe care-l lua totdeauna cu el.

Horacio ieşi, cu paşi mari, în noapte. Dragostea pentru Idalina creştea într-însul. Îşi aduse aminte cum îi strângea ea mâinile în tăcere în săptămânile din urmă şi se înduioşă adânc. „Biata fată! îmi cerea s-o apăr şi eu nu-mi dădeam seama!”

Nu simţea frigul. Amintirea Idalinei era mai tare ca orice. Suferea de dorul ei, ardea de dorinţa să o vadă cât mai curând, s-o strângă la piept, să-i mărturisească plin de foc cât o iubeşte. Înaripat de gândul la ea, socoti că duminica viitoare va fi cea mai fericită din viaţa lui.

Toată dimineaţa, la fabrică, l-au urmărit gândurile amare de peste noapte. Nu-l lăsaseră să doarmă şi iată că îi înveninau şi

ceasurile de lucru. Copleşit de supărare „nu lua aminte, ca de obicei, la mişcarea maşinii. De două ori, Pedro, nerăbdător, îi arătase mici greşeli. Degeaba se mustra; nu putea să scape de temerile sale. Gândul că un altul umblase după dragostea Idalinei şi că putea să umble încă, îndemnat de părinţii ei, îi aprindea sângele în vine. Trebuia să se însoare cât mai repede. Idalina s-a împotrivit celuilalt, dar, până la urmă, cine ştie? El n-o vedea decât o dată pe săptămână, pe când părinţii ei puteau să-i împuieze urechile în fiecare zi. Celălalt avea avere şi poate că era chiar mai arătos, mai bine făcut decât el. Idalina ar putea iubi, până la urmă, pe acel tânăr din Gouveia, sau pe un oricare altul. S-au mai văzut de astea. Şi încheia: „Nu e bine să aştept prea mult".

Făcea tot felul de socoteli, dar niciuna nu-l mulţumea. Câştigul lui ca ucenic abia îi ajungea pentru masă, casă şi ţigări. Din partea asta nu se putea schimba nimic. Era bine să fi învăţat de la tatăl său să dreagă ghete; ar fi câştigat ceva în ceasurile de răgaz. Rugase el pe Manuel Peixoto, pe Marreta şi pe alţii să-l propună oricui ar avea nevoie de săpat pământul, dar era greu de găsit: fiecare şi-l săpa singur. Nu era decât un mijloci să ajungă lucrător. Dar nimeni nu-i putea spune când va ajunge.

Căutătura ochilor îi era atât de deosebită de aceea din alte zile, încât Marreta îl întrebă la prânz:

— Ce ţi s-a întâmplat? Parcă vii de la o înmormântare.

Ar fi vrut să ai verse focul povestind totul prietenului său, dar, cum mai erau şi alţii de faţă, se stăpâni. Încercă să zâmbească.

— N-am nimic. Am dormit prost.

Marreta se uită la el cu privirea lui adâncă. Nu-l crezu; parcă-i vedea până în fundul sufletului. Pătruns de această privire cercetătoare în care ghicea şi dragoste pentru el, Horacio se hotărî să mărturisească îngrijorările sale lui Marreta la ieşirea din fabrică. Pe lângă uşurarea ce-o va simţi vorbind, ar putea primi de la el un sfat bun şi o îndrumare pentru viitorul apropiat. În timpul lucrului, se înciudă pe carul lui de tors în zorul de a-şi vedea încheiată ziua de muncă.

Dar în după-amiaza aceea se întâmpla la fabrică ceva care-l făcu să-şi uite de toate necazurile şi de toate tristeţile cu care venise din Manteigas. Mai întâi, Mateus trecuse pe poteca din mijlocul atelierului, privind cu luare-aminle pretutindeni, chiar pe sub maşini, ca şi cum ar

fi vrut să se încredinţeze că marea hală era bine măturată. Lângă pieptănători, mâinile sale se îndeletniciră o clipă cu potrivitul dinţilor presei rotative care apucă miţele de lână. Totul îi păruse, desigur, curat şi în bună rânduială, căci cu acelaşi pas măsurat şi cu aceeaşi privire cercetătoare părăsise marele dreptunghi, intrând în sala unde se fac ţevile de hârtie. Peste puţin, se află că Azevedo de Souza va veni în cursul zilei să-i arate fabrica unui elveţian de la care voia să cumpere un model nou de război de ţesut. Când Tramagal, din spatele pieptănătoarei sale, trecu mai departe vestea, pe Horacio îl cuprinse curiozitatea. Nu văzuse niciodată pe patron. Azevedo de Souza, sufletul mai multor mari afaceri, se arăta rar la fabrică. Ba era plecat la Lisabona sau la Coimbra, ba se retrăgea la moşia sa de pe Zezer.

Când i se întâmpla să fie în Covilha şi să vină la fabrică, se închidea în biroul lui, aflat într-o i4 inil clădire singuratică de cealaltă parte a drumului asfaltat. Muncitorii nu-l vedeau. Venea în ceasurile de lucru şi tăinuia cu directorul. îi dădea dispoziţii, cerceta hârtiile, se sfătuiau împreună asupra comenzilor şi plecă. O singură dată Horacio, ieşind de la fabrică, zărise automobilul patronului, într-o zi când acesta întârziase. Muncitorii vorbeau despre el în fel şi chip, niciunul cu simpatie. Într-o seară, pe când se întorceau la Carvallio şi Marreta începuse să descrie înfăţişarea lui, Tramagal îi curmase vorba cu atâtea comentarii încât Horacio nu putuse afla cum era patronul. „Un om voinic, ca Tramagal" era singura indicaţie ce-o păstrase. Industriaşul era deci, pentru el, un om voinic, stând într-un automobil condus de un şofer, un şofer în livrea şi cu şapcă.

Acum avea să-l vadă şi acest gând îi dădea dinainte un simţământ de umilinţă şi de respect. Nici nu sunase ora patru când Azevedo de Souza răsări cu elveţianul pe scara interioară care unea catul de sus al fabricii cu cel de jos, unde se făcea alesul, spălatul, uscatul şi bătutul linii, lucrările cele mai grele pe care le cerea lina înainte de a fi dărăcită şi toarsă şi care se săvârşeau numai de lucrători specializaţi. Acolo maşinile nu aveau eleganţa jle linii, nici complexitatea de mişcări a surorilor lor de la catul de sus. Aveau o înfăţişare aspră, simplă, neagră; unele cu pântece de fier, cu dinţi de temut, altele cu cercuri grele. Oamenii care le înconjurau nu stăteau pe loc, ca cei de la catul de sus, simpli privitori atenţi la mersul mecanismului, în aşteptarea unei presupuse nevoi de a se amesteca în lucru. Cei de jos, plini de sudoare, de praf şi de grăsime, se vânzoleau

laolaltă cu mişcarea maşinilor. Le deschideau, le încărcau, spălau lină, îi scoteau grăsimile, muncind într-un aer pâclos de abur de ulei şi de soluţii sulfurice.

Când veneau străini să viziteze fabrica, stăpânul sau directorul îi ducea întâi acolo ca să vadă operaţiile de la temei până la capăt, de la lina în stare brută până la ţesăturile măiestre în care se prefăcea, dar şi pentru alt motiv: vizitând la urmă partea cea mai modernă a fabricii, în care lucrătorii depuneau cea mai mică trudă, oaspetele avea să păstreze o amintire mai bună.

În capul scării, Azevedo de Souza se opri o clipă; voia ca privirea elveţianului să poată îmbrăţişa în întregul ei marea hală, bine luminată şi bine ţinută, unde lucrau sute de maşini, de bărbaţi şi de femei. Apoi industriaşul şi oaspele său merseră agale spre întâile maşini – dărăcitoarele. În urma lor veneau directorul, şeful fabricaţiei şi unul dintre desenatori.

Horacio îl deosebi lesne pe Azevedo de Souza. Vorbea mai mult ca ceilalţi, da din mâini şi păşea cu mai multă siguranţă: pasul lui răsuna pe ciment a pas de stăpân. Era, cum îi spusese Marreta, un om voinic, cu obrazul plin şi oacheş, cu burta uşor arcuită. Când întindea braţul ca să arate ceva, se vedeau nestematele ce-i străluceau pe degete. Lângă el, elveţianul, cu gâtul foarte lung, cu faţa suptă, cu mustaţa scurtă şi părul bălai, purta ochelari strălucitori, păstrând un zâmbet curtenitor pe care nu-l părăsea decât ca să pună întrebări. Lângă torcători, pilcul se opri şi de astă dată elveţianul începu să vorbească mai mult decât industriaşul. Arătând una din părţile unei maşini, se aplecă spre a o vedea mai bine, scoase apoi din buzunar o hârtie şi un creion şi începu să deseneze. Arătă desenul lui Azevedo de Souza şi vorbi din nou, arătând spre maşină, în timp ce industriaşul încuviinţa din cap.

De acolo, cei cinci bărbaţi se îndreptară spre selfactoare. Lui Horacio începu să-i bată inima cu putere. I se părea că tot viitorul lui atârnă de acest om care venea spre el fără să-l privească măcar, că soarta lui stă în mâinile acestui om care nu-l cunoştea şi pe care el însuşi îl vedea întâia oară. Socoti că trebuie să se arate smerit şi respectuos ca să facă o bună impresie celui care putea să schimbe drumul vieţii sale.

Mateus le-o luă înainte şi opri maşinile. În acest răstimp, Azevedo de Souza saluta prietenește pe lucrători şi ucenici: „bună ziua,

bună ziua" exclamă el. „Bună ziua, domnule! Ce mai faceţi, domnule?" se grăbi să răspundă Horacio. Şi se simţi atât de tulburat de glasul său care-i răsuna slugarnic în urechi, încât nici nu l>figă de seama răceala cu care răspunseseră Pedro şi Boca Negra.

Fabricantul se afla acum lângă „omul de fier" al întâiului selfactor, vorbind cu elveţianul. Grăia într-o litribă pe care Horacio n-o înţelegea. Pedro îi şopti că era limba franţuzească. Directorul, Mateus şi desenatorul stăteau puţin la o parte într-o ţinută respectuoasă. Elveţianul scoase încă o dată din buzunar hârtie şi creion şi, pe când desena, Azevedo de Souza începu a vorbi cu Boca Negra, lucrătorul cel mai apropiat. Boca Negra asculta şi răspundea în felul lui obişnuit, numai buzele îi trădau o uşoară emoţie. Horacio se apropie de pilcul lor şi se strecură până în faţa patronului, cu nădejdea că acesta îl va zări. Dorea să intre în vorbă, să spună şi el ceva, fără să ştie ce anume, numai să-l ia patronul în scamă. Dar deşi ochii acestuia nu se întoarseră niciodată să-l privească pe Horacio, îl cuprinse sfiiciunea, nu-şi putea alunga umilinţa ce-o simţea. Mut, urmărea gesturile şi cuvintele lui Azevedo de Souza cu un zâmbet slugarnic, ca şi cum tot ce auzea ar fi fost vrednic de aplauze.

161

Elveţianul îşi făcuse însemnările şi industriaşul începu din nou să vorbească franţuzeşte cu el. Când plecară, Horacio se dădu repede la o parte, plecându-şi spinarea şi capul de mai multe ori. În pornirea lui de-a face loc patronului şi alaiului său, în tulburarea şi zăpăceala lui, se dădu îndărăt până la pieptănători. Atunci întâlni privirea lui Tramagal care-l observa cu asprime şi dispreţ. Nu înţelese numaidecât temeiul acestei purtări, dar se simţi jignit. Până atunci toată atenţia şi-o îndreptase asupra lui Azevedo de Souza şi a celor ce-l însoţeau. Acum, izbit de privirea lui Tramagal, îşi aruncă ochii şi la tovarăşii lui de muncă. Nici pe faţa lor nu se vădea oare supunerea şi dorinţa de a plăcea patronului? Nu, dimpotrivă, ci îşi păstraseră aceeaşi ţinută rece de santinele ale maşinilor, ţinută care-l izbise atât de viu când intrase întâia oară în fabrică. Cei pe care Azevedo de Souza îi saluta în trecere, ca şi cei cărora le vorbea când se oprea lângă maşini, răspundeau politicos, dar fără slugărnicie. Rămâneau atenţi la maşinile lor, parcă ar fi vrut să arate că industriaşul ti „Oile Domnului".

nu era, ca şi elveţianui-decât un străin înaintea căruia nu trebuia nimeni să uite că munca şi slujba ce îndeplineau muncitorii avea un

rost precumpănitor. Ceva, totuşi, apăsa asupra lor mai greu ca de obicei, ceva de care nu se simţiră uşuraţi decât atunci când Azevedo de Souza, oaspetele, directorul şi desenatorul plecară. Câţiva lucrători îşi făcură semne din ochi şi maşinile porniră din nou cu duruitul obişnuit, ca înainte de trecerea patronului.

Horacio se simţea ruşinat şi se ferea de ochii lui Trama gal.

Îl auzi bombănind cum făcea totdeauna şi gândi că el era pricina acestei toane rele, el sau patronul, sau amândoi împreună, dar nu-i auzi niciun cuvânt. Maşinile îşi urmau mai departe duruitul şi i se părea că a lui îl asurzeşte mai mult ca altă dată.

Deodată, daracele înşirate lângă scară se opriră. Dărăcitorii îşi lungeau gâtul şi-şi încordau auzul ca să prindă ce se petrecea în catul de jos. Apoi şi pieptănătoarele se opriră. Toţi lucrătorii şi toate lucrătoarele se întorceau spre scară să asculte. Crezând că se întâmplase un accident sau un fapt de seamă, toţi ochii se aţintiră spre scară şi, una după alta, toate maşinile se opriră. Ce era? Lângă zgomotoasele selfactoare nimeni nu putea auzi ce se petrecea jos; torcătorii îşi dădeau însă seama că muncitorii de lângă scară auzeau totul. Până la urmă, selfactoarele se opriră şi ele şi atunci glasul puternic al lui Felicio, şeful finisajului, ajunse până la urechile lui Horacio. În liniştea ce se aşternuse, glasul autoritar răsună în toată sala. Se auzea şi un alt glas, care se apăra, căuta parcă să se dezvinovăţească, dar nu ajungea limpede până sus tot ce spunea.

— E Răvaşeo, şopti Boca Negra către Pedro şi Horacio.

Glasul lui Felicio se ridică din nou:

— Eşti concediat! Aşa ceva nu se poate îngădui. Eşti concediat!

Cealaltă voce nu răspunse. În clipa aceea, Mateus ieşi din încăperea lui şi aruncă o privire aspră către muncitorii opriţi din lucru. Maşinile se puseră numaidecât în mişcare şi Mateus pieri pe scară. Privirile tuturor se întâlniră din nou, întrebătoare. Câteva frunţi se încruntau posomorâte, altele păstrau o răceală de gheaţă. Ceasornicele arătau patru şi patruzeci şi maşinile îşi urmară mersul ca de obicei până la cinci, când sună sirena. De îndată ce-o auziră, muncitorii din catul de sus coborâră jos mai repede ca altă dată, cu Tramagal în frunte şi Marreta după el. Când ajunseră în curte, pe drumul de asfalt, Răvaşeo nu mai era, dar tovarăşii săi de lucru, strânşi în pâlcuri, comentau întâmplarea. Cei de sus aflară atunci că, îndată după plecarea automobilului cu Azevedo de Souza şi cu elveţianul, Felicio îl

certase pe Răvaşeo pentru lipsa de respect ce-i arătase în timpul când îl însoţise pe patron. Acesta ceruse lămuriri în cursul vizitei. Felicio îl întrebase de două ori câte ceva pe Răvaşeo, dar el nu-i răspunsese. Felicio îl întrebase din nou şi Răvaşeo mormăiseceva care semănase mai degrabă a grohăit decât a răspuns, apoi întorsese spatele. Patronul, directorul şi elveţianul văzuseră totul cât se poate de bine, aşa încât el, care era însărcinat cu disciplina în fabrică, nu putea îngădui atare lipsă de respect. La început Răvaşeo a tăgăduit că auzise întrebările, apoi s-a înfuriat când celălalt i-a spus că grohăise. A strigat la Felicio că se înşela spunând că grohăise, căci el nu era porc, pentru că nu făcea parte din familia lui. Din vorbă în vorbă au ajuns la înjurături. Atunci Răvaşeo i-a spus adevărul: nu răspunsese întrebărilor pentru că tuturor celorlalţi lucrători le vorbise direct patronul şi numai lui îi vorbise Felicio, ca să-l înjosească. Şi în ce chip! Ca şi cum ar fi fost neam de vodă! Că aveau ei o socoteală veche. Că Felicio se înverşuna de mult împotriva lui. Şi că, dacă n-ar fi fost nevasta şi copiii la mijloc, de mult o făcea boacănă.

După aceea, Răvaşeo plecase spunând că, în seara aceea chiar, va supune cazul sindicatului.

Muncitorii din catul de sus, aflând toate acestea, pregetară a da dreptate unuia sau celuilalt. Singur Tramagal, mai iute din fire, părea că ia partea lui Răvaşeo.

— Aşadar Felicio îl pisa tot timpul? întrebă el. Ce-i făcea?

Ceilalţi răspunseră că nu ştiau, Răvaşeo tiu împărtăşise niciodată ceva, nimănui. Avea o fire foarte închisă şi repezită. Iu ultima vreme, îi sărea ţandăra din nimica toată. O dată numai îl auziseră pe Felicio întrebân. du-l de ce nu bea mai puţină apă ca să urineze mai rar. Nu-i venise bine să răspundă şi, pesemne, aşa se iscase dihonia între ei, căci de curând Felicio, stând de vorbă cu alţii, spusese că Răvaşeo se înşela închipuindu-şi că fabrica îl plăteşte ca să-şi piardă vremea urinând şi, pe deasupra, să mai fie şi necuviincios cu cei cărora le datorează respect.

— Dar când Felicio i-a vorbit întâia oară despre apă, a făcut-o cu gândul la binele lui sau ca să-l umilească? stărui Tramagal.

Bernardo, cel care lucra alături de Răvaşeo, răspunse:

— Nu ştiu. Cred că spre binele lui: Felicio i-a vorbit atunci cu bunăvoinţă. Pe atunci, Răvaşeo nu purta pungă şi trebuia să lase lucrul deseori ca să meargă afară.

— Aha, înţeleg! strigă Tramagal. Trebuia să bea mai puţină apă ca să nu fure banii patronului.

Ceilalţi muncitori nu-i dădură dreptate.

— Am să stau de vorbă cu Răvaşeo astă-seară, ca să ştiu lămurit cum s-a întâmplat, hotărî unul din ei.

Comentariile se ţinură lanţ până când Marreta intră şi el în vorbă:

— E multă vreme de când Răvaşeo nu mai trebuia să lucreze: ăsta-i adevărul.

Se făcu o clipă de tăcere. Muncitorii se îndreptau spre poartă. Pedro le dădu de ştire:

— Felicio, Mateus şi directorul au rămas după fereastra cancelariei la pândă.

Şi cum unii din ei întorceau capul:

— Nu vă uitaţi! îi îndemnă el. Mai bine să creadă că nu i-am văzut. Îşi dau bine seama că vorbim de ceea ce s-a întâmplat şi vor să ştie ce-o să facem.

În drum, oamenii se despărţiră. Un grup porni ca de obicei spre Covilha, altul spre Carvalho. Nevasta lui Răvaşeo, Maria Antonia, care lucra la fabrica cea nouă, urca şi ea coasta, împreună cu alte muncitoare.

— Vreau să văd dacă ştie ceva, rosti Tramagal.

Marreta îl apucă de braţ.

— Nu, nu te duce! Nu ştie nimic şi ai să-i dai o veste rea. Lasă-i-o în seama lui Răvaşeo.

Ca totdeauna, Marreta, Tramagal şi Horacio apucaseră împreună pe drumul de întors. Horacio îşi dădu seama îndată că Tramagal se fereşte să-i vorbească şi să-l privească. Puţin mai încolo, îl văzu legând vorbă cu oamenii care mergeau înainte, apoi intrând în rândul lor. După tăcerea neaşteptată a lui Marreta, Horacio înţelese că acesta cunoştea tâlcul acestei purtări. Tulburat încă de amintirea trecerii lui Azevedo de Souza pe la fabrică, încercă să rupă tăcerea care-l învăluia ca o mustrare:

— Aş vrea să ştiu, de ce boală pătimeşte Răvaşeo?

— De o boală foarte supărătoare, răspunse Marreta. A început prin a urina fără contenire şi uneori cu sânge. Când nu putea ieşi afară, făcea pe el. Medicul Casei sindicale i-a spus că are pietre la rinichi şi i-a prescris nişte leacuri. S-a făcut mai bine câtva timp; pe urmă a luat-o

de la capăt şi i-a fost din ce în ce mai rău. A dus-o aşa multă vreme. Medicul îi vorbise şi de operaţie, dar el n-a vrut, credea că are să-i treacă şi fără cuţit. Pe urmă a început a slobozi şi mai mult sânge şi slăbea pe zi ce trece. S-a speriat şi s-a dus să consulte pe doctorul Barbeita din Coimbra, care venise pentru altcineva la Covilha săptămâna trecută. Toată lumea ştie că e un doctor mare; îţi ia foarte mulţi bani, dar face. Răvaşeo s-a dus la el cu Jauo Ribeiro. Doctorul i-a băgat un aparat cu lampă în băşică, apoi i-a spus că trebuie să meargă la Lisabona, fiindcă acolo este un spital care vindecă asemenea boli; că va fi nevoie, poate, de operaţie sau de o anumită căutare, care numai acolo se va putea prescrie. I-a dat o scrisoare ca să se ducă cu ea la un medic din Lisabona. Apoi, la ieşire, l-a chemat pe Jauo Ribeiro înapoi şi i-a spus că este aproape sigur că Răvaşeo are un cancer la băşică şi că nu e vreme de pierdut. Nenorocitul era hotărât să seducă. Îşi aduna bani de drum. Sindicatul plăte. şi, e spitalul, dar nu plăteşte trenul. Şi se mai adaugă totdeauna şi alte cheltuieli. Ieri mi-a spus că nădăjduia să plece săptămâna viitoare. I se făgăduiseră, pesemne, nişte bani.

— Nu ştie ce are, bineînţeles.

— Nu, nu cred că ştie;

Marreta tăcu, dar curând adăugă:

— Nu ştiu care din doi, Felicio sau Ravasco, are dreptate. Poate, amândoi. Felicio, cu chipul şi zâmbetul lui, e tot aşa de viclean ca Mateus, dar, pe de altă parte, se pare că o boală ca a lui Răvaşeo schimbă firea omului. Toţi văd că Răvaşeo nu mai e acelaşi: e totdeauna în toane rele. Pentru nimica toată se înfurie. Apoi, e un om înapoiat, un om fără carte. Răul vine şi de-acolo uneori. Nu judecă totdeauna drept. I-ar trebui linişte şi bani ca să se vindece. În loc de asta, dă-i înainte sau crapă! E silit să muncească mai departe. Ştia bine că într-o zi sau alta o să fie dat afară, dar nădăjduia că pricina va fi boala, căci atunci avea să i se plătească salariul pe două luni. O ştiu de la Jauo Ribeiro. Răvaşeo fără doar şi poate, punea temei pe aceşti bani.

— Şi Felicio ştia asta?

Uimit de această întrebare care schimba înfăţişarea lucrurilor, Marreta cumpăni în minte anumite întâmplări cu putinţă, apoi răspunse:

— Cred că niciun tovarăş nu s-a dus să-i spună. Că trebuia să i se plătească salariul pe două luni dacă el ar fi fost concediat din pricina bolii, asta, bine înţeles că ştia. Totuşi, nu se poate spune cu siguranţă că

asta a fost pricina scoaterii lui. Nu trebuie să aruncăm vorbe în vânt. Nu suntem siguri.

Marreta tăcu. În mijlocul pilcului care mergea înaintea lor, Tramagal vorbea şi dădea mereu din mâini. Marreta îl privi pe Horacio şi tulburarea acestuia crescu. Tramagal avea obiceiul să meargă cu ei şi simţea ca o jignire faptul că se îndepărtase. Nu îndrăznea să se spovedească lui Marreta; chiar numai gândul de a-i vorbi despre asta îi era nesuferit. Sfârşi însă prin a se hotărî, nădăjduind să se dezvinovăţească şi să se facă înţeles.

— Îmi vine să cred că Tramagal s-a supărat pe mine, începu el, fiindcă m-am dat la o parte ca să fac loc patronului să treacă. Mi-a aruncat nişte ochi! Mi-a făcut o mutră! Parcă era gata să mă înghită.

Marreta păşea înainte, fără să răspundă. Câţiva paşi mai încolo, vorbi:

— Arc să-i Lreacă. Aşa e el. Dar nu fiindcă te-ai dat la o parte, ci din pricina purtării tale faţă de patron.

— Dar ce-am făcut?

Marreta nu răspunse.

— Nu văzusem niciodată un palron. Şi n-am de ce mă plânge de el. Cum trebuia să mă port?

După o clipă de tăcere, Marreta grăi părinteşte:

— Tu nu eşti fiu de muncitori şi n-ai trăit în mijlocul nostru, asta e! Aşa m-am gândit când a venit patronul şi te-am văzut. Dacă Tramagal ar fi gândit ca mine, nu ţi-ar fi făcut asemenea mutre.

— Nu înţeleg nimic.

Marreta se întoarse spre el:

— Nu înţelegi sau nu vrei să înţelegi?

— Îţi spun că nu înţeleg.

Marreta îl privi din nou plin de răbdare şi-l lămuri:

— Ascultă! Odinioară, când patronul venea la fabrică, toţi muncitorii se purtau cu el aşa cum te-ai purtal tu. Patronii veneau, suduiau, se amestecau în toate şi vorbele grele plouau cu nemiluita. La cea mai mică vină, erai ameninţat cu darea afară. Ei socoteau – ca şi noi de altminteri – că eram născuţi ca să muncim pentru ei şi că erau prea milostivi dacă ne dădeau de lucru. Dar într-o bună zi ne-am dat seama că şi noi eram oameni şi, încetul cu încetul, am dobândit mândria noastră. Mai sunt unii care le ling tălpile, dar tot mai puţini. De aceea, astăzi, patronilor nu le mai place să vină prin fabrici. Ei văd că nu mai

sunt primiţi cu slugărnicie ca altă dată. Astăzi, ei şi noi nu ne înţelegem. Şi cu cât ne vom da mai bine seama de ce trebuie să fim mândri, cu atât ne vom înţelege mai puţin. Şi în aşa măsură, încât am lucra mai bine şi mai mult, dacă am şti că nu lucrăm pentru patron. Pricepi?

Horacio făcu un gest nehotărât. I se părea că Marreta avea dreptate, dar Lot îi era ciudă pe Tramagal: ceea ce făcuse nu îndreptăţea dispreţul nimănui; Ebei! parcă lui nu i-ar plăcea să ţină capul sus şi să nu aibă nevoie de nimeni!"

— Nu ştiam nimic din toate acestea – se dezvinovăţi el – dar asta nu înseamnă că Tramagal nu e mojic.

Maneta zâmbi:

— Trebuie să vă împăcaţ. i şi chiar acum. Tramagal, Tramagal, Tramagal, ian ascultă!

Umilit şi nemulţumit, Horacio socoti că n-ar putea vorbi încă lui Marreta de necazurile sale, cu toată dorinţa ce-o avea.

*

În cele două zile următoare îi fu cu neputin la să rămână singur cu Marreta. Tramagal, cu care făcuse pace, nu-l părăsea în timpul drumului, iar noaptea casa bătrânului ţesător se umplea de muncitori, care nu mai încetau răstălmăcind cazul lui Răvaşeo, în timp ce jucau cărţi.

Joi, Horacio hotărî să vorbească cu Marreta înainte de cină. La întoarcerea de la fabrică, îl însoţi acasă. Bătrânul intră, scăpără un chibrit, aprinse lampa şi voi să aprindă focul.

— De când cu războiul ăsta, nu mai e petrol, nu mai e nimica; până şi lemnele parcă ar fi nişte surogate: nu ard.

Horacio se apucă să facă el focul. Aplecat în faţa vetrei, grămădea surcele şi sufla să le aprindă, în timp ce Marreta spăla cu grijă cartofii pe care-i fierbea cu coajă „fiindcă iese supa mai bună", zieea el. De afară se auzea clipocitul pârâului umflat de ploi.

Fumul se risipi curând şi flăcările se urcară în jurul oalei. Horacio aştepta, în tăcere, ca Marreta să sfârşească de spălat cartofii. Cu ochii aţintiţi la flăcările ce se învâlvorau, i se năzări în încolăcirea lor chipul flăcăului din Gouveia, cu înfăţişarea pe care i-o împrumuta închipuirea. Chipul şi făptura lui întreagă îi răsărea înaintea ochilor, plutind în flăcările care nu-l ardeau. Era un bărbat din aceia care plac femeilor, care putea place mai mult decât el şi, pe lângă asta, avea şi bani. Horacio îl ura. Dar cu toată ura lui, flăcăul nu se clintea, rămânea

acolo, păstrându-şi farmecul.

Marreta scurse apa din strachina în care clătise cartofii, îi luă cu mâna unul câte unul şi-i puse în oală.

Îşi scutură mâinile şi le şterse de pantaloni:

— Hai, vorbeşte. Ce ai să-mi spui?

Horacio se uită la el mirat.

— Ştii ce vreau să-ţi spun?…

— Nu ştiu nimic, dar, cum ai venit la ceasul ăsta. m-am gândit…

— Mi se citeşte pe faţă!

Marreta zâmbi părinteşte:

— Ilaide – vorbeşte!

Aşteptase atât de mult această clipă, încât acum tot avântul îi pieri. Îşi amintea privirea dispreţuitoare ce i-o aruncase Tramagal, îşi amintea cuvintele dojenitoare spuse de Marreta. Nu îndrăznea să vorbească. Dar chipul din flăcări răsări din nou. Odată cu el şi chipul Idalinei. Întâlni apoi privirea ochilor lui Marreta şi încercă să zâmbească:

— Nimic de seamă, moş Marreta. Voiam numai să te rog ceva.

I se părea că vorbele sale se îndepărtau de ceea ce voia să spună, se pierdeau în gâlgâitul surd al râului care curgea pe lângă ei. Nu ştia ce să facă: să-şi rostească cererea sau să lămurească, mai întâi, temeiurile ei.

— Ţi-am mai spus, moş Marreta, că viaţa mea nu mai poate merge tot aşa, iar acum mai puţin ca niciodată…

Bătrânul ţesător îl privea cercetător în tăcere. Flăcările înconjurau din toate părţile oala prinsă în crăcană.

— Cunoşti mulţi oameni, mulţi maiştri. Ai foarte multă vază. Voiam să te rog să vorbeşti cu unul din ei să-mi găsească un loc pe undeva. Pot fi lucrător. Am dovedit-o.

Marreta glumi:

— Eşti grăbit, hm! Nu mă miră. Toţi suntem aşa, când suntem ucenici: grăbiţi să ajungem bărbaţi şi lucrători. Bărbat ai şi ajuns. Şi eşti şi mai grăbit.

— Nu atâta de asta, cât…

Se hotărî să mărturisească pricina neliniştii sale. îi era ruşine să vorbească de felul cum se purtau cu el părinţii Idalinei, dar îşi învinse sfiala. Spovedindu-se prietenului său, nădăjduia să scape de gândul care-l urmărea fără pregetşi care-l sfredelea chinuitor şi în timp ce

povestea. Îl împingea nădejdea că Marreta, ştiind tot ce se petrece, se va îndupleca să se îngrijească de soarta lui.

Povesti totul, îşi vărsă tot focul inimii. Bătrâuul îl ascultă fără a-i curma vorba, apoi îi zise:

— Înţeleg prea biue îngrijorările tale. Am să vorbesc cu contramaistrul, doar aşa ca să fiu cu sufletul împăcat. Acum câtva timp am cerut unuia şi altuia un loc pentru un tovarăş din Covilha-Remolacha – şi n-am căpătat nimic. Sunt lucruri de care nu poţi fi sigur, nule afli atunci când ai nevoie. Poate să pice de la ozilaalta sau poate să nu vie niciodată; cum ţi-e norocul. Niciun patron nu angajează un muncitor fără să aibă nevoie de el. Ai vorbit cu Mateus?

— Am vorbit cu fratele lui, Manuel.

— Şi ce ţi-a spus?

— Ce-ai spus şi dumneata: că nu sunt locuri, că n-au să mă uite când se va ivi vreunul, dar că nu se poate şti când seva întâmpla asta. De aceea m-am gândit la alte fabrici.

— Am să mă îngrijesc de treaba asta, îţi făgăduiesc. Dar sorţi sunt puţini. În sfârşit, o să vorbesc cu contramaiştrii. Dacă se va ivi ceva, or să te cheme. Dar ai să te mai zbaţi mult. Dacă fata vrea să aştepte, e bine!

Horacio nu răspunse. Se îndoia din nou că Idalina va aştepta cât timp va fi nevoie, că nu se va supune părinţilor ei, că nu va consimţi să se căsătorească cu altul – cu cel din Gouveia sau cu altul.

Marreta îl întrebă cu glas schimbat:

— Ai vrea o casă, nu-i aşa? Şi fără să aştepte răspunsul, vorbi mai departe, zâmbind: Să zicem că săpând o ţarină găseşti o oală plină de aur, vinzi aurul şi-ţi clădeşti o casă. Tu eşti fericit. Dar ceilalţi? Ceilalţi sunt şi ei oare mai fericiţi?

Horacio îl privi cu mirare. Marreta îl pricepu şi-şi dădu pe faţă gândul:

— Crezi că vorbesc şi eu aşa ca să nu tac. Nu, n-am căpiat.

Horacio nu scoase un cuvânt. Chipul i se întunecasc. De afară se auzea freamătul apei curgând printre pietre, clipocitul care însoţea tăcerea lăsată între ei. Marreta întrebă pe neaşteptate:

— Ai citit cărţile pe care ţi le-am dat?

— Da. Le aduc mâine înapoi.

— Ei, şi ce gândeşti?

— De! Spun multe lucruri adevărate: oameni-care n-au nimic,

alţii care au prea mult. Dar cum s-ar putea schimba ceva? Totdeauna a fost aşa!

Marreta ridică glasul:

— Îţi spun că se va schimba. Într-o bună zi se va schimba totul. Nu trebuie să te îndoieşti.

Rămaseră o clipă tăcuţi, apoi glasul lui Marreta grăi cu mai multă dulceaţă:

— Nu trebuie să pierdem nădejdea niciodată. Lumea nu stă pe loc. Cât am schimbat până acum ne-a costat mult sânge, multe jertfe, dar mergem tot înainte. Eu sunt de pe vremea când muncitorul îşi petrecea toată săptămâna închis în fabrică, de unde nu ieşea decât duminica. Ah, când mă gândesc, mi se pare că n-a fost aievea. Tinerii ca tine nici nu-şi pot închipui ce viaţă duceam. Erau vremurile bune pentru patroni. Câştigau mulţi bani şi nici nu se sinchiseau de noi. Şi astăzi câştigă prea mult, dar nu mai trăiesc atât de liniştiţi. De ce faci mutra asta? Sunt mulţi oameni mai de plâns decât tine. Fata te iubeşte şi într-o zi sau alta o să vă căsătoriţi. Eu, mare putere nu am, dar, pe cât pot, te voi ajuta. Bizuie-te pe mine.

Spusele lui Marreta nu-l mulţumeau. Vorbea mereu de un viitor îndepărtat, dar pe el gândul nu-l ducea mai departe de ziua de azi, de viaţa lui de mâine. Cuvintele ţesătorului, în ciuda nădejdilor ce i le dădea şi a dorinţei de a-l ajuta, nu izbutiseră să-i umple golul uriaş din suflet. Zăbovi încă puţin, apoi se ridică, mai nenorocit şi mai tulburat ea niciodată.

— Eşti foarte bun cu mine, moş Marreta, îţi rămân îndatorat. Pe mâine!

Şi ieşi repede, pentru ca celălalt să nu-i vadă ochii. Afară, o lumină tulbure şi tremurătoare plutea amestecată cu pâclele nopţii. Caiere de nori acopereau şi descopereau luna. Uneori zăpada scânteia pe munte şi alteori umbrenesfârşite tăbârau peste sat. Lângă casa lui Ricardo, Horacio desluşi o făptură omenească. Era la îi o Ribeiro care-i spuse:

— Cred că gerul se moaie…

Lui Horaeio îi era foarte cald, dar căldura îi izbucnea dinăuntru, din bătăile inimii, din creier.

— Da, mi se pare şi mie, răspunse el nehotărât.

Şi era să-şi urmeze drumul, când celălalt îl opri ca să-i spună că sindicatulnti izbutise să facă nimic în folosul lui Răvaşeo. Secretarul

vorbise chiar cu Azevedo de Souza, dar acesta răspunsese că nu putea schimba ceea ce se făcuse. Nu putea să-l ia înapoi pe Răvaşeo fără a umili pe Felicio, care avea în totul dreptate. Atunci sindicatul supusese cazul delegaţiei Institutului muncii.

— Eram la Covilha când am căpătat răspunsul lui Azevedo de Souza şi m-am dus să dau de ştire lui Răvaşeo, adăugă Jauo Ribeiro.

Horaeio se simţea tot mai tulburat. Nu-leunoşica prea bine pe Răvaşeo şi nu-i plăcea nici chipul, nici felul lui de a fi, dar acum îi era milă de el. îl plângea, de parcă nenorocirea ce i se întâmplase era şi a lui, de parcă Răvaşeo era amestecat în adâncă tristeţe ce-l copleşea.

— Sărmanul de el, din ce o să trăiască? Cum o să se poată căuta?

Jauo Ribeiro răspunse:

— Când i-am adus vestea, n-a rostit un cuvânt, ca şi cum n-ar fi fost vorba de el. Dar când nevastă-sa a spus că se va duce la patron şi va da pe faţă adevărul, spre a încerca să capete cel puţin salariul pe două luni, s-a aprins de mânie şi a oprit-o să facă asta. Maria Antonia s-a îndărătnicit, zicând că „banii ăştia îi vor sluji ca să plece la Lisabona", dar nu l-a înduplecat. A ameninţat-o chiar cu bătaia dacă s-ar duce să ceară cel mai mic lucru. A spus că, oricum, el tot va pleca la Lisabona.

Luna, străbătând printre nori, lumina pe cei doi oameni în pragul casei lui Ricardo. În faţa ochilor lui Horaeio se înălţa chipul lui Răvaşeo ameninţându-şi nevasta, apoi chipul lui plecându-se în faţa lui Azevedo când acesta venise la fabrică. Această amintire îl chinuise de două ori în cursul nopţii, îndurerându-l. Acum ea făcea să-i fie silă de el.

Jauo Ribeiro îşi luă rămas bun şi Horaeio intră în casă.

— S-a mai muiat gerul, făcu Julia, nu-i aşa? Cu atât mai bine! De s-ar încălzi vremea, Ricardo ar suferi mai puţin! Se plânge mereu că-l dor oasele. Nici că s-a mai văzut o iarnă grea ca asta.

Horacio se aşează ¡Je scaun. Ricardo nu sosise încă. De câteva zile se ducea mai des ca oricând la Covilha, după ce sfârşea lucrul. Horacio crezuse la început că din pricina lui Antero, dar apoi îşi dete seama că nu. La fabrică se aflase că muncitorii voiau să facă o nouă cerere de sporire a salariilor, din pricină că războiul scumpise totul. Patronii respinseseră pe cea dintâi, dar muncitorii voiau să stăruie, fiindcă altcum ziceau ei, nu mai era chip de trăit.

Pedro îi şoptise lui Horacio că Ricardo făcea parte din comisia

însărcinată cu această cerere. Horacio întrebase atunci pe Ricardo care răspunsese nelămurit. Păstra taina. Marreta, întrebat şi el, răspunsese:

— E vorba de o sporire a salariilor, da, e vorba de asta, dar nu trebuie să trăncănim, înţelegi?

Aşteptând pe Ricardo, Julia îi dădea cu gura:

— Nu numai frigul îi face rău, ci şi umezeala. Anul ăsta reumatismul l-a chinuit crâncen. În ceilalţi ani, nu pierdea o zi; anul ăsta, nenumărate.

Horacio încerca să ţină hangul Juliei, cum făcea şi în alte seri când îl aşteptau pe Ricardo, dar vorbele îi rămâneau în gâtlej. Vru să vorbească de situaţia lui Răvaşeo, dar şi asta îi făcea rău. În sfârşit, Ricardo intră schipotând. Îşi scoase pălăria şi se aşeză îndată la

— Să cinăm – propuse el – e târziu. Iertaţi-mă.

Julia aduse supa. În timp ce mâncau, Ricardo observă privirea şi muţenia lui Horacio.

— Pari întristat. Ai vreun necaz?

— Ba de loc. N-am nimic.

Ricardo îl privi din nou, dar nu stărui.

Peste puţin, Horacio se duse la culcare. Era nemulţumit de el: „De ce naiba sunt aşa? Mi se citeşte tot pe faţă".

Petrecu o noapte mai zbuciumată decât aceea când descoperiseră, mortul în drum. Până dimineaţa, se hotărî. O va silui pe Idalina, şi ga! ta! Atunci n-o să mai poată năzui la o schimbare, n-o să mai poată fi a altuia, chiar dacă părinţii ei ar vrea s-o silească.

IX

Sâmbăta următoare, Horacio urca povârnişul Covilhei bălăbănind în mâna stângă felinarul stins. Alături de el, Pedro vorbea de cererea de mărire a salariilor pe care o Comisie a personalului din fabrici o înfăţişase în ziua aceea patronilor. Ieşiseră atunci de la lucru; celelalte pâlcuri de muncitori care urcau coasta veneau în urma lor şi vorbeau tot despre cererea înaintată. Fraze stinghere ajungeau până la urechea lui lloracio:

— N-au să dea niciun ban mai mult. O să vedeţi! N-au să dea un ban.

— Poate că da… Ce dracu'? Trebuie să dea până la urmă. Am ajuns la aman!

— Eu cred că n-o să schimbe nimic.

— Cine ştie? Cine ştie? aruncă un glas plictisit.

Pedro era şi el neîncrezător; obosit să tot trăncănească despre acelaşi lucru, schimbă vorba. îi împărtăşi lui Horacio că se ducea să înveţe schiul cu Narciso, de la club şi într-o zi va lua parte la campionatul anual.

Ajungând în piaţa Republicii, cetele de lucrători se destrămară. Horacio se despărţi de Pedro în strada Dreaptă şi intră într-un magazin de textile. Laprânz, Pedro îi dăduse cu împrumut douăzeci deescudos şi el mai avea încă opt. Dădu la o parte basmalele cele scumpe şi cumpără una cu flori mari, imprimate. Pe când vânzătorul i-o înfăşură în hârtie, el şi-o închipuia pe Idalina cu basmaua pe cap. Ce frumoasă o să fie, mai frumoasă ca niciodată! Şi-i va zâmbi cu florile acestea mari pe mândrele-i cosiţe negre.

Plăti şi numaidecât o luă spre drumul de munte, tăind de-a dreptul prin oraş. În pădure, îşi aprinse felinarul şi, apucând pe cărările caprelor, ocoli Picotul, apoi Beijames. Mergea frăinmtându-şi mintea. De când luase hotărârea aceea grea nu era ceas în care să nu se gândească la chipul cum o va duce la îndeplinire, chibzuind cu de-amănuntul piedicile şi sorţii de izbândă ce s-ar putea ivi. Idalina se va bucura primind basmaua. O să-i pară un nou semn de iubire din partea lui ca atâtea altele, pentru că numai de când îl luaseră la oaste nu-i mai dăruise nimic. Ea n-are să bănuiască nimic. îi va spune apoi că ştie totul, că mama lui i-a destăinuit din vreme despre celălalt, că-i purta recunoştinţă pentru că ea nu-l luase în seamă. Recunoştinţă? Nu. Că Idalina şi-ar închipui că s-a jertfit. Nu, nu aşa. I-ar spune că insul acela din Gouveia n-a înţeles ce fată-i ea. Cum a crezut, prostul, că Idalina şi-ar putea schimba sentimentele de la o zi la alta? Numai o fată de nimic se poartă aşa, având un logodnic. Privind lucrul mai de aproape, era chiar o ocară pentru dânsa. Dar lui, nemernicului, nici că-i păsa. Ce ţinea el? Să-şi facă pofta, atât, apoi să-şi ia valea. Cum o ştia săracă, îşi închipuia că se va lăsa iubită de amândoi. Şi după aceea şi-ar fi râs de ca eu prietenii lui din Gouveia. Dar multă vreme nu şi-ar fi râs, nu! L-ar fi făcut el să-i plătească scump ocara, oho!

Horacio socoti că Idalinei i-ar plăcea să-l audă vorbind aşa. Dacă va mai fi nevoie, îi va spune că se puteau căsători mai repede decât crezuse. La fabrică lucrurile mergeau bine. Patronii aveau să mărească salariile şi el avea să fie în curând lucrător. Cu banii pe care-i va câştiga atunci, ar putea trăi amândoi lăsând pentru mai târziu casa plănuită. Asta ar îndupleca-o. Dar unde să se întâlnească? Vara era totdeauna

chip să te depărtezi de sat şi să descoperi un colţişor potrivit. Înainte de a pleca la oaste, avusese multe prilejuri, dar se stăpânise totdeauna, cu toată dorinţa ce-l împingea. Acum, iarna, era al dracului de greu. Idalina n-avea ce's, a caute pe câmpul acoperit tot de zăpadă. Dacă s-ar potrivi la gând cu el, atuncea da! Idalina ar merge unde ar duce-o el, dar în aceste împrejurări, nu! Nu-i putea spune ce urmăreşte; dacă că ar şti, s-ar împotrivi, mai ales acum când o mai cerea şi altul. Trebuia să ajungă acolo pe nesimţite: când ea va fi la cheremul lui, sub sărutările lui, când strânşi amândoi în braţe ea s-ar moleşi de tot, cu ochii închişi şi buzele lipite de ale lui, atunci, atunci ar fi momentul prielnic. Dar locul de întâlnire lipsea. Doar în casa bătrânei Madalena, mătuşa Idalinei, s-ar putea, dar era greu…

Ceasornicul bisericii Santa Maria bătuse tocmai unsprezece ceasuri când, Horacio intră în Manteigas, obosit de mersul lung prin zăpadă. Când trecu drumul, Serafim Caţador, care se afla într-o ceată de beţivi, îl zări şi-i aţinu calea.

— Ia spune, te întorci mâine?

— Da, bineînţeles.

— Merg şi eu cu tine. Dar am putea porni mai devreme, la cinei de pildă?

— La cinci, nu.

— Atunci la şase.

Horacio făcu un semn de neliotărire:

— Trec eu pe la dumneata.

Serafim Cacador avea un fiu însurat la Borallicira, care-i lucra peticele de pământ ce le avea acolo. Se ducea la el din când în când, pentru o pricină sau alta, şi avea obiceiul să se însoţească cu Horaeio ca să i se pară mai scurtă trecerea peste munte. Şi Horaeio era mulţumit să aibă un tovarăş de drum; dar acolo, în uliţă, căută să scape de Serafim, care, guraliv şi cherchelit după câteva pahare, încerca să-l mai oprească.

— Rămâi cu bine. Azi sunt grăbit. Vorbim mâine mai mult. Vin să te iau pe la şase şi jumătate.

Deahia apucase Horaeio pe uliţa unde locuia Idalina şi tresări neliniştit, cu ochii aţintiţi spre uşa casei. Fata nu era acolo, nu-l aştepta ca în celelalte sâmbete. „Pesemne unde e aşa de frig şi fiindcă am întârziat cu afurisita asta de zăpadă", socoti el. Dar, când se apropie, văzu ivindu-se capul Idalinei în pătratul luminos al ferestrei. Cerceta

uliţa. Zărindu-l, pieri îndată. El mergea înainte, fericit.

Făptura Idalinei apăru îndată în pragul uşii. Focul care ardea la catul de sus o împrejmuia într-o lumină aurie. Horacio şi-o închipui purtând basmaua pe care i-o cumpărase. „Săptămâna viitoare o să mă aştepte cu basmaua pe cap… „La gândul acesta, se simţi şi mai fericit.

Rezemată de pervazul uşii, Idalina îi zâmbea. Zâmbea mereu, fără să-i vorbească, nici când ajunse la ea. El rosti cele dintâi cuvinte, şi cele următoare, şi toate nimicurile care, pentru ei, cuprindeau totul şi care alternau cu lungi răgazuri de tăcere fericită. Era frig, dar nu-l simţeau. Dinăuntru străbătea din când în când glasul ascuţit al Januarici şi larma pe care o făceau copiii. Horacio se gândea la planul lui şi plutea în fericirea de a sta lângă Idalina, în preajma strălucirii aurii pe care focul i-o arunca în păr ca o lumină de lună.

— Mâine la două, la mătuşa Madalena, şopti el.

Ea făcu un semn de încuviinţare şi plecă.

După cină, se gândi că a doua zi trebuia să fie curat la trup şi ceru mamei sale:

— Mâine – să-mi încălzeşti un cazan de apă. M-am umplut de jeg săptămâna asta.

Casa. mătuşii Madalena, „casa văduvei", cum i se spunea spre a o deosebi de aceea a unei alte Madalene care locuia puţin mai încolo, avea două caturi. Jos era un cotlon unde se vedea un maldăr de rădăcini de iarbă neagră, cu care se făcea focul în casă iarna, şi multe pânze de păianjen. O scară exterioară ducea la catul de sus, alcătuit din două încăperi şi bucătărie. De afară, casa părea veche şi întunecoasă ca toate celelalte, dar avea un pridvor de lemn spre uliţă care, deşi întunecos şi el, îi dădea o înfăţişase plăcută, cu cele câteva ghivece de garoafe şi muşcate în floare. Acolo Horacio şi Idalina se aşezaseră şi îşi vorbiseră întâia oară. Pe vremea aceea părinţii Idalinei nu ştiau nimic, sau se prefăceau a nu şti, despre dragostea lor înfiripată pe drumul Arici. Când au început bârfelile în târg, tot acolo se aşezau duminicile de primăvară, înainte ca Horacio să se urce eu turmele la munte, ca şi în cele de toamnă, după ce cobora. Aşa, oamenii nu-i puteau ţine de rău şi erau mai în largul lor decât acasă la idalina. Mătuşa Madalena îi ocrotea, dar se înverşuna să nu-i lase niciodată singuri. Dacă trebuia să plece undeva, aştepta ca să fie acasă măcar fiica ei, Arminda.

Celor doi îndrăgostiţi le plăcea pridvorul: mătuşa nu-i putea zări din bucătăria în care robotea. Le plăcea şi cuprinsul casei, iarna, când

Arminda pleca pe neașteptate în grădină sau în odaia ei, ca să-i lase singuri. Puteau atunci să se dezmierde oricât, căci Arminda nu se întorcea decât când auzea pașii mamei pe uliță. Ea le ocrotea dragostea, cu un zâmbet blajin și viclean în același timp, aflând în faptul de a le ficomplice o adevărată plăcere.

În duminica aceea, Horacio și Idalina ședeau jos, în bucătărie. Mătușa Madalena spăla oalele și străchinile care slujiseră la prânz, ștergându-le și rânduindu-le încet, cu grijă și cumpăt deosebit, ca și cum n-ar fi trebuit s-o ia de la capăt a doua zi și păstrând felul sărbătoresc, lipsit de grabă al duminicii. După ce isprăvi totul cu răbdare, se apropie de ei agrăind-o îndeosebi pe nepoata ei:

— Știi că Ana a născut? Un băiat, un copilaș voinic.

Ana era fata ei cea mare, măritată de câțiva ani.

— A născut? Și nu mi-ai spus mai degrabă! se miră Idalina.

— Ați început a gurui între voi de cum ați venit. Cum aș fi putut spune? A născut azi dimineață. Au venit să mă cheme în revărsatul zorilor. Acum s-a dus Arminda acolo.

Mai vorbiră puțin despre asta, apoi mătușa intră încetinel în odaia ei și se așeză lângă fereastră cu un ghem de lână pe genunchi, două andrele și un pieptar de copil aproape gata. Prin geam vedea ulița în lenevoasa ei lumină de duminică, vedea și rarii trecători, își simțea capul greu; somnul, pe care-l curmase în zori spre a da ajutor fiicei sale, îi lipea pleoapele. Nu se auzea niciun zgomot în casă, doar glasurile scăzute ale lui Horacio și Idalinei susurau slab în pridvor. Dacă întindeau gâtul, puteau s-o vadă pe mătușa și dacă ea făcea aceeași mișcare, putea de asemeni să-i vadă prin ușa deschisă a bucătăriei. Dar ei nu voiau s-o vadă și doreau ca nici ea să nu vrea să-i vadă.

Horacio simțea o mulțumire copilărească gândindu-se la bucuria pe care o va face Idalinei.

— Scoate-ți basmaua și închide ochii, ceru el.

— Dar de ce?

— Scoate-ți basmaua, îți spun!

— Ce ți s-a năzărit? De ce s-o scot? Bine, na!

Și râzând își îndoi brațele ca s-o scoată, dar cum făcea asta încet, privindu-l mereu, Horacio trase el basmaua de un colț.

— Acum, închide ochii.

— O, asta nu, nici gând.

— Îți spun să-i închizi. E ceva la care nu te aștepți.

Când îi închise, auzi fâşâitul hârtiei desfăcute, simţi că i se aşază ceva pe păr, simţi mâinile lui Horacio mângâindu-i obrazul şi o pânză atingându-i gâtul…

— Uită-te! Cum ţi se pare? întrebă, în sfârşit „Horacio.

Deschise ochii şi văzu capetele basmalei noi pe pieptul ei.

— Ah, ce frumoasă e! Ce frumoasă! Unde ai cumpărat-o?

Dar deodată se schimbă la faţă:

— Nu e bine să dăruieşti o basma. E semn de despărţire.

Neliniştea îl cuprinse şi pe Horacio.

— Zău? E adevărat? Am mai auzit asta, dar nu despre basmalele de cap, ci despre cele de buzunar, batistele.

— Nu! Toate, toate.

Îi trase repede jos basmaua.

— Cum nu m-am gândit! Aş fi putut să cumpăr altceva.

O întinse pe genunchi şi ochii Idalinei nu se mai săturau privind minunata ţesătură multicoloră.

— Ce frumoasă e! Lasă-mă să-i văd bine florile.

— Nu, nu, dacă poartă nenoroc.

— Ştii ceva? E semn de despărţire când o ai în dar, însă când o cumperi, chiar pe mai nimic, se schimbă lucrul. Îţi dau pe ea un bănuţ şi n-o să mai aducă nenoroc. Lasă-mă s-o privesc. Horacio mai era neliniştit, dar Idalina stărui, spunând că banii înlăturau piaza rea. Toată lumea ştia asta.

Horacio îi dădu înapoi basmaua. Ea o netezi cu palma, cum ar fi alintat o pisică pe spate. O puse iar pe cap, apoi o scoase şi o legă în jurul gâtului.

El se uita la ea ca vrăjit.

— Îţi şade foarte bine!

Fata zâmbea înduioşată, strălucind de bucurie. Privind-o, Horacio gândi o dată mai mult, că n-ar putea trăi fără ea, că ar înnebuni dacă ar pierde-o, că ar fi în stare să-l ucidă pe celălalt dacă i-ar fura-o. Atunci îi luă mâna şi-i povesti că ştia tot. O făcu să înţeleagă ce scopuri avea stricatul acela din Gouveia şi cum se înşelase asupra ei. Ea asculta în tăcere, când glumeaţă, când serioasă, dar tot mai măgulită de buna părere ce-o arăta el despre dânsa.

— Nu-l puteam suferi, exclamă ea vorbind de flăcăul din Gouveia.

— De ce nu mi-ai spus mai de mult despre el? Când am auzit, am

fost foarte întristat că nu mi-ai spus nimic.

— De ce să-ţi fi spus? Ca să-ţi faci inimă rea?

O alintă pe mână. Nu-i spuse că se puteau căsători mai curând decât crezuse. Numai vedea nevoia de a minţi. Idalina se moleşise aşa cum o dorea, era îndrăgostită, ameţită. Numai locul nu era potrivit. Mătuşa nu se mai urnea din odaia ei, parcă ar fi vrut să nu mai plece de acasă toată ziua. Dacă ar fi înlocuit-o Arminda, s-ar fi ivit o clipă prielnică, dar Arminda nu se mai întorcea.

Îşi vorbeau mereu pe şoptite. Lui Horacio însă nu-i mai era gândul decât la ceea ce voia să facă şi la duminica asta pe care o putea pierde. Ceasurile îşi pierduseră farmecul de până atunci, stăpânit cum era de nădejdea întoarcerii Armindei şi a plecării mătuşii, iar timpul trecea zadarnic.

Se uitase de mai multe ori la scaunul fără spătar pe care şedea Idalina. „Tot strângând-o în braţe şi mângâind-o, aş putea s-o răstorn, da, aş putea". Cu cât se gândea mai mult, cu atât îşi pierdea cumpătul. Nu mai vorbea cu glasul lui obişnuit. Faţa i se posomorâse. Idalina băgă de seamă. îl întrebă:

— Ce ai?

El şopti plin de nerăbdare:

— Crezi că Arminda se mai întoarce astăzi?

— Nu ştiu. Dacă vrei să ştii, întreab-o pe mătuşa.

I se păru că ea a zâmbit cu răutate, în loc să se bucure la gândul sărutărilor ce şi le-ar da unul altuia dacă Arminda ar sosi.

O privi aproape cu asprime, dar Idalina zâmbi mai răutăcios încă.

Într-un târziu, sosi şi Arminda.

— Ei? Ce-i cu copilaşul? întrebă blajina.

— S-a născut! Ţi-a spus mama? E o frumuseţe, bucălat ca pruncul Iisus.

Veselia îi pieri deodată:

— Ascultă, Idalina. Ştii ce mult îmi plac copiii şi ăsta e cât se poate de frumos, dar atâta a ţipat Ana azi dimineaţă şi atâta a pătimit biata de ea, că mi-a trecut pofta de a avea copii. Ah, nu e glumă, mai ales cu unul dolofan ca ăsta.

Limbuţia Armindei îl nemulţumi pe Horacio. Cuvintele ci puteau să o tulbure pe Idalina tocmai în clipa când ea nu trebuia să cugete în niciun fel la urmările faptei pe care el o plănuia. S-a nimerit şi naşterea

asta tocmai acum! Horacio se pregătea să schimbe vorba, când auzi pe mătuşa sculându-se şi o văzu răsărind în pragul uşii. Spre mirarea lui, o certă pe Arminda că întârziase. – De ce te întorci aşa de târziu?

— Ţi se pare că m-am întors târziu? Ia să fi văzut mormanul de rufe pe care a trebuit să-l spăl! Mi-am julit pielea. Îşi arătă braţele albe şi rotunde.

Mătuşa Madalena intră în odaie. Horacio o auzi umblând încoace şi încolo. Arminda se aşezase lângă Idalina şi toca mereu din gură. Horacio n-o mai asculta ce spune, cuprins de neastâmpărul aşteptării pe care paşii înceţi ai mătuşii o prelungeau. Deodată inima îi bătu puternic. Mătuşa se ivise, gata de plecare, cu un şal pe umeri. Ducea în dar un rând decearşafuri şi micul pieptar de lină împletit de ea. îi dădu de grijă fiicei:

— Dacă nu mă întorc la vreme, să pui oala pe foc.

— Te duci la Ana? întrebă Idalina.

— Da.

— Atunci merg şi eu. Tare sunt dornică să văd copilul.

Horacio o privi cu o uimire care se prefăcu în mânie.

Mătuşa Madalena întoarse capul, dar nici ea, nici Arminda nu rostiră o vorbă, ca şi cum plecarea Idalinei li s-ar fi părut cu neputinţă.

El îngăimă:

— Vrei să te duci acuma?

Arminda îi sări în ajutor:

— Nu! mai târziu, după plecarea dumitale.

Amestecul Armindei îl jigni pe Horacio şi mai mult.

— Bine, am să mă duc, pe urmă, zâmbi Jdalina.

Mătuşa Madalena ieşi dând din umeri. Horacio, dezamăgit, tăcea. Când îi văzu faţa, Idalina izbucni în râs:

— Ce bot îmi faci! N-ai văzut că am glumit?

El nu răspunse. Rămase posomorât:

— Gata, te-ai şi supărat! Am spus dinadins ca să văd ce zici. Nu mă crezi?

N-o putea crede. Chiar în glumă, cum i-a putut trece prin gând să-l părăsească atât de repede, când el, ca să petreacă un ceas cu ea, străbate atâta cale! Au dreptate bărbaţii care spun că nu te poţi încrede în femei. Aşadar trebuia s-o aibă cât mai curând, s-o lege de el, că altminteri l-ar putea lăsa cu buzele umflate!

Arminda se sculă.

— Ei hai, împăcaţi-vă! Nu vezi că a glumit?

Se duse spre uşă:

— La revedere! Mă duc să dau de mâncare iepurilor.

Idalina zâmbi. De câte ori Arminda voia să-i lase singuri, spunea că se duce să dea de mâncare iepurilor. De obicei, cum pleca, Horacio îşi petrecea braţul pe după gâtul Idalinei, o trăgea la sine şi o săruta. Dar de astă dată, fiindcă el rămase locului, încruntat, Idalina fu aceea care îl mângâie întâi pe obraji, privindu-l cu atâta duioşie încât el socoti că n-ar fi bine să se arate mânios, chiar dacă s-ar fi supărat pe bună dreptate. Nu trebuia să piardă timpul.

— De ce ai făcut asta? întrebă el cu tristeţe.

— Pentru nimic! Nu ştiu de ce, dintr-odată mi-a venit să te necăjesc. Dar nu cu răutate, crede-mă.

Tot nu pricepea bine, căci ar fi jurat că ea nu glumise, dar era muncit mai ales de gândul că pierdea timpul. Noaptea se lasă degrabă, apoi Arminda putea să revină chiar înainte de întoarcerea mătuşii. Hotărât, nu trebuia să scape prilejul. Idalina făcuse o glumă fără noimă; îi curmase ce-i drept avântul, dar acum glasul ei era din nou supus şi plin de duioşie.

— Nu fi supărat. Dacă plecam, m-aş fi întors înainte de a mă da jos pe scară. Sunt atât de fericită lângă tine! Nici nu poţi să-ţi închipui!

El întinse atunci braţul stâng, o trase la sine şi buzele lor se împreunară. Prelungi mult acest sărut. îl prelungea întotdeauna, îmbătat de simţuri, dar de astă dată o făcu înadins, urmărindu-şi scopul.

Cutremurată, Idalina deschise încet pleoapele. Văzându-i chipul răvăşit, ea se sculă dintr-un salt, privindu-l uimită şi mustrătoare.

— Ai înnebunit?

— Ce rău fac? O să ne căsătorim mai curând decât gândeam.

— Eşti nebun cu adevărat!

Vru s-o apuce de braţ, dar ea se desprinse, fugi spre uşă, apoi se întoarse până în mijlocul bucătăriei:

— Cum ţi-a trecut prin minte! gemu ea şi o podidi plânsul.

— Ce proastă eşti! Ce sunt sclifoselile astea?

Idalina nu răspunse. El o alintă pe păr şi-i căută din nou buzele, nu atât din dragoste, cât spre a-i seca lacrimile.

Dar ea îl împinse cât colo:

— Lasă-mă! Lasă-mă!

Horacio se aşeză iar pe scaun şi o privi. Idalina stătea în mijlocul încăperii, întoarsă cu spatele, şi-şi ştergea obrajii.

— Mă duc! o auzi spunând într-un suspin. Se ridică şi o luă încet de braţ:

— Nu te duce încă. Arminda ar bănui ceva şi, apoi, vezi ce puţin timp avem de petrecut împreună. Mai stai puţin.

Ea nici nu-l asculta ce spune.

— Nu te-aş fi crezut niciodată în stare de aşa ceva.

— Dar n-am făcut nimic! Nu fi caraghioasă. Şi chiar să fi făcut ceva, ce nenorocire ar fi fost, de vreme ce ne căsătorim? încercă el s-o convingă.

— Nu vreau! Nu vreau! Ai înţeles?

Necăjit de tot, Horacio amuţi. „Trebuia să pregătesc lucrurile altfel, trebuia s-o hotărăsc cu încetul".

Idalina mărturisi cu voce lină, luptându-se cu ruginea ce o copleşea:

— Când a apucat-o pe mama nebunia cu flăcăul din Gouveia, ca să mă lase în pace, am lăsat-o să creadă că fusesem a ta. A stârnit atunci un tărăboi nemaipomenit. A smuls zăvorul de la uşă şi, dacă n-aş fi luat-o la fugă, mă omora. Mi-a julit toţugi braţul şi multă vreme mi-a rămas semn. După aceea, degeaba i-am tot spus că nu era adevărat, nu voia să mă creadă şi a răguşit strigând că sunt o târfă, ruşinea vieţii ei! Voia să mă dea afară din casă! Nimeni nu şi-ar putea măcar închipui câte am tras.

Sorbea cu nesaţ vorbele ei, măgulit că spusese minciuna asta mamei sale, dar temându-se că nu s-ar putea împotrivi totdeauna furiei ei.

— Atunci, din pricina mamei…

— Ba de loc! Fiindcă nu vreau eu. Noi ne jertfim, vă dăm tot şi voi, după ce v-aţi săturat, ne priviţi ca pe nişte haite. Uită-te la Custodia. Se târăşte în toate părţile cu un prunc în braţe.

A, nu, nu-i dădea voie să-şi închipuie că o va părăsi. Numai din dragoste făcea el asta, ca să fie sigur de ca Altminteri ar fi aşteptat, fără a încerca s-o aibă, nu şi-ar fi ucis visul, căci şi în vis plăsmuia cum se vor petrece lucrurile în ziua căsătoriei lor.

Încercă să se apere mai departe, dar vorba i se împleticea din silinţa de a ascunde temeiul adevărat al purtării sale.

Idalina îl întrerupse:

— Nu mai vreau să aud vorbind de asta. Ilai să plecăm!

Afară se însera şi bucătăria se umplea de umbră.

— O să plecăm, dar mai stai puţin. Şezi jos aici… Aşadar, maică-ta s-a mâniat? Şi ticălosul n-a mai venit?

— Nu l-am mai văzut. Mi-a scris câteva scrisori, dar nu i-am răspuns.

— Aha, ţi-a scris?

— A doua scrisoare nici n-am pus să mi-o citească. Am aruncal-o în foc, aşa cum am primit-o. Marţea trecută a scris mamei. Nu ştiu ce voia. Mama nu mi-a spus nimic şi nici eu n-am întrebat-o.

Horacio se simţi cuprins de ură, de aceeaşi ură şi nelinişte ca în duminica în care aflase totul.

— Cum văd, nu se lasă?

— S-o sătura şi el într-o zi.

— Într-o zi, când am să-i sparg capul.

— De ce? Dacă ar veni înapoi, n-ar auzi nici sunetul glasului ineu.

Dar cuvintele ci nu alinau ura lui Horacio. „Nemernicul nu s-a lăsat şi se bizuie pe mamă. Dacă i-a scris, înseamnă că se bizuie pe ea. Îşi zice că poate să se însoare cu cine poftește, fiindcă are bani. Atunci, ce-i de făcut?”

Planul de a silui pe Idalina nu izbutise.

Părinţii lui îl văzură întorcându-se posac, intrând în odaia lui fără a rosti o vorbă. Se întinse pe pat îmbrăcat cum era. Peste puţin senhora Gertrudes veni să-l vadă.

— Ce ai? Ai vorbit cu Idalina?

— Da.

— Şi ce a spus? De ce eşti în halul ăsta? S-a întâmplat ceva?

— Nu s-a întâmplat nimic. Lasă-mă. E gata cina? Serafim Cagador mă aşteaptă la şase şi jumătate.

Senhora Gertrudes nu mai stărui.

— Cina e gata! Poţi să vii, făcu ea resemnată.

Se sculă şi se aşeză la masă. Duminica cina totdeauna singur, ca să poată pleca mai devreme. Dar tată-său, dacă era acasă, se aşeza şi el alături şi vorbeau. În seara ace. ea, bătrânul se plânse de preţul ce-l lua pe laptele celor trei capre ale sale. Toate se scumpiseră, afară de lapte care se vindea pe mai nimic, zicea el.

După ce umplu o strachină cu ciorbă, Gertrudes privi cu coada

ochiului chipul fiului ei. Horacio abia îşi mişca fălcile şi ea îşi dădea seama că gândul feciorului era cu totul în altă parte decât la ceea ce-i spunea tatăl. Apoi, deodată, parcă-şi veni în fire, întorcându-se de foarte departe, şi începu să mestece de zor. De-abia îşi golise strachina şi se sculă plin de nerăbdare.

— Nu vrei sardele?

— Nu, nu vreau.

Intră repede în odaia lui şi se întoarse cu pălăria, felinarul şi toiagul.

— Pe sâmbătă, salută el.

Coborî uliţa cu paşi mari, muncit de un alt gând. I se părea că a întârziat şi cu cât va pierde din timp, cu atât va fi mai rău.

Idalina tocmai se întorsese de la Ana când el o strigă din uliţă. În casă, părinţii şi copiii sporovăiau, aşa că trebui s-o mai strige o dată. Când ea deschise uşa, îi spuse grijuliu în tăcerea neaşteptată a familiei:

— Uitasem! Dă-mi repede un bănuţ pentru basma.

Serafim Caţador îl aştepta cu nerăbdare.

— Târziu vii, îl mustră el, când îl văzu. Ne-a fost vorba între şase şi şase jumătate şi, uite, ceasul a bătut şapte.

— N-am putut veni mai devreme, îngâna Horacio în chip de scuză.

Serafim se uită în jur, ca şi cum s-ar fi temut să nu uite ceva. Îşi puse pe umăr o traistă pe jumătate plină, îşi luă toiagul şi se întoarse spre nevastă-sa:

— Bine. Socot să mă întorc mâine seară, dar, dacă nu pot, mă întorc poimâine.

Ieşiră amândoi. Coborând scăriţa dinafara casei Serafim se jeluia:

— Ce mai vreme, hai? Păcat că nu merge autobusul în fiecare zi la Covillia. Ca să te duci să iei trenul de la Belmonte, trebuie să pierzi toată ziua. Ca şi cum am locui la capătul lumii. Altă dată, nu-mi păsa: treceam muntele dintr-o săritură când era nevoie, dar acum nu mai pot să fac drumuri lungi pe jos.

Horacio îl lăsa să vorbească şi nu răspundea. După ce străbătură partea de jos a satului şi trecură peste râu, o apucară, cu felinarul aprins, pe coasta care se ridica în faţă. Urcând pe sub pini, Serafim îi da mereu cu gura, după obiceiul lui. Luminile satului nu se mai vedeau, când auziră cum în depărtare ceasornicul din Manteigas sloboade opt

bătăi care se rostogoliră încet, în urma lor, până în fundul văii întunecate.

— Trebuie să întindem pasul! exclamă, în toiul vorbăriei, Serafim. Apoi continuă să vorbească despre păcătosul de vecin pe care-l avea fiul său la Boralheira.

Horacio nu-l asculta. Idalina îi stăpânea tot gândul. „Duminica viitoare am să încerc din nou; într-un chip sau altul trebuie să sfârşesc odată cu grija asta, mai ales că celălalt se apucase să scrie mamei fetei, nemernicul! Se pierdea în presupuneri, depăna în minte cele mai mărunte întâmplări şi iar îl năpădea tristeţea. Negreşit, îndată ce va fi lucrător, se va însura şi va pune capăt chinului. De, n-are să fie totul după cum plănuise, dar atâta pagubă! Se zbuciuma gândindu-se la căsuţa la care atât de mult râvnise, pe care o cunoştea sub toate feţele, pe dinăuntru şi pe dinafară, ca şi cum o şi clădise, o şi locuise. I se arăta acum în zare, mai depărtată decât cele văzute pe malul Tagului, pe linia Cascaisului, când era în armată. Se depărta, se micşora, se mistuia, ca o casă din cărţi de joc.

Un vânt puternic începu să sufle pe coastă, când se apropiară de Vale de Buraco, şi, peste puţin, Serafim simţi pe mâna care ţinea traista ceva mai rece decât frigul muntelui.

— Eram sigur! exclamă el, pipăind fulgii care începeau să cadă; de cu seară ameninţa vremea rea. Cerul, înspre Santo Lourenţo, era înfiorător, cu matahale de nori negri ca păcura.

Continuau să urce. Serafim tăcu în cele din urmă, din pricina viscolului care răbufnea vâjiind şi-i zvârlea zăpada în gură. Era un vânt îngheţat, ce făcea să fremete pinii pădurii pe care-o străbăteau. Mai întâi potolit, începu apoi să spulbere cu putere fulgii de nea prinşi pe ramuri. Oamenii înaintau şi felinarul lumina în faţa lor numai trunchiuri de arbori, unul după altul. Răsăreau din întuneric o clipă, apoi piereau spre a face loc altor şi altor trunchiuri, şiruri nesfârşite ce se răsfirau în toate părţile. Urmând mişcarea luminii, pinii se îngroşau, se subţiau, se aplecau, dănţuiau într-un ciudat joc de umbre pe zăpadă. Şi felinarul mergea mereu înainte, ca un licurici uriaş printre arbori. Ajunseră apoi pe partea de coastă fără arbori, unde numai câteva stânci colţuroase puneau pete de întuneric pe nesfârşita albeaţă. Vântul se înteţea, gemea, intona jelanii care, prelungindu-se, creşteau, sfârşind într-un urlet de desperare, un urlet rătăcitor care umplea noaptea de un tumult sinistru.

Horacio şi Serafim mergeau împotriva viforniţei, eu capul în jos şi gura închisă. Fulgii de omăt, desprinşi de pe ramuri, îi izbeau în faţă, se aşezau morman pe pălăriile lor, le intrau pe la ceafă, li se virau sub veşminte. În mijlocul celor patru pereţi de sticlă, flăcăruia felinarului, prigonită de vântul ce se strecura prin colţuri, se zbătea, pâlpâia, se turtea, gata să se «stingă.

Cei doi mergeau înainte cu fruntea plecată. Lui Serafim îi părea rău că pornise la drum. Dar Horacio se bucura că are un tovarăş pe o noapte ca asta. Zăpada se îndesea, îi învăluia în volburi şi-i biciuia fără preget – şi cea care cădea din cer, şi cea pe care vântul o ridica de pe jos şi o spulbera asupra lor, de parcă ar fi azvârlit pumni de grindină.

Serafim se opri la adăpostul unei stânci.

— Mai bine să ne întoarcem, propuse el. Aş fi vrut să mă duc astăzi, dar pe asemenea vreme nu se poate merge.

— Eu sunt nevoit să merg, nu pot lipsi de la lucru.

— Pe o noapte ca asta, nu mai ajungem niciodată. O să cadă peste noi o lavină şi o să rămânem sub ea. S-o lăsăm pe mâine. Hai să ne întoarcem şi să pornim mâine în zori!

— Aş vrea din toată inima. Dar ţi-am spus că nu pot. Nu pot lipsi. De altminteri, viforniţa o să treacă. Ai să vezi că se potoleşte curând.

La gândul de a pierde tovărăşia lui Serafim şi de a călători singur în cumplita noapte, se cutremura.

— O să treacă… Şi dacă nu trece, tot răzbatem. Am mai păţit eu de astea. Parcă dumneata nu? De câte ori nu te-o fi apucat viscolul pe drum!

Serafim nu se lăsa convins. Toată lumea ştia că de la Manteigas la Boralheira sau la Carvalho, chiar pe o vreme frumoasă un om umblând pe jos ajungea frânt de oboseală; pe o vreme ca asta nici în cinci ceasuri nu ajungea, ba putea să şi crape pe drum.

— Da, ar fi fost foarte bine să merg astăzi – stărui el – dar nu e de glumit cu urgia asta. Haide să ne întoarcem; om merge mâine. Cum, nu poţi lipsi de la lucru nici măcar o zi? Dar dacă te îmbolnăveşti? Ai lipsi fără doar şi poate.

Horacio socoti că Serafim avea dreptate. Şi pe el îl înspăimânta cumplita noapte care astupase cărările de munte şi-i împresura tot mai neagră, mai fioroasă, mugind şi gemând din toate părţile. O clipă, fu gata să se întoarcă la Manteigas cu Serafim. Putinţa de a se aşeza în faţa focului casei părinteşti i se păru o negrăită fericire, dar amintirea

lui Mateus îl opri. Lui Mateus nu-i plăcea să lipsească cineva de la lucru; chiar şi atunci când boala împiedica pe un muncitor, se încrunta. Dacă ar fi aflat că lipsa lui de la fabrică se datora unui drum pe care-l făcuse la Manteigas spre a-şi vedea logodnica, s-ar fi supărat şi mai rău. Nimeni nu ia în seamă datoria unui bărbat faţă de logodnica lui şi, dacă Mateus ar prinde pică pe el ar fi în stare să-l lase ucenic cine ştie câtă vreme. Dar el trebuia să ajungă lucrător cât mai repede şi, după cum spusese Marreta, la urma urinei, toată nădejdea era numai în Mateus.

— Fă cum ştii. Eu merg înainte. Nu-mi vine la socoteală să lipsesc de la fabrică, iar ca să mă întorc înapoi, am peste un ceas de mers şi vremea rea e şi într-acolo ca şi pe-aici. Dacă mergem înainte încă puţin, suntem la jumătatea drumului şi de-acolo, mergând tot la vale, ajungem numaidecât în sat. Dar, fă cum ştii.

Serafim chibzuia şi ofta. Pe o noapte ca asta era primejdios să umble singur pe munte, cu atât mai mult cu cât se depărtase mult de casă. Şi nici lui nu-i venea la socoteală să piardă încă o zi pe drumuri. Dacă mergea tot înainte, putea să-şi vadă de treburi de cum se făcea ziuă; împreună cu feciorul lui, putea să meargă apoi la Covilha, să cumpere tot ce-l rugase nevasta doctorului şi să se întoarcă pe la nămiezi. Fără tovarăş, nu s-ar încumeta să plece seara de teama unei alte nopţi ca asta şi la întors.

— Haidem! acceptă el resemnat.

Porniră din nou. Furia viscolului creştea înfricoşător. Din loc în loc, zăpada se ridica în vârtejuri şi ei se trezeau ca în mijlocul unei viitori, biciuiţi din toate părţile. Din când în când băteau în pălărie cu capătul toiagului, scuturând zăpada care se aduna, dar peste puţin pălăriile atârnau din nou ca plumbul.

Cu gura închisă, curgându-i nasul, Serafim răsufla greu din foalele pieptului, luptând cu viscolul turbat care-i intra în urechi şi-i împuia creierul cu sunete ciudate. Păşeau amândoi cutotmaimare greutate. Viforniţa părea că şi-a pus în gând să-i oprească de a pătrunde în ţinuturile ei fioroase. Pulpana mantalei lui Horacio şi poalele zeghii lui Serafim, zgâlţâite mereu de această putere potrivnică, le băteau genunchii sau se desfăceau şi se virau între ei, împingându-i îndărăt. De la genunchi până la glezne, pantalonii uzi se lipeau de picioare ca nişte bureţi din care se prelinge apa.

Sub vântul dezlănţuit, muntele se pierdea, încercuit, de vârtejurile de zăpadă. Mai urcară o bucată de vreme, apoi Serafim se

opri din nou, slobozi jos sacul şi întoarse spatele viscolului. Horacio se întoarse şi el. Felinarul din mâna lui se legăna ca limba unui ceasornic. Serafim răsufla icnind. Ochii îi erau roşii, buzele vinete, umerii şi pălăria albe.

— Ţi-am spus că vine viforul, ţi-am spus că-i mai bine să ne întoarcem, bombănea el. Dar n-ai vrut să mă crezi şi acuma, na, uite ce păţim.

— N-ai pomenit de vifor, nu, de lac! Ai vorbit numa de vreme, că e rea. Vreme rea ca aceea am mai văzut cu şi întotdeauna a trecut repede.

Serafim îşi dădea seama că era prea târziu să se mai întoarcă îndărăt şi dondănea de ciudă că n-o făcuse atunci când s-ar mai fi putut.

Felinarul arunca pâlpâiri rumene când pe fruntea lor, când pe mâini. Câteodată le lumina picioarele şi albeaţa fără margini în care îşi înfundau paşii.

— Sunt la vârsta când oamenii au scaun la cap, dar m-am lăsat târât de palavrele tale.

Vorbea cu trudă, horcăind. Horacio se simţea şi el zdrobit de oboseală şi răsufla din greu, dar nu voia să se plângă.

— Acum câţiva ani, hârâi Serafim, un om din Gouveia a murit într-o noapte ca asta prin părţile dinspre Peuhas

Douradas. Ceilalţi care erau cu el au scăpat, fiindcă au putut merge până la Observator, că altfel piereau cu toţii.

— Aceia nu cunoşteau muntele ca mine, îi curmă vorba Horacio, care tocmai atunci ridicase nedumerit felinarul, cercetând împrejurimile. Lumina nu se întindea însă mai departe de cinci metri. „Am trecut cu siguranţă de Almaş. Trebuie să fim aproape de Portela”, socoti el.

Serafim nu se lăsa:

— Aşa crezi tu, că flăcăul care a murit atunci aproape de hotelul de la Penhas de Saude nu cunoştea muntele? Aşa crezi?

Horacio ridică din umeri.

— Să fi ştiut că eşti aşa de fricos, m-aş fi lipsit de tovărăşia dumitale.

— Fricos? Eu?

Glasul lui Serafim ieşea parcă dintr-o hrubă, dintr-un mormânt. Vântul îi bătea cu furie în spate. Horacio îşi petrecu degetele între gât

şi gulerul hainei şi scoase gârliţa de gheaţă ce-l sugruma. Voi să se arate bun cu Serafim.

— Dă-mi traista dumitale. S-o mai duc şi eu. Ia felinarul.

Porniră iar, cu capul în jos, cu faţa întoarsă în dreapta, ca să răsufle mai bine. Pe creştetul muntelui vântul urla cu turbare. Ninsoarea, rărită o clipă, se porni mai deasă şi mai repede. Fulgii îngheţaţi băteau trupurile celor doi, zvârliţi parcă din praştii. În răstimpuri, Horacio simţea că-i înţepeneşte mâna cu care ducea traista. O trecea în mâna dreaptă şi apuca toiagul cu stânga, apoi o schimba din nou. Încerca să mişte degetele pe toiag, le răsfira şi le strângea, doar le va dezmorţi, dar degetele nu se mişcau decât cu mare greutate.

Fără veste, felinarul se stinse. Serafim trase o înjurătură. Se opriră amândoi deodată, neinaizărind nimic în jurul lor şi simţind cum zăpada îi biciuieşte peste faţă şi peste mâini. Serafim începu să înjure iar, dar glasul lui n-avea sunet; vântul îl lua şi-l topea în cântecul lui funebru.

— Desfă-ţi mantaua! strigă Horacio, care abia deosebea făptura lui Serafim înaintea lui.

Se puse în genunchi şi luă cutia de chibrituri.

— Apropie bine felinarul.

Deschise portiţa de sticlă şi scăpără un chibrit care se stinse. Serafim stătea cu spatele la vânt şi ţinea felinarul între picioare, ferindu-l cu mantaua, dar al doilea, al treilea, al patrulea chibrit se stinseră şi ele. Mantaua se zbătea în vânt, printre picioare, depărtându-se sau lipindu-se de ele şi abătându-se peste felinar.

Horacio se înciudă pe degetele lui. Erau amorţite, nu-l mai ascultau şi nu puteau apăra cu folos flăcăruia felinarului. Serafim, înţepenit pe picioare, îşi pierdea răbdarea. I se părea că în locul lui Horacio el ar fi putut aprinde felinarul.

— Lasă-mă pe mine! Lasă-mă pe mine! ceru el, dar Horacio se încăpăţână. Scutură cutiuţa la ureche, apoi, neliniştit, pipăi cuprinsul. Mai erau înăuntru numai patru beţe.

— Ia spune, dumneata ai chibrituri?

Serafim înţelese pentru ce întreabă şi răspunse cu glas surd, ca o mustrare:

— Nu! Ştii bine că nu fumez. Dacă mă lăsai pe mine, aş fi aprins până acum.

Horacio se scula.

— Nu, nici dumneata „nici altul nu-i mai breaz. Ia chibriturile, dar îţi spun curat că, fără o stâncă unde să adăpostim felinarul, n-o să izbutim.

Ochii lor, acum deprinşi cu întunericul, deslușeau mai bine împrejurimile, dar totul era învăluit în albeaţa care nu se mai sfârşea. Horacio se gândi la luna din noaptea trecută, când plecase de la Marreta şi se întâlnişe cu Jauo Ribeiro. Era învăluită de nori, dar măpar aşa să fi apărut în noaptea asta, i-ar fi mântuit.

Cerul opac, străbătut de o lumină cenuşie, părea că atârna, că apasă cu o greutate mare deasupra capului lor. Şi Jauo Ribeiro şi Julia spuneau, auzi, că gerul avea să treacă! se gândi el cu turbare.

Porniră din nou la drum, mai încet, privind în dreapta şi în şlinga, dacă nu răsare vreun dâmb din această mare de lapte îngheţat, dar mogâldeţele ce se ridicau înaintea lor erau rotunjite de zăpadă şi nu înfăţişau niciunadăpost. Şi dincolo de şase sau şapte metri nu mai deosebeau nimic.

În sfârşit dădură de un morman mai înalt. Pe una din laturi se vedea o pată neagră; zăpada n-o acoperise. Merseră într-acolo, mulţumiţi pentru întâia oară de când ieşiseră din pădure. Pata cea neagră era o mică văgăună în care abia s-ar fi strecurat o oaie. La gura ei, gheaţa atârna în ţurţuri. Serafim se lăsă în genunchi, deschise felinarul şi luă chibriturile. Pitulat afară, Iloraeio, cu răsuflarea tăiată, îi urmărea mişcările. Chibritul ardea când pătrunse în felinar, dar, până să atingă fitilul, se stinse. Mâna lui Serafim tremura când deschise cutia din nou. Degetele înţepenite de frig îl dureau. O nouă flăcăruie pâlpâi în văgăună şi deodată Serafim, biruitor, închise portiţa felinarului. La lumina lui palidă, faţa omului se ivi prelungă, cu ochii învineţiţi, cu streşini de zăpadă pe sprâncene.

193

Porniră din nou, sprijinindu-se în toiege. Partea de jos a pantalonilor nu mai era udă. Îngheţase, se întărise şi le lovea fluierele picioarelor ca şi cum ar fi fost de sticlă. Horacio se uita de jur-împrejur fără contenire. Căuta cu nelinişte să descopere stânca numită Fraga de Neto, care i-ar fi arătat că străbătuse cea mai mare parte a drumului, dar zăpada schimbase totul: gropi şi movile pietre şi mărăcini, totul era neted cât vedeai cu ochii. În haosul minţii lui, chipul Idalinei se trăgea în umbră, se ştergea; îi lua locul acel al lui Mateus. Chipul şi făptura lui întreagă se înălţa între el şi zăpadă, între ochii săi şi zare.

Când oboseala îl copleşea, înceţinându-i pasul, Mateus i se arăta înainte, însemnând ceasul intrării fiecărui muncitor în fabrică şi privirea lui aspră îl ţintuia. Atunci îşi aduna toate puterile ca să meargă înainte, ca să fie mai tare decât zăpada, vântul şi noaptea. Nu se gândea decât la clipa sosirii acasă, la focul zdravăn pe care Julia l-ar aprinde spre a-l dezmorţi – ah, mai ales mâinile de s-ar dezmorţi. Şi astfel ar putea – da, ar putea – să se înfăţişeze a doua zi la ceasurile opt la fabrică. Iscodea mereu noaptea, dar nu vedea decât chipul lui Mateus şi nu Fraga de Neto pe care o căuta. De bună seamă trecuse de ea, fiindcă mergeau prin munte de o bună bucată de vreme.

Felinarul se stinse din nou. Serafim, care-l ducea, se opri. De astă dată nu suflă un cuvânt şi Horacio tăcu şi el, înfrânţi amândoi de neînduplecatele forţe potrivnice ce stăpâneau muntele şi noaptea. Horacio, cel dintâi, cuteză să facă câţiva paşi prin întuneric. Serafim merse la început în urma lui, apoi veni alături. Merseră zece, douăzeci de minute, mereu cu şuierul viscolului în urechi, biciuiţi de grindina zăpezii şi cu aceleaşi împunsături dureroase la mâini. Apoi Serafim icni:

— Acolo!

Văzuse în dreapta o stâncă albă cu pete negre şi, la spatele ei, altele mai mici.

Căutară o adâncitură.

— Aici e adăpostit, arătă Horacio.

— Ia chibriturile.

— Nu. Aprinde dumneata.

Nu! Tu.

Niciunul, nici altul nu voia să-şi ia răspunderea: mai erau numai două chibrituri. În cele din urmă Serafim se hotărî, în silă. Se lăsă pe vine, apoi ridică mâna larg deschisă cercetând aerul. Nu simţi nimic, întrebă:

— Ia vezi şi tu, bate vântul aici?

Horacio întinse la rându-i mina, dar şi simţirea lui slăbise:

— Mi se pare că nu. Ca să fim mai siguri, îmi desfac mantaua.

Degetele lui Serafim scoaseră cu greutate un chibrit din cutie. îl frecă de două, de trei ori, până izbucni o flăcăruie care se stinse înainte de a se apropia de felinar. Inima lui Horacio începu să bată mai tare, în urechi îi năpădi un vâjâit care nu era cel al vântului, ci venea din creierul lui. Serafim scoase încetişor cel din urmă chibrit din cutie.

Tăcuţi, cei doi păreau să aştepte ceva neprevăzut, o inspiraţie spontană, un ajutor nesperat.

Serafim puse chibritul la loc în cutie.

— Aprinde tu! bâlbâi el.

— De ce? mormăi răguşit Horacio cu gura încleiată.

Serafim îşi împreună mâinile, înălţă ochii spre cerul întunecat şi îngâna o rugăciune; apoi luă din nou chibritul. Horacio îşi desfăcu mantaua şi-i întinse pulpana până pe stâncă, spre a face adăpostul mai bun.

Serafim scăpară chibritul aproape de gura felinarului. Tremurând, fiindcă vedea că flacăra aprinsă descreşte, o împinse cu câţiva centimetri mai departe. Ochii lui Horacio nu-l slăbeau. Toate acestea nu ţinură decât o clipă, dar lor li se păru că au durat un veac. Felinarul fu cuprins iarăşi de întuneric şi doar marginea cutiei luci încă puţin, cu o slabă licărire, cu o dungă de lumină care pieri şi ea îndată.

— Haidem! gemu răguşit Serafim.

Se ridică şi porni la drum, fără să-şi mai aştepte tovarăşul, parcă nici nu i-ar fi păsat de el.

Acum stâncile urmau una după alta, un şir de stânci mătăhăloase, proptite în spinarea muntelui. Mâinile lui Horacio, cu traista grea în stângaşi toiagul în dreapta, îl dureau. I se păreau căptuşite cu plută moale. Durerea îl pătrundea până la os. Cel puţin dacă le-ar putea vârî în buzunare! De-ar putea vârî măcar una! Stâncile se ţineau lanţ. Horacio îşi trecu toiagul curmeziş sub braţul drept şi-şi vârî mâna în buzunar. Dar, după ce făcu câţiva paşi, înţelese că nu putea să umble fără toiag. Îşi scoase mâna din buzunar şi întrebă:

— Ia spune-mi, ce duci în traistă?

Serafim abia mai putea vorbi. Cuvintele ieşeau crâmpoţite din gura lui. Dar răspunse dintr-o răsuflare:

— Lucruri de care fiu-meu are nevoie.

— Ce-ar fi dică aş lăsa-o aici? Ai veni mâine s-o iei la întoarcere.

Şi pe Serafim îl dureau de mult mâinile, dar privind în jurul său îşi dădu seama că nu şi-ar mai găsi niciodată traista, dacă ar lăsa-o acolo.

— Nu se poate. Sunt lucruri ce preţăluiesc peste cinci sute de escudos. Dă-mi-o înapoi.

— Nu. O duc eu.

— Ba nu, dă-mi-o.

O încălecă pe umărul drept şi înapoie felinarul lui Horacio.

Stâncile ţuguiate ce presărau muntele păreau adormite sub uriaşe cearşafuri albe. Horacio aruncă felinarul care-l încurca fără folos, apoi îşi vârî mâna liberă în buzunar. Pocnetul geamurilor sparte nu se mai auzi; vijelia stăpânea totul cu urletele ei necontenite, ţinând sufletul nopţii într-o spaimă fără de sfârşit.

Horacio privea îngândurat culmile.

— De mult trebuia să ajungem la Beijames şi să vedem de depar. te luminile de la Covilha, socoti el. Dar la Beijames nu-s aşa stâncile şi, apoi, când am trecut oare de Portela şi de Fraga de Neto? Nu mi-am dat seama.

Serafim se târa din ce în ce mai anevoie şi, când Horacio întoarse capul, îl văzu că-şi lepădase traista. Avea mersul greoi, caraghios, al unui urs obosit de joc.

Stâncile, stâncile acestea, Horacio le cunoştea parcă. Nu erau cele de pe cărările care duc la Carvalho saulalovilha.

Serafim se poticni, căzu şi rămase întins pe zăpadă. Potopul de fulgi cădea peste el, ca şi cum un prun şi-ar fi scuturat florile asupră-i.

Horacio se aplecă. Voia să-l ajute să se ridice, dar simţea că şi pe el îl părăsesc puterile. Braţele îi erau ţepene, parcă n-ar fi avut încheieturi. Serafim rămase nemişcat câtăva vreme, apoi, gemând de sforţare, izbuti să se ridice în genunchi. Răsuflarea grea îi muncea pieptul. Se rezemă de umărul pe care i-l întinsese Horacio şi se ridică în picioare.

— Ascultă, mi se pare că ne îndepărtăm, nu suntem pe drumul cel bun, îngăimă Horacio. Cunosc stâncile astea: sunt cele de la Malhada Velha.

Serafim privi culmile acoperite de zăpadă şi le recunoscu şi el.

„Nu încape îndoială, se gândi, ne-am rătăcit".

Făcuseră o bucată de drum degeaba; dacă îşi urmau calea pe acolo, aveau să nimerească între Nave şi Penhas de Saude, în loc să ajungă în sat. Serafim vru să vorbească, dar nu putu; nu scoase din gâtlej decât un horcăit. Se gândea: băiatul care murise lângă hotelul de pe Penhas împreună cu calul lui parcă nu cunoştea şi el muntele, de vreme ce îşi câştigă viaţa făcând ştafeta între Covilha şi Penhas? Ei şi, cu asta a fost mai apărat de moarte când l-a prins viforul?

— Aici e Malhada Velha, nu-i aşa? stărui Horacio.

Serafim încercă să vorbească, dar glasul îi pierise.

Făcu un semn din cap că da.

— Atunci mai bine să tăiem pe aici, la dreapta, şi apoi s-o ţinem tot pe stânga. Beijames trebuie să fie prin apropiere.

Horacio ghici că Serafim se gândea la atât. a drum bătut de pomană şi înţelese că-i purta lui pică pentru că se răzleţise din drum. Încercă să se dezvinovăţească.

— Afurisitul de felinare de vină; vezi, nici dumneata nu ţi-ai dat seama. De-acuma nu ne mai rătăcim.

Serafim nu se osteni să răspundă. Porniră din nou. Horacio era sleit de puteri şi vedeniile care-i bântuiau mintea de la întâiul popas se întorceau mereu, tulburi: sirena care suna, Mateus în dosul peretelui de sticlă, muncitorii care veneau la lucru la ceasurile opt, fără întârziere. Mereu, mereu, aceleaşi năluciri.

Muntele le înfăţişa acum celălalt povârniş. La coborât, mersul era mai nesigur, mai primejdios. Vrând să se rezeme în toiege, mâinile lor nevolnice lunecau de-a lungul lemnului. Acolo unde ascundea tufe de mărăcini, zăpada se surpa sub paşii lor şi picioarele li se zgâriau în arbuştii acoperiţi de spini. Dar pielea lor pierduse orice simţire.

Prin pâclele întunericului, Serafim îşi vedea femeia şi copiii. Apoi îşi vedea înmorm în tarea: popa, paraclisierul, crucea. Fulguia peste tot convoiul. El stătea ţeapăn în coşciug şi-i părea rău după nevastă şi copii. Prietenii mergeau în urma dricului, îmbrăcaţi în negru, dar cu umerii şi pălăriile acoperite de zăpadă. Groapa era deschisă, dar pătaântul grămădit pe margini era alb. Nevasta lui bocea. Atunci se gândi că, dacă murea acolo, pe munte, puteau trece multe zile până să-i găsească leşul. Poate că nu-l vor descoperi decât la sfârşitul iernii, când se topesc zăpezile.

Pe povârniş, stâncile păreau că se înmulţiseră. Nu puteai străbate trei metri Fără să te loveşti de una din aceste mase colţuroase. Mai jos erau şi altele, şi altele

Serafim căzu din nou şi se târî pe burtă, încet ca o reptilă, între aceste matahale nemişcate. În sfârşit, cei doi oameni zăriră în depărtare Covilha. În alte nopţi, lumina micului oraş umplea cerul, se vedea de la o mare depărtare, dar acum zarea era împâclita şi doar slabe luciri plipâiau în întuneric. când văzu luminiţele acelea, Serafim se propti cu mâinile de o stâncă şi începu să plângă. Un plâns hohotitor, tăiat de răsuflarea-i horcăită, un plâns care semăna cu şuierul unei sirene de vapor.

lloracio se aşeză jos lângă el dorind să-l îmbărbăteze, dar gâtlejul lui, ca şi al lui Serafim, nu mai putea rosti cuvintele. Singura putere pe care o simţea într-îiisul era aceea care-l împiedica să răsufle, aceea care-i apăsa pieptul înăbuşindu-l.

Rămaseră alături câteva minute, apoi lloracio se sculă, privi încă o dată înspre Covilha, apoi în vale, cercetând întunericul. Erau acum pe drumul cel bun, de asta era sigur. Satul Carvalho trebuia să fie acolo, în vale.

Serafim se ridică încet, greu şi coborî coasta mai departe împreună cu lloracio. Picioarele lor pierduseră deprinderea de a încerca pământul la coborâre, spre a ocoli pietrele care se rostogoleau şi tufişurile ascunse sub zăpadă. Serafim lepădă toiagul şi, cum nici mâna lui lloracio nu mai era în stare să-l ţină pe al său, îl lepădă şi el. Înaintau lăsându-se în voia întâmplării, alunecau, cădeau, umblau pe brânci, se târau din ce în ce mai anevoie. Lui Horacio i se părea că picioarele i-au crescut, că umblă pe două lucruri moarte, care nu mai erau picioare, nu mai erau ale lui. Trupul nu-i mai era viu decât de la şale în sus şi numai pe dinăuntru, ca măduva într-un copac.

Serafim rămânea uneori în urmă. Atunci Horacio se oprea şi-l aştepta. Slăbiciunea lui îl făcea să prevadă că nici Serafim, curând-curând, nu va mai putea înainta un pas. Pălăriile grele de zăpadă le apăsau capul ca un pietroi; împrejurul gâtului, zăpada care formase o gârliţă îngheţase apoi şi-i strângea ca un arcan. Horacio voia să şi-o scoată cu mâinile, dar braţele nu-lmai ajutau. Lângă el, Serafim se prăbuşi din nou şi de data asta rămase multă vreme la pământ.

Trecuse de miezul nopţii când bătrânul Sargo se deşteptă auzind bătăi în uşă. Se ridică somnoros, aţintind urechea. Se sculă şi nevastă-sa şi statură amândoi să asculte. Zgomotul se auzi din nou. Erau bătăi surde, ca şi cum cineva ar fi bătut în lemnul uşii cu capul. Sargo se uită la ceas şi socoti că l-au călcat hoţii. Casa lui se ridica singuratică în mijlocul unei ţarini de la marginea satului Carvalho, cea mai de sus din cele ce se cultivau pe munte. Celelalte case risipite pe coastă se aflau la o depărtare destul de mare.

Bătrânul Sargo aprinse lampa tremurând. Ştia că nu are nimic vrednic de a fi furat, dar hoţii puteau crede altfel. Asta se văzuse adesea şi, uneori, uciseseră pe cei ce se aflau în casă. Cu lampa în mână se duse să deştepte pe fiul său Leopoldo, care dormea în catul de sus, şi numai când acesta, căscând şi privindu-l buimac, veni jos, Sargo strigă

spre uşă:

— Cine e?

Niciun glas nu răspunse, dar acelaşi zgomot se auzi din nou. Sargo îşi aruncă ochii spre ferestruica odăii. Fiul său, ghicindu-i gândul, o deschise cu teamă, îşi petrecu capul afară. Se întoarse spre taică-său îngăimând:

— Sunt doi oameni. Unul din ei zace la pământ, parc mort.

Sargo se cutremură de frică. Omul de afară bătea mereu în uşă, dar cu lovituri tot mai uşoare, tot mai slabe.

— Sunt plini de zăpadă, şopti Leopoldo.

Bătrânul pregeta. Străbătu odaia şi-şi lipi urechea de uşă.

— Cine sunteţi? Cine sunteţi?

Auzi numai nişte horcăituri din gât, parcă cineva ar fi vrut să vorbească dar nu putea.

Sargo se hotărî. Spuse nevestei să ţină lampa şi el se înarmă cu reteveiul. Fiul său se puse de strajă de cealaltă latură a uşii, cu bâta ridicată, dar de îndată ce bătrânul deschise uşa, Leopoldo slobozi băţul din mină. O fiinţă omenească se prăbuşise pe prag, cealaltă rămăsese întinsă jos, afară.

Femeia începu să strige de uimire şi de milă. Şi în timp ce făcea zorită focul, iar bătrânul se dusese să caute sticla de rachiu, Horacio, cugeta, cu năluciri de vis, că dimineaţa, la ora opt, va intra, ca de obicei, în fabrică.

X

Patronii întârziară o săptămână cu răspunsul la cererea muncitorilor. Apoi declarară că la ţesături au fost fixate de stat preţuri m? Îximale, după cum se ştia, aga că ei nu puteau mări preţul devinzare şi prin urmare nici salariile. Le părea rău, ştiau bine că viaţa devenise mai grea în urma războiului. Dar nu puteau face nimic. Dacă ar fi mărit salariile, fie şi numai cu doi sau trei escudos pe zi, ar face în total o sumă enormă – sarcină prea grea pentru industria lor.

La fabrica lui Azevedo de Souza muncitorii aflară vestea la ceasul prânzului şi nimeni nu se miră prea mult. Se făcu tăcere câteva clipe; oamenii încetară de a mânca. Apoi, cei ce arătaseră îndoială ridicară glasul parcă mulţumiţi:

— Ei, vezi! Ce-ţi spuneam eu?

— Cine a avut dreptate?

Doar Tramagal se mânie foc şi înjură urât, cum făcea de obicei

când îşi ieşea din fire. Dar cum Pedro zâmbea, îşi domoli glasul.

— Mi se pare foarte nimerit ca ţesăturile să aibă preţuri maximale, spuse el. Uită-te numai cum cresc, pe zi ce trece, preţurile lucrurilor la care n-au fost fixate preţuri maximale. Dar şi aşa ţesăturile aduc râuri de aur patronilor. Toată lumea ştie că istoria asta e un prilej de mari câştiguri pentru ei.

— Na-ţi-o bună! exclamă Pedro de la celălalt colţ al mesei. Dacă toate preţurile se urcă, de ce nu s-ar urca şi preţul ţesăturilor?

Marreta şi alţi muncitori nu judecau aşa. Pedro schimbă câteva vorbe cu Tramagal şi Marreta, apoi tăcu dispreţuitor. Se apucă să-şi cureţe unghiile cu un beţişor scos dintr-o cutie de chibrituri.

Oamenii mai vorbiră despre salarii şi despre costul vieţii, jeluindu-se, dar o făceau acum cu glasuri gemute şi, din când în când, tăcerea se aşternea între ei. Singur Marreta avea parcă o nădejde, după felul cum vorbea.

Pedro se întoarse deodată spre Horacio, vestindu-l că sâmbăta viitoare va părăsi fabrica. Va intra la Renovadora, la secţia de pieptănat, unde va fi mai bine de el.

— Ţine-te scai de fratele lui Mateus, ca să-ţi dea locul meu, îl sfătui el. Şi lasă-i pe toţi ăştia să trăncănească. Ei trăiesc în nori!

I-Ioracio vru să-l întrebe pe Pedro cum de căpătase noul loc, dar acesta se şi sculase şi ieşea din sala de mese aprinzându-şi trufaş o ţigară. Atunci Boca Negra, comentând faptul, şopti în taină lui Horacio că Pedro era socotit drept copilul din flori al unui negustor din oraş, care îl ocrotea, fără să fie sigur că-i era tată; se şoptea despre mama lui Pedro că pe vremea ei petrecuse cu mai mulţi bărbaţi. De aceea negustorul nu voise niciodată să-l vadă şi nu-l ocrotea decât în răstimpuri şi pe căi ocolite.

Horacio zâmbi:

— Mi-am dat seama că Pedro se bizuia pe ceva, cu patima lui pentru femeile din lumea mare şi cu dorinţa de a învăţa să schicze.

Boca Negra îi curmă vorba:

— Fă neapărat ce ţi-a spus, altminteri Mateus ar fi în stare să dea locul altuia.

Pentru Horacio aceste poveţe erau de prisos, căci de la întâile cuvinte rostite de Pedro hotărâse să-l roage fără întârziere pe Manuel Peixoto să stăruie din nou pe lângă fratele său. Din clipa aceea Horacio număra cu nelinişte zilele. Chiar după ce Manuel îi spuse că frate-său

„îl va avea în vedere", rămase într-o aşteptare înfrigurată, punând totdeauna răul înainte, temându-se ca nu cumva un altul, cu protecţie mai mare, să nu i se pună în cale şi să-i ia locul. În fiecare dimineaţă, intrând la fabrică, trăgea nădejde că Mateus îl va chema ca să-i dea vestea cea bună. Dar maistrul nu-i spunea nimic. O duse aşa până sâmbătă, ziua în care Pedro îşi părăsea slujba.

Nici în dimineaţa aceea, când Mateus îl văzu trecând prin faţa încăperii sale cu geamuri mari, nu-i făcu vreun semn să se apropie. Horacio îşi petrecu ziua în deznădejde, dar nici Boca Negra, nici Pedro nu cutezară să-i spulbere îndoiala că locul va fi luat de nu altul. La cinci, cu câteva clipe înainte de fluieratul sirenei, Mateus ieşi din camera sa de lucru şi, îndată ce muncitorii se schimbară cu cei din echipa de noapte, se adresă pe un ton sec lui Horacio:

— Luni ai să iei locul lui Pedro, care pleacă astăzi.

Nu aşteptă nicio mulţumire şi trecu prin sală mai departe cu paşi mari.

Horacio ieşi, nebun de bucurie. Ajungând în drum, îi aşteptă pe Marreta şi pe Tramagal şi le împărtăşi v. estea cea bună. Voia s-o spună şi lui Bicardo, dar îl căută zadarnic la cotitura drumului din dreptul Carpinteirei.

— Hai să mergem, îi chemă Tramagal.

— Lasă-mă să văd dacă nu vine Ricardo.

— Nu vine, făcu Marreta, ca şi cum ştia ce va face iRicardo după ieşirea din fabrică. Nu se întoarce acasă decât la noapte.

Marreta vorbea cu un glas de taină şi, pentru că nu adăugă nimic de la sine la această ştire, Horacio nu stărui şi tustrei plecară. În noaptea aceea nu află nimic, dar câteva zile mai târziu auzi la fabrică şoptindu-se că se punea la cale o grevă.

— Grevele, prin urmare, nu sunt oprite? întrebă el. Printre cei cu care se afla se făcu tăcere.

— Mai bine ar opri crăparea prin foame! Dar asta nu e oprită, aruncă în sfârşit Tramagal.

La ieşire, Horacio îl auzi pe Marreta plângându-se că ştirea despre grevă se răspândise înainte de vreme.

— Industriaşii şi poliţia află, până la urmă, totul şi iau măsurile ce le găsesc cu cale. Aşa ni s-a întâmplat şi data trecută.

Tramagal deschise gura ca să spună ceva, dar se stăpâni. Ricardo, care de astă dată mergea cu ei, păstră tăcerea lui obişnuită.

Marreta se întoarse spre el:

— Ce zici?

Bicardo se uită în pământ, la vârful bont al ghetelor, ca şi cum nu-i ardea decât de mersul său pe drum.

— Ceea ce lipseşte celor mai mul şi dintre noi e conştiinţa de clasă, rosti în sfârşit. Dacă toţi ar avea-o, n-am întâmpina atâtea greutăţi.

Tramagal se puse să întrebe:

— Dar cei din Covilha? Da, cei din Covillia ce fac?

Seara se lăsase friguroasă, plumburie, melancolică.

Era pe la sfârşitul lui februarie şi abia ajunseră acasă că începu să plouă. Plouă toată noaptea cu găleata. Horacio auzea cum răpăie ploaia pe acoperişul casei, cu picături ca de plumb. Dar a doua zi dimineaţă numai băltoacele de apă de pe drum şi foile de varză pe care străluceau picăturile de ploaie ca nişte boabe de rouă mai păstrau amintirea ploii. Cerul deschidea asupra pământului un mare ochi luminos şi schimba totul. Gerul se muiase. Gheaţa încă netopită după noaptea de ploaie strălucea în lumina soarelui. Pretutindeni cei săraci răsuflau uşuraţi, căci lunile din urmă fuseseră aspre şi atât de reci, încât căzuse zăpadă chiar prin ţinuturile de la miazăzi, unde nu se pomenise de mulţi ani. Acum soarele aurea totul – un soare ce părea nou, ca şi cum ar fi fost topit – şirăspândea asupra lumii razele metalului său arzător.

Duminică după-amiază, Horacio se duse la Marreta. De când luase locul lui Pedro, hotărâse să-şi cumpere un rând de haine noi, pentru împrejurarea că s-ar însura mai devreme. Din noaptea cumplită a trecerii sale peste munte cu Serafim Caţador nu se mai întorsese la Manteigas decât o dată şi atunci, ca să capete învoire sâmbăta după-amiazi şi luni dimineaţă, îl minţise pe maistru, spunându-i că maică-sa era bolnavă. Numai aşa putea lua autobusul şi trenul. Matcus îi dăduse învoirea, dar, ca totdeauna, în silă. Fusese, deci, la Manteigas, dar Idalina se împotrivise şi de astă dată încercărilor lui. De atunci, de teama primejdiei unui nou drum pe jos, prin zăpadă, nu mai avusese veşti de la fată decât prin scrisori şi această lipsă de legătură mai deasă îl făcea şi mai neliniştit. În scrisorile sale, Idalina nu aducea de loc vorba despre flăcăul din Gouveia, dar când se gândea la el, urmările neplăcute ce le-ar putea avea ivirea bji îl făceau să sufere cumplit. Totuşi, acum se simţea mai stăpân pe soartă. Cu un rând de haine noi şi

cu hanii pe care i-ar lua cu împrumut, s-ar putea însura, dacă şi-ar da seama că Idalina nu mai vrea să aştepte. Noul salariu era tot prea mic şi lucrurile se scumpeau mereu, încât n-ar fi putut trăi la larg; dar Idalina putea munci la rândul ei, putea fi „plivitoare" ca Julia şi ca atâtea alte soţii de muncitori. Şi apoi, în urma grevei, salariile puteau să mai crească.

Rămânea problema casei. Războiul făcuse să crească preţul locurilor. Făcându-şi socotelile, Horacio îşi dădu seama că nici în trei ani de muncă n-ar putea pune deoparte bani pentru cumpăratul unui loc. Dar celelalte? Dar materialele? Văzute de aproape, toate acestea se deosebeau mult de tot ce îşi închipuise el când se gândea la o casă, acolo sus, pe munte. Se vorbea că primăria oraşului avea să clădească locuinţe pentru muncitori şi că fiecare din ele va avea trei odăi, sufragerie, bucătărie şi dependinţe. Adică mai mult decât dorea fiecare. Dacă era adevărat, problema s-ar dezlega, dar cei mai mulţi ziceau că nu era cu putinţă –, că nimeni nu clădea nişte case atât de bune pentru cei săraci. Se mai vorbise de asta cu vreo treizeci de ani înainte. Guvernul făgăduise să clădească un cartier de case pentru muncitori. Mulţi oameni se apucaseră atunci să zdrobească piatra lângă Covilha, dar până la urmă nu s-a ales nimic din truda lor. Cei săraci au rămas şi mai departe cu buzele umflate. Când auzea povestea asta, Horacio se întrista. Totuşi, şi el şi alţi muncitori credeau că ar fi cu putinţă clădirea locuinţelor muncitoreşti acum, de vreme ce şi ziarele din Covilha şi chiar cele din Lisabona vorbeau despre ele.

Tramagal, totdeauna de partea celor ce se îndoiau, striga:

— Toate sunt basme îşi data trecută ziarele au scris la fel.

Horacio stătea la îndoială. Dacă urmau să se clădească locuinţe, n-avea de ce să se jertfească mai departe. Se va însura numaidecât. Şi dacă nu se clădeau, atâta pagubă! Ar finemângâiat dacă Idalina nu i-ar face copii, dar asta se putea întâmpla şi atunci, muncind amândoi, puteau aduna ban cu ban ca să-şi clădească singuri o căsuţă.

Deocamdată, va cumpăra albiturile de pat, spre a grăbi lucrurile; nu aştepta nimic de la părinţii Idalinei: ei năzuiau mereu să o mările cu celălalt. Cât despre alte obiecte de trebuinţă, va vedea pe urmă.

Auzise că la fabrică se putea căpăta stofă de haine mai ieftină decât pe piaţă şi ar fi vrut să ştie cum.

Vorbind despre asta lui Marreta, bătrânul ţesător îi spuse că era foarte uşor. Patronii vindeau lucrătorilor bucăţi de stofă la preţul de

cost. Câţiva patroni primeau chiar să li se plătească în rate, care se popreau din salariu în fiecare săptămână. Dacă muncitorii, care îmbrăcau în stofe de lână şi pe oamenii din alte ţări, umblau ei şi familiile lor în zdrenţe, nu era di-n pricină că nu aveau la îndemâna ţesături mai ieftine decât ceilalţi. Pricina nu era asta, ci faptul că din câştigul lor nu-şi puteau cumpăra nici la preţul de cost, nici plătind în rate stofele cu care să se poată îmbrăca mai călduros. Numai oamenii cu dare de mina puteau cumpăra ţesăturile bune, fabricate de dânşii. Apoi îl linişti pe Horacio. Ghicind că el şovăie să vorbească singur despre asta lui Matcus, îndată după ce căpătase locul lui Pedro, Marreta se oferi să-i vorbească el. Voia Horacio să plătească stofa numai în rate, sau să dea ceva înainte?

— Aş fi mai bucuros să plătesc toată suma în rate, că n-am bani deocamdată, răspunse el. Nădăjduiesc să pun acum ceva deoparte din salariul meu de lucrător, dar va trebui să plătesc şi croitorul.

— Bine. Mâine văd eu de asta.

Horacio stătea la îndoială dacă să-l întrebe pe Marreta despre altă nedumerire care-l muncea. Zvonurile de grevă apropiată îi iscaseră în suflet năzuinţe potrivnice egoismului său de om de la munte, aplecat numai asupra sa. Uneori primea gândul grevei în chip făţiş, încântat. de perspectiva unui salariu mai bun, alteori era bântuit de teama ascunsă de a fi dat afară, cum se întâmpla uneori cu cei ce luaseră parte la mişcare, după cât spuneau ceilalţi muncitori.

— Dar cu greva cum merge?

Înainte de a răspunde, chipul lui Marreta se întunecă de tristeţe.

— Se va face! Se va face! îl asigură el. Cum ar putea trăi muncitorii mai departe? Chiar şi patronii s-ar mira văzându-ne că stăm cu braţele încrucişate! Răul este că ei ştiu totul acum şi au luat măsuri, bineînţeles. Grevu trebuia făcută atunci când am spus cu, imediat după ce au refuzat să ne mărească salariile. Dar, oricum, tot trebuie făcută!

Mergând spre casă, Horacio socoti că dacă vremea frumoasă stăruie, s-ar putea duce sâmbăta următoare pe jos la Manteigas, şi gândul de a o vedea pe Idalina îi risipi toate grijile.

În uşile cocioabelor pe lângă care trecea, oamenii şedeau pe laviţe, bucurându-se de seara călduţă de duminică. În acest sat muncitoresc, vechi şi murdar, cu ziduri înnegrite gata să cadă, cu uliţi desfundate, locuitorilor li se dăruise cel puţin bucuria acestei primăveri timpurii. Cei mai bătrâni priveau cerul, îndoindu-se de

norocul ce dăduse peste ci, dar soarele îi dezminţi şi străluci pe cer încă multe zile. Zăpada se topise chiar şi pe culmi. Pe meleagurile Torrei şi ale Căutărilor, mărunţii jnepeni îngropaţi în troiene putură să-şi scoată din nou ramurile în lumina soarelui.

Duminica următoare, când Horacio o sili pe Idalina să-i mărturisească cine era flăcăul din Gouveia, soarele bătea şi în cerdacul mătuşii Madalena, un soare care strălucise toată săptămâna şi ardea cu putere, încât, pe la jumătatea lui martie, lumea îşi dădu seama că această căldură timpurie şi fără ploaie, care încălzea mădularele săracilor, usca în schimb păşunile şi chircea grânele. De pe acum, în ţinuturile de miazăzi turmele slăbeau şi holdele nu puteau să se dezvolte. Dacă seceta se prelungea, avea să fie prăpăd! Foamea arc să bată la uşa nenorociţilor mai cumplit ca niciodată, căci puţinul ce s-ar strânge de pe câmp n-ar putea să-l cumpere decât cei înstăriţi. Poporul ajunse să se uite la soare ca la un vrăjmaş. În satele unde credinţa era încă puternică, preoţii şi credincioşii ieşiră în procesiuni cu icoanele şi rostiră rugăciuni, implorând cerul să trimită ploaie.

Cerul însă nu le făcu pe voie. Văzând că zilele fără nor şi fără frig se ţin lanţ, Julia luă în cercetare cele două pături de pat mai noi, spunându-şi că ar putea-o scoale din încurcătura în care se afla. Odată cu timpul uscat, Ricardo avea să se întremeze, dur numeroasele zile de lucru pierdute în ianuarie şi februarie loviseră greu în bugetul familiei. Julia rămăsese datoare băcanului şi luase bani cu împrumut de la mai mulţi prieteni, în ziua aceea şovăia: să ceară un împrumut lui Horacio sau să pună păturile amanet? Din ajun stătea la îndoială. Ultima oară când trecuse pe la bătrânul cămătar Marques, care pe ascuns primea rufe şi lucruri casnice în schimbul a câţiva gologani – şi asta parcă ar fi făcut un mare hatâr oamenilor – atât de mult se ciorovăiseră, atâtea vorbe neplăcute aruncase şi auzise, încât îi era ruşine să mai dea pe acolo. Gândul de a cere bani lui Horacio n-o întrista mai puţin. El era ca un oaspete în casă şi i se părea umilitor să-l facă părtaş la neajunsurile ei personale. Dacă l-ar întreba pe Ricardo, el s-ar împotrivi, de bună seamă. Era acasă. Din ajun, ţeapăn din nou, zăcea în pat. Din toată săptămâna nu lucrase decât luni. Era miercuri şi abia vineri ar fi putut pune mâna pe câţiva escudos. De ce să-i mai vorbească de asta, când el nu putea face nimic, nimic ca să-i ajute să o scoată la capătul acestor două zile fără bani în casă, două zile în care cu toţii trebuiau să mănânce.

Julia se hotărî. Va vorbi cu Horacio. îi era tot atât de greu să-i ceară lui Marques ca şi lui, dar în acest chip îşi păstra păturile – lucru înţelept, căci mulţi spuneau că vremea rea avea să se întoarcă.

În timp ce plivea o nouă bucată de stofă, Julia trăgea cu urechea la zgomotele de afară. Era pe înserate, aproape de ceasurile şase, timpul când, în zilele de lucru, se auzea mult zgomot de paşi pe drum. Deodată, se opri din plivit, îşi potrivi şorţul şi trecu pragul cu o vioiciune silită. Se întorceau muncitorii de la fabrici. Îl zări pe Horacio venind alături de Marreta în lumina amurgului. îl aştepta neliniştită, temându-se că se va duce eu bătrânul ţesător acasă la el, cum făcea adesea, pentru a nu şi întoarce decât la ceasul mesei. În seara aceea cina nu putea fi îmbelşugată, căci fără bani pentru a plăti o parte din datorie nu avusese curajul să mai dea pe la băcan. Julia răsuflă uşurată când Horacio se despărţi de Marreta şi veni spre ea. Dar n-o văzu în umbră.

Înainte de a trece pragul, Julia se apropie de el şi-i spuse cu glas tremurător, sfios, ca şi cum i-ar fi vorbit întâia oară:

— Iartă-mă, voiam să te rog ceva: să-mi dai înainte banii pe săptămâna viitoare… Dacă nu te stingheresc, bineînţeles.

Horacio ascultă mirat întâileei cuvinte, dar nu le mai auzi pe cele din urmă, într-atât se fâstâcise. Tulburarea lui era mult mai mare decât a Juliei.

— Doamne, îmi pare nespus de rău! Aş fi vrut cu dragă inimă să vă dau. Că plătesc acum sau pe urmă e acelaşi lucru pentru mine. Tocmai pusesem deoparte nişte bani săptămânile astea, dar i-am dat înainte croitorului pentru un rând de haine. N-am decât patru escudos! Ce păcat! Ai avut vreun neajuns?

— Nu, nimic, o nevoie trecătoare, îngăimă Julia.

— Uite cei patru escudos, dacă îţi pot fi de trebuinţă.

— Mulţumesc. Nu-mi ajung. Fii pe pace, o scot eu la capăt altfel.

Intră pe uşă şi Horacio o văzu urcând cele câteva trepte ce duceau în odaia ei. După ce se urcă şi el sus, o zări ieşind cu o legătură mare sub braţ.

Aproape îndată, Horacio auzi, venind de jos, glasul lui Marreta. Întreba de starea sănătăţii lui Ricardo şi cerea voie să se urce sus la Horacio. Apoi răsunară paşii săi pe scara îngustă. Nedumerit, căci Marreta venea întâia oară să-l vadă, HIX – racio îl întâmpină la uşă. Bătrânul ţesător părea vesel. Se aşeză pe marginea patului şi povesti că,

după ce se despărţise de Horacio, o întâlnise pe bătrâna Augusta, mama lui Răvaşeo. Din vorbă în vorbă, ea îi spusese că voia să-şi deie în lucru ţarina. Era cam târziu pentru vremea asta călduroasă: cartofii trebuiau puşi de mult. Dar cu atâtea griji şi cu boala fiului ei pe cap a întârziat. Marreta se gândise atunci la Horacio şi cum acesta făcea o săptămână da şi una nu muncă de noapte, putea săpa pământul în zilele libere. Chiar în cele când lticra ziua îi rămâneau câteva ceasuri, căci serile erau tot mai lungi. Marreta o rugase atunci pe baba Augusta să-l tocmească pe Horacio. Nu trebuia să se aştepte la cine ştie ce câştig, căci bătrâna era zgârcită, totuşi putea încropi ceva.

Până atunci lucrase ea acest petic de pământ, împreună cu fiul său, dar, la optzeci de ani, se simţea obosită, iar fiul era la Lisabona, aşa cum ştiau toţi.

Pe Horacio îl înduioşase grija ce i-o purta Marreta şi graba cu care-l înştiinţase chiar înainte de a cina.

— Mulţumesc! Mulţumesc! Eşti prea bun cu mine. Dar ia spune-mi, are mult pământ?

— Nu, nu prea mult, dar oricum tot vei avea de lucru câteva zile. Pe urmă găsim noi altceva.

Din seitra aceea aşteptă cu nerăbdare ca bătrâna să-l cheme. Trecură câteva zile şi, în acest timp, llavasco se întoarse de la Lisabona. Se întorsese înainte, de timpul prevăzut. Povesti că medicii de la Institutul Oncologic, după ce l-au cercetat şi i-au făcut radiografia, i-au spus să vină peste două zile. Când s-a înfăţişat din nou, l-au dus în altă sală şi l-au supus la razele X. A urmat îngrijirea cu aceste raze timp de trei săptămâni. Apoi l-au trimis din nou la medicii dintii. Ei i-au băgat în băşică aparatul luminos cu care-l cercetase şi doctorul Barbeita. Apoi s-au sfătuit între ei şi irau spus să vină lunea următoare. Când a venit, medicii l-au cercetat din nou şi l-au îndemnat să se întoarcă acasă. Întrebând dacă va fi supus unei operaţii, i s-a răspuns că nu. Dacă avea dureri, trebuia să ia câte două din hapurile scrise într-o reţetă şi dacă durerile nu-i treceau, trebuia să cheme pe doctorul din Covilha să-i facă o injecţie. Doctorul din Covilha ştia ce injecţie să-i facă.

Răvaşeo se întoarse în sat şi-şi făcu socotelile: trei copii, nevastă, cheltuielile călătoriei şi timpul pierdut. Nevastă-sa era urzitoare, dar ce câştigă nu era de ajuns ca să-i hrănească pe toţi şi încă mai puţin ca să-i plătească datoriile lui. Trebuia să facă şi el ceva. Dacă mamă-sa umbla

să tocmească un om la săpatul pământului, apoi să-l tocmească pe el, ca şi în anii trecuţi, când era teafăr.

Într-o seară, după ce veniseră împreună de la fabrică, Marreta se întoarse la Ricardo şi-l vesti pe Horacio că baba Augusta nu-i mai poate da de lucru: venise fiul ci acasă şi lucra el.

A doua zi dimineaţă, Răvaşeo fu văzut acolo sus, pe cele din urmă pogoane ale satului, aplecat pe glie, cu cazmaua în mina. Se întorsese de la Lisabona mai uscat, mai pierit la faţă ca înainte, dar îl îmboldea parcă o putere îndrăcită în acesta necontenită mişcare a săpătorului. Toată lumea ştia că are cancer, căci Jauo Ribeiro dusese vorba în toate părţile. Toată lumea era sigură că un cancer sicrieşte pe om de vlagă şi nu se vindecă decât căutat din vreme. Cum de se apucase Răvaşeo să sape cu atâta virtute ţarinile maică-sii, bucăţi de pământ destul de mari?! Prin uşile şi ferestrele vecine, femeile aruncau din când în când priviri iscoditoare spre îngrăditura babei Augusta, unde Răvaşeo, cu cazmaua în mină, îşi apleca şi-şi îndrepta ritmic trunchiul.

Către ceasurile unsprezece, nu se mai văzu. O fată care cobora pe poteca târgului dădu de ştire că Răvaşeo se odihnea sub un măslin. La amiază îl văzură apucându-se iar de săpat.

— Săracul! Nu ştie ce are; nici el, nici nevastă-sa, nici maică-sa. Mai bine aşa!

Toată după-amiaza Răvaşeo rămase pe ogor. Lumea îl văzu cum se culca din când în când la umbra măslinilor. Spre seară nevastă-sa, întorcându-se de la fabrică, se supără foc:

— Nu eşti în toate minţile! N-ai tu sănătate pentru munca asta.

Răvaşeo îşi puse haina pe umeri şi apucă spre capul satului. Bătu la uşa lui Linguinhas şi se înţelese cu el să-şi culce oile pe locul săpat.

Veni apoi acasă, bucurându-se de ciuda care o să-l apuce pe Manuel Peixoto când va afla că din pricina fratelui său Mateus, cârdaş cu Felicio, nu se mai învoise cu el pentru turma care trebuia să-i îngraşe pământul.

A doua zi dimineaţă, privind câmpul, socoti că gunoiul lăsat de oi era îndestulător şi că preţul tocmit nu fusese mare. Ridică cazmaua şi o împlânta vârtos în pământ, apoi încă o dată şi încă o dată. Dar se simţea mult mai slab ca în ajun. După patru lovituri de cazma se dădu bătut. Bavasco îşi pierdu cumpătul, dându-şi seama cât îl secătuise

boala. Ce om voinic fusese! Cu două înghiţituri zdravene de rachiu dimineaţa şi o strachină de ciorbă la amiază trudea de la răsăritul până la apusul soarelui, fără să ştie ce-i oboseala.

Dar nu se va lăsa. Găsise de lucru şi câmpul trebuia săpat. Îşi muşcă buzele şi se apucă din nou să împlânte cazmaua în glia verde pe care oile o tunseseră atât de bine că niciun fir de iarbă nu le scăpase. Săpa rumegându-şi necazul şi deznădejdea. Bătrâna aceea pe care o întâlnise la Institut îi dăduse lovitura de moarte, gândea el. Ce nevoie a avut să-i vorbească? De cum a văzut-o, i-a fost urât de ea. Dar ce să facă? Sala era plină de oameni care-şi aşteptau rândul la consultaţie sau la îngrijire şi babornița dracului vorbea cu toată lumea. Cu pălăria ei neagră, jerpelită, împodobită cu o pasăre fără cioc, turuia ca o moară stricată; te făcea să bănuieşti ce fusese în tinereţele ei! Urâtă i-a fost şi când spusese în sală cu glas tare: „Pare-se că am cancer la sfârcul ţiţei, dar la optzeci de ani cancerul nu se poate dezvolta şi am să trăiesc încă multă vreme". Zicea asta cu mulţumire, ca şi cum, pentru că avea să trăiască, era mai presus de ceilalţi. Toţi rămăseseră muţi, dar el înţelese foarte bine că se tulburaseră, căci bolnavii veniţi la Institut ştiau că doctorii trimit acolo numai pe cei cu boli grave şi mai ales despre cancer nu-i plăcea nimănui să audă vorbindu-se.

În dimineaţa aceea baba întrecuse măsura. Când se întoarse de la consultaţie, cotoroanţa, văzându-l vesel, intră numaidecât în vorbă cu dânsulşi el fusese destul de neghiob ca să-i povestească tot ce-i spuseseră doctorii. Atunci, cu chipul ei prefăcut blajin, rostise vorbele mincinoase: „Ah, ce bine! ce bine! N-o să mai ai nimic! Am să mă rog mult pentru dumneata, ca dumnezeu să-ţi dea iar sănătate". Ah, cotoroanţă! Şi el o privise plin de recunoştinţă! După câteva clipe, când s-a întors să-şi ia pălăria, o auzi cum spunea celorlalţi, crezându-l plecat: „Sărmanul! E pierdut. Când doctorii vorbesc aşa, înseamnă că nu mai au nicio nădejde. Aşa i-au spus şi surorii mele care avea cancer la ficat. Nici ei n-au vrut să-i facă operaţie, că era prea târziu şi a murit după aceea".

O lovitură de cuţit în ureche i-ar fi făcut mai puţin rău! Se întorsese spre locul unde stătea baba şi întâlnise privirea celor care auziseră spusele ei şi înţeleseseră îndată că şi el auzise tot. Un zâmbet li se împietrise pe buze, ca şi cum ar fi murit cu acel zâmbet. Atunci

Văzuse limpede în ce hal se află. Înainte de a ajunge afară, înainte de a-şi veni în fire, îi tremurau genunchii. Bănuise el că medicii,

atunci când îi spuseseră că se putea duce acasă, nu-i spuseseră totul. Dar de aci până la siguranţa unei asemenea grozăvii!…

Împlânta cazmaua furios, ca şi cum ar fi înfipt-o în trupul baborniţei. Deşi era pierdut, nu se va lăsa: va munci să-şi plătească datoriile înainte de moarte. Dacă rămâneau neplătite, hapsânul de Marques s-ar fi ţinut scai de Maria Antonia şi ea, nenorocita, ar fi trebuit să plătească tot, şi banii şi dobânzile care, la acest zgârie-brânză, erau mai mari decât la toate casele de împrumut pe amanet din Covilha. Apăsată de datoria aceasta, cum şi-ar mai putea creşte copiii numai cu leafa ei? Nu, nu voia să moară cu gândul că-i rămân copiii muritori de foame după ce va închide ochii! Din fericire, nu cheltuise decât jumătate din banii luaţi cu împrumut de la Marques, fiindcă nu stătuse multă vreme la Lisabona. Banii cheltuiţi îi putea câştiga, dacă dumnezeu iar mai fi dăruit un pic de viaţă. Mama lui ar fi putut să-l ajute: avea, desigur, mulţi bani la ciorap, dar era tare grijulie de dânşii. Şi cum îi dăduse cu împrumut până acum cincizeci de mii de reis pe care el nu-i înapoiase încă, nu mai voia să-i dea un ban. Zicea că venitul din vânzarea secarei îi ajunge abia pentru lucrul pământului pe anul viitor şi, dacă s-ar întâmpla să cadă la pat, n-ar putea să-şi plătească nici medicamentele. Poate că aşa era, dar el nu putea să creadă. Îşi închipuise totdeauna că ea nu iubea decât pe celălalt fiu, care locuia la Teixoso. Nu se putea deci bizui decât pe el, dacă nu voia ca soţia şi copiii lui să ajungă nişte nenorociţi – ei, săracii, care n-aveau nicio vină – după ce va fi dus la groapă.

Sfatul cu sine însuşi îi dădu noi puteri, un fel de îndârjire înverşunată. Asudând, gâfâind, pierzând sânge, săpa pământul cu lovituri puternice. Dar curând oboseala picioarelor, a braţelor, /a trupului întreg îl cuprindea iarăşi, cu aceeaşi senzaţie de frig şi de sfârşeală a gâtlejului pe care apa n-o potolea. Ducea cana la gură şi, după o clipă, uscăciunea aceea, care nu era sete, se isca din nou, simţindu-şi gura ca de iască.

În fiece zi maică-sa venea la câmp, sprijinindu-se în toiag şi, văzându-l atât de vlăguit de parcă vedea prin el, îi spunea:

— Ar fi, poate, mai bine, să luăm un om la săpat. Nu eşti în stare să faci treaba asta.

El mormăia că nu se învoieşte şi săpa înainte. Dar din zi în zi baba Augusta vedea că munca fiului scade.

— Să luăm, cel puţin, un om care să te ajute, dădea ea a înţelege

cu sfială.

Răvaşeo urla:

— Dacă n-ai fi mama mea, aş şti cu ce să-ţi răspund, ¿l-ai, du-te! du-te! Lasă-mă în pace!

Baba Augusta pleca încleştată pe toiag şi la fiecare pas scotea gemete de deznădejde, văzându-şi fiul atât de slab şi atât de îndărătnic.

Răvaşeo rămânea locului înghiţindu-şi ciuda şi mânia. Mamă-sa trăise optzeci de ani şi, dacă ar muri, nimeni nu i-ar simţi lipsa. Dacă ar muri, el ar vinde una din ţarinile ce i-ar cădea la împărţeală şi l-ar plăti pe Marques. S-ar putea odihni atunci o târa, înainte de a muri la rându-i. Mai înainte se va duce însă la Santo Tocato din Guimarães, o dorinţă veche ce-o avea. Nu se putuse bucura de nimic toată viaţa, mereu la lucru, mereu fără bani! Când trăia tatăl său, de fel din Guimarães, îi spusese că nicio călătorie nu era mai frumoasă ca aceea la Santo Tocato. De copil avusese mereu această dorinţă. Apoi îşi dădea seama că tot nu va merge. Bătrâna nu se lăsa cu una, cu două şi, chiar dacă murea, împărţeala ar fi ţinut mult; nu mai apuca el s-o vadă făcută.

Din dimineaţa aceea de la Lisabona, când înţelesese că boala lui e fără leac, nu-i mai era milă de cei ce mureau. Simţi chiar oarecare mulţumire când află că unul Cosma din Boralhcira ge săvârşise din viaţă şi că Isodoro din Sincirinho se zbătea în ceasul morţii. Dar gândurile sale, pornite asupra mamei, împresurând-o ca o haită diavolească, îl făceau până la urmă să-i fie silă de el. De îndată ce ea îl părăsea, îşi lua scaina: „Aşa e ea, săraca, nu ştie ce am”.

În ceasul plecării la Lisabona o auzise trăncănind: „Acuma, dacă te doare oleacă burta, te şi trimit la

Lisabona, la Coimbra, la spitaluri. Pe vremea mea şedeai frumuşel acasă şi trăiai mai mult”… Nu ştia că el suferă de o boală care 1111 iartă; în clipa aceea nici el nu ştia, altminteri n-ar mai fi plecat şi n-ar avea acum datorii.

Într-o după-amiază, în timp ce baba Augusta privea tăcută pământul pe care-l săpase el în ajun, Răvaşeo ghici lămurit ce gândea mama lui. Se rezemă în sap» şi se uită şi el la pământul răsturnat!

— E puţin – îngăimă apoi – ai dreptate, dar nu-ţi face sânge rău. Ai să-mi plăteşti numai jumătate din simbrie, ca şi cum aş lucra doar jumătate de zi.

Maică-sa nu răspunse îndată. Străbătu cu privirea pământul ce

mai era de săpat şi făcu o socoteală în tăcere. Apoi întrebă:

— Câte zile ţi-ar trebui ca să sfârşeşti?

El se uită întâi la inaică-sa, apoi măsură din ochi, la rândul său, fâşiile de pământ acoperite de buruieni.

— Dacă m-ar fi ţinut puterile, aş fi isprăvit tot în patru sau cinci zile, dar aşa nu ştiu. Poate opt zile pentru săpat, iar pentru semănat nu mai ştiu…

— Opt zile? Bine. Oricum, am să-ţi plătesc opt zile, dar o să vie cineva să te ajute: un băiat de care mi-a vorbit Marreta. Unul Horacio. îl cunoşti.

Tăcu. Ochii lui se pironiră într-ai mamei, apoi se umplură de lacrimi. Bătrâna lovea cu toiagul o brazdă de pământ, parc-ar fi vrut să desprindă o pietricică prinsă într-însa.

— Ei bine, aşa rămâne! hotărî că Ne-am înţeles. Cât despre mine, poţi să nu mai lucrezi de loc.

Şi se târî până la casa ei dindărătul măslinilor. O privi cum se depărta… Dacă i-aş spune totul, poate că s-ar îndupleca să mă ajute! Ar fi o nimica toată pentru ea. Dar mai bine nu!" Nu voia să-i spună. Nimeni nu trebuia să-i cunoască nenorocirea, nici să aibă milă de el. Nimeni! Dacă ar fi destăinuit-o bătrânei, ar fi aflat până la urmă şi Maria Antonia. Nu voia să-i facă soţiei inimă rea. Destul că ducea singură toată casa.

A doua zi dimineaţă, când Horacio veni la câmp, Bavasco era acolo, liăspunse printre dinţi la „bună ziua".

Ce-i dădu, uitându-se la cazmaua lui, împrumutată de la Manuel Peixoto, pe care tânărul o purta pe umăr.

— Ţi-e mai bine? întrebă Horaeio.

— Mi-e bine. Sunt aproape vindecat, mormăi el ursuz. Şi arătând cu degetul o parte din pământ: – Poţi începe de acolo.

Ce obicei ciudat să întrebi omul de sănătate! De atâtea iscodiri te îmbolnăveşti şi mai rău. Nu te poţi duce la cineva Jfără ca oamenii să nu-ţi răsucească fierul în rană! îţi poartă de grijă, nevoie mare! Dar ce vrei? Aşa e obiceiul. Şi îţi otrăvesc viaţa! Dacă n-ar fi aşa, i-ar plăcea şi lui să stea de vorbă cu unul, cu altul, fiindcă vorbind mai uiţi.

Cu coada ochiului, privea fâşia de pământ vecină. „Ăsta lucrează, nu se joacă", gândi el cu ciudă, văzând brazdele pe care Horaeio le răsturnase într-o clipită.

Pizmuia tinereţea lui Horaeio. Nici el, când avea douăzeci de ani,

nu-şi petrecca vremea picurând sânge. Şi chiar acum, la patruzeci şi şase de arii, nimeni nu l-ar întrece dacă n-ar fi boala asta. Ştrengarul de Horaeio avea înainte mulţi ani de trăit, în timp ce el… în timp ce el!

N-ar fi vrut să-l privească, dar îl îmboldea inima. Cazmaua lui Horaeio răsturna pământul de zor. Săpase ca un metru pe toată lărgimea răzorului. Atunci Răvaşeo socoti: dacă Horaeio merge înainte tot aşa, are să sape în două ceasuri mai mult decât el toată ziua.

— Ia sparge-mi bulgării ăştia! îi strigă el cu o ciudă ascunsă. Nu e destul să mergi înainte, trebuie să faci şi lucru bun.

Ţinea să-l umilească într-un chip sau altul, să nu pună preţ pe munca lui. Horaeio îl ascultă şi se apucă să spargă pământul răsturnat în brazde. Cu toate că-i irosi astfel mult timp, Răvaşeo îl văzu apoi gata să-i ia iarăşi înainte. Era cu neputinţă să-l lase. Bătrâna văzuse" desigur, că el nu avea mult spor, dar, oricum, nu voia ca dânsa să poată face deosebirea când va veni, mai ales că nu ştia în ce hal se află el.

— Vino încoace! urlă din nou către Horaeio. Mai bine să lucrezi lângă mine, fiindcă vreau ca pământul să fie bine spart.

Horacio îl ascultă şi de astă dată. Atunci Răvaşeo se linişti. În acest chip nimeni nu putea să ştie cine lucrase mai mult. Săpă întâi în tăcere, apoi se puse pe vorbă. Trăncăni despre fabrică, despre Felicio şi Matcus. Erau doi nemernici. Fuseseră muncitori şi acum se purtau mai rău ca patronii. Fratele lui Matcus, Manuel, era altă căciulă, om bun, de ispravă, dar nu cumpărase bălegarul de la el numai ca să-i arate că avea încă vlagă să se răzbune, cu toate că fusese dat afară de la fabrica unde Mateus era maistru. Fusese dat afară ca un câine, dar nu-i purta pică lui Manuel.

La patru după-amiază, când Horacio lăsă sapa ca să se ducă la fabrică, lui Răvaşeo îi păru rău că rămâne singur. Se simţea părăsit; pământul i se părea vrăjmaş.

A doua zi, când Horacio se întoarse, Răvaşeo nu era acolo. Fusese văzut intrând în zori în biserica satului. Oamenii vorbeau despre asta în fel şi chip, căci Răvaşeo nu mergea niciodată la biserică; era unul din cei care vorbeau totdeauna de rău pe preoţi, ca Trainagal şi ca alţii.

Mai târziu, funcţionara de la Casa poporului îl văzu ieşind din biserică, silit de beteşugul său, apoi intrând din nou. Pe urmă oamenii nu se mai mirară de mersul lui statornic la biserică. Din ce în ce mai firav, din ce în ce mai ofilit, stătea ceasuri întregi în micul lăcaş, într-o

zi nu se mai duse: Şi seara oamenii au aflat că zăcea la pat, muncit de dureri şi gemând de deznădejde.

Între timp se lăsă iar frig, un ger uscat de crăpau pietrele. Într-o noapte Horacio se trezi în vaietele unui copil:

— Mamă, mamă, mi-e frig!

Şi ceilalţi copii din catul de jos se deşteptară şi începură a ţipa ca şi fratele lor:

— Şi mie mi-e frig! Şi mic mi-o frig!

Julia aprinse lampa şi le strigă să tacă. Apoi se sculă şi aşternu peste copii toate trenţele ce se aflau în casă. Dar îşi dădu seama că nu erau de ajuns. Tremura de frig şi ea. De când păturile de pat erau puse amanet, întrebuinţase ca învelitori tot ce putea sluji la încălzitul familiei. Julia se duse spre pat. În zilele din urmă, ea şi bărbatul ci nu se acopereau decât cu o cuvertură

Veche şi cu mantaua lui Rieardo. Julia luă cuvertura de pe pat şi o întinse peste toţi copiii, afară doar de cel aflat în leagăn. Apoi se uită la bucata de stofă primită la plivit. Era o stofă groasă şi scumpă, care făcea mai mult decât salariul ei pe câteva săptămâni şi pe care numai oamenii bogaţi o puteau cumpăra. Julia şovăi. Într-o altă noapte ca asta, aşternuse o bucată de stofă pe patul copiilor şi dimineaţa cel mai mic dintre ei, un drac şi jumătate, o sfâşiase cu un cui. Voind să ascundă isprava, ca nu cumva să nu i se mai dea altceva de lucru, plătise foarte mult ţesutul de mână al rupturii. Julia se hotărî. Pusă pe ea şi pe Rieardo, stofa nu era în primejdie. Se sui în pat şi întinse bine bucata de stofă peste ea şi peste bărbatul ei. Pe deasupra aşternu mantaua, ca să se încălzească mai bine şi apoi stinse lumina. Clănţănea din dinţi şi tremura din tot trupul. Unul dintre copii, Ernesto, se mai jeluia încă pe întuneric:

— Dar nu-mi ajunge. Mi-e frig! Mi-e frig!

— Nu mai am altceva. Taci! îi strigă Julia.

Au fost cele din urmă cuvinte auzite de Horacio. Aproape îndată înţelese că Julia s-a sculat, a luat mantaua de pe patul ei şi a întins-o pe patul copiilor.

A doua zi dimineaţă, când Horacio şi Rieardo se îndreptară spre fabrică, era soare ca şi în zilele trecute, dar frigul dăinuia. Apropiindu-se de Carpinteira, zăriră o ceată de muncitori care mergeau pe coastă şi, părăsind drumul, o luau de-a dreptul spre Penedos Altos. Se vedea, după uneltele lor, că sunt zidari. Nici Horacio,

nici Rieardo, nu se mirară, căci întotdeauna se făceau lucrări de zidărie prin clădirile industriaşilor şi ale altor capitalişti. Dar la amiază, o femeie venită să aducă merinde bărbatului ei, răspândi o veste mare. La Penedos Altos se începuse clădirea unor case pentru popor. O mulţime de muncitori lucraseră la săpături toată dimineaţa şi din clipă în clipă soseau camionete pline de materiale. Aflând vestea, unii muncitori rostiră cuvinte de îndoială, alţii ziceau: „Am mare nevoie de o casă”… şi eu”… „Tot aşa şi eu”.

La ieşirea din fabrică, cei ce locuiau în Covilha însoţiră pe cei din Carvalho până la un loc al drumului de unde se vedea spre Penedos Altos. Zvonul se dovedi adevărat. Temeliile se săpaseră; mormane de pietre şi stive de cărămizi, care nu erau acolo de dimineaţă, fuseseră ridicate lângă etc. În fund, o baracă de lemn şi tablă, pentru adăpostul uneltelor şi locuinţa lucrătorilor, se clădise într-o singură zi.

Horacio, uimit, se uita la toate acestea. Locul era cum nu se putea mai frumos. Se vedea valea, se vedea de departe Covilha şi era la doi paşi de fabrică. O căsuţă în acest loc era într-adevăr un vis!

În zilele următoare, fie la dus, fie la întors, se ducea să privească, nerăbdător să vadă ridicându-se clădirile, ca şi cum una ar fi fost a lui. Mulţi lucrători făceau la fel. Într-o seară au cotit din drum şi au mers până la Penedos Altos. Zidarii îşi încetaseră lucrul şi se aflau în baracă – o casă de nomazi cu paturi suprapuse. Aruncate vraişte, zăceau în toate părţile cârpe, învelitori murdare şi unelte de bucătărie. Într-o încăpere deosebită, unde şeful de şantier îşi pusese masa de lucru şi se ţineau la adăpost uneltele, muncitorii văzură pe perete, frumos înrămate şi zugrăvite în culori vesele, planul şi înfăţişarea caselor ce de zideau. Horacio şi tovarăşii săi stătură în loc multă vreme, privindu-le în tăcere. Unele casc erau mai mari, altele mai mici, dar toate făgăduiau să fie plăcute, toate aveau ferestre mari şi semănau cu multe din casele pe care Horacio le admirase la Estoril şi la Paredo, când fusese soldat.

— Frumoase case! exclamă Belchior.

— Cât despre asta, da, sunt frumoase! răspunse un zidar. Aş vrea să am măcar jumătate dintr-una pentru familia mea.

Horacio era fericit. Duminica următoare, la Manteigas, o înştiinţă pe Idalina:

— M-am hotărât să facem nunta! Sunt lucrător şi, în ce priveşte casă, puţin îmi pasă dacă e sau nu e a mea, numai să-mi placă. Camera municipală clădeşte locuinţe foarte frumoase pentru muncitori.

Părăsise gândul de a o silui pe Idalina. Trecând peste munte, la întoarcere, se întreba de la cine ar putea să împrumute bani pentru cheltuielile de nuntă. Se gândea ba la unul, ba la altul, cumpănea mijloacele fiecăruia, apoi îl lăsa ¡deoparte. Toţi cei pe care îi cunoştea la Carvalho, afară de Manuel Peixoto, n-aveau mai mulţi bani ca el. La Mantcigas erau mai mulţi cu dare de mână, dar nu avea legături cu ei. Numai lui Valadares i-ar fi putut cere şi tocmai lui n-ar fi voit să-i ceară nimic. Când cu pârjolul din pădure, i s-a părut uşor să-i spună lui Valadares: „Am nevoie să iau de la dumneata atâţia reis, sumă pe care ţi-o voi da înapoi pe îndelete". Trecuse însă de atunci atâta vreme, fapta se uitase şi nu-i venea la îndemâna să mai ceară ceva de la fostul său stăpân.

Era aproape unsprezece noaptea când intră în sat la Carvalho. Trecând prin faţa casei lui Răvaşeo, văzu o ceată de femei în dreptul uşii. Horacio ghici îndată ce se întâmplase. Înainte de a vorbi cu cineva, auzi cum ţipa înăuntru Maria Antonia:

— Doamne dumnezeule! ce-am să mă fac? Vai de mine şi de copiii mei!

Horacio se apropie. Julia ieşi din ceata de femei şi-i spuse de-a dreptul:

— A murit ieri seara şi l-au înmormântat azi. Am venit să stăm cu Maria Antonia; săraca nu se împacă de loc cu gândul că i-a murit bărbatul. Vai de ea!

Alte femei ieşeau din casă. Horacio se duse până la uşă, dar se gândi că nu ar avea ce spune Mariei Antonia şi pregetă să intre. Înfăşurate în şaluri negre, câteva femei se despărţeau de celelalte. În casa goală de pe acum, văduva ţipa mereu:

— Doamne, ce-am să mă fac?

Julia şi celelalte veeinc începură să coboare coasta. Horacio mergea cu ele, copleşit de mâhnire.

— Are dreptate, săraca! murmură Julia. E singură şi viaţa e atât de scumpă.

Celelalte femei, uitând de Maria Antonia, începură să vorbească de preţul lucrurilor – necazul lor de fiecare zi. Pentru un kilogram din cutare aliment, care anul trecut costase atâta, plăteau acum de două ori mai mult. Sardelele erau de trei ori mai scumpe, cartofii se găseau greu şi se urcau la preţ ca aurul. Numai mărfurile raţionalizate îşi păstrau preţurile mici, dar ele nu aduceau nicio uşurare, fiindcă se

dădeau prea puţine, sau chiar de loc.

— La Covilha e şi mai rău, declară Julia. Aici îţi poţi lucra un petic de pământ, dar la Covilha trebuie să cumperi totul cu bani. Săptămâna trecută m-am dus să-mi văd cumnata şi mi-am dat seama că femeile nu ştiu cum să mai înnoade capetele! Cât câştigă bărbaţii le ajunge doar ca să mănânce; – pentru celelalte pun totul amanet.

Ascultâpd-o, femeile îşi dădeau coate: Julia fusese la Covilha atât de des nu ca să-şi vadă cumnata, ci feciorul, pe netrebnicul de Antero, care plecase însă tocmai la Lisabona, fără să-i pese câtuşi de puţin de părinţii lui. Apoi uitară de Antero, cum uitară şi de Maria Antonia, gândindu-se doar la ceea ce le spusese Julia despre traiul la oraş.

Horacio asculta cătrănit vorbele femeilor, socotind că Julia îşi pusese în gând să urce preţul găzduirii, de vreme ce vorbea mereu în faţa lui de scumpetea traiului.

Şi i se mai părea, sau era adevărat, ca în noaptea aceea ea adusese vorba, pe departe, de un lucru pe care numai ea îl ştia.

xi

Nimeni n-ar putea spune cum a pătruns ştirea la ceasul acela în fabrică şi cum, pe şoptite, a trecut din om în om, din maşină în maşină, fără ca războaiele să se oprească. Horacio a aflal-o de la Boca Negra, în timp ce selfactoarele huruiau.

— I-au arestat pe Bicardo, pe Gabriel Alcafoses şi pe alţi câţiva din Covilha, aşa se spune.

Horacio privi înspre pieptănătoare. După chipul lui Tramagal şi al celorlalţi lucrători înţelese că şi ei ştiau.

— De ce i-au arestat?

Boca Negra socoti întrebarea de prisos.

— Era de aşteptat, făcu el.

De multă vreme Horacio auzea vorbindu-se de Gabriel Alcafoses ca de unul din muncitorii cei mai activi din mişcare. Dar necunoscându-l, numai întemniţarea lui Ricardo îl durea cu adevărat.

Maşinile mergeau înainte, totuşi, de sub duruitul lor părea că răzbate o linişte apăsătoare, mai puternică decât acest duruit, ca în ziua când Răvaşeo fusese dat

Când lucrătorii ieşiră din fabrică la ora cinci, se adunară îndată pâlcuri-pâlcuri pe drum, pentru că toţi voiau să afle amănunte asupra arestărilor. Cei ce veneau de la Benavadora povesteau că doi guarzi de poliţie au intrat la ceasul prânzului în fabrică, s-au dus de-a dreptul la

Alcafoses şi i-au ordonat să-i urmeze.

— Bicardo şi Cristino au fost arestaţi mai pe urmă, după ce lucrul a fost reluat, adăugară tovarăşii lor.

— L-au luat şi pe Crâsliiio? & e miră Tramagal.

— Da, şi pe el.

— Mă duc la Covilha, hotărî deodată Marreta.

Tramagal îl privi o clipă, apoi rosti:

— Vin şi eu!

— Nu. Mai bine să merg singur. Să dai de ştire Juliei şi deseară să treci pe la mine.

Marreta plecă. Pâlcurile se risipiră. Tramagal şi Horacio, împreună cu alţi muncitori, ajunseră la Carvalho.

Julia îşi ţinea sugaciul în braţe. Se pregătea să-l alăpteze când sosiră muncitorii la uşa ci şi-i spuseră ce se întâmplase.

— A! mi-au arestat bărbatul! strigă ea cu o semene întunecată. Aşa? L-au arestat! stărui ca eu un glas ce vădea o mânie rece şi, deschizându-şi pieptarul, dădu sân pruncului.

Oamenii o priviră lung, muţi de uimire lată de felul cum ea primise vestea.

Julia ridică ochii către Horacio:

— Dacă vrei să mănânci acuma, cina e gata.

Înainte ca Horacio să răspundă, Tramagal se împotrivi:

— Ce să mănânce? Nu te îngriji de el! Astăzi mănâncă cu mine!

Julia făcu un semn de nepăsare.

Oamenii nu ştiau ce să-i spună, dar nici nu voiau să plece fără s-o mângâie cu o vorbă.

Pentru întâia oară Horacio auzi glasul lui Tramagal răsunând cu unduiri blajine:

— N-o să stea mult acolo. Şi am să-i spun nevesti-mii să vină pe aici, să-Li mai ţină de urât.

Julia rămase tăcută şi nepăsătoare.

Mai târziu, după cină, când se apropiară a doua oară de casa lui Marreta, o găsiră tot închisă şi în întuneric. Horacio se uită la ceas.

— L-au arestat, poate, şi pe el.

Tramagal nu răspunse nimic; îl fulgerase aceiaşi gând. Merseră amândoi până la râu, se opriră o clipă, apoi se întoarseră. Umblară aşa, du-le-vino, mai mult de un ceas. Din când în când, alţi muncitori care cercetau casa lui Marreta apăreau din întuneric, dar cum timpul era

friguros, plecau.

Aproape de miezul nopţii bătrânul ţesător se ivi, în sfârşit, însoţit, de Jauo llibeiro, pe care-l întâlnise în cale.

Marreta se uită încă o dată în urmă, asigurându-se că nu era urmărit. Vârî cheia în broască, aprinse lampa, apoi privind în faţă pe cei ce-l pironeau cu ochi întrebători rosti:

— Nu-i pierdut nimic. Organizaţia e în picioare. S-a lucrat cu mult spor la Covilha în zilele din urmă. Acum totul se va desfăşura foarte repede, înainte de a se întâmpla ceva. Nu mai e nevoie de noi adunări; mâine toţi muncitorii vor şti ce au de făcut. Greva e hotărâtă pentru poimâine.

Marreta vorbea pe un ton foarte firesc. În acelaşi chip, senin şi simplu, răspunse feluritelor întrebări puse de Tramagal şi Jauo Ribciro.

Auzindu-l cât de liniştit vorbea, temerile nelămurite ale lui Horacio de a fi scos din fabrică, de a-şi pierde locul şi a fi, poate, şi el arestat, pieriră. Starea lui de suflet era cu totul alta decât în lunile trecute.

Când se întoarse acasă, la Ricardo, ca să se culce, găsi o linişte adâncă. Asta se întâmpla foarte des când venea târziu, dar acum liniştea i se părea mai mare, mai pustie – o linişte de mormânt.

Urcând scara, tuşi dinadins, nădăjduind că Julia va răspunde la ţuşca lui printr-un zgomot oarecare, spre a-i arăta că e acasă. Dar liniştea stăruia. Horacio aprinse lumânarea, se dezbrăcă, apoi suflă în mica văpaie, totul în tăcerea grea ce apăsa asupra casei.

Dimineaţă, Julia îl trezi cu cele trei lovituri obişnuite în tavan. Din alte zgomote ce veneau prin podea, înţelese însă că femeia lucra mai încet ca altă dată. Şi copiii păreau mai cuminţi ca de obicei.

Când Horaeio coborî, strachina de ciorbă fumega pe masă. Simţi îndată că Julia n-avea chef de vorbă, încercă totuşi s-o mângâie:

— Au să-i dea drumul astăzi, de bună seamă.

Julia nu spuse nimic dar, cum îl văzu plecat, îşi netezi părul, îşi puse şalul pe umeri şi se duse să roage pe o vecină să vină să stea de pază lângă copii. Apoi plecă pe drumul pe care Iforacio şi ceilalţi lucrători îl băteau zilnic.

Julia mergea gândindu-se că poate Ricardo, nu mâncase nimic din clipa arestării şi mai ales se temea că în celulele sau gropile unde, după spusele unora, erau băgaţi arestaţii, i s-ar putea agrava durerea de oase. Fără voie, şi-l închipui pe Ricardo zvârcolindu-se de durere

între nişte ziduri negre, pe care lumina soarelui nu le bătea niciodată, ziduri care picurau de umezeală.

Îşi muşcă buzele. Dar se gândi că Ricardo nu era un om ca oricare, că avea mult curaj. Îşi aduse aminte de anumite fapte mărunte din viaţa lor, nimicuri pe care atunci nu le luase în scamă. Şi se gândi de asemeni că Ricardo avea sufletul tare. Când şi-l închipui din nou zvârcolindu-se în întunericul umed, strânse pleoapele mai liniştită.

Ajungând la Covilha, se duse drept la închisoare şi ceru să fie lăsată să-şi vadă bărbatul. Un guard se ivi, apoi un altul, apoi şeful lor. Erau neînduplecaţi, dar Julia stărui. Stărui în aşa chip, încât din vorbele îngăimate de unul şi de altul înţelese că Ricardo nu mai era acolo. Poliţia îl trimisese la Lisabona, sub învinuirea de a fi îndemnat poporul la răscoală.

Julia rămase o clipă nemişcată, aţintind asupra guarzilor privirile ci întunecate. Deschise gura, ca şi cum ar fi vrut să vorbească, dar deodată întoarse spatele şi porni înapoi strângându-şi şalul negru în jurul trupului.

Când ajunse acasă, întinse pe masă bucata de stofă pe care începuse s-o plivească în dimineaţa aceea. Cu ochii înlăcrimaţi, abia deslușea urmele vegetale aflate în lină. Gândul îi era departe, lucrul nu sporea şi mâna care ţinea cimbistra se oprea adesea fără vlagă pe ţesătură.

Seara, când Horacio se întoarse de la Marreta, Julia îi spuse:

— L-au dus pe Ricardo la Lisabona. Ştiai?

Horacio făcu semn că da. De dimineaţă toţi muncitorii ştiau că poliţia urcase pe cei arestaţi într-o dubă şi-i dusese mai întâi la Castelo Branco şi de acolo în Capitală.

Julia adăugă:

— Trebuie să-ţi cauţi altă gazdă. Nu ştiu câtă vreme va sta Bicardo acolo; eu nu pot ţine în casă un bărbat neînsurat, cât timp soţul meu e la închisoare. S-ar putea isca vorbe – şi asta nu vreau.

Luat fără veste, Horacio gângavi:

— Bine! Am să plec, fiindcă vrei dumneata. Dar din ce ai să trăieşti cu toată spuza asta de copii?

Julia nu răspunse. Pentru întâia oară de când primise vestea arestării lui Bicardo două lacrimi i se iviră în ochi.

În faţa ei, bătrâna Francisca, încremenită la gura sobei, părea că doarme, cu pisica pe genunchi şi mătăniile spânzurându-i în mâini.

XII

Greva începu, într-adevăr, joi. Când Horacio ieşi din casă, dimineaţa era minunat de limpede. Un uliu plutea peste o margine a satului, într-o lumină de sărbătoare. Horacio era neliniştit şi curios să audă ce spun tovarăşii săi în această zi de vacanţă, care lui i se părea un dar. În jurul casei lui Ricardo nu se vedea ţipenie de om. Numai câteva găini ciuguleau pământul într-un colţ. Pretutindeni domnea pacea.

Dar îndată ce trecu de colţul uliţei, Horacio auzi zvon de glasuri şi zări cete de muncitori care vorbeau tare, dând din mâini. Cu cât se apropia de ei, înţelegea mai bine cât erau de îndârjiţi. Ceva mai încolo auzi strigătele lui Tramagal:

— Sunt nişte nemernici! N-au dreptul să facă aşa ceva! Ar merita să li se spargă capul!

— Ce este? Ce se întâmpla? întrebă Horacio.

Tramagal, din ce în ce mai în tărâţat, nici nu-l luă în seamă. Belchior îl lămuri: mulţi dintre muncitori nu părăsiseră lucrul. În ajun, se părea că doar cinci-şase dintre ei nu se împăcau cu greva, dar dimineaţă se dovedi că numărul celor „galbeni" era mai mare decât se credea.

Tramagal propuse:

— Haidem! Ilai să-i aducem pe calea cea bună!

Alţi şi alţi oameni mergeau înaintea lor, urcând coasta printre cocioabele din drum. Vorbeau şi gesticulau înfierbântaţi. Din toate părţile nu se auzeau decât cuvinte de dispreţ şi de mânie.

Aflând ce se întâmplase, Horacio se îndreptă spre casa lui Marreta. Pe drum se întâlni cu câteva cete mai liniştite ce se îndreptau spre Covilha. Malbeiros ieşi dintr-un pilc şi-l chemă:

— Ne ducem să vedem cum merge pe acolo. Nu vii şi tu?

Dar Horacio voia să audă mai întâi ce spune Marreta.

— Ba am să vin, răspunse el.

Acasă la bătrânul ţesător găsi uşa încuiată. Dar dinăuntru răzbeau zgomote surde. Horacio bătu în uşă. Zgomotul încetă. Liniştea vădea şovăială. Horacio bătu din nou. Auzi atunci paşi venind spre uşă.

— Cine-i?

Nu era glasul lui Marreta.

— Cine-i acolo? se auzi încă o dată.

Horacio recunoscu glasul lui Jauo Ribeiro.

— Eu, Horacio.

Uşa se deschise.

— Tu eşti? Intră!

Jauo Ribeiro părea neliniştit. Întoarse iarăşi cheia

— Marreta nu-i aici, şopti el. Apoi, mai luminat la fată: Aplecat în goană la Covilha, din pricina ticăloşilor care sabotează greva.

Cărţile lui Marreta, împachetate în ziare vechi, stăteau vraf pe masă. Jauo Ribeiro urmări privirea lui Horacio şi-l lămuri:

— Marreta n-a avut vreme să ducă undeva cărţile. M-a rugat să le ţin la soru-mea, care e văduvă. Dacă poliţia îşi vâră nasul pe aici, n-are să-i treacă prin cap să le caute la dânsa.

Jauo Ribeiro se apropie de masă şi sfârşi cu împachetatul.

— Mi-ai putea ajuta să le duc. Apoi vom merge la Covilha, dacă vrei.

Se uită la Horacio şi adăugă:

— Eu vreau neapărat să mă duc.

Sora lui Jauo Ribeiro locuia de cealaltă parte a satului. Lăsară cărţile la ea şi porniră spre Covilha.

15*

227

Horacio văzu că mulţi muncitori urmau acelaşi drum. Câţiva dintre cei mai lineri îşi puseseră hainele de duminică, dar mergeau repede ca în zilele de lucru.

Curând zăriră Covilha.

Întâile fabrici erau închise. Atunci, cei gătiţi de sărbătoare îşi încetiniră mersul. Începură a păşi rar, legănându-se, cu pălăria pe-o ureche. Se uitau la porţile închise şi, sub puterea liniştii şi a tăcerii clădirilor părăsite, se simţeau şi ei mai puternici, simţeau o nedesluşită desfătare să treacă pe dinaintea lor, să treacă încet, ca şi cum toate, acum pentru întâia oară, atârnau de dânşii, ca şi cum fără ei toate erau condamnate să rămână astfel, încremenite, moarte, ca în clipa aceea.

Totuşi, pe măsură ce coborau drumul de lângă malul Carpinteirei, Jauo Hibeiro şi Horacio vedeau că în faţa fabricii Levante se îmbulzea o mare mulţime de muncitori.

— De bună seamă că acolo lucrează! exclamă Jauo Ribeiro. Şi nu mă miră. La Levante şi la Renovadora au fost totdeauna „galbeni".

Printre cei ce se îmbulzeau pe drum, în faţa fabricii, erau mulţi lucrători din Covilha, bărbaţi şi femei. Beichior şi Tramagal se aflau

printre ei. Răbufnea o larmă de răsteli şi de certuri de lângă marea poartă închisă, unde grupul de oameni veniţi din oraş se adunase ciotcă.

— Cine sunt trădătorii? întrebă Jauo Ribeiro la so-Iloracio auzi fel de fel de nume. Apoi un glas lămuri:

— S-au dus câţiva la Covilha şi au vorbit cu nevestele celor care lucrează, ca ele să vină să-i îndemne să lase lucrul. Dar se spune că poliţia i-a arestat pe cei care s-au dus. Marreta e aici, înăuntru, încearcă şi el să-i înduplece. Dar n-o să izbutească. Ăştia au fost totdeauna oameni nesiguri.

Alţi muncitori soseau mereu şi, odată cu ei, veni vestea că fusese arestat şi comitetul de grevă, care înfăţişase patronilor o nouă cerere de mărire a salariilor. Bărbaţi şi femei se înflăcărau vorbind. În faţa porţilor, sute de guri strigau:

— Marreta! Marreta! Lasă-i naibii pe trădători!

Parcă nu era nimeni în fabrică. Nicio fiinţă omenească nu se vedea îndărătul nenumăratelor ferestre. Nu se vedea ţipenie de om, dar, când mulţimea tăcea, se auzea limpede duruitul războaielor care lucrau. Lângă marea poartă de fier, mulţimea, aşteptându-l pe Marreta, îşi pierduse răbdarea, se răstea şi răcnea, când, fără veste, la cotitura drumului se ivi un grup mare de poliţişti. Veneau de la Covilha şi se opriră în faţa greviştilor.

Înarmaţi cu revolvere şi puşti, locotenentul şi guarzii ordonară:

— Înapoi! Daţi-vă înapoi! Plecaţii

Bărbaţi, femei şi copii pregetară să plece, se foiau pe loc. Unul din mulţime întrebă:

— Să plecăm? De ce? Nu facem nimănui niciun rău.

După aceste cuvinte, mulţimea izbucni împroşcând poliţia cu huiduieli şi fluierături, în timp ce agenţii strigau fără încetare:

— În lături! în lături!

Nimeni nu-i asculta şi huiduielile se înteţeau, mai înverşunate. Atunci locotenentul, văzându-şi autoritatea batjocorită, se întoarse încruntând sprâncenele şi ordonă să fie arestaţi cei mai îndărătnici şi cei ce răcneau mai tare.

Când văzu pe guarzi punând puşca la ochi, mulţimea şovăi din nou, dar mulţi grevişti îşi pierduseră cumpătul şi instinctul de apărare. Întărâtaţi peste măsură, nu se lăsau alungaţi. Poliţiştii, bizuindu-se pe armele lor şi pe cele ale camarazilor, arestară pe câţiva. În acest timp,

poarta se deschisese.

Locotenentul şi doi guarzi pătrunseră în fabrică şi se întoarseră peste puţin ducându-l pe Marreta între ei. Tot atunci văzură, trecând pe drum, un şir de vreo douăzeci de bărbaţi, femei şi băieţandri, păziţi de poliţiştii ce-i arestaseră. Uimită şi şovăitoare, mulţimea tăcu.

Apoi o cuprinse un freamăt puternic ca un vârlei şi totul se petrecu repede: muncitori şi muncitoare alergară pe drum în urma celor prinşi, strigând, protestând şi urlând. Când ajunseră în oraş, răcnete de mânie porniră de prin toate bordeiele uliţelor mărginaşe.

— Au să-i ducă la Lisabona! De acolo, pe coasta Africii! Şi n-o să-i mai vedem niciodată!

Mai tare ţipau femeile. Cele care se aflau acasă luau oalele de pe foc, îşi părăseau copiii şi se alăturau celorlalţi, semănând alarma şi răzvrătirea din poartă în poartă.

Închisoaraa se afla în catul de jos al unei vechi clădiri, ocupate de Camera municipală şi de detaşamentul de poliţie. Arestaţii nici nu fuseseră puşi sub zăvoare, când mulţimea năvăli în piaţa Stâlpului, umplânu locul de strigăte. Numărul manifestanţilor creştea mereu. Veneau mai ales femei, se înghesuiau una lângă alta.

— Vrem pe cei arestaţi! Vrem pâine pentru copiii noştri!

Ofiţerul de poliţie veni la poartă, văzu mulţimea care striga furioasă şi socoti că, dacă ar deschide lupta, el şi cei câţiva oameni pe care îi avea vor fi învinşi. Într-o clipă, rândui pe agenţi cu puştile la ochi în faţa sediului poliţiei şi teleefonă gărzii republicane şi unui batalion de vânători, cerând grabnice întăriri.

Strigătele se ţineau lanţ. Femeile ţipau din ce în ce mai tare şi îndemnau, cu fapta şi cu vorba, pe bărbaţii care se arătau mai puţin cutezători ea ele. Horacio se simţi împins de umeri:

— Să intrăm! Să-i scoatem din închisoare!

Nu de mult începuseră lucrări pentru lărgirea pieţei Stâlpului; grămezi mari de pietre se înălţau în cele patru colţuri. Mâini furioase de femei la apucau şi le aruncau în poliţişti.

Deodată, valuri de soldaţi şi guarzi republicani se revărsară din toate străzile lăturalnice şi mitralierele se înleiară. Piaţa fu împresurată. Mulţimea cumpăni situaţia, şovăi câteva clipe şi păşi înainte spre închisoare.

— Vreau pe fiul meu! Vreau pe bărbatul meu! Daţi-ne pe cei arestaţi!

Un glas strigă:

— Vrem pâine!

Şi glasul stingher se înmulţi şi deodată răsunară sute de strigăte în toată piaţa: Pâine! pâine! pâine!

Stând lângă mitralierele lor, în capul străzilor, soldaţii şi guarzii republicani priveau cu un zâmbet îngheţat şi silnic mulţimea femeilor ce înainta strigând. Dar nu se hotărau să deschidă focul, căci lupta se ducea deocamdată cu poliţia; numai poliţia primea pietrele şi strigătele de dușmănie. Deodată un glonte porni fără veste. Un poliţist din poarta clădirii, atins de o piatră dt caldarâm bine ţintită, trăsese un foc drept pedeapsă şi băietanul care-l lovise căzu, cu piciorul străpuns de glonte. Strigătului său de durere îi răspunse urletul de ură al întregii mulţimi. Şi Loţi văzură atunci cum bărbaţii şi femeile care împresurau închisoarea se întorc şi se năpustesc turbaţi asupra unităţii de poliţie. Un alt guard, îngrozit de năvala atâtor feţe răvăşite, care se apropiau de el ca un val asurzitor de ură, duse puşca la ochi şi apăsă degetul pe trăgaci. În clipa aceea, în două secunde, lucrurile luară altă întorsătură. Locotenentul, şeful poliţiştilor, văzând gestul subalternului său, se aruncă asupră-i. Nu avu vreme să-i smulgă arma, dar cu o mişcare iute, îndreptă ţeava puştii în sus şi, astfel, abătu focul. Se auzi un pocnet de puşcă, apoi al doilea, al treilea, căci poliţistul, în zăpăceala lui, trăgea mereu. Dar gloanţele se pierdeau în văzduh. Mulţimea îl ura pe locotenent: el era cel ce arestase, cu două ceasuri mai înainte, bărbaţi şi femei în poarta fabricii. Şi chiar înainte de asta se povestiseră despre el fapte pline de cruzime, izbucniri ale unei firi sălbatice. Dar în faţa acestei purtări neaşteptate mulţimea se opri uimită.

Cei care înaintau, fierbând de mânie, rămaseră pe loc. Folosind acest prilej, locotenentul întinse braţul şi rosti o cuvântare. Îndemnă mulţimea să fie înţelegătoare şi să se întoarcă la vetrele ei. O răscoală nu i-ar aduce decât nenorociri. El nu voia să facă rău nimănui, dar trebuia să-şi îndeplinească datoria. Nu putea da drumul, sub ameninţări, celor arestaţi, ci trebuia să-i predea mai marilor săi; numai ei îi puteau trimite în pace acasă. Vorbea pe un ton părintesc şi muncitorii, obişnuiţi să-l vadă poruncitor şi plin de ifose, se mai domoliră puţin câte puţin, auzindu-l cum vorbeşte. Îi sfătui, de asemeni, să se gândească bine, arătându-le că dacă toate puştile de faţă şi toate mitralierele ar fi tras, o mulţime de morţi ar fi căzut. El nu voia să ordone foc, dar ar fi silit s-o facă, dacă răzvrătiţii s-ar înverşuna în

atitudinea lor. Şi la ce-ar sluji toate acestea? După cele petrecute, el nu putea, cu de la sine putere, să dea drumul arestaţilor, dar va căuta să capete bunăvoinţa mai marilor săi pentru ei, ca să nu li se facă niciun rău. Nimeni nu trebuia să socotească aceasta ca în semn de slăbiciune din partea sa, ci ca un semn al dorinţei sale de a evita orice vărsare de sânge.

Locotenentul stătea neînarmat în faţa poliţiştilor, ale căror puşti, din ordinul lui, erau aplecate în jos. Aflându-se pe micul tăpşan care străjuia piaţa, îşi dădu bine seama de impresia ce-o făcuse asupra mulţimii şi intră fără grabă în clădire.

Multe femei se înduioşară. În acest răstimp sosiră alţi soldaţi şi alte mitraliere şi se vedeau lucind arme în toate părţile pieţei. Câţiva muncitori se mai frământau mânioşi, dar mulţimea se împărţise în cete, sfătuindu-se, apoi unii şi alţii începură să se depărteze cu paşi rari, înfrânţi. De la ferestrele ce dădeau spre piaţă, curioşii care-şi amânaseră prânzul ca să fie faţă la această scenă se făcuseră nevăzuţi unul câte unul şi, în curând, piaţa căpătă din nou înfăţişarea ei de toate zilele, în timp ce, pe străzi, mamele şi copiii celor arestaţi se întorceau acasă plângând.

Greva continuă însă. În fiecare zi, în piaţa Stâlpului şi în grădina publică, se vedeau pâlcuri de muncitori care până atunci nu se adunau decât duminica. Uneori vorbeau între ei, alteori tăceau îndelung, cu ochii aţintiţi într-un loc, ca şi cum ar fi văzut acolo desfăşurându-se firul vremii, al vremii fără început, venită din fundul negru al veacurilor şi îndreptându-se spre zările unde se revarsă zorii luminoşi.

După o săptămână, locuitorii din Covilha se obişnuiseră să vadă aceste pâlcuri cenuşii în marginea locurilor de plimbare sau în umbra zidurilor, aşteptând eu ceasurile să se întâmple ceva.

În sat, la Carvalho, oamenii aşteptau şi ei, dar semnele grevei se vădeau mai puţin ca dincolo. Muncitorii stăteau acasă, dregeau un lucru sau altul, făceau lucrări pe care nu avuseseră niciodată timpul sau gustul să le facă, sau se aplecau cu sapa în mâna asupra pământului pe care-l luaseră în dijmă. Numai femeile mergeau mai des la oraş, cu câte o legătură subsuoară, amintind astfel de grevă.

Ca şi Ricardo, Alcafoses, Cristino şi Marreta, împreună cu ceilalţi arestaţi, fuseseră duşi la Lisabona. Aflând aceasta, chiar în a doua zi a mişcării, Jauo Ribeiro îi propuse lui Horacio:

— Fiindcă Julia nu mai vrea să stai la ea, iar eu am cheia casei lui

Marreta, te poţi duce să dormi acolo.

Horacio se duse chiar în ziua aceea. Muncitorii nu se mai adunau acolo, ci veneau acum, în fiecare noapte, la Tramagal. Ascultau pe cei ce fuseseră la oraş şi zăboveau comentând veştile pe care ei le aduceau. Un nou comitet se înfiinţase la Covilha. Dar, o dată mai mult, industriaşii declarară că le este cu neputinţă să împlinească cererile lor. Trebuiau să aibă răbdare; nu le puteau mări salariile câtă vreme guvernul se împotrivea ca ei să ridice preţul ţesăturilor. Guvernul declara că, dacă le-ar îngădui aceasta, ar intra cu toţii într-un cerc vicios; mărirea salariilor ar atrage în mod fatal după sine o ridicare a costului vieţii, păgubitoare tuturor. Astfel, singura făgăduială pe care o puteau face industriaşii era de a nu cere ca părtaşii la grevă să fie daţi afară şi făgăduiala o vor ţine numai dacă nimic altceva nu se va petrece.

Casa lui Tramagal era plină când discutară această hotărâre. Gazda declară:

— Industriaşii pierd mai mulţi bani decât noi. Şi, în afară de ticăloşii care n-au intrat în grevă, pretutindeni toţi tovarăşii sunt oameni siguri. Să aşteptăm!

Nevastă-sa îl privi pieziş, auzindu-l vorbind astfel. El simţi privirea ei şi se încruntă:

— Da! Să aşteptăm! repetă el, ca şi cum ar fi răspuns nevestei.

Toţi gândeau la fel. Alte zile, alte nopţi se scurseră în această aşteptare.

La Covilha, oamenii se adunau mereu în pâlcuri în piaţa Stâlpului şi în grădina publică. Femeile îngânau mereu cântece în cocioabele lor, dar cântece tânguitoare, serbede, încât nu le făceau să uite suferinţele la care nu voiau să se gândească. În noroiul drumurilor se deslușeau acum mai multe urme de paşi femeieşti decât bărbăteşti, iar patronii cafenelelor populare îşi dădeau seama cu nelinişte că treburile lor merg din zi în zi mai rău.

AL doilea comitet fusese arestat de asemeni şi patrule ale gărzii republicane cutreierau mereu străzile Covilhăi. Câţiva industriaşi, folosindu-se de acest răgaz nedorit, plecaseră la Lisabona şi Coimbra, iar cei rămaşi pe loc nu păreau că doresc să mai stea la tocmeală cu greviştii. La căderea serii, rândundele aşezate pe firele de telegraf priveau oraşul de sus, sau îşi ciuguleau penele.

Într-o noapte, Malbeiros aduse vestea unor neîncetate sosiri de

unităţi de poliţie de la Lisabona. Oamenii adunaţi în casa lui Tramagal nu se mirară, căci aşa se întâmpla întotdeauna. Dar faţa lor se lumină de un zâmbet de răzbunare, aflând de la Belebior că un al treilea comitet luase fiinţă în oraş. Mai veni apoi vestea că muncitorii din Gouveia, din Unbais da Serra d'Arrentala şi chiar din alte sate de pe malurile îndepărtate ale Vizelei aveau să se alăture celor de la torcătoriile de lână şi de bumbac, astfel că toate fabricile de textile ale ţării vor fi în curând paralizate.

Horacio îl auzi pe Tramagal triumfând:

— Să-i vedem atunci pe industriaşi! O să mai aibă fumuri de biruitori? Oho! Ceea ce ne lipsea era tocmai asta: unirea tuturor. Dacă am fi înfăptuit-o numaidecât, totul s-ar fi sfârşit de mult.

În noaptea aceea, bărbaţii se despărţiră cu o încredere nouă şi dimineaţa femeile scoaseră din casă, cu un suspin mai uşor ca în alte dăţi, cele din urmă lucruşoare ale gospodăriei.

Câteva zile bărbaţii şi femeile s-au sculat în fiecare zi înviorați de nădejde. Dar vremea trecea şi vestea atât de aşteptată se lăsa mereu dorită. S-a aflat numai că poliţia opera cu îndârjirc la Gouveia şi în alte sate. Malbeiros începu să se îndoiască, împotriva părerii lui Tramagal care se înverşuna să nădăjduiască.

— Poliţia nu poate băga la gros pe toată lumea, nici fabricile nu pot rămâne închise la nesfârşit. Numai de s-ar alătura mai repede la grevă toţi ceilalţi! De ce adică nu s-ar mişca şi ei? Au tot interesul să facă greva odată cu noi.

Tocmai atunci intră Jauo Ribeiro. Venea de la Covilha şi aducea vestea că poliţia oprise casele de împrumut pe amanet să mai dea bani pe lucrurile greviştilor.

Lampa din perete împrăştia o lumină slabă pe feţele încremenite, care păreau astfel, mai mult decât oricând, săpate în granit. Capul lui Belchior era aidoma unui chip de piatră bătut de soare şi de ploi, între buzele căruia un ştrengar ar fi înfipt un muc de ţigară stinsă. Deodată un glas rupse tăcerea:

— Mc înfometează ca să ne vină de hac! Vor să murim de foame şi noi, şi copiii noştri!

Câteva clipe nimeni nu se clinti, apoi toţi începură să strige în acelaşi timp, spumegând şi împroşcând ocări ameninţătoare. Erau acolo vreo douăzeci de oameni eu ochii fulgerători de ură, cu pumnii încleştaţi şi feţele aprig încordate.

— Da! Noi şi copiii noştri! Şi să nu facem nimic? Nici măcar să nu ne apărăm?

Nevasta lui Tramagal şedea tăcută într-un colţ. Horacio îi văzu ochii plutind în lacrimi.

Oamenii plecară, întărâtaţi la culme. Afară, ridicară privirile la cerul fără stele şi se uitară cu ură spre drumul ce ducea la Covilha. Ce trebuiau să facă a doua zi? Gândul acesta le sfredelea creierul.

Dar a doua zi îşi deteră seama că poliţia nu luase noi măsuri: cămătarii nu voiau să dea bani, deoarece nevestele muncitorilor nu mai aduceau decât lucruri fără preţ pentru ei, cele din urmă boarfe ce le mai aveau în casă.

Faptul acesta potoli şi pe cei mai înverşunaţi, dar aşternu în suflete o pace forţată. Clocotul de ură se stinse, dar numai trecător, ca jarul sub cenuşă.

Greva ţinea mereu. Mişcarea de solidaritate, atât de dorită, a altor centre industriale nu se produsese şi lucrătorii din Covilha se adunau mereu pâlcuri-pâlcuri în piaţa Stâlpului.

În bârlogurile lor, femeile ajunseseră tot atât de înverşunate de ură ca bărbaţii, ba chiar şi mai înverşunate. Ocărau şi ameninţau, în timp ce bărbaţii lor, mohorâţi şi cu feţele supte, încordate, vorbeau tot mai puţin. Femeile puseseră amanet tot ce le putea aduce un ban şi acum, secătuite de viaţa grea, străbăteau kilometri pe jos până la Cortés de Meio, Teixoso şi mai departe, ca să ceară vreunei rude, tot atât de sărace ca şi ele, un codru de pâine pentru copiii şi soţii lor. Dar în zilele ce urmau lipsa îşi arăta din nou colţii.

Ploile care cădeau din când în când întunecau străzile, casele şi sufletele. Copiii flămânzi cereau, se smiorcăiau şi mamele supărate îi trăgeau de urechi, ţipând la ei. Dar pe măsură ce treceau zilele, încetară de a-i mai pedepsi. Ridicau mina, când obraznicii îşi făceau de cap, dar un gând ca un junghi le-o oprea în aer şi braţul mamelor se lăsa în jos, înfrânt.

Într-o seară, pe Tramagal îl înştiinţă nevasta:

— Mâine n-o să mai a-em nimic de mâncare. Au să ne crape copiii de foame…

— Ei şi? Să crape! răspunse el furios.

Seara, când s-au adunat muncitorii, Tramagal fu şi mai neînduplecat ca până atunci.

— Nişte câini! Câini! răcni cu obidă când află că anumiţi

muncitori din Covilha se duseseră la lucru. Parcă numai ei o duc greu! D'a ceilalţi, nu? îmi pare rău că mi-am vândut puşca; ştiu eu ce le-ar trebui ăstora…

Nimeni nu-l credea pe Tramagal în stare să facă ceea ce lăsa să se înţeleagă din vorbele lui. Nimeni nu credea, dar vorbele lui făceau mai de dispreţuit faptele acelor muncitori.

Oamenii ridicară din umeri, apoi rămasră multă vreme tăcuţi. În acest răstimp, Tramagal îi cerceta cu ochii săi de foc, oprindu-i mai îndelung pe feţele lui Malbeiros şi Horacio. Acesta înfruntă privirea lui o clipă, dar apoi plecă ochii în jos, stânjenit. De câteva zile i se părea că Tramagal îl credea gata să se dea bătut.

— Mişei! Oameni fără ruşine şi care nu-şi cunosc nici interesul lor! adăugă Tramagal. Din pricina nemernicilor ăstora, industriaşii ne calcă totdeauna în picioare.

— Nu trebuie să scoţi înainte numai ce-i rău: cei care s-au întors la lucru sunt puţini, îi curmă vorba Belchior. Cei mai mulţi au rămas neclintiţi. Dintre toate fabricile închise în ziua întâi, niciuna nu s-a deschis. Cei ce s-au întors la lucru sunt din fabricile unde au fost totdeauna „galbeni".

Tramagal se mai domoli. Hotărî să nu se mai ducă la Covilha cât timp va mai ţine greva, ea nu cumva să-şi piardă cumpătul şi să iasă vreun pocinog.

În noaptea următoare, totuşi, Tramagal avu din nou prilej să se înfurie, auzind că încă vreo câţiva muncitori părăsiseră greva.

— S-au pus şi mai mulţi guarzi republicani ca înainte la poarta fabricii, ca să asigure „libertatea" muncii, lămuri Malbeiros. După cât se pare, chiar comitetul nou va declara că greva s-a sfârşit.

— Oare comitetul să fie cel care va declara că greva s-a sfârşit, sau tu eşti cel ce doreşti asta? răcni Tramagal.

Îndată săriră toţi cu gura, o mare sfadă se încinse şi Malbeiros ieşi adânc jignit.

A doua zi dimineaţă, în ciuda hotărârii ce-o luase, Tramagal plecă la Covillia.

În grădină găsi aceleaşi pâlcuri de muncitori. Pierduseră însă înfăţişarea din primele zile de grevă.

Cu toate că vremea rămânea friguroasă, niciunul nu mai avea palton în spate. Unii din ei purtau nişte haine atât de vechi, de rupte şi de scămoşate, că, sub zdrenţele acelea, semănau eu cerşetorii din

colţul străzilor.

Tramagal trecea de la un pâlc la altul, întrebând, cercetând. Din toate gurile ieşeau aceleaşi cuvinte. Nimeni nu vorbea răspicat, dar pe ocolite toţi adevereau că noul comitet avea să hotărască reluarea lucrului.

— Dar voi?

Această întrebare îi punea în încurcătură. Câte unii se agitau, luând partea lui Tramagal, alţii stăteau tăcuţi, istoviţi de oboseala care li se citea în ochi, în toată fiinţa lor, ca şi cum şi-ar fi petrecut aceste săptămâni din urmă muncind din greu şi nu stând degeaba. Parcă toţi erau de aceeaşi părere cu Tramagal, chiar cei ce tăceau, dar presimţeau, din însăşi oboseala lor, că terminarea grevei era de neînlăturat.

Tramagal se îndreptă spre piaţă. Ca şi în alte zile şi pe acolo se învârteau numeroase pâlcuri de grevişti. Abia începuse să ridice glasul, când Silvano, un ţesător deştept pe care Marreta punea mare preţ şi care făcea parte din noul comitet, îl luă deoparte şi-i şopti:

— Da, aşa facem. Încetăm greva! împotriva voinţei noastre, bineînţeles! Şi e rău pentru ei că o facem de nevoie… înţelegi?

Tramagal nu înţelegea. Ascultă această părere, precum şi alte lămuriri, dar nu se convinse. Şi pe seară, unindu-se cu alţi răzvrătiţi, îşi ridică furios pumnii şi înjură pe malul Carpinteirei pe câţiva din muncitorii care lucraseră şi se întorceau de la fabrică.

Începea să se lase noaptea când o patrulă de guarzi republicani străbătu piaţa şi-l înliăţă pe el şi pe tovarăşii lui, ducându-i la comisariatul de poliţie.

Era într-o luni. Oamenii începură să coboare din Covilha unii după alţii, în şiruri cenuşii. Nimeni nu vorbea. Dimineaţa era friguroasă; toţi mergeau zgribulindu-se şi ţinând capul în jos împotriva vântului care-i şfichiuia. Pe drumul dimpotrivă se vedeau venind de la Carvalho alte şiruri de muncitori, bărbaţii cu gulerul ridicat, femeile învelite în „şaluri rupte. Mergeau şi ei tăcuţi cu paşi înceţi, rumegându-şi umilinţa înfrângerii. Toate fabricile erau deschise, toate lucrau ca şi înaintea grevei. O singură deosebire: lângă porţi şi pe drumuri se vedeau numeroase unităţi de guarzi republicani, unii călări, alţii pedeştri. Guarzii vorbeau între ei şi se prefăceau că nu bagă de seamă forfota din jurul lor.

Sirenele sunară întâia oară. Muncitorii se apropiau de fabrică.

Apoi făpturile negre ale oamenilor, bărbaţi şi femei, trecură pe sub poartă, în aceeaşi tăcere.

În curând sirenele sunară pentru ultima oară şi îndată duruitul maşinilor pornite răzbătu până departe.

Câţiva guarzi republicani, oameni din popor, care poate că acasă le ei luptau cu aceleaşi greutăţi, se priviră, zâmbiră eu mulţumire şi îşi aprinseră ţigările.

XIII

În straie de sărbătoare, bine raşi, unii purtând o floare la butonieră, oaspeţii şi martorii soseau, în timp ce senliora Gertrudes, ajutată de mătuşa Madalena şi de Arminda, alerga necontenit de la bucătărie la cuptorul lui Belisario şi de la cuptor la bucătărie, ca să privegheze fripturile de ied şi de iepure.

La ceasurile unsprezece, toţi bărbaţii de faţă, însoţindu-i pe naşă, pe moş Joachim şi pe Horacio, coborâră uliţele târgului, spre a o lua de acasă pe mireasă.

Când ajunseră la uşă, altă ceată ieşi de acolo: Idalina cu martorii ei, moş Vicente şi încă alţi bărbaţi, femei şi fele. îmbrăcată cu o fustă creaţă şi cu o bluză înflorată, învelită cu un şal şi o basma neagră, Idalina, cu obrajii în flăcări, se simţea copleşită de ruşine privindu-l pe Horacio în faţa lumii întregi. Îndată amândouă cetele se împreunară şi porniră la biserică.

Acolo, la picioarele preotului, mirii auziră un ropot de cuvinte din care pe unele le înţelegeau, iar pe altele nu, răspunseră „da" când a fost nevoie şi se treziră căsătoriţi.

Ofiţerul stării civile era de faţă şi le ură cel dintâi noroc şi fericire.

Afară, aşteptând împărţirea unor gologani, se adunase un roi de băieţi şi de femei bătrâne, care aruncară asupra mirilor pumni de flori. Idalina mergea acum alături de Horacio şi, de câte ori zărea în drum pe cineva zâmbându-i, se simţea din nou ruşinată, de parcă n-ar fi fost pe drum şi îmbrăcată, ci în altă parte şi goală din creştet până în tălpi.

Când ajunseră la Arie, câteva fete din vecini se aplecară pe fereastră şi aruncară şi ele flori, dar priveau alaiul fără freamăt de bucurie, căci oaspeţii erau puţini, mirii săraci ca şi ele, iar casa unde avea să se facă petrecerea de nuntă era prea strâmtă ca să se poată dănţui.

Senhora Gertrudes sfârşise cu bine fripturile de ied, când fiul ei,

noru-sa şi alaiul lor sosiră. Bărbaţii trecură de o parte, femeile de alta, sporovăind şi glumind, în timp ce Arminda aşeza ultimele bucate pe masa cea mare făcută din mai multe mese mici puse cap la cap.

Afară lucea soarele arzător de iunie, dar în casă nu pătrundeau razele lui; ferestruica rămăsese deschisă, ca să fie mai multă lumină. Bărbaţii şi femeile se aşezară la masă şi începură să mănânce. Când vorbeau puţin sau tăceau de tot, din uliţă răzbăteau jelaniile cerşetorilor care, aflând de ospăţ, se adunaseră ciopor. Erau aşa de mulţi, iar rugăminţile, ca şi plângerile lor, atât de stăruitoare, încât senhora Januaria ceru voie senhorei Gertrudes să închidă fereastra, ca să nu le mai audă. După câteva pahare de vin, bărbaţii începură să arunce glume cu două înţelesuri, afară de martori, care se credeau datori să fie cumpătaţi la vorbă, câtă vreme se aflau mirii de faţă.

În toiul după-amiezii, femeile plecară şi nu se întoarseră decât la ora cinei. Bărbaţii despărţiră mesele şi se apucară să joace cărţi, bând mereu. Atunci Armindei îi dădu în gând să-i ducă pe Horacio şi pe Idalina la ea acasă, unde era loc mai mult, ca să poată juca şi cânta. Cum aproape toţi oaspeţii erau bătrâni şi fără chef de joc, ea umblă prin vecini să adune flăcăi şi fete, dar găsi puţini. Mulţi dintre ei lucrau încă, la ceasul acela de sâmbăta, în fabrici sau la câmp. Cei ce veniră jucară până la ceasurile opt în jurul lui Francisco Silveiro, care le cântă din armonică. Apoi se întoarseră la casa mirelui şi se puseră iar pe mâncare şi pe băutură.

Trecuse de miezul nopţii când senhora Januaria îşi chemă fiica:

— E timpul să plecăm; mâine trebuie să te deştepţi devreme.

Şi plecă cu moş Joachim, luând pe Idalina cu dânşii. Arminda schimbă cu Horacio o privire cu două înţelesuri şi cei din urmă oaspeţi aruncară vorbe deocheate. „E-e-e! mireasa se duce cu părinţii ei într-o noapte ca asta, în loc să se culce în pat cu cine se cade!”

Până la urmă, senhora Gertrudes se pomeni din nou numai cu bărbatul şi fiul ei, ca înainte de nuntă. Cu toate că era spetită de munca acelei zile, nu-şi putu stăpâni graba de a număra banii pe care martorii şi oaspeţii îi dăruiseră după datină. Găsi cu totul două sute optzeci de escudos şi oftă la gândul că se strânsese numai atât, o nimica toată pe lângă cheltuielile făcute, nu numai la Manteigas cu ospăţul de nuntă şi plata părintelui vicar, dar şi la Covilha, pentru casa unde avea să locuiască fiul ei. Socoti atunci că alesese rău martorii, căci, dacă ar fi rugat pe Fonsecas, cum voia moş Joachim, toţi ar fi dat de bună seamă

mai mult. Urmărită de acest gând se culcă, dar nu putu dormi. Auzi cei dintâi cocoşi cântând şi, tocmai când era gata să adoarmă, sună ceasul. îl auzi pe Horacio mişcându-se în pat, în odaia de alături. Se scula. Senhora Gertrudes se scula şi ea ca să pună la încălzit ciozvârtele de ied rămase şi să fiarbă o ceaşcă de cafea; cumpărase anume cafea pentru dimineaţa plecării fiului.

La şapte şi jumătate, cele două familii se întâlniră la autobusul care pleca spre Belmonte. Şoferul aburca pe acoperiş cufărul Idalinei şi doi saci de cartofi dăruiţi în ajun de nişte oaspeţi care nu lăsaseră bani.

Soarele albea culmile lanţului de munţi care înconjura ca un zid satul Manteigas, iar la biserica Santa Maria clopotele sunau pentru slujba de duminică.

Horacio şi Idalina îşi luară rămas bun de la părinţii lor şi se urcară în maşină, lăsând pe senhora Gertrudes cu lacrimile în ochi, sprijinită de unchiul Joaehim. Se simţea bătrâna şi socotea că Horacio, acum că o avea pe Idalina, nu va mai da pe acasă aşa curând. Pentru dânsa, care-l hrănise şi-l crescuse, el n-avea să mai bată drumul atât de des ca până atunci.

În timpul acesta, în autobus, Horaeio, strâns lipit de Idalina, eu braţul petrecut după umerii ei, se simţea fericit. În zdruncinul maşinii, închidea ochii pe jumătate, încins de un foc lăuntric, nerăbdător să vadă trecând mai repede această zi şi să vină noaptea care trebuia să-i aducă şi mai multă fericire.

După două ceasuri de mers, ajunseră la gara din Belmonte. Autobusul de la Manteigas venea până acolo o dată pe zi, dimineaţa, ca să ridice poşla adusă cu trenul de la Lisabona. Dar trenul care trebuia să-i ducă în jos, la Covilba, nu trecea prin Belmonte decât la cinci după-amiază.

— Afurisită nepotrivire! se jeluia Horacio. Uite cum ne întârzie lipsa asta de legătură! Plecăm de acasă cu noaptea-n cap ca să ne pierdem vremea pe aici! Din pricina asta, eu şi Serafim Caţador am dat de belea într-o noapte pe munte.

Având atâtea ceasuri de stat, Horacio se gândi să lase cufărul şi sacii la magazia gării şi să meargă în plimbare cu ldalina pe coasta unde se ridica Belmonte. Satul, cu vechiul său castel, era la o depărtare bunicică de calea-ferată. Porniră într-acolo. Horacio o ţinea pe ldalina de mijloc, cu ochii aprinşi de dor. Când zăreau vreo fiinţă omenească venindu-le înainte pe uliţele satului, apucau pe alt drum, pentru că nu

voiau să se vadă decât pe ei. Ajunseră astfel pe cărările întortocheate şi singuratice care duceau la castel, căutând umbrele şi ungherele străvechilor ziduri, unde se puteau îmbrăţişa şi săruta, nesocotind priveliştile care, de sus, se desfăceau pe uriaşe întinderi.

Prânziră într-o cârciumă din Belmonte şi, în toiul după-amiezii, după ce o nelămurită curiozitate îi purtă până la străvechiul Torre de Cent.um Cellas, acolo, în mijlocul câmpului, Horacio nu se mai stăpâni şi împlini în câteva minute năzuinţa lui de atâţia ani, de atâtea nopţi de nesomn şi de visare.

La ceasurile cinci se aflau din nou în gară, cu cufărul şi cei doi saci lângă ei. O oră mai târziu, trenul îi lăsă în gara din Covilha, unde Horacio începu să se tocmească cu un hamal pentru căratul cartofilor acasă. Cufărul avea să-l ducă el. Dar ldalina se amestecă în tocmeala lor şi, văzând că hamalul cerea prea mult, declară că va duce ea cufărul, iar Horacio unul din saci. Celălalt sac va rămânea în magazia gării, de unde Horacio îl va ridica mai târziu. Horacio găsi şi el că-i mai bine aşa, fiindcă hamalul îi cerca mai mult decât câştigul lui la fabrică într-o jumătate de zi de lucru. N-ar fi voit totuşi ca Idalina să ducă poveri în acea zi, care era, pe drept cuvânt, ziua căsătorici lor, căci în ajun fiecare din ei rămăsese la părinţi.

— E departe, obiectă el, aproape doi kilometri şi

— Nu-i nimic, făcu ea cu hotărâre. Şi luă cufărul.

Curând după aceea, urcau amândoi povârnişurile grele care duc la Covilha, el, cocârjat sub sacul de cartofi, peste care îşi pusese haina nouă bine împăturită, ea, purtând pe cap cufărul care cuprindea rufăria ei de tânăra căsătorită şi câteva farfurii dăruite de naşă.

Când intrară în strada Azedo Gneco, neagră şi întortocheată ca toate cele pe care le străbătuseră, amândoi erau cu sufletul la gură şi frânţi de oboseală. Idalina se opri şi puse cufărul jos. „Uf!" răsuflă ea. Horacio lăsă şi el sacul jos şi-şi şterse fruntea cu batista.

— E o cale bunicică! Ţi-am spus eu, dar de aici casa e foarte aproape.

Un bătrân gârbov venea spre ei; Horacio îl recunoscu: era Manuel de Bouţa, dar se făcu că nu-l vede. Bătrânul, totuşi, se apropie de ei şi exclamă cu glas mare:

— Tu eşti, măi copile! Dar nu e chip să te vadă omul niciodată?

O privi pe Idalina şi întrebă încet pe Horacio:

— Te-ai şi însurat? Asta-i. fata de care vorbeai?

Ivirea lui îl nemulţumi pe Horacio. îl cunoştea pe

Manuel de Bouţa de puţină vreme, de când autorităţile din Lisabona hotărâseră să dea drumul muncitorilor arestaţi în timpul grevei, afară de Ricardo şi Alcafoses. Marreta se întorsese acasă, iar Horacio se dusese atunci să locuiască la Covilha, ca să poată pregăti camera ce-o închiriase pentru el şi Idalina. Manuel de Bouşa locuia în mansarda casei unde Horacio împărţea o odaie cu mai mulţi flăcăi de la Cortés da Meio, muncitori şi ei în fabrici.

IR*

243

Dormeau toţi împreună, ca preţul chiriei să fie mai mic pentru fiecare. Manuel era om de serviciu într-un magazin şi pe Horacio îl înduioşa soarta lui, văzându-l

atât de bătrân şi prăpădit, fără nicio rudă la Covilha şi câştigând abia cât să nu piară de foame. Dar nu-i plăcea să stea de vorbă cu el. Ascultându-l, îl apuca deznădejdea. Manuel da Bouşa n-avea nicio încredere în viitor şi vorbea de rău oamenii şi viaţa. Povestea că pe vremuri avusese casa lui şi pământuri, dar nesaţul îl făcuse să piardă totul. Alţii îi răpiseră bunurile. După ce cutreierase mările, după ce robotise ca un negru în ţări îndepărtate, se întorsese tot aşa de sărac ca mai înainte, fiindcă pretutindeni se aflau oameni mai tari decât alţii, care apucau totul pentru ei. După întoarcerea în Portugalia, făcuse pe dracu-n patru, încercând să se înfiripeze. Dar niciodată nimic nu-i izbutise. Fiecare îşi vedea de treaba lui, nu-i ardea nimănui de altul. Chiar fiiea şi ginerele lui l-au privit cu dispreţvăzând că nu aducea nimic din ţările cutreierate. Aşa erau făcuţi oamenii! Cine avea noroc, o ducea bine; ceilalţi puteau să crape; la Covilha chiar, unde se aciuase, nu fusese dat afară din serviciu numai fiindcă muncea pe mai puţin decât oricare altul... Şi fiindcă patronul, care avea buzunarele doldora de bani, nu, voia să ajungă în gura lumii alungind pe un biet om fără căpătâi, care nu câştiga decât o sută şi cincizeci de escudos pe lună.

— Şi eu am fost ca tine, spunea el adesea, spre marea întristare a lui Horacio. Şi eu am crezut că am să fac ceva în viaţă şi vezi cum am ajuns şi în ce hal sunt. Cu toate că am muncit mult.

Manuel da Bouşa rostea atât de des aceste cuvinte pline de deznădejde şi de amărăciune încât Marreta, întâlnindu-l într-o dimineaţă când venise la Horacio, se întristase şi el.

— Omul ăsta e un învins, fiindcă şi-a pierdut de tânăr nădejdea

în viitor. Cine nu mai are un dram de nădejde devine un învins în viaţă, ca el.

Manuel da Bouţa, în zdrenţele lui şi cu barba de opt zile, făcu un gest larg, de om de lume, arătând spre oraş Ida linei:

— Vă place ţinutul?

Ida lina zâmbi:

— Nu ştiu încă. Abia am sosit.

— A, n-ai mai fost pe-aici!... Dacă aveţi nevoie să vă ajut la ceva în casă sau să vă duc ceva, la poruncă! Horacio ştie unde stau.

Cum prezenţa lui Manuel da Bouţa îl supăra mai mult ca oricând, Horacio apucă sacul şi se urni din loc. Dar celălalt, văzând pe Idalina aplecându-se să ia cufărul, o opri:

— Lasă cufărul, îl duc eu.

Idalina îl privi cât era de prăpădit şi nu se învoi:

— Nu, mulţumesc. E greu. Sunt vase înăuntru.

— Ia lasă! Pot să-l duc! Stai să vezi. Dă-i drumul. Cu rochia asta nouă nu-ţi şade bine să duci un sufăr pe cap.

Horacio socoti: „Înţeleg eu ce vrea! să-i dau ceva bani". Dar voia să fie drăguţ, cu nevastă-sa în ziua lor de nuntă:

— Dă-i-l. Dacă vrea să-l ducă, lasă-l.

Şi-l ajută pe Manuel da Bouşa să încarce cufărul în spate.

Bătrânul mergea înaintea lor, cu paşi rari şi şovăielnici, sub sarcina care-i îndoia spinarea gârbovită de ani. Începuseră să urce uliţa. Casa în care Horacio luase cu chirie o cameră se afla în faţa aceleia unde locuise de la venirea din Carvalho.

Manuel da Bouţa slobozi cel dintâi cufărul greu. În timp ce Horacio băga cheia în broască, Idalina se uita la uşa sărăcăcioasă a catului de jos. Privea zidul povârnit, cu crăpături mari la catul de sus, gata să cadă de vechime. Cercetă din ochi vecinătatea, în căutarea unor locuinţe mai frumoase, dar pe toată uliţa muncitorească, înăbuşită de străintoare, casele erau pretutindeni tot aşa de negre, tot aşa de vechi şi jalnice, hardughii murdare, duhnind a sărăcie.

Copii chirciţi, zdrenţăroşi, cu faţa murdară se jucau pe caldarâm, printre câini şi pisici. Femei cu înfăţişare sărăcăcioasă, aşezate pe pragul uşilor, pliveau bucăţi de stofă. Câteva bătrânestăteau jos, neclintite, voind parcă să cuprindă în ochii lor aproape stinşi cele din urmă limpezimi ale zilei. Altele urmăreau, curioase, mişcările noilor căsătoriţi.

Manuel da Bouya ajută lui Horacio să ducă sacul şi cufărul în casă şi rosti de plecare:

— Noroc bun, dragul meu.

Horacio îi dădu o monedă, apoi scapără un chibrit, pentru că deşi soarele lucea încă pe cer, în cocioabă era întuneric. De îndată ce aprinse lampa, Horacio închise uşa şi se repezi să-şi sărute nevasta. O ţinu strâns la piept o clipă lungă. Când îi dădu drumul, ea se văzu între patru pereţi tot aşa de crăpaţi şi înnegriţi ca şi zidurile de afară. În fundul încăperii, era un pat de fier şi o măsuţă de noapte, în mijloc o masă pătrată cu două scaune. Toate păreau vechi, părăduite. În stânga era o ladă din lemn de pin şi la dreapta vatra, căptuşită cu cărămizi şi prevăzută cu două găuri pentru jeratic. Avea mai degrabă înfăţişarea unei mese. Numai blidarul era nou şi alb, eu poliţele sale de lemn nevopsite. Horacio rânduise vasele, farfuriile şi tacâmurile pe care le cumpărase, chibzuind îndelung care erau de mai mare trebuinţă. Dedesubt se afla o oală, o căldare şi un lighean. Asta era tot.

Idalina privi pe îndelete odaia şi Horacio urmărea neclintit privirile ei, nerăbdător să-i vadă în ochi o sclipire mulţumită, fiindcă el de luni de zile pregătea locuinţa, umblase de la un capăt la altul al oraşului în căutarea unor mobile vechi cât, mai ieftine.

— Cum ţi se pare?

— Bine, răspunse Idalina şi adăugă cu duioşie: îţi pare rău după căsuţa cea nouă de care vorbeai, nu-i aşa?

— De bună seamă. N-am dreptate? Spune şi tu, n-ar fi fost mai bine să intrăm de la început într-o locuinţă nouă, care ar fi fost bună şi pentru copiii noştri mai târziu?

— Da, adevărat! Dar nu te mai gândi! Avem toată viaţa înaintea noastră, şi mai cu seamă, ne iubim.

Vorbea cu drăgălăşenie, dar de atâta vreme se legăna şi ea cu visurile lui Horacio, încât se simţi cuprinsă de tristeţe. „Aici e mai rău ca la noi acasă", gândi ea.

— Toate astea sunt numai pentru început, se sili Horacio să spună. În aşteptarea caselor pe care le clădeşte Camera. Mai târziu o să ne mutăm acolo. Ce, crezi că o să ne petrecem toată viaţa aici? Doamne fereşte! Nu vreau.

Horacio se apropie de măsuţa de noapte. O cumpărase numai fiindcă proprietarul palului nu voise să vândă una fără alta. Puse mâna pe ea:

— Am vrut să cumpăr măsuţa asta. Ce zici?

Se simţea mândru de târguiala lui, căci nici la Mantcigas, nici la Carvalho, nici pe acolo, lumea săracă nu se slujea de aşa ceva; toţi puneau oala de noapte sub pat.

Idalina mai zise o dată:

— E bine!

Şi făcând deodată legătura mire gândul la oala de noapte şi alt gând, se răsuci la dreapta şi la şlinga, căutând parcă ceva ce lipsea. În singura lor odaie nu era decât o uşă. Şi uşa şi fereastra, lată abia de două palme, dădeau în stradă. Privirea Idalinei stăruia totuşi, cercetătoare, ca şi cum n-ar fi cuprins toată încăperea de la întâia ochire, ca şi cum s-ar fi încăpăţânat să găsească în zid o uşă ascunsă, o uşă tainică deschizând trecerea spre alt loc.

Horacio ghici ce căuta şi pregetă să-i dea lămuriri, să vorbească despre asta în cel dintâi ceas al lor de viaţă. Adesea, vorbind cu ea despre viitoarea lor casă, spusese că dorea o locuinţă în care să fie toate cele de nevoie, dar acum nu mai îndrăznea să pomenească de dorinţele vechi. Kămase nehotărât până în clipa când înţelese că nu putea ocoli lămurirea şi îngăimă, opintindu-se:

— Cele de nevoie nu sunt… nu, aici… În casele de muncitori nu se află… Oamenii se descurcă cum pot, apoi aruncă în haznaua care e acolo, în faţa uşii de alături. Ai să vezi îndată. Are un capac de lemn. E la piciorul scării ce duce la catul de sus; slujeşte tuturor celor din casă.

Idalina îşi plecase ruşinată ochii. Se putea crede tot aşa de bine că auzea sau că nu auzea. Horacio încercă să se dezvinovăţească:

— Aş fi vrut din toată inima să închiriez ceva mai de seamă, dar, pe măsura mijloacelor noastre, n-am găsit nimic. Şi doar casele de pe strada asta sunt mai înlesnite; la altele, mai în sus, nu-i decât o hazna pentru toată mahalaua. Cum haznalele trebuie legate de canal şi legătura se face pe socoteala proprietarilor, ei se unesc şi fac una singură, ea să cheltuiască mai puţin. Femeile vin de departe să deşerte acolo găleata cu murdării şi umplu tot drumul de putoare. Era o cameră de închiriat pe acolo, mai mare decât asta şi cu acelaşi preţ, dar îţi închipni că n-am vrut s-o iau: aici, cel puţin haznaua e la uşă.

Tăcu, şi Idalina răspunse resemnată:

— Am să aşez la locul lor lucrurile pe care le-am adus.

Horacio o privi neliniştit:

— Mi se pare că nu ţi-a plăcut casa. Nu cumva te-ai întristat?

Spune.

— Da' de unde! Ce-ţi trece prin gând! protestă ea, ilar fără să vrea, glasul ei suna jalnic.

Voi să se aplece asupra cufărului ca să-l deschidă, când el o luă de mijloc şi o îmbrăţişă din nou.

— Lasă treaba şi hai mai întâi să mâncăm. Când ne întoarcem, vei orândui totul.

— Cum, nu mâncăm aici?

— Astăzi, nu. N-am cumpărat nimic pentru gătit. Să mergem în oraş. Vreau să-ţi arăt locul unde Camera municipală clădeşte casele pentru muncitori. Ai să vezi ce frumos e pe acolo.

De-a lungul străzii, Idalina vedea lângă fiecare uşă ce dădea spre stradă capacele de lemn de care-i vorbise bărbatul ei şi i se părea că i-ar fi ruşine să se slujească de ele. Apucară pe altă uliţă, dar şi acolo erau capace, şi pe acolo foiau tot aşa mulţime de zdrenţăroşi, femei murdare, bătrâne cu părul nepieptănat şi elini costelivi de pripas.

— Credeam că la Covilha e altfel, îngână ea agăţându-se de braţul lui Horacio.

— Ei, Covilha nu-i toată ca pe-aici. Prin alte părţi e frumoasă, ai să vezi. Aici sunt mahalalele săracilor, dar colo sus, ce case minunate sunt! Ar face de râs pe cele din Manteigas. Sunt unele tot aşa de frumoase ca şi cele din Lisabona sau Estoril. Ai să le vezi mai pe urmă.

Fiind vară şi ziua cu două ceasuri mai lungă ca de obicei, pe coastele dinspre Belmonte şi Ferro mai stăruia o pulbere de soare, când cei doi ajunseră în grădina din piaţa Republicii. Teii înalţi erau încărcaţi de flori şi mireasma lor dulce umplea tăpşanele în trepte care străjuiau valea. Câţiva întârziaţi stăteau pe bănci sau se plimbau pe poteci, bucurându-se de farmecul serii înainte de cină.

Horacio trecu printre ei cu Idalina şi merse să se rezeme de pălimarul ridicat pe malul înalt al Carpinteirei.

— Vezi? Acolo e, îi arătă el Penedos Altos pe clinul dulce al celuilalt mal. Acolo de zidesc case pentru muncitori. Vezi? E frumos, nu-i aşa?

Idalina privi cele câteva ziduri fără acoperiş ce se ridicau în depărtare, în faţa ei:

— E foarte frumos.

— Ei bine, acolo o să fie casa noastră. Ei clădesc pe înălţime pentru muncitorii din Covilha.

Idalina mai zise o dată:

— E un loc foarte frumos. Şi când vor fi gata casele?

— Nu ştiu, dar nu poate să întârzie mult. La acelea pe care le vezi ridicate nu le lipseşte decât lemnăria, tencuiala şi acoperişul – lucru de câteva luni.

Horacio arătă în altă parte, la stânga:

— Vezi? Uite fabrica unde lucrez eu. Cea mare, care-i numai geamuri. O vezi? Fabricile de aici sunt mult mai mari decât cele de la Manteigas.

— Care-i? Cea de colo, puţin de-a curmezişul?

— Nu. Aceea-i a lui Altada. Uită-te la cealaltă, cea care poartă un steag.

— A, văd!

Idalina privi îndelung şirul de fabrici ce se întindeau pe malul apei.

Horacio urmă:

— Acolo ai să lucrezi şi tu. Când am cerut două zile învoire de la Mateus, care este maistrul meu, m-am folosit de prilej ca să cer un loc pentru tine lui Felicio, maistrul de la finisaj, ca să te deprinzi să bagi firele sau să pliveşti, după cum va fi loc. Felicio te va primi cât de curând. Totuşi, l-am rugat pe Marreta să vorbească şi el cu maiştrii de la alte fabrici. În chipul acesta, când vei fi şi tu muncitoare, vom câştiga din două părţi.

Îi vorbise de multe ori despre acest plan şi acum ea îl asculta în tăcere. Privirea i se plimba de la grămada de fabrici la casele singuratice din Sineiro şi din Sineirinho, cocoţate mai sus, la fiecare şerpuire a Carpinteirci printre stâncile din cale.

Horacio îşi urmă vorba:

— Iar când voi ajunge ţesător – şi cu orice preţ voi fi ţesător – vom câştiga şi mai mult.

Mai spusese asta de multe ori, dar cu alte vorbe. Idalina îi zâmbi, încuviinţă duios, apoi ochii i se întoarseră asupra fabricilor, iar de la fabrici alunecară, cuprinzând valea, la marea Ceva da Beira care se întindea la picioarele lor.

— Mi se pare mai frumos la Manteigas, făcu Idalina parcă şi-ar fi vorbit sieşi.

— Fiindcă nu te-ai desprins la Covilba. Şi aici e frumos. Priveşte castelul Belmonte unde am fost astăzi. Acum întoarce-te – şi arătându-i

partea cea mai înaltă a oraşului adăugă: Priveşte casele despre care ţi-am vorbit. Le vezi? La Manteigas este numai una de-o seamă cu ele: cea nouă de la Maica Domnului dos Verdeş. Şi de le-ai vedea înăuntru! Cuprind tot ce se găseşte mai bun. N-am intrat niciodată în vreuna din ele, dar toată lumea spune că sunt pline de mobile, covoare şi tablouri cumpărate la Coimbra şi Lisabona, lucruri ce nici nu se pomenesc pe aici. Casa cea trandafirie, cu multe cerdacuri, e a patronului meu. Eu o socotesc mai frumoasă decât toate. N-are copii patronul, dar îi plac casele mari. Uneori îi vin rude şi prieteni din Lisabona, ca să-l vadă, stau mai multe zile, apoi se duc cu toţii la moşia lui din valea Carpinteirei.

I se părea că, înălţând pe patron, îşi dădea lui însuşi mai mare preţ în faţa Idalinei.

— Cum arată patronul?

Horacio ridică din umeri.

— Nu-ţi pot spune. Nu l-am văzut decât de două ori. Unii zic că arată bine, alţii rău. Dar fără îndoială că el este cel mai de seamă dintre toţi industriaşii. Mai sunt doi tot atât de puternici ca el, dar se spune că patronul nostru e mai isteţ decât toţi.

floracio îşi aminti deodată privirea pe care i-o aruncase Tramagal în ziua în care Azevedo de Souza venise la fabrică cu elveţianul şi tăcu stingherit.

— Să mergem să mâneam, făcu el apoi cu glas schimbat. Mi-o foame.

Începură să urce din nou uliţele muncitoreşti şi se aşezară la masă într-o cârciumă. După ce cinară şi plătiră, Horacio îşi numără încet banii, făcând în minte o socoteală. Din suma pe care-o împrumutase de la Valadares, ca să-şi înjghebe locuinţa, îi mai rămâneau cincizeci şi şase de escudos. O hârtie de cincizeci îi va fi de ajuns Idalinei până vineri pentru cheltuielile casei.

Liniştit de rezultat, Horacio întinse nevestei sale

— Ia-o!

Şi cum Idalina şovăia:

— Ca să faci mâine cumpărăturile pe săptămâna asta.

Când ajunseră acasă, se lăsa noaptea. Văzându-l că iar aprinde lampa, Idalina întrebă:

— Aici în Covilha nu este electricitate?

— Nu de asta ducem lipsă! Dar casele de pe aici n-au…

O îmbrăţişă pe Idalina de nenumărate ori. Apoi ieşi din odaie, făcând pe ruşinosul în această noapte dintâi a căsătoriei lor. Stătu afară mai mult decât ar fi trebuit, pentru ca nevastă-sa să folosească acest răgaz. În sfârşit, se întoarse şi o îmbrăţişă din nou. Dezbrăcându-se, Horacio îşi dădu seama de un neajuns: la Carvalho se trezea când Julia bătea cele trei lovituri cu mătura în tavan. La Covilha, băieţii de la Cortés da Meio aveau un ceas deşteptător. Aici, amândouă aceste înlesniri lipseau. Se gândise la asta când îşi cumpărase cele trebuincioase gospodăriei, dar de teamă că nu-i vor ajunge banii, nu cumpărase deşteptătorul. Acum era în mare încurcătură. Nu putea să întârzie de la fabrică. Se întoarse spre Idalina:

— Ai obiceiul să te trezeşti devreme?

— După împrejurări…

— Nu eşti sigură?

— Sigură? Nu. Acasă aveam un deşteptător.

— Şi eu aş avea nevoie. Trebuie să fiu în picioare la şapte, ca să merg la lucru. Şi, dacă nu mă trezeşte cineva, sunt în stare să dorm mai departe buştean. Am venit la Covilha, mai ales ca să fiu mai aproape de fabrică. Aşa, mă pot trezi puţin mai târziu. Îmi place să dorm şi-mi vine greu să mă scol când stau la căldură.

— Bine, dormi liniştit, zise Idalina. Pune ceasul aici şi dormi în pace. Am să te trezesc eu.

— Nu-ţi vine greu?

Şi ei i-ar fi plăcut să doarmă liniştită. Ştia bine că nu va mai putea, acum că-şi luase această îndatorire, dar răspunse fără să şovăie:

— Nu. Mi-e tot una.

Horacio se liniştise şi se grăbea să se culce, nerăbdător să strângă în braţe trupul soţioarei sale. Toate grijile de până atunci nu mai aveau pentru el nicio însemnătate, nicio însemnătate, pe lângă dorinţa arzătoare care-l înfiora.

XIV

În vinerea celei de-a doua săptămâni după nuntă, Horacio se gândi că era mai bine să dea toţi banii pentru coşniţă dintr-odată. Nu folosea la nimic să-i dea Idalinei câte puţin, căci ea cerea mereu. Aşa, însă, având toţi banii pe mâna, ea se va strădui să pună şi deoparte ceva, cât s-o putea mai mult.

Îndată ce se întoarse de la fabrică răsturnă banii de hârtie şi cei mărunţi din buzunar pe masă.

— Ia-i, o îndemnă pe Idalina. Atâta am primit pe toată săptămâna. Mi-am păstrat numai de ţigări. De-acuma, tu ai să ţii banii… Dar, bagă de seamă, să pui deoparte cel puţin douăzeci de escudos pe săptămână, ca să-i plătim lui Valadares datoria. La fiecare trei luni am putea să-i trimitem câte două sute cincizeci de escudos şi până la sfârşitul anului am achita aproape tot.

Idalina presimţea că se ascunde ceva la mijloc, despre care Horacio nu voia să-i vorbească, dar în acelaşi timp i se părea foarte nimerit să fie ea însărcinată cu toate grijile casnice. Şi la părinţii ei acasă tot maică-sa avea pe mâna banii pentru cheltuielile gospodăriei.

Horacio o sfătui:

În loc să faci cumpărăturile zilnic, ai putea lua o dată pe săptămâna tot ce-i de trebuinţă în casă, afară de alimentele care se strică, bineînţeles. În felul ăsta ne-ar costa şi mai ieftin. În fiecare sâmbătă e târg mare aici, unde poţi să alegi de toate după plac. De asta ni se şi plăteşte săptămâna vinerea.

— Bine, fac cum vrei tu, primi Idalina. Şi se simţi măgulită de drepturile pe care i le dădea bărbatul ei.

Aşa era cu adevărat nevasta lui, stăpâna casei, ca şi maică-sa, ca şi celelalte femei măritate. Dar mulţumirea aceasta nu ţinu mult.

În dimineaţa următoare, la târg, urmă sfaturile lui lloracio, dar chiar de miercuri îşi dădu seama că, fără să intre în banii puşi la o parte pentru Valadares, nu poate cumpăra nici sardelele, nici varza pentru ziua aceea. Atunci o cuprinse deznădejdea. Horacio îi va spune că e risipitoare, dar nu era risipitoare. Era încredinţată de asta. Ce-i lipsea ei era, poate, obişnuinţa. Se frământă toată dimineaţa şi în cele din urmă hotărî să nu spună nimic lui Horacio. Săptămâna viitoare va strânge mai tare băierile pungii, ca să acopere şi banii pe care-i lua acum din ceea ce pusese deoparte.

Sâinbătă se tocmi, îşi apără banii, gologan cu gologan, şi cumpără mai puţin decât ar fi vrut.

Duminică se bucură că Horacio prânzise fără să se mire că n-a gătit friptură de porc ca duminica trecută. Dar luni se necăji iar. Sardelele îşi schimbau preţul în fiece zi, ca şi varza şi napii. Aproape totdeauna erau mai scumpe ca în ajun. Când venise ea, găsise un litru de gaz în casă; acum sticla era goală.

Idalina hotărî să cumpere mai puţină pâine pe zi. Chiar numai câte o sută de grame mai puţin, tot ar economisi costul a trei sferturi

de kilogram pe săptămâna. Într-o seară Horacio se plânse:

— Ai pus cam puţin ulei în sos.

— Vai! N-am luat seama când am turnat, făcu ea.

Altă dată, el rosti:

— S-ar zice că nu ţi-e foame. Vezi să nu te îmbolnăveşti: mănânci ca o păsărică.

Ea se grăbi să se apere:

— Ba mănânc foarte bine. Când pregătesc cina, gust din toate, mereu ronţăi câte ceva. Cât despre pâine, niciodată n-am mâncat multă.

El o luă peste picior:

— Parcă ai fi o bogătaşă. Nu, zău!

A treia săptămână, când bărbatu-său îi înmânână banii, tremura. Din cei patruzeci de escudos pe care ar fi trebuit să-i strângă pentru Valadares, avea de abia optsprezece.

Şi Horacio îi zise:

— Uite ce este: am uitat să-ţi spun că mai trebuie să păstrăm şapte escudos şi jumătate pe săptămână pentru chirie. Ai grijă de asta.

Ea simţi un fior de gheaţă în vine. Îşi privi soţul şi plecă ochii în pământ. Avea să se căiască, desigur, că a luat-o de nevastă, dar ce putea face?

Şovăi puţin, apoi, deznădăjduită, murmură fără să ridice ochii:

— Banii nu ajung. Nu ajung nici ca să-i plătim lui Valadares…

Când îi mărturisi, îndată după asta, că nu izbutise să pună la o parte cei douăzeci de escudos, aşa cum îi ceruse el, Horacio se mânie:

— Nu înţeleg nimic! Nu zic că paisprezece escudos pe care-i câştig pe zi ar fi mulţi bani, nu, dar noi n-avem copii şi cei care au trăiesc din acelaşi salariu. Dar ceilalţi care câştigă mai puţin ca mine? Cei de la dărăcit nu primesc decât doisprezece escudos. Nu pot pricepe cum de cheltuieşti atât.

Era întâia oară de la căsătoria lor când îi vorbea astfel. Idalina începu să plârtgă:

— Nu ştiu… Nu ştiu cum fac alţii. Tu crezi că nu-mi pot ţine casa. Dar nu pot face mai bine. Aş izbuti cel mult să strâng pentru chirie, dar să-i plătim datoria lui Valadares e cu neputinţă. Fă şi tu socoteală.

El se aşeză la masă şi ea, ştergându-şi ochii ca dosul palmei, începu să înşire: atâta din asta, atâta din cealaltă, atâta…

— Ţi-ai dat seama? Şi am avut în casă cartofii din Menteigas.

Acum şi cartofii sunt pe sfârşite.

Stătea în picioare lângă el. Horacio rămase multă vreme tăcut, apoi rosti ca şi cum şi-ar fi vorbit sie" şi:

— E drept că muncitorii de la tors, ca mine, câştigă mai mult decât cei de la dărăcil, totuşi mai puţin decât alţi muncitori. Munca pe care o fac eu se învaţă repede, dar şi salariul pe care-l primesc e mai mic. Şi întorcându-se spre nevastă-sa:

— Ascultă, am să caut să orânduiesc altfel viaţa noastră, că aşa cu în e acum, nu merge.

Idalina îl privi, aşteptând să-i dezvăluie un plan nou, dar el nu mai adăugă nimic şi rămase tăcut, dus pe gânduri, cu capul culcat pe masă şi rostogolind cu mâinile banii de metal.

Se împăca greu cu gândul rostit în vorbele-i din urmă, mai ales că destăinuirile Idalinei făceau din acel gând o datorie. Chiar de la intrarea lui în fabrică hotărâse că va învăţa ţesutul, de îndată ce nu va mai fi ucenic, căci ţesătorii câştigau mai mult decât ceilalţi lucrători. În locul unui salariu fix, ei erau plătiţi după numărul de „bătăi" ale suveicilor la războaie şi unii din ei căpătau la sfârşitul săptămânii o plată mai bună decât muncitorii cu salariile fixe cele mai mari. Pe lângă asta, între muncitorii din industria textilă ţesătorii erau cei mai bine priviţi de maiştri şi industriaşi. Totuşi, când ajunsese lucrător, hotărâse să amâne această nouă ucenicie, fiindcă era grăbit să se însoare. Iar după căsătorie amina din nou planul, fiindcă era dornic să stea cu nevastă-sa, dornic să petreacă alături de ea ceasurile în care soarele mai strălucea încă după ieşirea de la fabrică. Dar acum nu mai avea încotro. Îşi zicea: „Dacă ar fi iarnă cu ploaie şi zăpadă, mi-ar părea mai puţin rău de viaţa de afară, dar pe o vreme aşa de frumoasă şi însurat de curând să stai închis de la opt dimineaţa până la unu noaptea, e greu cu adevărat! Un ceas ca să vin acasă să mă dezbrac şi să mă culc, altul ca să mă scol, să mă îmbrac şi să fac şi drumul până la fabrică, nu-mi mai rămân decât cinci ceasuri pentru dormit". Când opt ceasuri de somn nu-i erau de ajuns! Atunci degeaba s-a mai însurat, de vreme ce n-ar mai avea când să trăiască cu Idalina. Dar alt leac nu era. Trebuia să se hotărască, căci viitorul Tor atârna de ucenicia asta. Şi, dacă tot trebuia s-o facă, cu cât mai devreme, cu atât mai bine!

Când înalţă capul, întâlni ochii mari ai Idalinei care, de la gura sobei unde făcuse focul, îl privea întrebătoare.

— Ce vrei? o întrebă mânios.

— Nu vreau nimic, şi adăugă cu sfială: Ce ai de gând să faci?

— Nu ştiu încă. O să văd mai târziu. Apoi, ridicându-se de pe scaun, începu să umble prin odaie, în lung şi în lat, fluierând, cu mâinile în buzunar.

A doua zi, la ieşirea din fabrică Horacio trecu peste cele din urmă şovăieli şi, cu toată suferinţa ce-o simţea, pentru că pierde lumina soarelui, pe care cu sufletul lui de păstor se bucura s-o privească după sfârşitul lucrului, se duse la Mateus. Maistrul îl ascultă posomorât, ca întotdeauna când i se cerea ceva, dar făgădui îndată:

— Am să-i spun domnului director să ceară la sindicat autorizaţia.

— Îţi rămân foarte îndatorat.

Mateus făcu o mişcare ca şi cum ar fi vrut să înlăture mulţumirea prea timpurie.

— Trebuie să găseşti pe cineva de la torcătorie care să vrea să lucreze numai ziua, pentru ca dumneata să poţi lucra numai noaptea.

Horacio se grăbi să-i răspundă:

— Boca Negra zice că-i e tot una. Nu, zice că-i vine mai bine să lucreze numai ziua.

Maistrul rosti atunci vorbele în doi peri cu care răspundea tuturor cererilor:

— Bine, am să văd.

Horacio ieşi. Boca Negra îl aştepta în drum:

— Ei, ia spune?

Îi repetă vorbele pe care le schimbase cu Mateus şi tovarăşul lui se arătă plin de încredere:

N-o să zăbovească mai mult de cincisprezece zile. Ai să capeţi carnetul de la sindicat. Nu se află ţesători fără lucru, afară doar de bătrânii pe care nu-i mai primeşte nimeni. Sindicatul nu va fi deci, împotrivă. Iar la fabrică n-au să-ţi facă greutăţi. Dacă ar fi să-ţi plătească mai mult decât acum, ar fi altceva. Dar cât înveţi, capeţi acelaşi salariu şi produci ceva şi la ţesut. N-ai să aştepţi nici cincisprezece zile, ai să vezi. Nu te lua după mutra pe care o face Mateus…

Pe când urcau dinspre Carpinteira spre Covilha, Horacio îşi dori ca Boca Negra să se fi înşelat, iar

sindicatul să-l lase să mai aştepte, pentru că aşa s-ar mai puica bucura, cu cugetul împăcat, alăluri fie Idalina, de după-amiezile acestea de vară.

Dar Boca Negra nu se înşela. Săptămâna următoare, sindicatul şi Instilutul muncii aprobară ucenicia, iar Mateus îi comunică de-a dreptul:

— Poţi începe de mâine.

Îngăimă o mulţumire, simţindu-se foarte nenorocit. Când îi spuse vestea Idalinei se tângui şi ea:

— În felul ăsta viaţa nu mai are rost pentru noi. Ai să petreci şaptesprezece ceasuri în fabrică! E peste măsură de mult. Şi eu rămân singură.

Ca să nu-şi mâhnească nevasta, nu voi să-i mărturisească ce greu îi venea şi lui. Dar Idalina parcă ghicise simţămintele lui, căci rostise vorbele ce şi le spunea şi el atât de des.

— O să ţină numai un an! La sfârşitul anului, dau gata ucenicia. Cei mai mulţi ţesători au făcut la fel. Şi-au câştigat viaţa noaptea, iar ziua au învăţat.

— Ah, doamne! se jelui Idalina. Nu mi-ai spus că trebuie să faci ucenicic ca să înveţi să ţeşi.

— Da, trebuie. E un hatâr pe care ni-l fac patronii, pentru că ei ştiu că după ce ţi-ai peirccut toată ziua în fabrică atunci când vine rândul muncii de noapte eşli obosit şi nu mai ai acelaşi spor la lucru. Asta mi-a spus-o Mateus, şi înţeleg că-i adevărat.

Idalina stărui:

— Măcar dacă aş lucra şi eu. Stând aşa singură, între patru pereţi şi fără să cunosc aproape pe nimeni aici…

— Lasă, nu le mâhni. O să fim împreună în toate duminicile; duminica întreagă va fi a noastră. Şi, apoi, un an trece repede. Se va găsi de lucru şi pentru tine. La noi, la fabrică, nu ştiu când se va face vreun loc, dar acolo sau în altă parte se va găsi de bună seamă. Marreta mi-a spus chiar azi că a vorbit din nou cu maistrul de la Renovadora.

Cum nevastă-sa era tot tristă şi tăcea resemnată, el o mângâie pe obraji:

— Ei, lasă! e o jertfă de bună seamă, dar face. Am să câştig mai mult şi viaţa noastră are să fie mai bună. Trebuie să-i plătim lui Valadares şi să strângem ceva bani ca să putem cumpăra mobile când vom fi de la Penedos Altos. Trebuie să o facem frumoasă şi pe

dinăuntru. Apoi, schimbând tonul:

— Llai să mergem să ne plimbăm, ca să mai uităm de necazuri.

— Trebuie să pregătesc cina.

El ridică din umeri:

— Bine. Eu mă duc.

Simţea o nevoie adâncă de aer, de soarele care strălucea în zare dincolo de cartierul muncitoresc, de lumina de care nu se va mai bucura atâtea luni. Trecu prin coliturile străzii Azedo Gneoo, apoi prin ale străzii Fălciro.

17*

259

Mergând, vorbea de unul singur. „Trebuie… Trebuie”. Când ajunse în piaţa Stâlpului văzu numeroşi muncitori, care veneau aici în fiecare seară, între sfârşitul lucrului şi cină, să stea la sfat, ca pe timpul grevei. Horacio recunoscu pe mulţi dintre ei, dar nu dorea să intre în vorbă cu nimeni. Era înciudat pe toată lumea, pe toate cele, pe – el însuşi. Se duse drept la Poarta Soarelui şi acolo, rezemat de un stâlp în chioşcul cel vechi, auzind cum vorbeau şoferii în spatele lui, rămase îndelung privind în zare. Soarele strălucea deasupra văii, până la Fondao, până la Donas, dar el nu-l vedea. Vedea numai halele fabricii, maşinile fabricii, zile şi nopţi înăuntrul fabricii, unde soarele nu intra niciodată – soarele căruia îi ducea dorul. Privea mereu, fără s-o vadă, valea însorită. Apoi privirea se opri la dealul din faţă, cu mănăstirea Sfântului Anton pe culme şi mai jos, pe un soclu înalt, statuia Născătoarei de dumnezeu. Îşi aduse aminte ce se spunea despre statuie, cuvintele ce fuseseră săpate în piatră: „Cine va privi de departe pe Născătoare şi va spune trei acatiste, va căpăta multe haruri cereşti”. Rezemat de parmaclâc, Horacio vru să se roage. Şovăi, pentru că avea atâtea de cerut şi nu ştia cu ce să înceapă. Ajunsese lucrător. Avea învoirea de a învăţa ţesutul. Nevoia de a petrece zilele şi nopţile în fabrică îi învenina viaţa, dar trebuia neapărat. Ei bine, putea să se roage pentru îmbunătăţirea vieţii lui, fără să ceară ceva anume. Dumnezeu ştie de ce avea el nevoie. Şi era gaia să plece genunchii, când îşi aminti ce făgăduiseră episcopii şi cardinalii ale căror nume eraiţ săpate la picioarele staluii: fericirea în viaţa cea veşnică, şi nu fericirea pe pământ. Aceste două lucruri nuaveau nimica face una cu alia. Atunci plecă, plin de amărăciune. Trecu din nou prin piaţa Stâlpului şi-şi târî paşii pe strada Dreaptă, vorbind singur: „Nu-i niciun

rău fără leac şi sunt alţii mai nenorociţi decât mine". Roslea vorbele pe care i le spusese într-o zi, la munte, Manuel Peixoto, spre a-l face să prindă curaj. Le rostea mereu, dar nu-i aduceau alinare. Se gândi atunci la oamenii din închisori, năpădiţi de păduchi, se gândi la Ricardo, încă în închisoare, şi la familia lui, rămasă fără sprijin, apoi la Răvaşeo, mort înainte de vreme. Dar se întrista şi se frământa din ce în ce mai mult, în ciuda vorbelor lui Manuel Peixoto.

Coti strada în faţa bisericii Santo Francesco şi intră în grădina publică. În fund, lângă scări, se opri ca să privească spre Penedos Altos. Casele de zideau cu spor. Vederea lor îi dădu o mulţumire neaşteptală, cea dintâi din ziua aceea. Dar îndată ce dete cu ochii de fabrica în care lucra, începu iar să-şi simtă sângele fierbând. În ziua aceea fabrica îi era nesuferită şi i se părea că n-ar fi fericit decât departe de ea, foarte departe, oriunde, într-un loc necunoscut. Se hotărî să se întoarcă acasă şi străbătu aleea din mijlocul grădinii. Pâlcuri de bătrâni gârboviţi, cu hainele ponosite, stăteau de vorbă în jurul chioşcului de muzică. Erau bracurile omeneşti ale fabricilor, cei care se trezeau alungaţi de îndată ce trupurile lor dovedeau osteneală şi o mai mică putere de muncă. Fiinţe tot atât de netrebnice în industrii ca şi resturile vegetale sau animale pe care maşinile le scoteau din lina şi le aruncau afară. Unii bătrâni, mai fericiţi decât alţii, aveau feciori care duceau mai departe munca începută cu veacuri înainte de către alţi dezmoşteniţi ai sorţii, înaintaşii lor. Feciorii le dădeau o şubredă ocrotire şi împărţeau pâinea cu ei. Dar cei mai mulţi, lipsiţi de sprijinul urmaşilor, nu aveau o alinare decât vinerea. În ziua aceasta, mergând de-a lungul uliţelor întunecoase, intrau la sân icat, e că îre mare, veche ca şi ei, unde în vremi de libertate strigaseră de atâtea ori că toţi oamenii sunt fraţi şi că avuţia socială ca tuturor. Urcând scara şi târându-şi paşii în sala cea mare, bătrânii şi bătrânele formau un convoi întunecat de spinări gârbovite, de mâini tremurătoare, de guri întredeschise din pricina răsuflării pe care urcatul scărilor le-o tăiase. Chipuri cu trăsături aspre, cioplite din bardă, cu obrajii brăzdaţi, capete descoperite cu umilinţă, cu părul alb în neorânduială, se aliniau înaintând şovăitor, până ajungeau în capătul sălii, unde un funcţionar strălucitor de tinereţe le dădea câte douăzeci de escudos în numele Casei sindicale. Şi din nou alaiul, în chip de convoi funebru, pornea la drum. Bătrânii şi bătrânele treceau din nou pe uliţele sărăcăcioase în hainele lor zdrenţuite, cu încălţămintea găurită şi se îndreptau spre alte cartiere şi alte scări –

scările foştilor patroni pentru care munciseră toată viaţa. Câţiva industriaşi, sub cuvânt că plăteau contribuţii obligatorii aşezămintelor de asistenţă, nu dădeau nimic; alţii dădeau în fiecare vineri câte cincizeci de centime. Totul adunat la un loc şi apoi împărţit la cele şapte zile ale săptămânii însemna foame. Atunci bătrânii şi bătrânele îşi înşelau cum puteau stomacul până vinerea următoare, flămânzeau, murind cu încetul. Se gândeau cu toţii la azil, dar se leincau să intre, pentru că azilul era anticamera morţii, sfârşitul sfârşitului, asigurat fiecăruia şi tuturor. Dar sărăcia îi strângea tot mai tare, încât mulţi dintre ei, nemaiputând să o înfrunte, îşi stăpâneau groaza şi se duceau într-o bună zi să bată la poarta azilului. Nici acolo nu găseau totdeauna loc. Azilul era mereu plin şi, adesea, când moartea răpea câte un pensionar, se dovedea că acei care îi râvniseră locul muriseră mai înainte.

Soarele era singurul lor prieten. Înfundaţi în bârlogurile întunecoase cât ţinea iarna, cei care mai aveau câteva boarfe de pus în spate se întâlneau primăvara şi vara, câte doi, câte trei, în grădina din piaţa Republicii, care la uncie ceasuri ale zilei ajungea grădina invalizilor, chiar în faţa fabricilor unde ei lucraseră zeci de ani de-a rândul. Acolo era soare şi, ce era mai însemnat, se aţineau acolo în drumul muncitorilor care se întorceau de la lacru. Aceasta însemna pentru bătrâni nădejdea unui gologan în zilele de plată, a unei ţigări în zilele celelalte, sau măcar a unei făgăduieli când cel întâmpinat nu avea nici bani, nici ţigări. Recunoscând momâile gârbove din jurul chioşcului, Horacio vru să treacă înainte, făcându-se că nu le vede, dar dintr-un pilc se desprinse Paredes, încovoiat pe toiag:

— Horacio! Horacio! Şi când ajunse aproape de el: „Boea Negra mi-a spus că ai să înveţi ţesutul. Rine faci. lini pare bine. A! să am şi eu vârsta ta!”

Paredes, care rămăsese văduv de curând, nu-i ceruse niciodată nimic, dar el ştia ce jinduia bătrânul când îl întâlnea. Vârî mâna în buzunar şi-i dădu cincizeci de centime. Paredes îi ură multă fericire şi, înainte de a se depărta, se plecă şi culese un muc de ţigară pe care-l zărise pe jos în timp ce „vorbeau.

Horacio o porni din nou pe străzile sărăcăcioase. Întâlnirea cu Paredes îi revărsase în suflet un nou val de tristeţe, aducându-i aminte de ziua în care acesta fusese dat afară şi el fusese primit. I se păru că aude încă vocea lui Tramagal învinovăţindu-l de parcă ar fi fost din

vina lui. Pe uliţele ce le străbătea, se aflau, ca de obicei, la ceasul acela al verii, femei aşezate în pragul uşilor, care foloseau cele din urmă ceasuri ale zilei ca să plivească sau să ţească cu acul câte un fir în bucăţile de stofă. Zicea „bună ziua" uncia sau alteia, în trecere: Paula, Josefa, Guida, Procopia, soţiile muncitorilor pe care-i cunoştea. După ce dădu bineţe celei din urmă, îi veni în gând să se întoarcă şi să-i vorbească. Procopia locuia la doi paşi de ei şi se aşezase şi ea să lucreze în pragul uşii. Horacio o rugă ceva şi Procopia, care se oprise clin lucru ca să asculte, luă iar cimbistra şi-i răspunse atât:

— Să vie!

Intrând în casă, Horacio o înştiinţă pe Idalina:

— M-am gândit să vorbesc cu Procopia ca să te înveţe să pliveşti. Aşa ai să câştigi timp şi ai să ajungi mai repede lucrătoare. Şi cu asta ţi-ai mai uita şi de griji. Procopia e femeie de treabă şi pare să fie o vecină bună.

Am făcut bine? M-am gândit la asta fiindcă mi-ai spus că eşti mereu singură şi cum eu o să stau zi şi noapte în fabrică…

— Ai făcut bine, cu atât mai mult că vreau să câştig şi eu ceva, ca să ajut la nevoile casei.

Horacio îşi scoase pălăria şi se aşeză la masă să cineze, mulţumit de răspunsul nevestei sale.

Matcus îi găsi locul lângă Marreta, cel mai vechi ţesător. Alături de ei lucra Dagoberto, un muncitor mult mai tânăr, dar aşa de olicl, că părea să aibă pe umeri un ou mare în loc de cap. Mai încolo, la războaiele lor, alţi ţesători lucrau fără încetare.

Horacio se bucură că Marreta avea să-l înveţe să ţească. De când plecase de la Carvalbo, numai la vremea prânzului său, rareori, în vreo duminică, dacă bătrânul ţesător venea la Covilha, mai putea sta de vorbă cu el. Dar nu era acelaşi lucru ca atunci când se adunau toţi, noaptea, la Marreta, sau mergeau alături la întoarcerea de la lucru; de câtva timp îi era dor să asculte cuvintele pe care prietenul mai 111 vârsta le rostea despre viaţa muncitorilor, mai cu seamă când erau numai ei doi. Se îndoia încă de vederile largi şi de afirmaţiile lui Marreta, dar încrederea pe care acesta o avea în viitor îl înviora într-un chip ciudat, cu toate că se încăpăţâna să-şi păşireze îndoielile. Punea pe seama prieteniei cu Marreta şi a felului de a fi al acestuia, totdeauna gata să dea dreptate tovarăşilor săi şi să poarte de grijă tuturor, siinţământul alinător pe care-l încerca în ceasurile cele mai amare. Dar

Marreta nu se arătase tot atât de mulţumit în dimineaţa când el veni cu Matcus şi se aşeză lângă el la război. Răceala întâmpinării îl mirase, dar nu ţinuse decât o clipă, căci bătrânul îşi recapătă îndată zâmbetul prietenos şi începu să-i lămurească chipul în care funcţiona maşina.

— Firele astea lungi formează urzeala, ele se desfăşoară pe sulul din fund. Firele trec prin ochiurile dintre „cocleţii" de metal ai iţelor şi apoi printre zăbrelele spatei, care e prinsă de o vatală. Dar spata nu e ca la războiul demina. E cum se vede aici. Îţi dai scama?

Astea sunt iţele. Uită-te la ele, cum unele se urcă şi altele coboară în acelaşi timp. În felul ăsta-o parte din fire rămâne deasupra, iar alia dedesubt. Suveica trece prin golul dintre ele, ducând firul bătelii, apoi spata îl bate către ţesătura gata facula.

Cu zgomotele ei necurmate, când seci, când surde, maşina părea nealârnată de orice voinţă omenească, purtată numai de puterea mişcărilor repezi şi egale, care-l împiedicau pe Horacio să urmărească explicaţiile lui Marreta.

— Priveşte iţele – repetă el – firele care erau deasupra au trecut dedesubt, iar cele de jos au venit sus. Suveica a trecut din nou, băgând firul ei de-a laiul. Prin încrucişarca firului suveicii cu firele urzelii se face ţesătura. Ai priceput?

Privind chipul învăţăcelului, Marreta îşi dădu seama că lecţia fusese zadarnică. Zâmbi cu îngăduinţă şi luă explicaţia de la capăt. Apoi adăugă:

— Nu e greu, dar mai bine să priveşti cum se ţese. Nu se învaţă decât cu timpul, fiindcă nu e totul numai ce face războiul, ci şi ce facem noi. Dacă te-ai fi născut la Covilha, ai fi urmat câţiva ani la şcoala industrială şi ai fi acum un ţesător priceput. Dar tu eşti silit să înveţi singur. Ştiu cu ce preţ! Şi eu am învăţat ca tine. Ei, dar pe vremea mea era mult mai rău! Nici nu vreau să-mi aduc aminte.

Marreta urmă:

— Firul care e înfăşurat pe „ţeava" suveicii se sfârşeşte curând şi războiul se va opri. Trebuie să avem gata o altă suveică cu ţeava plină eu fir. Ţeava se pune aşa. Uită-te, e foarte uşor.

Războiul se opri. Marreta schimbă repede suveicile.

— Trebuie să faci asta foarte repede. Cum noi suntem plătiţi după numărul de treceri ale suveicilor, adică pe „bătăi", cu cât zăbovim mai mult, cu atât câştigam mai puţin. Şi patronii pierd, căci dacă un război lucrează puţin, câştigul lor e mic. Trebuie să faci foarte repede şi

înnodatul firelor urzelii, care se rup uneori. Atunci războiul trebuie oprit şi, dacă ţesătorul nu se grăbeşte, e rău şi pentru el şi pentru întreprindere. Dar tu ai îndemânarea asta de la tors. Marreta începu iar să zâmbească.

Aici, ceea ce ne face să lucrăm mai repede este firicelul ăsta alb din marginea ţesăturii, care se scoate la urmă, înainte ca stofa să iasă din fabrică. După el se socoteşte numărul „bătăilor" făcute. Îţi închipui cât de mulţumit suntem să-l vedem lungindu-se; cu cât e mai lung, eu atât şi câştigul nostru e mai mare. Când eram tânăr făceam peste trei trâmbe pe zi: mai bine de cincisprezece metri de stofă.

Marreta păru că se căieşte de cuvintele din urmă căci

— Pot şi acum să fac tot atâta dacă vreau şi, dacă n-o fac totdeauna, nu doar că n-aş putea. Eu sunt singur însă şi n-am multe nevoi; de ce m-aş speti muncind?

Războiul mergea mereu, mereu, cu zgomotele lui seci, cu lovii un le puternice care mânau suveicile de la dreapta la şlinga şi de la stânga la dreapta, ca pe o minge.

XV

Căsuţele erau aproape gata, albe, drăguţe, însorite şi cu câte un pom în fiecare grădiniţă. Văzându-le, Horacio întreba adesea pe tovarăşii săi când va începe înscrierea celor ce doresc să le ia cu chirie, dar niciunul din ei nu ştia.

Fusese de două ori la sindicat şi i se dăduse acelaşi răspuns:

— E prea devreme. N-avem dispoziţii.

În răstimp, se lăţi zvonul că acestea erau singurele locuinţe ieftine pe care le va clădi Camera municipală. Auzind aceasta, pe Horacio îl prinse îndoiala: cum să fie adevărat zvonul când nu se clădiseră decât şaptezeci de case, iar muncitorii textilişti erau şase mii?

Câteva zile mai târziu băgă de seamă că muncitorii săpători, zidari şi tâmplari pieriseră de la Penedos Altos şi începeau să zidească o nouă fabrică lângă spital. Prisosul de materiale de construcţie fusese de asemeni ridicat de acolo.

Noul cartier se arăta astfel terminat; nimic nu dovedea că alte planuri se vor pune în lucru. Neliniştit, Horacio se duse din nou la sindicat. Preşedintele trebuia să ştie mai mult decât muncitorii, căci era în legătură chiar cu delegatul Institutului muncii.

— E adevărat, confirmă preşedinlele sindicatului. Camera a dat jumătate din banii pentru construcţia cartierului, iar guvernul cealaltă

jumătate. Dar acum, Camera nu mai are bani. Păcat! Pentru că era cu adevărat o operă folositoare!

— Atunci, nu se vor mai clădi alte case?

— Se vor clădi, fără îndoială, într-o bună zi.

— Într-o bună zi? Când anume?

— Nu se ştie. Pentru anii viitori, Camera arc multe alte cheltuieli. Atât mi-a spus şi mie ultima oară doctorul Teixeras.

Horacio ieşi cu capul plecat. Toată săptămâna nu se gândi decât la asta: în ce chip ar putea dobândi una din casele de la Penedos Altos, când erau atât de puţine la număr, iar oamenii care jinduiau la ele atât de mulţi?

— Vino cu o recomandaţie, îl sfătui Boca Negra, într-o duminică, în pădurea care se întindea mai sus de Covilha, unde se duseseră să-şi petreacă ziua cu nevestele lor şi cu Marreta. Caută o proptea din vreme. Cât despre mine, nu mă gândesc la casele acelea şi sunt şi alţi tovarăşi care nu le râvnesc nici ei. Nu că n-am avea nevoie, dar acolo, chiria cea mai mică e de şaptezeci de escudos. Nu zic că e scump. E chiar ieftin, că sunt frumoase şi au câte cinci încăperi. Dar mic îmi vine greu să plătesc şi douăzeci de escudos pe cea care o am. Tu, dacă vrei să ocupi una, grăbeşte-te, pentru că casele acestea nu s-au clădit numai pentru muncitorii textilişti, ci şi pentru funcţionarii publici, funcţionarii particulari, mecanici, brutari, din toate sindicalele. Ce crezi? Dacă nu faci nimic, îţi zboară de sub nas.

— Dar ce să tac?

— Nu ştiu. Te priveşte. Încearcă să găseşti o proptea.

Şedeau jos, alături de Marreta, în vreme ce femeile strângeau în coş resturile merindelor aduse pentru ziua aceea de răgaz, lloracio se scărpină în cap, privind oraşul care se desfăşura la poalele pădurii, strălucind în soare şi străjuind valea nesfârşită a Zezerului.

— De unde naiba să găsesc un sprijin, când nu cunosc la Covilha niciun om cu greutate?

— Îţi spun, fiindcă ştiu cum umblă alţii eu protecţii; ar trebui să fii prost ca să nu faci şi tu la fel.

Aşezat alături de ei, Marreta asculta în tăcere. Horacio se întoarse spre el şi-l privi ca şi cum ar fi vrut să-i ceară sfatul. Dar Marreta rămase mut. Apoi scoase un ziar din buzunar şi începu să citească liniştit. Pe drumeagul care străbătea pădurea, se auzi zgomotul unei camionete în urcuş. Tio rac io începu să bea dintr-o

sticlă pe care o adusese. Nu-i era poflă de băutură nicidecum, dar bău iar.

— Dumneata ce zici despre asta? îl întrebă el pe Marrêta.

În loc să răspundă, bătrânul ţesător îşi pături încet ziarul.

— Sunt ostenit, rosti el. Nu mai am vârstă pentru asemenea preumblări. De la Carvalho până aici e departe şi drumul mereu în urcuş.

Iloraoio înţelese că Msirreta nu voia să vorbească despre casele cele noi. Îşi aminti ce-i spusese într-o noapte: „Găseşti o oală plină de aur şi-ţi clădeşti o casă. Tu eşti mulţumit, dar ceilalţi rămân tot cu nimica".

Horacio luă sticla şi bău a treia oară. Boca Negra tăcea şi el. Marreta părea că priveşte Serra da Gata, care se zărea în depărtare cu formele ci nelămurite. Zgomotul camionetei se îndepărta. Dintre pini, Idalina şi nevasta lui Boca Negra ieşiră purtând coşul. Văzându-le, Marreta se ridică şi propuse:

— Să pornim la drum.

Înconjurându-l pe Marreta începură să coboare prin pădure.

Din seara ceea, Horacio cercetă şi se frământa mult, gândindu-se cine ar putea stărui pentru el. Vorbi mai întâi cu Marqués. Dar, după câteva zile, naşul îi aduse vestea:

— Trebuie să aşteptăm să înceapă înscrierile. Nu se primesc recomandaţii.

Răspunsul contrazicea spusele lui Boca Negra şi Horacio puse în vedere acest lucru băcanului. Marqués repetă neclintit:

— Nu se primesc recomandaţii de astă dată. Aşa mi s-a spus. Casele vor fi, pare-se împărţite sau Lrase la sorţi, între cei ce au vârsta cerută de lege. Pe altă parte, cei care nu muncesc cu stăruinţă, care beau sau care sunt cârcotaşi, nu vor fi primiţi. Dar din fericire tu nu eşti din ăştia.

Aceste lămuriri nu-l liniştiră pe Horacio. Cu o slabă nădejde, ceru şi sprijinul lui Pedro. Cu toate că nu era ducât lucrător, Pedrn cunoştea multă lume dinafara fabricilor, îl salutau şi oameni de seamă, bogaţi, poate.

fiindcă ştiau ciuc era tatăl lui. Pedro îi făgădui să vorbească cu un funcţionar de la Camera municipală care-i era prieten, dar în duminica următoare îi dădu acelaşi răspuns ca Marques:

— Nu se poate face nimic. Trebuie să aşteptăm începerea

înscrierilor.

În seara aceea Horacio, ducându-se în piaţa Stâlpului, auzi pe mai mulţi vorbind despre casele noi. Spuneau că ei nu se vor înscrie, fiindcă noul cartier era departe de oraş; iarna, le-ar veni greu copiilor să meargă la şcoală şi femeilor la târg. Apoi, scara, drumul până acolo era ceva de sperial. Muncitorii îşi ascullautovarăşii, se ascultau apoi pe ei înşişi, simţind nevoia să umfle neajunsurile acestor casc; încercau să se mângâie astfel, ştiind bine că, oricât ar fi stăruit, cei mai mulţi dintre ei tot n-ar putea să se aşeze în cartierul cel nou.

Tramagal, care venise să-şi petreacă duminica la Covillia, răspândea mai mult ca toţi împotrivirile:

— După mine, nimeni n-ar trebui să se înscrie. Ori să fie case pentru toţi, ori pentru niciunul.

Horacio asculta fără să intre în vorbă. Îi părea bine să găsească ceilalţi neajunsuri caselor şi să renunţe la ele. Astfel va avea mai mulţi sorţi să capete şi el una. Ceilalţi, treaba lor, n-aveau decât să cârtească, dar lui îi plăceau casele, erau foarte bune. Departe de oraş, desigur, dar mai ales pentru asta îi plăceau. Vrei să mergi la lucru, fabricile sunt la doi paşi, iar cât stai acasă, e o fericire să te afli în mijlocul câmpurilor deschise şi însorite. Cum naiba nu-şi dădeau ei seama de asta când trăiau în nişte bordeie unde lumina zilei nu intra niciodată? Tramagal o ţinea una şi bună:

— Case pentru toţi sau pentru niciunul.

Horacio tăcea mereu. Şi părerea lui Tramagal i se părea fără noimă. Cum s-ar putea clădi pentru toţi într-o clipită? Pe lângă asta, mulţi nu puteau plăti nici măcar aceste chirii mici, cum era I3 oca Negra şi atâţia alţii.

Înscrierea începu peste o săptămână. Horacio află vestea la vremea prânzului de la nevasta lui Boca

Negra, care venise să aducă merinde bărbatului ei. Ieşi îndată din sala de mese şi urcă în fugă coasta spre Covilha, ţinând încă în mina coaja de pâine pe care nu avusese vreme s-o mănânce. Când intră, cu sufletul la gură, în clădirea sindicatului, alţi muncitori ieşeau. Cunoscând pe unul din ei, anume Aluisio, îl întrebă:

— Ai venit tot pentru casă?

— Da.

Înăuntru cran vreo câţiva înaintea lui. În sfârşit îi veni şi lui rândul să-şi dea numele şi adresa funcţionarului care făcea înscrierile.

— Sunt mulţi care vor casă? întrebă el, când acesta sfârşi de scris.

— Sunt câţiva, răspunse funcţionarul.

— Câţiva? Atunci… nu-s mulţi? mai întrebă el o dată, nerăbdător să afle răspunsul.

— Vezi bine. Înscrierea abia a început.

Horacio se întoarse la ffbrică. Nu spuse nimic lui

Marreta. Nici Marreta nu-i puse vreo întrebare, dar din tăcerea bătrânului simţi că acesta ghicise pricina plecării lui din sala de meăe.

Seara, la cinci, părăsind lucrul, Dagoberlo îi mărturisi că, poate, se va înscrie şi el. N-avea nicio nădejde, dar tot putea să încerce.

Horacio trecu la tors. Alergând în urma carului care se ducea şi se întorcea şi înnodând mereu firele rupic, lucra în acelaşi chip automat ca şi maşina. „Totdeauna sunt mulţi câini pe un os. Totdeauna sunt prea mulţi câini pe un singur os", îşi zicea întruna.

La unu dimineaţa, când ieşi în sfârşit din fabrică, îndoieli noi îl copleşiră, în timp ce urca repede coasta spre Covilha. Totul i se părea nesigur, îl împresurau năluciri ca în noaptea în care trecuse muntele cu Serafim Ca-ador: casele de la Penedos Altos i se înfăţişau înaintea ochilor, albe, însorite, apoi începeau să se întunece, se făceau tot mai mici, se mistuiau, piereau, de parcă n-ar fi fost niciodată aievea, ci numai o închipuire zănatecă. Noaptea era caldă. În labirintul de uliţi sărăcăcioase de la marginea oraşului, mulţi locuitori fugind de căldura care-i înăbuşca în bârlogurile lor şi de păduchii care le sugeau sângele, îşi întinseseră inindirile pe pământul uliţelor şi dormeau în răcoarea nopţii. În fiecare vară dormeau aşa. Horacio trecea printre şalele vechi cu fiinţe omeneşti care sforăiau, trecea ca printr-o labără întâmplătoare, durată pe lângă casele dărăpănate, cocioabe care păreau ruinele rămase de pe urma unui prăpăd. Se simţea cuprins de nelinişte şi de deznădejde. Tramagal îi spusese că erau de împărţit câte şapte case la o mie de inşi. Ce nădejde mai putea să aibă? Ajungând în pragul casei sale, Horacio vru să bată în uşă, dar se opri. îl copleşiră deodată credinţele vechi, religioase. În timp ce liniştea nopţii umplea ulicioara, în sufletul lui încolţi o ultimă şi slabă nădejde.

Alături, Procopia se mişca prin somn, întinsă înirc bărbatul şi copiii ci, pe două mindire alăturate. Apoi liniştea se aşternu din nou, caldă, grea ca şi acrul. Horacio mai stătu pe gânduri o clipă, apoi se îndepărtă nehotărât. Paşii lui răsunau înăbuşit pe uliţa întorlochiată.

Orăşelul harnic şi liniştit dormea. Centrul părea părăsit şi doar în piaţa Stâlpului Horacio zări umbrele unor întârziaţi, care apucau pe strada Dreaptă vorbind între ei. Vechea clădire în care se afla Consiliul municipal părea că ascunde în fundul bolţii de la intrare o taină grea, păstrată din vremi străvechi. În faţa ei, casele noi, clădite pe vechile temelii, răsăreau într-o amestecă tură de cela te primitivă, în care lumina progresului nu izbutise să şteargă amintirile veacurilor petrecute într-un întuneric adânc. Orologiul unei biserici bătu ceasurile două. Horacio începu să urce spre Poarta Soarelui cu acelaşi pas încet. Se simţea obosit. Din ajun stătea tot în picioare. De dimineaţă priveghea & e lângă războiul de ţesut, la prânz alergase la sindicat, iar toată seara umbletul în urma carului de tors îl istovise. Şi lupta dinăuntrul său îl obosea, lupta cu îndoielile, cu gândul nenorocului şi al singurătăţii lui pe lume. îl purta numai nădejdea încolţită: „Dacă ea, Născătoarea, dă fericirea în ceruri, trebuie s-o dea şi pe pământ… De ce nu?”

Găsi Poarta Soarelui pustie, ca şi străzile pe care le străbătuse. Chioşcul era închis şi automobilele care se opreau acolo ziua nu mai erau. În faţa lui se înălţa tăpşanul de pe care se vedea câmpia. Valea zăcea în întuneric, dar sus, la dreapta, Născătoarea de dumnezeu, înconjurată de lumină, strălucea pe soclul ei. Strălucea cu o lumină verde de adâncimi marine, o lumină de vis. Parcă atunci se ivise statuia, printr-un miracol, din întunericul marii văi. Horacio o privi şi se mai întrebă o dată: „Dacă ne apără după moarte, de ce nu ne-ar apăra şi cât trăim?”

Horacio îngenunche şi rosti cele trei acatiste ale Maicii Domnului rânduite de cardinali şi de episcopi pentru a dobândi milostivirea cerească. Apoi ceru stăpânei să-l apere de rău. Murmură şi alte rugăciuni şi făgădui să vină în toate duminicile, timp de un an, împreună cu nevasta lui, să se roage la picioarele statuii, dacă prin puterea ei va dobândi una din casele de la Penedos Al tos.

Poarta Soarelui era tot pustie când se ridică de jos. Doar un cotoi se căţăra pe zidurile vechi.

Horacio o luă înapoi spre casă. Pe drum, îşi închipuia cum s-ar orândui viaţa lui dacă ar căpăta una din acele case noi şi se bucura de mai înainte de fericirea ce l-ar cuprinde. Plătind o chirie de şaptezeci de escudos pe lună, casa ar fi a lui după douăzeci de ani, în urma unei asigurări pe viaţă. Era ca şi cum ar fi cumpărat-o. În ziua aceea nu va

avea mult peste patruzeci de ani, va fi încă tiuăr, ca şi Idaliiia de altminteri.

Mergând în sus, pe strada Faleiro, îşi aduse aminte de vorbele lui Marreta: „Vei avea o casă, dar ceilalţi n-o vor avea”. Horacio grăbi pasul, cuprins de silă. După ce-i deschise uşa, Idalina privi ceasul şi se jelui:

— Ce târziu te întorci acasă! E trecut de trei şi la şapte trebuie să te scoli! N-ai vreme nici să te odihneşti!

— Nu-i nimic. Nu fi îngrijorată.

— Dar de ce ai zăbovit atâta?

El îi curmă vorba:

— Lasă-mă să dorm. N-am poftă de vorbă. Am să-ţi povestesc pe urmă.

La opt dimineaţa, intrând în fabrică încă pe jumătate adormit, întrebă pe Dagoberto:

— Te-ai înscris?

— Da. S-a făcut.

— Şi ce crezi?

Dagoberto ridică din umeri:

— Ce vrei să cred? Cum alte case nu se mai clădesc, dacă nu capăt una din astea, am să rămân cu buzele umflate.

Ca întotdeauna când venea vorba despre case, Marreta se făcea că nu aude. Această dojană mută, care se vădise în mai multe rânduri, îl scotea din fire pe Horacio: „Marreta face mutre nu numai din pricină că nu-s case pentru toţi, dar şi pentru că nu-i place Camera municipală”. Lui, însă, nu-i păsa cine le-a clădit.

Îşi luă locul lângă război, ferindu-se să vorbească despre asta cu bătrânul ţesător. Învăţa repede noua meserie. Trecuseră abia câteva săptămâni şi el ajuta când se încărcau războaiele, ajuta la depănatul sculelor şi la întinsul firelor, fără ca Marreta să fie nevoit să-l îndrepte într-una: „Nu aşa!” Mâinile lui se dedau să bage tot mai iute firele în ochiurile iţelor.

Marreta îl îmboldea părinteşte:

— E foaric îndemânatic, îi zicca el lui Dagoberto, aşa ca să-l audă şi Horacio. Nu-i trebuie niciun an ca să ajungă ţesător.

Horacio zâmbea, măgulit, dar, când se apropiau ceasurile cinci şi muncitorii începeau să fremete de nerăbdarea ieşirii apropiate, se întrista. Ceilalţi se duceau acasă sau zăboveau la taclale, în piaţă, dar el

rămânea pe loc, zi şi noapte. Schimba doar maşina. Munca la război era mai uşoară şi nu te obosea, pe când la carul de tors, mereu în trap, înainte şi înapoi, făcând mereu acelaşi lucru, parcă crai un măgar care învârteşte roata unei noria[2].

18

273

Septembrie era pe sfârşite. În fiecare zi soarele apunea mai devreme, dar aceasta nu-i aducea vreo alinare, aşa cum crezuse în toiul verii. Tristeţea lui era altfel decât aceea care-l cuprindea vara, când soarele strălucea pe cer, dar tot tristeţe era şi devenea tot mai apăsătoare în ceasul cenuşiu al serii, când ceilalţi muncitori plecau, iar el rămânea locului. La unu dimineaţa, când pleca şi el în sfârşit, frânt de oboseală şi copleşit de tristeţe, adesea era udat leoarcă de puhoaie de ploaie. Urca în goană coasta, dar tot ud până la piele ajungea acasă.

Când auzea bătăile lui puternice în uşă, Idalina se trezea numaidecât, sărea din pat şi alerga să-i deschidă. Horacio spusese la început că-şi va face o cheie, dar ea voia să se trezească la venirea lui, căci altminteri nu s-ar mai fi văzut de loc. Dimineaţa era grăbit, iar la prânz, când îi aducea merindele, erau atâţia oameni în jur, încât parcă nici n-ar fi fost împreună. Pe Horacio îl bucură dorinţa ci de a-i deschide uşa, căci gândul de a-şi găsi nevasta adormită şi totul mort în jurul lui îi era neplăcut. Idalina îi păstra supă călduţă pe vatră, ca să poată mânca înainte de culcare. Uneori, când nu adormeau îndată, vorbeau despre traiul lor, dar asta ¡1 mâhnca întotdeauna şi adesea îi răpea şi somnul, căci Idalina zicea că totul se scumpeşte din ce în ce şi nici vorbă nu putea fi să mai pună ceva deoparte pentru Valadares. Într-o noapte, pe când nevastă-sa ofta şi se jeluia, Horacio se pomeni rostind vorbele lui Marreta:

— Odată cu sfârşitul războiului toate se vor schimba şi vor veni alte vremi.

În octombrie se ivi o nădejde nouă. Maistrul de finisaj de la Renovadora o luă pe Idalina ucenică la plivitul ţesăturilor. Horacio ar fi fost mai bucuros ca ea să lucreze în fabrica unde lucra el, unde putea impune bărbaţilor o purtare cuviincioasă faţă de ea. La Renovadora va fi, de bună seamă, plictisită de toţi ştrengarii, începând cu Pedro, care

---

[2] Majină de scos apă (n.r.).

veşnic se ţinea după fuste şi se lăuda cu asta. Gândul acesta îl sâcâia, nu pentru că s-ar fi îndoit de nevastă-sa, dar îl cuprindea mânia numai închipuindu-şi că cineva i-ar putea şopti o necuviinţă. Dar cum Felicio amânase mereu primirea Idalinei, se împăcă cu gândul de a o lăsa să intre la Renovadora.

Când îi aduse Idalinei vestea, ea îi răspunse doar atât:

— Îmi pare rău că n-o să-ţi mai aduc prânzul la fabrică.

El nu luă aminte la cuvintele ei. Îşi urmă îndărătnic gândul lui:

— Ce noroc că ai învăţat plivitul cu Procopia! Pregătită cum eşti, ai să fii în curând lucrătoare şi, cum la anul voi fi şi eu ţesător, vom împlini banii datoraţi lui Valadares şi vom munci pe urmă pentru lloracio tăcu: privirea îi rămase pierdută, ca şi cum vedea şi cântărea viitorul lor întreg, dar în tăcerea aceasta femeia se întoarse la grijile ei:

— Ai să-ţi încălzeşti mâncarea la fabrică, clar nu-i acelaşi lucru. Tu n-ai răbdare şi n-are să fie niciodată aşa de caldă cluu ţi-o aduceam eu.

18

275

Din ziua aceea, ldalina se trezea înaintea lui. Când totul era gata, ciorba din ajun turnată în bliduri şi acestea cu pâinea şi celelalte mâncări aşezate în panere, îl deştepta şi pe el. lloracio se îmbrăca repede. Împreună plecau şi împreună străbăteau calea până la fabrica Renovadora, unde se despărţeau.

Predarea caselor se făcu în cancelaria agentului fiscal al noului cartier. Erau de faţă preşedintele Camerei şi un trimis al Guvernului, venit anume pentru asta de la Lisabona, câţiva ingineri şi alte feţe simandicoase. Cancelaria fiind mică, nu mai încăpea nimeni într-însa. Afară, cei ce năzuiau să fie chiriaşi tremurau de frig împreună cu nevestele lor înfăşurate în şaluri, lira într-o duminică de ianuarie. De cu noapte se lăsase peste ţinut o ceaţă atât de deasă, încât preşedintele Camerei telefonase la Lisabona propunând aminarea solemnităţii. I se răspunsese că trimisul Guvernului, doctorul Navarro, ziariştii şi fotografii erau plecaţi într-acolo. Apoi ziarele din Capitală anunţaseră data acestei zile şi nu era nimerit să fie schimbată.

În mijlocul celorlalţi doritori de case, lloracio şi Dagoberlo ascultau pe doctorul Navarro cuvântând înăuntru. Lăuda Camera municipală şi Guvernul că a luat parte într-o mare măsură la cheltuielile unei lucrări atât de însemnate. „În urma acestei iniţiative

vom da un cămin celor care altminteri nu l-ar avea! Această duminică, deşi friguroasă, este aşadar o zi de caldă bucurie, nu numai pentru marea familie muncitoare din Covilha, dar pentru întregoraşul, prin contopirea a tuturor claselor sociale. În acest chip, prin dreptate socială se ajunge la armonie, care este temelia cea mai puternică a fericirii tuturor".

Ascultătorii acestei cuvântări îşi dădură seama că doctorul Navarro, deşi lânar, părea pătruns de frig, căci, cu toate încercările de a rosti cu glas limpede cuvintele sale, cele mai multe din ele ajungeau cu greu afară. Câţiva întârziaţi se adăugaseră celei care sta în faţa uşii, în zăpadă, şi începură să asculte şi ei. Erau adunaţi oameni din toate clasele sociale: de la muncitorii înfofoliţi în mantale vechi cu gulerele ridicate, până la funcţionarii publici şi vânzătorii de prăvălie, care purtau ac la cravată. Toţi voiau să capete casă.

Îndată ce trimisul Guvernului îşi sfârşi cuvântarea, se auzi dinăuntru un freamăt de paşi şi de glasuri, pe când cei de afară se înghesuiau în uşă, ca măcar să zărească ce se petrece. Dar numai cei din faţă puteau să vadă ceva. Horacio îşi întindea degeaba gâtul şi-şi înălţa capul peste umerii celorlalţi. Nu putea să vadă nimic. Deodată, din cancelaria agentului se ridică un glas puternic, lovind auzul celor de afară:

— Case tip 2 A, 5 camere, 70 escudos pe lună, date în folosinţa lui Ileliodoro de Souza, contramaistru la fabrica Renovadora; Francisco Telles, şofer la Camera municipală; José Bento.

Horacio nu mai simţea nici frigul, nici zăpada şi nu-şi mai simţea nici trupul. Toată viaţa i se adunase în urechi, parcă n-ar mai fi fost nimic pe lume decât urechile lui şi glasul acela ce răsuna răspicat înăuntru:

— José Antonio da Silva, funcţionar comercial; Felicio Saraiva, maistru Roberto das Dores…

După fiecare nume pe care-l auzea, Horacio nădăjduia să urmeze al său. Toate se petreceau repede, dar lui i se părea că citirea se tărăgănează, se tărăgănează la nesfârşit.

Afară, mulţimea se frământa şi se îmbulzea în jurul celor norocoşi, care nu-şi mai puteau stăpâni bucuria. O femeie scoase un ţipăt prelung, când unul din ei, ţopăind lângă ea, îi agăţă şalul. Înăuntru, glasul urma, nepăsător:

— Mario Tavares, brutar; Lucas Soares, funcţionar indus trial.

Se făcu o scurtă pauză, apoi glasul se auzi iar:

— Case tip 3 A, 6 camere, 84 escudos pe lună, date în folosinţa lui…

Treptat, o linişte grea cuprinse ceata de afară. Alte nume se auziră rostite, alte nume urmară… Şi când, în sfârşit, glasul tăcu, fără să-i fi rostit numele, Horacio nu mai vedea şi nu mai auzea nimic din tot ce se întâmpla în jur. Luminile ochilor lui reflectau numai lucruri depărtate: statuia Maicii Domnului, bordeiul închiriat în uliţa Azedo Gneco, Aria de la Manteigas unde de atâtea ori vorbise cu Idalina despre casa pe care o vor avea. Inima, care-i bătuse atât de tare în timpul acesici aşteptări, se potolise, dar buzele îi erau uscate şi gâtlejul încleştat. Când ridică ochii, văzu chipul întunecat al lui Dagoberto şi-şi aminti că nici el nu fusese mai norocos.

În jurul lui mulţimea se despărţea în grupuri care comentau cele întâmplate. Câţiva râdeau, alţii se depărtau cu capul plecat. Fotografii veniţi de la Lisabona fotografiau anumite locuri ale cartierului nou. Unul din ei îşi îndreptă aparatul spre José Bento, strigându-i: – Râzi omule! Râzi! Fă o mutră veselă; o s-o nunem în ziar!

José Bento începu să râdă şi celălalt îl fotografie. Feţele oficiale începeau să părăsească biroul agentului fiscal. Doctorul Navarro se opri o clipă în uşă, privind pe fotografi, apoi cartierul nou, învăluit în zăpadă. Privirea îi era tristă. Preşedintele Camerei, crezând că-i ghiceşte gândul, zise:

— Ce păcat că am avut o asemenea vreme! Altminteri puneam steaguri pretutindeni, aduceam şi o fanfară. Ar fi fost mult mai frumos.

Doctorul Navarro nu răspunse nimic şi plecară împreună, urinaţi de subalternii lor.

În clipa aceea, Horacio tresări. Cineva îl bătea pe umăr prietenește:

— Te înscriseseşi şi tu, nu-i aşa?

Se întoarse şi văzu pe Felicio, de la finisaj.

— Da.

— Şi nu ţi-au dat nimic, asta ţi se citeşte pe faţă. Ai răbdare. Nu se pot împlini toate cererile o dată.

Cuvintele lui Fclicio, care fusese unul dintre cei norocoşi, îl supărară, dar se stăpâni.

— Sigur că da… sigur că da.

Dagoberto nu era nicăieri. Întorcând spatele lui Felicio, Horacio

o căută pe Idalina. Era departe, lângă o casă nouă; stătea de vorbă cu Procopia. Îi făcu semn o dată, de două, de trei ori, dar ea nu-l vedea. Atunci, nemulţumit, plecă singur. Sute de muncitori mergeau înaintea lui, mergeau încet, în tăcere, ca după o înmormântare.

Trecând peste Carpiliteira, Horacio zări la cotul drumului o mare mulţime de oameni: cei care coborau dinspre Penedos Altos se opriseră şi înconjurau pe cineva căruia toţi deodată îi puneau întrebări. Apropiindu-se, Horacio îl recunoscu pe Ricardo. Palid la faţă, mult mai slab decât înainte de arestare, oasele feţei îi împungeau pielea. Hainele îi erau roase, cu luciu, mânjiţe de un noian de pete. Cămaşa se vedea la piept numai zdrenţe. Doar părul îi era proaspăt tuns. Purta o legătură mică în mina. Când îl văzu pe Horacio, Ricardo îi întinse braţele:

— Ce mai faci? Ştiu că te-ai însurat. Julia mi-a scris despre tine.

Era prima oară când Ricardo îi zicea „tu", ca şi cum dureroasa lipsă ar fi întărit prietenia lor. Şi Horacio îl privi lung, cuprins de o tulburare nouă, pe lângă cea care îi stăruia în suflet încă de la Penedos Altos.

— Când ai venit? Dar Alcafoses?

— Am sosit chiar acum şi Alcafoses a venit.

— Nevasta dumitale, ştie că eşti liber?

— Nu. Am să-i fac o bucurie neaşteptată.

Malbeiros, care se afla alături, voia să audă mai departe mărturisirile pe care venirea lui Horacio le curmase.

— Atunci, ei stăruiau? Spune!

Ricardo se arăta dornic să-şi urmeze drumul.

— Vorbim noi mai târziu, făcu el.

— Te rog, numai o clipă! Spune!

Ricardo se supuse:

— Da, stăruiau de fiecare dată. Credeau, pare-se, că e altceva la mijloc şi voiau să afle cine era amestecat. Voiau să mai ştie dacă nu primeam dispoziţii de la Lisabona. Le spuneam că se înşală, că făcusem greva fiindcă toate erau atât de scumpe încât salariul nu ne mai slujea la nimic. Dârei credeau că mint şi se încăpăţânau. Chinul meu cel mai mare era însă gândul la Julia şi la copii. Când eram la secret şi nu puteam primi veşti de la ei, îmi venea peste măsură de greu. Nici acum nu ştiu bine cum trăiesc. Julia îmi scria, dar am ghicit că nu-mi spunea tot, nu voia să mă supere.

Ricardo vorbea liniştit, dar cu glas mai hotărât decât altă dată.

Se întoarse către Bernardo:

— Ai văzut-o pe Julia şi pe copii? Ce fac?

Câţiva dintre cei de faţă cunoşteau starea de plâns a familiei lui Ricardo şi întrebarea lui îi punea în mare încurcătură. Bernardo, care locuia la Carvalho, gângavi.

— Da, da, i-am văzut chiar ieri. Sunt bine toţi.

Ricardo presimţi ceea ce nimeni nu îndrăznea să-i spună.

— Li s-a întâmplat ceva?

— Nu, nu, murmură unul.

Atunci Bernardo vorbi:

— O duc greu, asta-i drept! îţi dai seama şi tu… Dar, în sfârşit, o scot ei la capăt. Tovarăşii, cu toată dorinţa lor, nu prea pot să-i ajute.

Ricardo îşi luă ziua bună pe dată.

— Bine. Bună ziua! Pe curând. Mai avem multe de vorbit.

Oamenii îl văzură dispărând la cotitura drumului, apoi începură să urce coasta spre Covillia.

Ceata se afla la jumătatea urcuşului, când Horacio o auzi pe nevastă-sa strigându-l. Alerga în urma lui, alunecând pe gheaţă:

— Te căutam şi nu mai dădeam de tine! strigă ea apropiindu-se.

Horacio ridică din umeri, plictisit:

— Stăteai la palavre cu Procopia. Nu mai isprăveaţi.

— Din pricina Procopiei, care voia să mai vadă o dată casele. Ce rău îi părea, ba a şi plâns, că nu i-au dat. şi ei una! Şi eu am fost tare mâhnita. Sunt atât de frumoase! Şi, nu ştiu cum, mă deprinsesem eu gândul că vom merge să trăim acolo. Făcusem şi o juruinţă.

— Şi tu?

Idalina nu pricepu întrebarea şi răspunse cu nevinovăţie:

— Da, făcusem o juruinţă Maicii Domnului… Dar când am ştiut că nicio casă nu-i pentru noi, nici n-am vrut să mă mai uit la ele. Procopia mă chema să o întovărăşesc şi eu mă împotriveam. Ea a rămas acolo. Măcar că-i pare rău şi ei, tot mai voia să le vadă o dată pe dinăuntru.

Horacio o asculta şi tristeţea glasului ei amesteca, în mintea lui, nălucirea caselor de la Penedos Allos, cu întoarcerea lui Ricardo, întâlnirea acestuia cu nevastă-sa şi copiii, cu maică-sa picurând mătăniile şi ţinând pisica în poală… Apoi se arătau iarăşi casa nouă, însorită, şi bârlogul lui întunecos, într-un amestec de imagini şi de gânduri. Dar pe când chipurile răsăreau şi se stingeau, gândurile

stăruiau ca drojdia în fundul vasului.

— Am fost foarte amărâtă, mai murmură o dată Idalina.

— Ei, lasă – răspunse el ca s-o mângâie – lasă că ne facem noi casă, una clădită pe gustul nostru. Astea sunt frumoase, dar au neajunsuri. Prea sunt departe. Ca să ajungi în oraş e o adevărată poveste. Gândeşte-te numai la zilele de ploaie! Drept să-ţi spun, mie nu prea mi-a părut rău. O să avem casa noastră într-un loc mai bun. O s-o avem! Tu ai şi ajuns lucrătoare. Câştigi şi tu ceva. La vară, sfârşesc şi eu ucenicia şi voi ajunge ţesător. Vezi bine că n-ai de ce să te necăjeşti.

Dar încercând s-o mângâie, glasul lui suna tot atât de trist ca şi al nevestei sale.

XVI

Horacio făcea progrese repezi în meşteşugul ţesătoriei. Se deprinsese cu războiul, îi cunoştea toate părţile şi rostul tuturor mişcărilor. La depănatul sculurilor şi la urzit lucra tot aşa de repede ca şi Marreta. Dacă se rupea vreun fir, îl înnoda în două secunde. Dacă se punea o urzeală nouă, ştia cum s-o întindă, începând de la sulul dindărăt, de pe care se desfăşura, trecând-o apoi prin iţe şi spată, înainte de a se înfăşura din nou, când ţesătura era gala. Pe vremea când îşi începuse ucenicia, dacă Marreta avea vreo treabă pe afară, îi zicea lui Dagoberto: „Ia seama aici". Acum pleca fără să-i mai spună nimic celuilalt ţesător, sigur că Horacio va stăpâni bine războiul.

Chiar Dagoberto, când era nevoit să iasă puţin şi el, îl însărcina să ia aminte la războiul lui. Cu vremea, Horacio îşi putu da seama de destoinicia fiecăruia. La început, nu pricepea de ce Marreta îşi punea ochelarii când întindea urzeala, dar şi-i scotea repede şi îi ascundea dacă-l zărea pe Mateus apropiindu-se de războiul lui. Când maistrul se oprea lângă el, căuta să se îndeletnicească cu orice altceva, numai cu băgarea firelor în ochiurile mărunte ale iţelor nu. Doar când Mateus se îndepărta, îşi punea din nou ochelarii, privind mereu în urmă, ca să vadă dacă celălalt nu se întorcea cumva tot pe acolo. În ziua în care descoperise pricina acestei purtări, Horacio nu zise nimic, dar îl plânse pe Marreta şi pe viitor se feri să mai aducă vorba despre tot ce putea să-i amintească de bătrâneţe. Dacă îl zărea de departe pe Mateus, îl înştiinţa peprictenul său de apropierea maistrului. Bătrânului ţesător nu-i prea plăcea această înţelegere tăcută care vădea temerile lui… N-are decât să vină", răspundea el cu o asprime care nu-i era în fire. Dar îndată privirile i se întorceau spre buzunarul hainei, unde îşi ţinea

ochelarii, şi, dacă ieşeau cumva la iveală, îi înfunda pe furiş, mai adânc. În cele din urmă, Horacio băgă de seamă că Dagoberto producea mult mai mult decât Marreta. Făcea întotdeauna peste trei Irâinbe pe zi, iar celălalt abia depăşea două. Când lua decimetrul de metal ca să măsoare pe margine lucrul făcut, mâna lui Marreta tremura, ca şi atunci când încerca să bage firele în ochiurile iţelor, fără să-şi pună ochelarii. Horacio crezuse la început că Marreta nu ţese mai mult pentru că nu vrea, neavând nici nevoi, nici cheltuieli prea mari, dar se convinse curând că alta era pricina. Toţi spuneau că nimeni, în toată fabrica, nu cunoştea meseria ca Marreta, că nu se afla mai bun ţesător ca el în toată Covilha. Dar pe măsură ce treceau lunile, Marreta părea să cunoască meseria şi ţesutul mai mult în teorie decât în practică; la lucru nu înainta decât cu încetineală şi grijă, de parcă i-ar fi lipsit îndemânarea. Chiar şi la înlocuitul suveicilor, Dagoberto, socotit neîndemânatic, i-o lua cu mult înainte. Lui Horacio îi era nesuferită în dominarea aceasta a vecinului, care număra cu douăzeci de ani mai puţin ca Marreta şi nici nu se purta frumos cu el, dar ştia bine că şi el ar fi putut săvârşi munca mult mai repede decât bătrânul ţesător. O şi făcu într-o zi, dar văzând cu ce privire tristă Marreta urmărea mişcările lui îndemânatice la încărcatul, scosul şi pusul la loc al suveicilor, renunţă să se mai dovedească în stare să-l întreacă pe Dagoberto.

Sosi primăvara. Prin luna aprilie, Marreta veni într-o zi la fabrică răguşit şi eu un guturai straşnic… Amrăcit”, zise el strângându-şi fularul vechi în jurul gâtului. A doua zi strănutaşi mai tare şi avea fierbinţeli. A treia zi, Mateus îi spuse că, fiind aşa de răcit, era mai bine să stea acasă câteva zile, ca să se poată vindeca şi să nu treacă boala tovarăşilor săi. Bătrânul plecă şi Horacio rămase singur la război. Înainte de a i-l încredinţa, Mateus îi spuse lui Dagoberto vorbele pe care le spusese şi Marreta la început, când pleca:

— Ia seama şi la el.

Ascultând de maistru, Dagoberto se apropia din când în când de Horacio şi-i dădea câte un sfat: „Trebuia să faci aşa sau aşa…” Horacio se prefăcea că nu aude. Făcea asta pe faţă şi când celălalt, lucrând la războiul lui, era interrs cu spatele, îi pândea mişcările şi căuta să-l întreacă, lucrând cu o repeziciune şi mai mare ca a lui.

La cinci seara, Horacio se încredinţa cu mândrie că ţesuse cât Dagoberto şi cu mult peste ce lucra Marreta de obicei. Şi pentru întâia

oară de când trecuse de la tors la ţesut se simţi fericit la ceasul când ceilalţi muncitori părăseau fabrica, liberi.

Marreta se întoarse la lucru joia următoare, mai slab şi cu cearcăne mai mari la ochi, ca de obicei. Îşi cercetă războiul şi-l puse în mişcare. Dar nu făcu treaba asta ca în alte zile. Se întorcea din când în când spre Horacio ca să-i vorbească şi se purta ca şi cum războiul n-ar fi fost numai pe seama lui, ci al amândurora. Se purta aşa de parcă în timpul lipsei lui şi-ar fi pierdut întâietatea, sau lui Horacio, pe drept cuvânt, i-ar fi putut părea rău că s-a întors. La început mânuia lucrurile cu sfială, ca şi cum ar fi atins cu mâna, faţă cu celălalt, lucrurile unei rude moarte de curând.

Peste puţin declară:

— Ştiu că te-ai dovedit vrednic. Trei trâmbe pe zi pentru un ucenic e o adevărată izbândă. Nu mai poţi fi socotit ucenic. Ştii tot atât cât un ţesător…

Văzând cum se purta Marreta de când se întorsese la lucru, Horacio se căi că, în marea lui dorinţă de a ajunge pe Dagoberto şi de a-şi dovedi destoinicia, produsese mai mult decât producea Marreta în timpul din urmă.

— Dacă ştiu ceva, dumitale ţi-o datorez, recunoscu el, simţindu-se nenorocit de ceea ce ar fi putut gândi Marreta despre purtarea lui.

— Lasă, lasă! Eşti foarte îndemânatic, ăsta e adevărul. Am spus-o totdeauna. Aş fi vrut să văd pe altul în locul tău!

La ceasul prânzului, se aşezară împreună în sala de mese. Ziua era prea friguroasă ca să poată sta şi mânca în aer liber, aşa cum le plăcea tuturor.

Cu tot timpul aspru, câţiva ieşiră în drum, se aşezară pe marginea trotuarului, iar în capul mesei a treia Marreta rămase singur cu Horacio. Bătrânul îşi curăţă de coajă cartofii fierţi, îi mânca şi sorbi supa pe care o încălzise. Apoi, în timp ce Horacio îşi mânca pâinea, Marreta începu să privească lung sala în care se aflau, tavanul de sticlă mată, uşa grea de stejar.

— Încă trei luni, mormăi el ca şi cum ar fi vorbit pentru sine.

— Ce spui? întrebă Horacio.

— Încă trei luni mai am de stat în fabrică.

— De ce spui asta?

Horacio ghicise înţelesul vorbelor lui Marreta; un val de milă îl

îmboldi să se împotrivească ghidului care străbătea prin glasul lui, care se citea în zâmbetul lui împăcat, în privirea lui adâncă.

— Spun asta fiindcă peste trei luni îţi voi încredinţa ţie războiul meu. Pentru mine, totul va lua sfârşit atunci.

— Cum va lua totul sfârşit şi de ce? Mai întâi, eu n-am să primesc locul dumitale şi, apoi, fie unde ştii că ţi-l vor lua?

Marreta zâmbi cu îndoială.

— Săptămâna trecută, când m-a trimis Mateus acasă, am înţeles îndată că voia să te pună la încercare. Voia să vadă câtai să produci. Am mai suferit de multe răceli şi guturaiuri şi nu mi-a spus niciodată că pot să plec şi să nu mă întorc decât vindecat. Uneori, când mă simţeam bolnav şi-i ceream să mă scutească de muncă, ce mutră îmi făcea… Ascultă, eu mă aşteptam de mult la asta… de când ai venit tu să înveţi şi te-a pus la războiul meu… Ţi-aduci aminte? Te-am întrebat atunci dacă tu ceruseşi să înveţi de la mine. Mi-ai răspuns că nu, că nu îndrăzniseşi să mai ceri ceva lui Mateus; mi-ai spus că de bună seamă el ne alăturase pentru că ne ştia prieteni. N-am vrut să te amărăsc, dar eram sigur că nu ghiciseşi pricina. Cu atât. mai mult cu cât el niciodată nu încuviinţase să mai lucreze cineva cu mine, zicea că am idei primejdioase şi că pot strica tineretul. Acum înţelegi?

Horacio încetă să mai mănânce. Ar fi vrut să-i răspundă privindu-l drept în faţă, dar parcă se temea să întâlnească. privirea lui Marreta.

— Pentru mine n-au să-ţi ia locul. Poţi fi liniştit. Mai curând mi-aş smulge amândouă braţele decât să iau locul dumitale.

— N-ai să mi-l ici tu. Au să ţi-l dea ci, răspunse Marreta încet. N-ai dreptate să vorbeşti aşa. Dacă nu-l primeşti tu, îl rlau altuia şi lot una e. Aşa că tot mai bine vreau să ţi-l dea ţie, care eşti prietenul meu.

— Îţi spun că n-am să primesc.

— Eu cred că ar trebui să primeşti. Nu-i vina ta. Şi dacă-ţi închipui că eu te socot vinovat de asta, greşeşti. Ei n-au să-ţi dea locul ca să-ţi facă plăcere. Nici ţie, nici altuia. Ţi-l vor da fiindcă eu produc puţin. Şi ei nu vor să aibă un război încetinit de un bătrân, care nu e în stare să ţeasă trei Trâmbe pe zi.

Tulburat, Horacio simţea un nod în gât şi-i venea să-l îmbrăţişeze pe Marreta.

— N-am să primesc se încăpăţâna el. La nevoie, am să aştept până are să se facă un loc în altă fabrică.

Marreta zâmbi duios şi glasul i se înmuie, ca şi cum ar fi vorbit unui copil:

— Dar şi acolo va fi acelaşi lucru. Dacă n-or să aducă războaie noi, trebuie să plece unul ca să poţi intra tu. S-ar putea întâmpla ca acel care va ieşi să schimbe doar fabrica, dar aşa ori aşa, unul tot trebuie să plece… Ca să nu se mai întoarcă… Se poate, cum zic, ca vreunul să găsească o muncă mai bine plătită, dar asta se întâmpla foarte rar. Mai totdeauna cei care pleacă sunt bătrânii, bătrânii ca mine. Nu mă plângde Mateus. E avan, dar asta-i datoria lui. împlinesc şaizeci şi cinci de ani şi văd bine că nu mai lucrez ca un om tânăr.

Marreta Făcu. Horacio căuta zadarnic cuvinte de mângâiere. La mesele vecine, muncitorii mâncau, vorbeau şi câţiva, care fuseseră pe afară, se întorceau frecându-şi mâinile îngheţate.

— N-ai de ce să-ţi faci sânge rău pentru asta, ţi-o mai spun o dată, stărui Marreta. Mateus mă luase la ochi mai de mult, înainte de a veni tu. Lucrez aici de cincizeci de ani. Sunt de pe vremea întâiului stăpân al fabricii. Vezi bine că ştiu de când încep maiştrii şi patronii să ţină seama de vârsta muncitorilor şi să le urmărească lucrul. Când maiştrii sunt buni. – şi se află unii buni printre ei – se pot preface câtva timp că n-au băgat de seamă nimic, dar sunt datori să arate patronului sau directorului cât lucrează fiecare. Şi lucrul nostru e cel mai uşor de văzut după câtbalcin mai des suvcica. Anul trecul, pe vremea asta, Mateus s-a apropiat de mine, s-a uitat la urzeala pe care o întindeam şi mi-a zis fără veste: „Încă n-ai isprăvit?" Vedea bine că muncesc la bucata aceea dar voia să-mi arate că aveam mai puţin spor la lucru. De bună seamă şi interesul meu cere să ţes cât mai mult. Şi dacă nu ţes mai mult, pricina este că nu pot s-o fac fără să las defecte la ţesătură, ceea ce m-ar înjosi şi atunci ar fi şi mai rău… Dar Mateus nu mi-a spus numai atât. Pe ocolile mi-a trântit multe altele, ca să mă încredinţeze că am îmbătrânit şi nu mai sunt bun de nimic. Nu vezi cu ce mutră se uită la lucrul meu când trece pe lângă războaie? De un an clocește el gândul să mă dea afară, sunt sigur. Aşa că n-are rost să te zbuciumi pentru mine. Dacă mă mai ţine aici e tocmai din pricina ta. Pentru că fratele lui îţi poartă de grijă, Mateus aşteaptă să-ţi sfârşeşti anul de ucenicic ca să-ţi dea războiul meu. Altfel m-ar fi scos până acum şi ar fi dat altuia locul meu. E tot aşa de adevărat cum te văd şi mă vezi!

Marreta tăcu o clipă, apoi oftă cu mai multă jale:

— E trist să fii bătrân, asta e prea adevărat. Ţi-e şi ruşine să vezi

că nu mai eşti bun de nimic. Dar ce pot să fac?

Horacio nu afla cuvintele potrivite pe care le căuta, în tăcere, îşi aducea aminte de bătrânii belegi, prost îmbrăcaţi, prost hrăniţi, care în zilele cu soare umpleau grădina publică – ţesătorii, torcătorii, dărăcitorii pe care fabricile îi alungau când le slăbeau puterile. îl vedea totdeauna în grădină pe Paredes aplecându-se să culeagă mucuri de ţigări şi pe ceilalţi cum aţineau calea muncitorilor, în nădejdea că vor căpăta ceva. îi vedea pe scările foştilor patroni, cu mâna întinsă sau urcând strada ca să meargă la sindicat, pentru cei douăzeci de escudos care-i hrăneau două zile din cele şapte ale săptămânii. Şi, în mijlocul lor, i se părea că-l vede acum şi pe Marreta.

— Şi din ce ai să trăieşti? îl întrebă cu sfială.

Bătrânul ţesător făcu un gest vag:

— O să văd eu atunci. Nu te îngrijora.

Şi cu un glas mai domol, ca şi cum ar fi schimbat vorba, cu toate că de fapt n-o schimbase:

— Se pare că războiul e pe sfârşite. Italia a cam început să intre la apă. Ai citit?

Horacio clătină din cap:

— Nu, n-am citit, dar am auzit vorbindu-se.

— Ei bine, a fost bătută straşnic.

Marreta începu să vorbească despre război. În jurul celorlalte mese muncitorii vorbeau despre acelaşi lucru şi în zilele şi săptămânile ce urmară, mersul războiului le copleşi gândul. Debarcarea anglo-americanilor în Sicilia şi victoriile ruşilor în răsărit făcuseră să se nască o încredere nouă pe tot înlinsul pământului şi spulberară deznădejdea anilor dintii. Astfel, în fabricile şi în casele modeste ale acestui târg aproape neştiut de lume, în preajma unei sălbatice ţări de lupi, oamenii lânii împărtăşeau neliniştea şi nădejdiile universale. Unul, altul, mai toţi cumpărau ziarele de la Lisabona sau de la Porto, le citeau şi comentau înaintările şi retragerile armatelor în luptă. Dagoberto tăiase din ziarul *întâi Ianuarie* două hărţi colorate; la ceasul prânzului, le desfăşura pe una din mesele sălii de mâncare şi căuta oraşele în care luptau aliaţii. „Astăzi sunt aici… Mâine sau poimâine vor ajunge cu siguranţă acolo” Uneori izbucneau discuţii, fiindcă unii dintre ei prorociseră victorii sau înfrângeri care nu se împliniseră, sau fiindcă alţii, socotiţi mai isteţi, trăgeau după bunul lor plac drumurile viitoare ale armatelor, drumuri cu care tovarăşii lor nu se învoiau. Dar mai

presus de toată vorbăria şi larma îndepărtată a bătăliilor se înstăpânea în cugete o aşteptare şi o credinţă măreaţă: lumea cea nouă care urma să se nască la sfârşitul acestui crâncen şi sălbatic război.

Marreta şi Jauo Ribeiro făceau parte dintre cei care răspândeau cel mai mult credinţa aceasta. Când vorbeau ei, încetau toate discuţiile, toţi muncitorii tăceau ca să-i poată asculta. Jauo Ribeiro avea întotdeauna buzunarele pline cu ziare şi reviste. Ca să dea mai multă greutate spuselor sale, citea telegramele sau părţi din cuvântările oficiale, care vesteau, şi unele şi altele, că la sfârşitul marei bătălii va veni o lume mai bună şi va începe o viaţă mai fericită pentru toţi oamenii.

— Lumea aceasta va veni oare cu adevărat? întrebă într-o zi Horacio.

— Chiar şi capii guvernelor conservatoare spun asta răspunse Jauo Ribeiro. Dacă şi ei recunosc că trebuie să vină, apoi înseamnă că va veni cu siguranţă şi că nimeni nu mai poate împiedica venirea ei.

În mintea muncitorilor, era nouă care li se făgăduia prin presă, prin radio, în parlamente, pretutindeni, dacă Germania şi Italia vor fi învinse, lise înfăţişa într-un chip încă nedesluşit, dar în sufletul fiecăruia trăia nădejdea înrădăcinală că era aceasta va veni cu adevărat. Horacio fusese cuprins şi el, în cele din urmă, de aceiaşi încredere şi, zi după zi, printr-o înceată schimbare de care nu-şi dădea seama, o lega de toate greutăţile vieţii. Într-o noapte de iulie, pe când se întorcea acasă în mijlocul altor tovarăşi din schimbul al doilea, zări în piaţa Republicii o ceată de muncitori care vădeau, prin gesturi şi strigăte, o mare bucurie dezlănţuită.

Ce putea fi? Abia se apropiară şi ceilalţi alergară spre ei strigând:

— Musolini a căzut! Musolini a căzut!

Cei care se întorceau de la fabrică osteniţi nu voiau să creadă.

— Cine v-a spus asta?

— S-a comunicat vestea prin telefon. Eu dormeam când a aflat-o Ildefonso. A venit să mă trezească. Pe urmă ne-am dus să-i chemăm şi pe ceilalţi ca să le împărtăşim vestea.

— Dar cum a căzut Musolini? întrebă Roca Negra.

Ildefonso făcu câţiva paşi înainte:

— Asta nu se ştie. Dar că nu mai e la putere, e adevărat. S-a anunţat vestea la radio şi s-a repetat de mai

Oamenii deschiseră larg braţele şi se îmbrăţişară. Deasupra oraşului se întindea cerul de vară înstelat şi sub lumina lui blândă oamenii se îmbrăţişau mereu.

— De-acum încolo, mai avem puţin! mai avem puţin de răbdat!

Bucuria pricinuită de această veste ţinu mai multe zile; vechile nădejdi de mântuire renăşteau, înfloreau în inimile tuturor, înteţite de propaganda ce se făcea în toate limbile, răspândită prin gura tuturor oamenilor de stat. Plutea în aerul pe care-l respirau şi făgăduia fără încetare tuturor celor ce muncesc o lume mai bună, de îndată ce duşmaul va fi răpus.

Într-o dimineaţă, lloracio îl întrebă pe Marreta:

— Vrei să-mi împrumuţi din nou cele două cărţi pe care mi le-ai mai dat, când t. c-am cunoscut? Aş vrea să le mai citesc o dată.

lin licăr de mulţumire străluci în ochii bătrânului.

— Cum de nu! Le poţi lua când vrei.

Şi când sfârşi de schimbat suveicile, Marreta adăugă:

— Dar acum n-ai vreme de citit… Eşti mereu aici!

Glasul lui se făcuse din nou trist şi licărirea din ochi îi pierise.

— Am să le citesc duminică, zise lloracio.

— Bine, ţi le aduc mâine.

lloracio ghici la ce se gândise Marreta; îl fulgerase şi pe el acelaşi gând. „În curând va fi ţesător, va avea vreme să citească. Iar Marreta? va fi dat afară". Gândul acesta se ridica mereu între ei. N-avea nevoie nici de gesturi, nici de cuvinte, ca să răsară. Se ivea în orice clipă, se ţesea în tăcerile lor şi isca el însuşi alte tăceri.

Cu câteva săptămâni înainte, Marreta spusese:

289

„Într-una din vinerile acestea, după ce-mi vor plăti, mă vor da afară". De a Lunci nu mai adusese vorba despre asla, ca şi cum i-ar fi venit greu. Dar lloracio ştia că era adevărat ce spusese. Matcus, care vorbea totdeauna aspru cu toată lumea, începuse să se poarte prietenește cu Marreta, căutând să fie mai puţin nesuferit, fiindcă se apropia clipa hotărâtoare. Când venea lângă maşină, ochii lui nu se mai pironeau asupra lucrului lui Marreta cu răceala tăioasă de altă dată, ci priveau [» lini de îngăduinţă. Atunci Dagoberto îi

19 – „Oile Domnului".

arunca căutături de ură lui Matcus. Marreta singur îşi păstra zâmbetul răbdător, acelaşi zâmbet din ceasul prânzului, când se

vorbea despre război şi despre lui nea nouă care avea să-i urmeze.

Îi spunea lui Horacio:

— Sunt mulţumit că vrei să mai ci leşti cărţile astea. E cea mai mare bucurie pe care am avut-o azi.

În dimineaţa următoare, aduse cele două cărţi.

— Pe toate celelalte ţi le dau ori când vrei.

Horacio se gândi că nu-l va vedea prea des pe Marreta, după. ce va fi scos de la fabrică, de vreme ce locuia la Carvalho. Dar bătrânul ţesător adăugă:

— După aceea, dacă vrei, pot să ţi le trimit printr-un tovarăş.

Rostise „după aceea" cu un glas care îl înduioşă pe Horacio. Tulburat, se depărta de Marreta, se învârti pe lângă război, întinse braţele să înnoade un fir rupt, dornic să-şi facă de lucru. Din aceea dimineaţă zilele trecură tot mai greu pentru amândoi. Marreta părea împăcat, dar Horacio ghicea că, fără să arate, urmărea toate amănuntele care se legau de soarta lui în fabrică.

Într-o după-amiază îl întrebă:

— S-a împlinit un an de când ţi-ai început ucenicia.

— Un an, alaltăieri.

— Cain aşa socoteam şi eu. Mă mir că mai întârzie.

Împinse de lovituri seci şi regulate, suveicile Lrcceau fulgerător dintr-o parte într-alta. Pentru Horacio parcă n-ar fi trecut prin urzeală, ci prin ochii lui… topindu-se apoi, căci ochii îi erau plini de lacrimi.

— Nu vreau! strigă el chinuit. N-am să rămân aici!

— Nu vorbi prostii. Ar veni altul atunci, ţi-am mai spus o dată. Şi cu un glas mai blând: Iartă-mă. Eu sunt de vină, n-ar fi trebuit să-ţi amintesc despre asta. Dar uneori uit şi te amărâse fără să vreau.

Ceea ce prevăzuse Marreta, se întâmplă într-adevăr într-o vineri, după-prânz. Mateus se apropie de război, rosti un „bună seara" prietenos şi-şi urmă drumul până la capătul potecii. Se întoarse pe aceiaşi parte cu paşi măsuraţi, fără să privească războaiele, cum făcea de obicei. Se opri din nou lângă Marreta şi-i spuse repede, ca şi cum ar fi fost grăbit să-şi îndeplinească datoria: – Eşti obosit, dumneata eşti aproape la limita de vârstă. E mai bine să te retragi. Îmi vine greu să-ţi spun asta, dar mi s-au dat dispoziţii. Trebuie să te duci la doctorul Casei sindicale ca să-ţi dea un certificat de invaliditate şi vei primi ajutorul. Nu-i mult, abia douăzeci de escudos pe săptămână, da tot e mai bine decât nimic.

XVII

Cu toate că devenise ţesător calificat şi primea un salariu mai mare, la care se adăuga în fiecare săptămână şi salariul soţiei sale, Horacio nu izbutise până la sfârşitul anului să plătească toată datoria către Valadares. Industriaşii sporiseră în cele din urmă salariile, dar şi costul vieţii creştea mereu. Nepotrivirea dintre venituri şi cheltuieli rămânea aceiaşi. Horacio se frământa şi se amăra aşa de tare când venea vorba despre asta, încât Idalina căuta să-l liniştească, stăpânindu-şi neliniştea ei.

— Noi avem noroc că se în tem numai doi! Când mai bine, când mai rău, o scoatem la capăt! Nu punem deoparte două sute de escudos pe lună, cum ai vrea Lu, dar şaizeci sau optzeci tot economisim… în luna din urmă, am pus deoparte o sută. Gândeşte-te la familiile mari, ce trai duc!

El îi curmă vorba batjocoritor:

— Am pus deoparte o sută de escudos, da! I-am strâns în pofida sănătăţii noastre, ăsta-i adevărul. N-am cheltuit un ban decât la mare nevoie. Ne lipsim de orice petrecere. Nu mâncăm ce ne place. Nu ne îngăduim nicio plăcere! Nimic!

Idalina gândea ca şi el, dar căuta să-l liniştească.

— Aşa-i! Dar ceilalţi trăiesc mai rău decât noi. Tu eşti ţesător şi n-avem copii. Aproape toţi ceilalţi muncitori câştiga mai puţin ca tine şi mai sunt împovăraţi şi de copii… Cu o spuză de plozi şi cu lucrurile puse amanet. Noi n-am amanetat nimic şi, de n-ar lipsi banii daţi lui Marreta şi de n-ar fi fost săptămânile cu patru zile de lucru, ai fi plătit toată datoria lui Valadares.

— Banii daţi lui Mafreta, douăzeci şi cinci de escudos, ce mare pricopseală! Cât despre cele patru zile de lucru pe săptăinână, asta ni se poate întâmpla foarte des. Toţi spun că mai înainte aşa se lucra de obicei.

— Aşa o fi. Nu ştiu. Dar gândeşte-te că şi ceilalţi au lucrat tot numai câte patru zile – cei care au multe guri de hrănit!

Tăcu, supărat, socotind că nevastă-sa avea dreptate. Ei copii de crescut n-aveau, slavă domnului!

Dar asta nu ţinu mult. Într-o dimineaţă, când era gata să se scoale din pat, fdalina îi şopti:

— Nu ştiu ce să cred, de câteva zile… Mă cam tem…

— De ce ţi-e teamă? întrebă el speriat.

Ea nu răspunse, iar el nu mai stărui. Înţelesese.

— Asta mai lipsea! îngăimă el printre dinţi.

— Parcă spuneai că-ţi plac copiii…

— Îmi plăceau şi-mi plac şi acum. Dar nu în asemenea împrejurări.

Săptămâna trecu plină de nelinişte şi, până la urmă, Horacio trebui să se împace cu gândul care-l nemulţumea atât. Duminica următoare se aşeză la masa de brad şi se afundă în socoteli. Din când în când se oprea, cu vârful creionului în gură, cu ochii pironiţi în perete, apoi se apuca iarăşi de scris. Idalina pregătea masa, cu spatele la el. Îl auzi spunârul:

— Bani ca să-i plătim datoria lui Valadares putem scoate, dar nimic mai mult".

Idalina se întoarse:

— Ce-ai zis? N-am auzit!

— Spun că nu ne mai putem gândi la casă. Cu un copil, s-a dus totul de râpă. N-ai să mai poţi lucra atâta şi cheltuielile vor fi mai mari…

— Ei, asta-i! Dar cei care au cinci sau şase copii?

— Au câte cinci sau şase copii, dar n-au nici casa lor. Am socotit bine. Totul e aici pe hârtie. Chiar dacă hrana şi îmbrăcămintea nu se scumpesc, chiar dacă nu ne îmbolnăvim, mare noroc ar fi să putem pune la o parte zece sau douăzeci de escudos pe lună, având un copil. La preţul de astăzi al locului şi al materialelor de construcţie, nici la capătul vieţii noastre n-am strânge banii trebuitori ca să clădim o casă. Mă gândesc la asta de multe-zile… De când mi-ai spus tu…

Era întâia oară când îi mărturisea năruirea nădejdilor lui de a-şi clădi o casă. Întâia oară când nu-i ascundea amărăciunea şi simţea chiar o tulbure şi nedesluşită plăcere făcând-o să împartă cu el tot ce suferea.

Idalina simţea din instinct, în cuvintele lui, ceva care se îndrepta împotriva ei şi a copilului pe care-l purta. O cuprinse o puternică dorinţă de a se împotrivi, de a se apăra, de a-şi convinge bărbatul că nu judeca drept.

— Cum aşa? Dar viaţa se schimbă! Cine poate şti ce se va întâmpla? înainte de război lucrurile erau mai ieftine şi poate că vor fi tot aşa şi după sfârşitul războiului.

— Da, m-aui gândit şi la asta, întâmpina el întunecat. Dar când

pui alături cât se câştiga înainte de război şi care era preţul lucrurilor atunci, ce vezi? Costul vieţii rămâne acelaşi. Un muncitor câştiga cam zece escudos pe săptăinână. Numai câţiva ţesători de mâna întâi câştigau până la şaisprezece. Viaţa era mai ieftină, de bună seamă, dar şi salariile erau mai miei. Dovadă că muncitorii nu-şi aveau nici atunci casa lor. Trăiau greu, cum trăiesc şi acum. Mă gândisem la asta uneori, dar fără să ohibzuiesc prea mult. Mă orbea marea mea dorinţă să ajung lucrător. Îmi ziceam că ceilalţi nu sunt cumpătaţi, că-şi cheltuiesc banii pe vin, pe cafea şi pe alte lucruri fără folos. Manuel Peixoto îmi spunea mereu, când eram la munte, că lucrătorii din fabrici sunt nişte desfrânaţi. Or fi unii, îi ştiu şi eu. Dar aveam credinţa că un om poate duce o viaţă bună prin munca lui. Acuma văd că nu. Numai cu salariul nu poţi ajunge la nimic. Tu nu mai cumperi nici vin, iar eu fumez mai puţin decât atunci când eram păstor. Uite unde am ajuns!

— Nu-i vina mea, se apără Idalina. Fac tot ce-mi stă în putinţă.

El se înfurie:

— Cine-ţi aduce vreo vină? Nu taci din gură niciodată.

Se ridică şi rupse cu ciudă hârtia pe care făcuse socoteli.

Din ziua aceea îşi dădu seama că ceva îl rodea, îl mâhnea, îi slăbea râvnă şi voinţa. Dorul lui de muncă stăruitoare, de viaţă regulată îndreptală spre un ţel i se părea zadarnic. Începu să nu mai numere ţigările: una dimineaţa, două după-amiază, două seara, cum făcea până atunci. Dorinţa de a sta acasă îl părăsea. îi era lehamile de casă şi chiar de tovărăşia nevestei. I se părea că avea înainte o viaţă întreagă de stat acolo, în cocioaba aceea întunecoasă, alături de Ida lina, şi asta îl mâna afară, spre alte tovărăşii.

Foarte des, la ieşirea din fabrică, se ducea drept în piaţa Stâlpului şi nu se mai întorcea acasă decât noaptea, ca să mănânce. Apoi ieşea din nou şi, cum îşi făcuse o a doua cheie, la ceasul când se întorcea Idalina de cele mai multe ori dormea. Într-o zi, că se plânse:

— Nu mai stai niciodată cu mine. Nu mă mai iubeşti!

— Nicidecum! Am alte griji. Un bărbat trebuie să ştie ce se petrece în lume şi doar nu aici, acasă, aş putea să aflu ceva.

Îi spunea asta ca să-şi îndreptăţească purtarea, dar nu minţea. Acesta era motivul pentru care petrecea atâta vreme departe de casă. Altfel ar fi fost şi mai nenorocit, căci simţea nevoia să audă mereu vorbindu-se despre război. Se întâmplaseră de curând debarcarea din Normandia şi marile înaintări în răsărit. Victoriile acestea îi înflăcărau

pe muncitori. Aproape toţi ajunseseră, în închipuirea lor, luptători pe fronturi şi comentau cu patimă bătăliile, de îndată ce se adunau, nu numai la prânz sau la ieşirea din fabrică, ci şi seara, în piaţa Stâlpului, şi chiar noaptea, în colţul străzilor şi în cafenelele muncitoreşti ale oraşului.

Horacio se întâlnea după cină la „Jaŭo Leitão" eu Ildefonso, Dagoberto, Boca Negra şi alţii. Pedro venea şi el uneori. Dagoberto aducea de obicei câte o hartă nouă, ultima publicată în *întâi Ianuarie*. Se aplecau cu toţii asupra numelor de oraşe şi de ţinuturi cucerite, sau care se mai aflau încă sub focul luptelor, nume pe care nici nu ştiau să le rostească. Urmăreau după veştile zilnice înaintarea armatelor aliate, ca şi cum ar fi urmărit mersul nădejdilor lor.

Pedro era singurul care provoca certuri, îndeosebi cu Ildefonso. îl interesau bătăliile despre care vorbeau ziarele, dar se arăta neîncrezător în urmările aşteptate de tovarăşii lui. Şi câte odată pleca înaintea celorlalţi, jignit, de cele ce-i spusese Ildefonso în focul discuţiei. Ceilalţi îl bârfeau atunci pe Pedro, zicând că vădise totdeauna aplecări burgheze, aşteptându-se, de bună seamă, ca tatăl lui să-i lase moştenire averea. Apoi se întorceau la hartă, la lumea pe care nădăjduiau s-o vadă într-o bună zi întruchipată aievea.

În unele duminici, în loc să se ducă la cafenea sau în piaţa Stâlpului, Horacio pleca să-l vadă pe Marreta la Carvalho, minat şi de prietenia lui pentru bătrânul ţesător, dar mai cu seamă de dorinţa de a-l mai auzi rostind cuvintele acelea de încredere în viitor, cuvinte de care avea nevoie ca de un sprijin în viaţă. Tot pe Marreta îl socotea cel mai deştept şi mai învăţat dintre toţi muncitorii, şi tot ce-i spunea el îi părea mai vrednic de încredere decât ce spuneau ceilalţi.

Cu toate acestea, se înapoia trist de la aceste întâlniri. Încrederea în zilele viitoare, ce i-o insufla în adevăr bătrânul, îi era umbrită de amărăciune. Marreta nu vorbea despre sine niciodată şi, dacă cineva aducea vorba despre traiul lui, spunea că nu îndură nicio lipsă şi pretindea că cei douăzeci de escudos pe săptămână îi ajungeau pentru chirie şi pentru cartofi-hrana lui obişnuită. Nimeni nu-l credea; vecinii ştiau că el nu mănâncă decât o dată pe zi, că în unele zile nici nu aprindea focul – se hrănea doar cu doi sau trei cartofi fierţi în ajun. Tramagal, Jauo Ribeiro, Belchior şi alţi câţiva tovarăşi dintre cei mai devotaţi căutau să-l ajute, dar el se încăpăţâna să respingă mereu puţinul ce i-l ofereau cu repetate stăruinţi. Lui nu-i lipsea nimic,

spunea, în timp ce ei aveau familie, aveau nevoi mai mari decât dânsul. Când, într-o duminică, Horacio îi aduse cincizeci de escudos, nu voi să-i primească. La plecare, Horacio îi lăsă ascunşi sub o farfurie, dar, duminica următoare, Marreta i-i dădu înapoi şi abia se îndupiccă să-şi păstreze jumătate din ei, după multă stăruinţă.

Slăbise şi mai tare şi cei doi dinţi stingheri păreau şi mai lungi în gura lui pungită. Nu mai pomenea niciodată despre schimbul de scrisori cu esperantiştii străini.

Horacio îi aminti într-un zi, dar el răspunse scurt: „Am sfârşit cu asta" şi schimbă vorba.

Într-o duminică, venind să-l vadă, [Ioracio găsi uşa închisă. Bătu o dată, de două, de trei ori, Eve nimeni nu-i deschise. Era pe-la începutul iernii. Peste străzile pustii, pline de noroi, cădea o burniţă rece. Horacio mai bătu o dată, dar nu-i răspunse decât murmurul râului. Într-un târziu, auzi deschizându-se undeva o uşă. Întoarse capul şi dete de baba Lucrezia, vecina lui Marreta.

— A plecat, îl lămuri bătrâna. E la azil.

— La azil? îngână Horacio mirat.

— Ua, a intrat ieri. Şi bătrână, tremurând de frig, închise uşa.

m ploaie, Horacio se gândi să-şi caute adăpost la Ricardo, de unde ar fi putut afla, de bună seamă, şi alte amănunte asupra internării lui Marreta. Dar îşi schimbă gândul, zicându-şi că avea să se întristeze şi mai tare când va da ochii cu sărăcia în care trăia Ricardo şi familia lui. O luă la fugă spre casa lui Tramagal.

Ploaia cădea din ce în ce mai deasă. De după ferestrele satului se zăreau chipuri de copii privind, turtite pe geamuri, în monotonia acelei duminici de iarnă.

Când intră Horacio, Tramagal cioplea o scândură.

— Ia spune! Vii de la Marre ta?

Horacio răspunse mustrător:

— Da, de acolo viu. Nu mi-aţi dat de şlire ce-i cu el, nici tu, nici ceilalţi.

În pofida felului său obişnuit de a fi, Tramagal fu cumpătat în vorbă şi în gesturi:

— Nu ştiam nici eu. De abia ieri am aflat, când m-am întors de la lucru. De bună seamă, Marreta n-a vrut să se afle nimic până la plecarea lui. Se pare că a cerut de mult un loc la azil, îndată ce a fost scos de la fabrică, dar a aşteptat să se iveasică unul. Hai, şezi jos!

Horacio se aşează. Cei doi bărbaţi rămaseră o clipă pe gânduri. Afară ploua mereu.

— Dar totdeauna vorbea rău despre azil. Că nu e bine acolo, că întreţinerea nu face nici cinci tostoes, cât se plăteşte pe săptămână.

— Ei, da – îngână Tramagal – asta mă întristează cel mai tare. Nu s-a dus acolo de plăcere. Nici nu voia să audă vorbindu-se de azil. De asta nici n-am avut inimă să mă duc să-l văd astăzi.

Horacio se uită la ceas.

— M-aş repezi eu până acolo. Dar e prea târziu. Până o iau din loc, înnoptează.

— Să mergem împreună duminica viiloare. Când mă gândesc la el, mi se strânge inima, rosti Tramagal, sculându-se în picioare. Şi mergând la uşă, o deschise larg şi trase în piept aerul umed de afară, în vreme ce ploaia cădea ca o perdea în faţa lui.

Clădirea învechită, cu locul deschis din faţa ci, se înălţa printre alte case vechi ale oraşului. Acolo era Azilul invalizilor de muncă. Horacio cunoştea casa din plimbările lui prin cartierul acela, dar niciodată nu-i trecuse pragul. Când sună la poartă, mâna îi tremura. Iuţii nu auzi nimic, apoi desluşi un uşor zgomot de paşi, care veneau de departe şi se apropiau încet. Uşa se deschise. Horacio văzu înaintea lui o călugăriţă de vreo patruzeci de ani, cu o maramă albă scrobită şi cu obrajii palizi.

— Bună ziua, salută ca eu glas blând.

— Aş vrea să-l văd pe José Nogueira… Unul căruia i se zice Marrela.

Călugăriţa pregetă, scoase din haină un ceasornic prins de un şiret şi, după ce se uită la el, murmură:

— Nu-i încă ceasul de primire… Să mai treacă zece minute. Şovăi încă puţin, apoi se hotărî: Dar, o dată ce ai venit, intră.

Horacio se trezi într-o curte interioară, cum au casele vechi de tot. În fundul curţii, o seară ducea la catul de

— Aşteaptă aici. Mă duc să-l caut.

Abia se depărtase, când auzul lui Horacio fu izbit de un glas care, rupând fără veste tăcerea clădirii, începu să cânte eu foc, ţipător, un cântec fără sfârşit, luând mereu, mereu de la capăt aceleaşi versuri. Glasul tăcea, apoi începea din nou să cânte, din când în când cu înflăcărare, cu tonul mânios al cuiva care striveşte cu piciorul cadavrul unui duşman. Strigătele discordante se apropiau, se apropiau mereu,

făcând să crească tulburarea care-l copleşea pe Horacio şi – l aruncau într-o obidă fără margini. Un zgomot îl făcu să privească în sus, spre capul scării. O fată tânără se ivise în păliinar, cu părul despletit, şi-l privea cu ochi halucinaţi. Se opri din cântec, apoi o luă la fugă, cu un ţipăt ascuţit. Horacio auzi din depărtare un alt glas de femeie care o certa:

— Ţi-am mai spus să nu ieşi din tindă!

Se făcu tăcere, apoi sora se întoarse. În umbra curţii, albeaţa veşmântului ei covârşea făptura omului care o însoţea, un ins îmbrăcat într-o uniformă roasă, care-i zâmbea cu duioşie lui Horacio. Haina veche şi pantalonii peticiţi de pe «1 îi atârnau pe trup şi-l făceau să pară şi mai mic. Horacio îl recunoscu numai după zâmbet.

— Moş Marreta! Aici te găsesc?

Vru să mai spună ceva, dar nu putu. Cuvintele i se înecau în gâtlej. Marreta îl strânse în braţe.

— Ilci, măi băiete! Ce mai faci?

Avea lacrimi în ochi. Şi lui îi venea greu să vorbească.

Rămaseră câteva clipe îmbrăţişaţi. Apoi Marreta exclamă:

— Mă bucur că te văd!

Dar nu asta voiau să-şi spună. Călugăriţa îi stânjenea pe amândoi. Marreta îşi şterse ochii cu dosul palmei, se întoarse şi întrebă:

— Soră, îmi îngădui să-mi duc prietenul înăuntru?

Călugăriţa aprobă din cap. După câţiva paşi se aflară într-o tindă întunecoasă ce dădea pe un cerdac. Ori unde-şi întorcea privirea, Horacio nu vedea decât bătrâni. În faţa lui unii şchiopătau, alţii se târau de colo, colo, sprijinindu-se în toiag. Ici se vedea un grup şezând jos în tăcere, colo un singuratic îşi mânca unghiile, uitându-se la el. Alţii, mai îndrăzneţi, se apropiau şi cereau:

— N-ai cumva o ţigară pentru moşuleţul?

În spatele azilului, două aripi ale clădirii se întindeau spre o grădină de zarzavat. Un bătrân umbla printre straturi, în sus şi-n jos, străbătând acelaşi drum, ca o jivină de noapte. Cu ochii în pământ., vorbea singur, dând din mâini, ca şi cum ar fi avut în faţă un cuvântător nevăzut. Din când în când se oprea locului, scuipa, făcea gesturi mai nestăpânite încă, apoi iar începea să umble încoace şi încolo, pierdut în discuţia fără de sfârşit cu umbra sa. De cealaltă parte a grădinii de zarzavat se aflau alte cerdacuri şi la catul de jos, şi la cel de sus. Ele

dădeau clădirii înfăţişarea unei mănăstiri sărace, în aceste cerdacuri, Horacio văzu mulţi invalizi, unii gălbejiţi, gârboviţi, cu desăvârşire pleşuvi, alţii cu plete albe, căzute peste urechi. Printre ei, Horacio îl recunoscu pe Paredes, al cărui chip se vedea dintr-o parte, vorbind cu alt bătrân.

— Putem sta aici, îl opri Marreta.

Ajunseseră la capătul cerdacului. Înaintea lor se afla o singură desfătare pentru ochi: doi portocali, al căror frunziş era presărat cu aurul poamelor lor. Horacio se aşeză pe o bancă, alături de Marreta.

— Ce ţi-a venit să te muţi aici? Şi fără să înştiinţezi pe nimeni! Când am aflat, duminica trecută, m-a prins jalea.

Marreta nu răspunse îndată. Îşi întinse mâinile pe genunchi şi le privi o clipă.

— Ce puteam face? Tovarăşii o duc destul de greu şi făceau jertfe pentru mine.

— Ia lasă! Nu voiai să primeşti nimic. Fiecare putea da câte puţin fără să facă nicio jertfă.

— Nu voiam să primesc, dar până la urmă toi aş fi ajuns acolo şi într-o bună zi, tovarăşii s-ar fi săturat să tot dea! Săracii! Nu câştiga destul nici pentru familiile lor!

Glasul nebunei porni să cânte în catul de sus. Era acelaşi cântec de adineauri, aceleaşi versuri mereu la fel. Apoi tăcu. Marreta plesni uşor pe Horacio peste genunchi:

— Îţi mulţumesc, dar nu te mai frământa pentru mine. Aici nu-i chiar aşa de rău cum credeam. Nu se poate spune că-i un rai, dar merge. La început e greu, dar te obişnuieşti. O să mă obişnuiesc repede, sunt sigur.

Cântecul nebunei se auzi din nou. Părea că pătrunde prin toate crăpăturile zidurilor, covârşind dialogurile tuturor bătrânilor, străbătând şi înspăimântând clădirea întreagă.

— Ăsta-i lucrul cel mai greu de suferit, mărturisi Marreta, Dar am să mă obişnuiesc şi cu asta.

— Sunt şi nebuni aici?

— Câţiva. N-au unde să-i ducă şi-i ţin aici. Nu sunt nebuni de tot, dar îţi face rău să te uiţi la ei. Am cunoscut pe unii pe când lucrau în fabrici. Îmi vine tare greu să-i văd aşa, cu mintea rătăcită. Fata e mai rău atinsă decât toţi. Ţi-e milă de ca N-a împlinit nici douăzeci de ani!

Maneta tăcu. Sus, nebuna tăcu şi ea. Horacio vorbi:

— Aş fi vrut să-ţi aduc ceva, dar nu ştiu ce ţi-ar plăcea. Cum nu fumezi şi eşti vegetarian… Mai bine spune-mi, de ce duci lipsă mai mare, ca să-ţi aduc duminica viitoare.

— N-am nevoie de nimic. Nu te îngriji de mine.

Marreta şovăi o clipă şi adăugă:

— Mai mult ca orice, doresc să se sfârşească repede iarna. Pământul azilului îl lucrăm noi şi mie îmi place să lucrez pământul. Îndată ce va trece frigul, am să mă îngrijesc de grădină şi asta arc să-mi dea de lucru.

Horacio mai stărui o dată. Fără îndoială că avea nevoie de ceva. Toată lumea ştia că se trăieşte prost la azil şi chiar Marreta spunea aşa când venea vorba despre invalizi. Acum vorbea altfel, numai ca să nu-l stingherească. Dar nu, nu-l stingherea de loc!…

Marreta plecă ochii în jos:

— Ei bine, dacă te încăpăţânezi, adu-mi, când ai să mai vii, două timbre pentru străinătate şi ceva hârtie pentru scrisori. Trebuia să răspund unor esperantişti argentinieni şi n-am putut să le scriu.

Glasul lui Marreta se înduioşa. Dar se sculă în picioare şi întrebă cu un alt ton:

— Ai mai văzut, priveliştea asta?

Din capătul cerdacului privirea cuprindea, dincolo de pământurile azilului, şerpuirile râului Degoldra şi toate fabricile de lânărie înşirale pe malul lui. Mai departe, pe coasta muntelui, se vedeau întinse păduri de pini şi gurile albe alccâtorva cariere de piatră. Marretantinse braţul şi arătă în zare:

— Acolo, o dată, am întâlnit un lup. Eram încă mic şi veneam de la Cortés de Meio. E foarte mult de atunci. Casele astea pe care le vezi nu erau pe atunci.

Se înduioşă din nou. Vru să se stăpânească, dar glasul părea că i se umple de lacrimi.

— M-am născut prea devreme. Tu ai vârsta potrivită. Ai să vezi multe schimbări când se va sfârşi războiul…

Bătrânul Paredes se ivi din tindă, sprijinindu-se în toiag:

— Ia uite-l pe Horacio! Uite-l pe Horaeio!

Avea un zâmbet nerod, ştirb. Horacio îi dădu cele două ţigări pe care le mai avea.

— Nu ştiam că erai aici.

— Ei, am venit şi eu! De când mi-a murit nevasta. Ce era să fac?

Dar când îl văd aici pe Marreta, mi se rupe inima. Eu sunt un biet nenorocit, dar el! îţi vine greu să-l vezi aici!

Marreta se amestecă în vorbă:

— Taci! Nu mai spune prostii.

Se auziră alţi paşi pe lespezile de piatră, apoi o voce groasă pe care Horacio o recunoştea. Tramagal şi Jauo Ribeiro veneau spre ei pe cerdac. Sora care le arăta calea îi lăsă şi Tramagal întinse braţele:

— Vino încoace, dragul meu! Nu-i frumos să pleci aşa fără un cuvânt. Din pricina ta eram gata să-mi frâng un deget! Uite! Şi-i arătă un deget înfăşurat într-o cârpă albă.

Aproape îndată, Tramagal şi Jauo Ribeiro puseră aceleaşi întrebări şi-l îmbiară pe Marreta cu aceleaşi ajutoare ca şi Horacio, dar bătrânul le dădea aceleaşi temeiuri, împotrivindu-se, şi aceleaşi lămuriri pe care le dăduse şi celuilalt. Paredes îl opri:

— Ce-i trebuie lui e o pătură.

— Cum? N-are pătură? se miră Tramagal.

— Ba da, am! se apără Marreta.

— Are două, dar nu sunt de ajuns. Eu am trei şi tot mi-e frig. Ce trebuie să-i fie lui! Noaptea trecută l-am văzut tremurând ca varga în patul din dormitor.

Marreta era să răspundă, dar glasul mânios al lui Tramagal acoperi orice zgomot:

— De necrezut! Un om care a muncit toată viaţa în lina pentru alţii n-are o pătură groasă la bătrâneţe! Unde-i maica stareţă, să-i spun ce cred eu!

Invalizii care stăteau în cerdac întoarseră capul auzind vocea mânioasă şi răsunătoare a lui Tramagal. Marreta izbuti în Cele din urină să-l potolească.

— Maica stareţă n-are ce face. Ar vrea să fie totul cât mai bine, dar azilul nu are destule mijloace. Muncitorii plătesc cinci tostoes pe săptămână din pensia lor; nu pot să dea mai mult. Din când în când, surorile umblă cu cheta, dar nici aşa nu strâng destui bani pentru toate. Câţiva bogătaşi dau câte ceva, alţii nu dau nimic… Aşa că n-are niciun rost să-i spui ceva stareţei… Şi dacă numai eu n-aş avea pătură groasă, dar sunt atâţia alţii care n-au!

Rămaseră tăcuţi o clipă, apoi Jauo Ribciro întrebă:

— Dar păturile dumitale. păturile pe carele aveaiacasă?

— Da, mă gândesc de multe ori la ele. Dar aveam mici datorii

înainte de a intra aici, le-am vândut ca să mă achit… Am vândut tot ce aveam.

Trainagal spuse mohorât:

— De mâine ai să ai o pătură. Puteai să ne trimiţi vorbă că duci lipsă de asta. Altceva acum: cum staţi cu mâncarea?

Paredes era gata să răspundă, dar Marreta îl opri cu o privire, o privire care aduse pe buzele bătrânului un zâmbet resemnat în locul vorbelor pe care avea de gând să le rostească.

Tramagal făcu:

— Nu face nici două parale, de bună-scamă!

— Hrana e bună, îl contrazise Marreta, dar, în faţa privirii mirate a lui Paredes, adăugă şovăind: hrana nu e prost gătită. La cazărmi e mult mai rea. Sigur că bătrâuii ar mânea mai mult, dacă li s-ar da. Unii au poftă mare de mâncare. Paredes, de pildă. Dar când vii aici, ştii la ce trebuie să te aştepţi. Cât despre mine, să nu vă faceţi grijă, am tot ce-mi trebuie. Cum sunt vegetarian, mă mulţumesc cu puţin. În primele zile am avut greutăţi, dar am vorbit cu maica stareţă şi acum mi se găteşte deoparte o oală cu cartofi şi varză. Ieri am avu! morcovi: nu mai mâncasem de mult şi mi s-au părut foarte buni.

Nebuna începu să cânte din nou. Câţiva bătrâni se uitară în sus, ca şi cum ar fi fost cu putinţă să-i vadă chipul prin tavan. Apoi se întoarseră la vorba lor, sau la moţăiala care-i făcea să-şi plece capetele, să-şi închidă pleoapele şi să-şi încrucişeze mâinile pe pântece. Tramagal privi în jurul său:

— Ce mulţi bătrâni sunt! exclamă el, întorcându-se spre Horacio. Dar ce mă face să turbez e gândul că niciunul din ei n-a făcut în viaţă ce i-ar fi plăcut să facă.

Horacio se întristă iar. Închise ochii să nu-i mai vadă pe bătrâni, dar tot îi vedea. Vedea mereu pe bătrâni şi căsuţa cea mult râvnita se ivea peste chipul bătrânilor, apoi vedea chipul lui ca bătrân în mijlocul celor din azil. O neliniște cumplită îl cuprinse, o dorinţă nebună de a pleca de acolo, de a-l părăsi pe Marreta, de a ajunge afară în piaţa Stâlpului sau aiurea, acolo unde nu sunt bătrâni, nici aziluri. Dar Tramagal începu să arunce glume, râzând tare ca să-l înveselească pe Marreta, ai cărui ochi erau umbriţi de tristeţe.

Zăboviră până la ora patru. În timp ce îşi luau rămas bun, Marreta îl trase o clipă la o parte pe Horacio şi-i

— M-am gândit la ce ţi-am spus despre timbre. De când cu

războiul, scrisorile ajung târziu, dacă nu cumva se duc la fund cu vapor cu tot. Mai bine să amânăm asta pentru mai târziu. În loc să-mi cumperi mărci, adu mai bine o bucată de brânză pentru Paredes. Ştiu că-i place mult brânza; chiar ieri mi-a spus.

Fiul lui Horacio se născu primăvara, pe o vreme minunată. Pe coastele din preajma oraşului, castanii, urmaşii întinselor păduri de odinioară, îşi legănau frunzişul lucios, de un verde primăvăratic foarte viu. În grădina publică, teii se înălţau încoronaţi de frunze, iar trandafirii agăţători înfloriseră bogat sub cerdacurile caselor avute. Din satele de munte, turmele începură să urce spre culmi, ca şi acum o sută, două sute, o mie de ani, păscând ierburile pădurii şi florile care creşteau peste tot, smerite şi frumoaso.

Pe coasicic de la Penhas da Sauda şi Nave de Santo Antonio, iubitorii de schi lăsaseră locul păstorilor; în locurile unde răsunase iarna veselia unui tineret elegant, liniştea înălţimilor nu mai era curmată decât de cântulmelancolic al unei doine de cioban. La Covilha, când muncitorii plecau de acasă dis-de-dimineaţă, ca să meargă la lucru, îi întâmpină în cale un soare strălucitor, soarele care învăluia oraşul şi munţii, părând că umple lumea de pace, de blândă, luminoasa, îmbălsămată pace a zilelor de primăvară, de-a lungul cărora natura îşi înfăptuieşte în tăcere opera-i creatoare. O pace care părea că se desprinde din ierburi, din plante, din arbuşti, chiar şi din stâncile colţuroase, şi numai cu greu puteai înţelege că desăvârşita ei înstăpânire aici, pe coastele înverzite ale munţilor, nu se întindea şi asupra lumii întregi.

20

305

În depărtare, războiul, cu toate că se apropia de sfârşit, nu se încheiase încă. Armonia domnea între mineralele şi vegetalele muntelui, dar nu exista şi în sufletul oamenilor. Muncitorii intrau în fabrici plini de nerăbdare şi munceau în aşteptarea ieşirii de la lucru, ca să afle ultimele ştiri de pe câmpurile de război. Berlinul era în agonic. Asaltai şi bombardat din toate părţile, rănit în fiecare clipă de bombe şi granate, bârlo gul fiarei ceda în fiecare zi, mai însângerat, mai slăbit, mai strâns încercuit de neîncetata vijelie de fier şi foc.

Când sora lui Dagoberto îi aducea acestuia prânzul, îi înmâna şi ultimul ziar sosit de la Lisabona sau de la Porto. În jurul ziarului se îmbulzeau toţi şi, în timp ce gurile mestecau hrana, urechile îşi

aţinteau auzul spre cele ce citea Dagoberto. Dar abia seara şi în timpul nopţii, în piaţa Stâlpului şi la colţul străzilor, se căpătau veştile cele mai noi, răspândite de locuitorii oraşului, care la rândul lor le aflau la aparatele de radio. Hiller murise. Ruşii ajunseseră la porţile Cancelariei Reichului. Amiralul Doenitz formase un guvern departe de Capitală şi nimeni nu mai stătea să numere oraşele pe care americanii, englezii, ruşii şi francezii le ocupaseră în cursul ultimelor bătălii.

Luna mai începuse. În castanii de pe dealul Santo Antonio se iveau primele pete galbene ale florilor viitoare. În piaţa Republicii, teii se pregăteau şi ei să înflorească şi să îmbălsămeze grădina cu mireasma lor pătrunzătoare.

De săptămâni de zile, cuvintele de bună-vestirc ale încetării războiului şi întoarcerii păcii, chiar şi pe teritoriul german, erau aşteptate cu înfrigurare. Cuvintele acestea răsunară în sfârşit şi clopotele tuturor bisericilor bătură, în vreme ce alaiuri vesele străbăteau oraşele şi satele.

Războiul se sfârşise, dar schimbările aşteptate în urma lui nu se îndepliniră. Un gol mare se căsca şi înghiţea nădejdile celor ce munceau, de parcă mâini nevăzute ar fi deschis o groapă în calea lor.

Aparatele de radio şi ziarele nu mai pomeneau despre o viaţă nouă pentru omenire. Oamenii de stat se ocupau de alte probleme.

Într-o noapte, la cafeneaua Leitão, Ildefonso încercă să apere faţă de tovarăşii săi şi faţă de el însuşi credinţa pe care o predicase atâţia ani: – fi prea de vreme ca să ne pierdem speranţele, spuse el. Totul e încă prea încurcat.

Pedro zâmbea batjocoritor. Pe ceilalţi muncitori îi mânia zâmbetlil lui. Acum şi ei credeau mai puţin în cuvintele lui Ildefonso, dar zâmbetul batjocoritor al lui Pedro li se părea o ocară adresată lor, o ocară care mânjea ceva mult mai presus decât ei.

Pedro făcea pe grozavul:

— Cine a avut dreptate? O lume mai bună? Vorbe de clacă! Nu v-am spus eu că o lui ne mai bună nu va veni? Şi voi, voi care aţi crezut că va veni, sunteţi nişte nerozi!

Ildefonso se ridică numaidecât şi dădu să plece. După ce făcu cinci paşi printre mese, nu se putu stăpâni şi se întoarse:

— Nerod eşti tu! auzi?

Pedro îl privi uimit, de această înfruntare, apoi îi răspunse tăios:

— Suntem la fel!

Vorbele grele începură să curgă şi lucrurile se înveninară. Boca Negra îl ţinu pe Ildefonso în clipa când acesta ridică mâna. Ceilalţi muncitori se grămădiră în jurul lui Pedro, care se ridicase şi el.

— Du-te! mai bine să te duci! îi îndemnară ei cu asprime şi glasurile tuturor se uniră într-o singură ameninţare împotriva lui Pedro. Dar ieşi mai întâi Ildefonso, luat pe sus de Horacio şi Boca Negra.

Din seara aceea, se feriră cu toţii să mai vorbească despre lumea nouă, dar ocolind vorba, se apropiau mereu de ea, ceea ce aducea pe buze le unor un zâmbet şters şi trist.

Duminica următoare, Horacio se duse să-l vadă pe Marreta. Bătrânul ţesător zăcea bolnav într-unul din paturile albe înşirate pe două rânduri în dormitorul azilului. În martie, inima lui slăbilă avusese mai multe sincope, apoi doctorul îi găsise şi o inflamaţie a nervilor. Horacio îl vedea pentru întâia oară de când se sfârşise războiul. Nu voia să-l întristeze pe Maretta vorbindu-i despre problema aceasta, care putea să-i amintească prorocirile ce le făcuse odinioară, ca şi Ildefonso şi mulţi alţii, şi care nu se înfăptuiau. Dar Marreta, după ce-i răspunse la întrebările asupra sănătăţii sale, îl întrebă pe neaşteptate:

— Atunci, nici de astă dată nu s-a schimbat „nimic?

Horacio 11 u răspunse. Mâinile descărnate ale lui

Marreta, de culoarea fildeşului vechi, păreau moarte pe învelitoarea albă.

— Lucrurile nu se vor opri aici, să fiţi siguri. Mai târziu sau mai devreme, ele se vor schimba. Voi, cei tineri, aveţi să vedeţi multe.

Horacio rămase tăcut. – De la sfârşitul războiului, îndoielile îl cuprinseseră din nou. Planurile pe care şi le făurise despre progresul colectiv îi păreau tot atât de deşarte ca şi acelea ce le făcuse pe temeiul salariului său. Pedro îi spusese adesea: „Marreta e un om care trăieşte în nori”. Şi acum îl asculta din nou eu neîncrederea din vremea când abia îl cunoscuse. Ceva mai stăruia, însă, fără voie, 111 cugetul lui; o putinţă, o presupunere, o sămâuţă care nu încolţise, dar pe care o purta în el de când intrase în fabrică. Ea dădea naştere în sufletul lui la necontenite contradicţii.

Când cârtea şi vorbea de rău pe toţi şi toate, resemnându-se să rabde împrejurările de neînlăturat, să se plece, să se supună lor, cum făcuseră şi mai făceau mulţi alţii, nădejdea care părea moartă se ridica în sufletul lui, nedesluşită ca totdeauna, şi totuşi înflăcărată, şi-i aducea

singura mângâiere în ceasurile de deznădejde.

Ascultându-l pe Marreta, îşi aminti tot ce cuvintele lui Pedro păreau să adeverească; nădejdile şi îndoielile se luptau în sufletul său.

În cele cele din urmă, Marreta luă scama la tăcerea lui:

— Azi nu eşti în apele tale.

Horacio făcu un gest nebotărât:

— Aş vrea să te vindeci.

Marreta zâmbi trist şi resemnat. Apoi răspunse:

— Sigur că mă vindec, de ce nu? Petrec nopţi de nesomn şi supăr pe toată lumea, şi pe bătrâni şi pe surori, săracele! Dar o să-mi treacă şi asta.

Horacio îl privi lung. Când îşi luă rămas bun la ceasurile patru, zâmbetul lui era şi mai trist decât al lui Marreta.

Zilele se făceau din ce în ce mai lungi. De la Poarta Soarelui se vedeau acum castanii de pe dealul Santo

Antonio, galbeni de floare. Erau risipiţi şi puţini la număr, ca şi cei de pe povârnişurile care străjuiau Sineirinbo, dar aminteau lui Horacio, cu o uşoară părere de rău, marile păduri ce împrejmuiau Alanteigas. Se opri în loc, privi castanii şi se întrebă de unde-i venea părerea de rău. Dezgropă din amintire zilele şi anii copilăriei şi ai adolescenţei sale şi ajunse la convingerea că niciodată nu avusese ceva destul de bun ca să fie vrednic de amintire. 11 muncea totuşi mereu o părere de rău, un dor de lucruri nedesluşite, pe care nu ştia să şi-l explice singur. Se gândi că era dorul de părinţi, de întâicle zile ale dragostei cu Idalina, dar îşi dădu seama că nu era asta. Când trecu prin piaţa Stâlpului văzu acolo, ca în orice seară, pâlcuri de muncitori şi de funcţionari care stăteau de vorbă. Nu se opri. De la sfârşitul războiului stătea mai mult acasă, ca în săptămânile dintâi ale căsătoriei. Nu ieşea decât după cină, Când Joanico dormea. Idalina era acum cea care-l ruga să iasă: „Du-te şi te plimbă puţiu… Dacă vorbim mereu, copilul se va trezi…”

Se simţea tot mai legat de fiul lui şi era fericit că-i semăna. Toată lumea spunea că puţini copii seamănă cu părinţii în primele luni, dar Joanico era leit el, chiar de la naştere: acelaşi ochi, acelaşi nas, aceiaşi bărbie ascuţită.

La fabrică, Horacio nu visa decât să se întoarcă mai repede acasă. Se gândea mereu că, în lipsa lui şi a nevestei se putea întâmpla ceva copilului. După naştere, înainte de afle apuca din nou de lucru, Idalina

încercase să-şi lase copilul la leagăn, unde-l lăsa şi Josefa pe al ei, dar n-au vrut să-l primească. Nu era loc decât pentru doisprezece copii şi lapte pentru douăzeci şi patru. Nu erau bani pentru mai mult lapte şi alte paturi. Era zadarnic să stărui sau să faci plângeri; leagănul era opera unor doamne cu inimă bună, dar cu mijloace puţine, care nu puteau primi pe toţi copiii săraci din Covilha, al căror număr trecea de o mie. Idalina se hotărî atunci s-o roage pe Procopia să-l păzească pe Joanico al ei, în timpul cât ea era la fabrică. Procopia spuse că nu va primi nimic pentru osteneală dar nu se împotrivi totuşi când Idalina îi dărui câte ceva.

În fiece zi, la ceasul mesei, Idalina ieşea în fugă, urca coasta şi se ducea să-şi alăpteze copilul. Îi amintea Procopiei să-i dea biberonul la patru şi de abia pe urmă începea şi ca să-şi mănânce coaja de pâine şi sardeaua, coborând coasta ca să se întoarcă la lucru. Celelalte femei care o vedeau plecând şi venind zâmbeau cu înţelegere, căci cunoşteau din viaţa lor râvna asta şi spuneau, chiar cu ea de faţă, că aveai atâta grijă doar pentru cel dintâi copil. Dar Idalina era sigură că pentru ea va fi mereu aşa, ori cât de mulţi copii ar avea.

Horacio găsea că Procopia era murdară şi neîngrijită; se temea că nu vede cum trebuie de Joanico.

— Ar fi mai bine să nu te mai duci la fabrică şi să iei de lucru acasă, i se adresă într-o noapte neveslei sale.

— M-am gândit şi eu la asta: dar dacă rămân acasă, am să câştig mai puţin. Fără să vrei, te apuci de o treabă sau de alta şi lucrul nu mai are atâta spor.

Horacio chibzui o clipă:

— Ai dreptate, recunoscu el apoi.

În altă noapte, luând copilul în braţe, zări nişte puncte mici, roşii, pe picioarele lui.

— Ce-i asta? strigă el.

Idalina se apropie să cerceleze pielea fragedă, când el strigă din nou:

— Sunt pişcături de ploşniţă! se vede bine! Procopia asta e o scârbă! Am spus-o totdeauna.

Îngrijorată, Idalina se repezi:

— Taci! Taci! Poate că-i în stradă şi te aude.

— Las să n-audă! Nu-i decât o scârbă! Să-l lase pe copil aşa…

Idalina ştia că printre vecini n-ar fi găsit nicio femeie care să

poată purta de grijă copilului. Încercă să-l domolească pe Horacio:

— Lasă şi tu! N-are să moară din asta! Vorbesc cu cu Procopia. Dar ploşniţe sunt pretutindeni acum, pe căldura asta. Chiar aici avem sumedenie! Nu te mănâncă noaptea?

— Că ne mănâncă pe noi, nu-i nimic, dar cu mititelul e altceva. El nu se poate apăra. Nu înţelegi?

După cuvintele de la urmă, Idalina căzu parcă pe gânduri şi tăcu. Dar aşeză copilul pe pat şi începu să scoată încet rufăria şi învelilorile flin leagăn, cercetându-le pe fiecare pe o parte şi pe alta.

— Uite una! st. rigă el. Şi încă una! Cum vrei să nu-l mănânce?

Idalina încercă să-l potolească:

— Poate că sunt de la noi. Pe căldura asta, tot ce e lemn e plin…

— Atunci, să ştii, duminică faccin scuturătură mare. Trebuie să isprăvim cu asta.

Duminica următoare, când se întoarse de la azil cu inima mai uşoară, pentru că Marreta se simţea mai bine, se puse pe treabă. Cumpără gaz şi prafuri insecticide şi, împreună cu Idalina, desfăcu palul într-o clipă.

— Să scoatem salteaua afară la aer.

În timp ce Idalina scotea salteaua, el căuta ploşniţe între vergelele de fier. Răsăreau de peste tot şi că le strivea cu furie. Joanieo, în leagănul lui, împins într-un colţ începu să plângă.

— Alină copilul şi vino încoace, porunci Horacio nevestei. Băgase de seamă că şi în crăpăturile podelelor, sub pat, erau ploşniţe. Idalina se puse să frece scândurile, în timp ce el cerceta lemnul măsuţei de noapte la flacăra unei aşchii de pin. Dar Joanieo iar începu să plângă, ceea ce încurcă totul şi-l necăji şi mai tare. Idalina alerga de la găleata cu apă murdară la leagăn şi de la leagăn la găleata cu apă.

Şi în măsuţa de noapte se încuibaseră. Se apucase s-o îngrijească şi să pompeze praful insecticid în găuri, când Matiuci da Bouţa se ivi în prag, cu aerul şovăitor al celui ce se ştie nepoftit.

— Bună scara!

Horacio de abia îi răspunse şi-şi văzu mai departe de treabă. De multă vreme Manuel da Bouţa venea pe la el. Proprietarul prăvăliei pe care o dereteca el, socotind că serviciul ce-l făcea era aproape fără folos, nu-i mărise niciodată salariul. Din cauza preţului ridicat al alimentelor, zile întregi el nu avea ce mânca. Începu atunci să-şi caute cunoscuţii şi să se înfiinţeze pe la ei la vremea mesei. Se arăta gata a

îndeplini mici sarcini şi se repezea să ajute pe stăpâna casei de câte ori avea prilejul. Era mai ponosit ca oricând, arareori bărbierit, iar spatele lui încovoiat şi gesturile lui greoaie aminteau o gorilă bătrână. Pricepuse că lui Horacio nu-i plăcea să audă vorbind de rău pe oamenii viitorului şi îşi ţinea gura. Dacă scăpa o vorbă nechibzuită, şi-o lua înapoi sau tăcea îndată. Umilit, îndatoritor, murdar în haina lui veche şi cârpita de el, foamea i se citea în ochi şi în tremurarea buzelor, când vedea pe cineva mâncând în faţa lui. Horacio îi plângea de milă, dar nu simţea nicio simpatic pentru el. 11 prinsese de câteva ori privind ţintă pe Joanico; copilul parcă i-ar fi amintit ceva ce ştia el singur. I se părea lui Horacio că privirea aceia putea să-i facă rău copilului, sau să-i vatăme în viitor, căci ochii lui Manuel da Bouţa păreau că văd lucruri pe care nimeni nu le vede. Atunci, iritat, Horacio rostea câteva vorbe aspre. Bătrânul îşi stingea flacăra privirii şi tresărea, ca şi cum s-ar fi întors de foarte departe.

Spre deosebire de bărbatul ei, Idalina era binevoitoare cu Manuel da Bouga.

— E un om sărman! E cinstit. Niciodată nu m-a înşelat cu un gologan, îl apăra adesea când Horacio îl ponegrea. Vai de capul lui, n-are pe nimeni săracul. Când mă gândesc că a avut o fată şi că-i atât de părăsit, mă doare inima.

Cum Idalina nu se mai putea duce la piaţă, de când muncea şi ea, Manuel da Bouţa, foarte devreme, înainte de a pleca la lucru, îi făcea cumpărăturile. Seara, când venea de la prăvălie, era gata să o slujească şi atunci. Apoi, când o vedea că ia oala de pe foc, se făcea că pleacă

— Atunci, pe mâine… Noapte bună!

— Aşteaptă puţin… şi Idalina îi punea un castron cu ciorbă în mâini.

De când Horacio spusese că-i era neplăcut să-l vadă pe Manuel da Bouga privindu-i când mănâncă, fără să-i poată da şi lui din toate, Idalina, îndată ce el se făcea că pleacă, îi zicea:

— Întoarce-te mai târziu, am nevoie de dumneata.

În scara aceea, găsind casa vraişte şi pe Horacio curăţind măsuţa de noapte, Manuel da Hon ga începu să zâmbească din prag:

— Le vânezi, aşa-i? Vara e vremea lor! În odaia mea sunt cu duiumul, vrei să-ţi dau o mina de ajutor?

Horaeio nu răspunse şi bătrânul luă tăcerea lui drept semn că se învoia. Cu un ac de păr pe care i-l dete Idalina, se puse să scociorască în

cuiburile ce se aflau în toate crăpăturile şi ungherele pereţilor şi ale lemnăriei. Lucra încet, dar cu mare dibăcie, ca şi cum toată viaţa nu făcuse altă treabă. Ceruse Idalinei să aprindă lampa ca să vadă mai bine şi din când în când Horaeio auzea hohotul lui surd de mulţumire: „IIO, ho, ho!" Era clipa în care îşi trecea vânatul peste flacăra lămpii. Se aflau pretutindeni! Mirosul gazului se întinsese până în stradă. Crăpăturile zidurilor erau împănate cu prafuri insecticide. Dar Horaeio şi Manuel da Bouqia găseau mereu insecte.

Joanico începu să plângă din nou.

Horaeio îşi auzea fiul. O vedea pe nevastă-sa înverşunându-se să frece lemnăria şi pe Manuel da Bouga ţin în d lampa în faţa ochilor lui obosiţi. Se vedea pe el însuşi cercetând crăpăturile rafturilor şi mormăia: „Ce porcărie de casă, ce porcărie!" I se năzări atunci chipul lui Joanico mai mărişor, plimbându-se prin grădiniţa unei căsuţe albe pe dinafară şi curată pe dinăuntru, acoperită cu olane, ca cele de la Penedos Altos. Apoi văzu mulţi alţi copii jucându-se în grădini cu palmieri şi iarbă verde. Văzu case mari ca cele de la Estoril şi Parede, ca cele ale patronilor, în partea de sus a Covilhei… Pentru întâia oară închipuirea aceasta nu-i deştepta nici simpatia plină de uimire pe care o simţise la Lisabona şi Estoril, nici amărăciunea care-l copleşise, când înţelesese că nu va căpăta niciuna din casele de la Penedos Altos. Pentru întâia oară fu cuprins de un simţământ de ură, de o răzvrătire surdă care-l făcea să mârie de furie, înverşunându-se împotriva ploşniţelor.

În cursul acelei seri de duminică, Josefa, Procopia şi Traquitania, văzând salteaua şi aşternuturile întinse în stradă, veniră să arunce o privire curioasă înăuntru.

— Curaj! strigă Traquitania. Deşi rodul nu plăteşte osteneala pe care ţi-o dai! Azi cureţi şi mâine s-au făcut la loc!

Şi cele trei femei începură să râdă de acesta necunoaştere a vieţii.

Vara ploşniţele se înmulţesc lucru ştiut de toată lumea. Şi locuitorii din mahala se obişnuiseră cu asta. Era în mijlocul verii. Oamenii se gândeau uneori la neplăcerile nocturnc pe care ele le aduceau şi pe care iarna avea să le înlăture. Alte griji, mai mari însă, îi munceau. Ziarele începuseră să vorbească despre urmările războiului. În loc ca după război să fie pâine pentru toţi, cum făgăduiseră, pâinea lipsea lumii în ruine. Odată cu venirea iernii în Europa, milioane de

oameni care scăpaseră cu viaţă din război aveau să moară de foame şi de frig. Într-o zi se află că Portugalia primise comenzi mari de pături pentru locuitorii din oraşele şi satele dărâmate, care s-ar afla fără adăpost la vremea când zăpada va începe să se cearnă peste Europa. Nu va fi, prin urmare, şomaj în fabrici, aşa cum se în timp la adesea când lumea trăia în pace.

— Noi avem noroc! exclamă Pedro cu bucurie într-o seară la cafeneaua Leitão. O să avem de lucru – şi nu numai patru zile pe săptămână.

O mare parte a comenzii fu trecută fabricilor din Mantcigas, specializate în ţesături groase. Azevedo de Souza, căruia i se cerea de ani de zile să intre în tovărăşie la o veche fabrică din acest târg, spre a o înnoi, hotărî să-i dea sprijinul numelui şi al capitalurilor sale. La Covilha, de asemeni, industriaşii se arătau mulţumiţi. Lumea nu fusese nimicită, cum se temeau unii dintre ei. Vechile ei temelii înfruntaseră marea vijelie: capitalul şi proprietatea rămăseseră în picioare. Şi cum Anglia şi celelalte ţări concurente erau slăbite de luptă, ele nu puteau lua din now în stăpânire piaţa ţesăturilor. Războaiele din Covilha îşi urmară lucrul, înteţind zorul.

Veni toamna. Castanii căpătară mai întâi o culoare arămie, apoi îşi pierdură frunzele. La leagăn, fiul Josefei, ajuns la vârsta când putea mânca fierturi, fu înapoiat mamei, locul său fiind luat de alt copil. Când îl văzu Idalina, se simţi plină de ciudă, căci era trandafiriu, bucălat, foarte curat. Semăna cu pruncul Iisus, aşa cum se vedea într-una din bisericile din Manteigas. Pe lângă el, Joanice. arăta slăbuţ, bolnăvicios şi neîngrijit.

Ziarele vorbeau mereu despre frigul şi foamea din Europa. Erau o sută patruzeci de milioane de guri flăinânde. Mii de copii mureau din lipsă de hrană şi milioane de oameni rătăceau din loc în loc, alacând şi ucigând alţi oameni la cotiturile drumurilor pentru o coajă de piinc. Sărăciâj hălăduia în Europa mai neagră şi mai înspăimântătoare ca oricând. Năluca ei stăpânea totu' 1 fără cruţare.

Muncitorii citeau aceste veşti şi suspinau abătuţi: „N-o să scăpăm niciodată". Restricţiile şi lipsurile la care se supuneau de nevoie creşteau, ca şi nepotrivirea dintre veniturile şi cheltuielile lor. Dar în fundul sufletului mai păstrau nădejdea că va veni o zi când toate vor începe să meargă mai bine. Prevestirile rele le făceau nu din plăcerea amară a omului de a spune altceva decât crede, ci pentru a nu

părea, în faţa celorlalţi, atât de săraci cu duhul, cum îi râdea Pedro.

La începutul lui decembrie căzu cea dintâi zăpadă. Văzând pământulalb înspre sanatoriu, Horacio se gândea, pe drum, la bărbaţii, la femeile, la copiii din ţările unde bântuise războiul, la atâţia sinistraţi rămaşi fără adăpost şi fără veşminte. Îi plângea, îi vedea acoperiţi de zdrenţe, părinţii strângându-şi copiii în braţe şi treinurând cu toţii de frig, în dărâmăturile acoperite de zăpadă, ale căror fotografii le publicau ziarele. Simţea că-l copleşeşte mila. Apoi se gândi la azil, la Marreta, IIT Julia care-şi pusese păturile amanet, la omul pe care-l găsiseră mort de frig într-o noapte la Carvalho şi tăria lui sufletească se clătină şi mai mult.

Ninsoarea se înteţea. Troiene albe alunecau de pe acoperişuri. Albe erau şi uliţele, atât de întunecate de obicei. Totul era alb, afară de uşile bordeielor, care semănau cu nişte guri de peşteri. Firele telegrafice, învelite în promoroacă, erau groase ca nişte funii şi nici vrăbiile, nici prigoriile nu se mai aşezau pe ele. Invalizii pieriseră din grădini, alungaţi de zăpada care acoperea pământul şi alcătuia forme fantastice arborilor. Idalina şi Horacio se trezeau dimineaţa, când se crăpa de ziuă, tremurând de frig şi se îmbrăcau clănţănind din dinţi. Apoi coborau în fugă strada plină de umbre negre, fantome desprinse din albeaţa pe care o călcau în picioare, şi se îndreptau, odată cu ele, spre fabrici.

Pe podişurile munţilor, stratul de zăpadă se îngroşase. Ca în toţi anii, fetele şi băieţii cu stare din Lisabona veniseră să facă schi. Purtau haine călduroase, flanele groase, mănuşi şi ciorapi de lână, toate de cea mai bună calitate.

Opriţi în pâlcuri vesele în piaţa Stâlpului, orânduiau plecările pe munte. Şoferii de taxiuri îi priveau cu mulţumire, bucuroşi de asemenea muşterii. Preşedintele Camerei şi alţi oameni de vază din oraş se bucurau şi ei de venirea lor, care dădea Covilhei o faimă turistică. Plecară, în sfârşit, spre culmi şi acolo lunecară zile întregi pe schiuri, de-a lungul marilor întinderi ninse, învârtejindu-se pe coaste, căzând şi ridicându-se, stârnind cascade de râs care tulburau liniştea îngheţată a munţilor. Mai târziu obosiţi, se întorceau la hotel, în veranda bine încălzită, unde se năşteau şi se desfăşurau dragostele lor uşuratice şi unde discutau cu înflăcărare performanţele lor la schi. Cei care fuseseră în Elveţia sau în Pirinei priveau singurătăţile albe din jur, priveau zăpada care învăluia totul, din creştetul munţilor până la

oraşul întins la picioarele lor, şi le părea rău că nu era mai multă, atât cât să îngăduie schiul adevărat. Fetele care nu fuseseră niciodată în străinătate, îşi aprindeau ţigările şi ascultau eu uimire ce se spunea despre Superbagneres, Davos şi Chamonixt

Noaptea, privit din depărtare, hotelul strălucitor de lumină se asemăna cu o corabie ciudată, naufragiată în singurătăţile polului. Părea că împrumută muntelui o linişte deosebită, peste cea care domnea de obicei, ea şi cum ar fi închis între zidurile lui chemarea şi râvna ascunsă a vieţii fiecăruia şi a tuturor. Dar văzut de aproape, totul se schimba. Hotelul se contopea cu priveliştea, făcând să strălucească, în lumina ferestrelor sale, dreptunghiurile de zăpadă şi ţurţurii de cristal care se desprindeau de pe acoperiş. Înăuntru, perechile dănţuiau. Zi cu zi soseau alte cete. Pedro, incliâs de nevoi în fabrică, ofta, cuprins de dorul de a pleca împreună cu ei, când îi vedea trecând prin Covilha.

Într-o seară, se hotărî: va merge sâmbăta viitoare să doarmă la Trigo, călăuza de la Penhas da Saudo, şi va petrece toată duminica acolo. Stărui să-l întovărăşească şi Horacio. Făcea să vezi sporturile de iarnă şi pe sportivi; aveau să petreacă o zi plină de încântări. Trigo le va da un pat şi hrană pentru mai nimica.

— Mu, nu! Să-mi rod pingelele până acolo sus şi să cheltuiesc şi bani pe deasupra ca să vadă pe alţii cum petrec? Ce plăcere poate fi asta?

Pedro mai stărui o dată: „Ar putea învăţa şi el să schieze. Nu era cine ştie ce. Trigo le poate da şi schiuri".

Horacio îl luă peste picior:

— Tu vrei să mergi acolo pentru fete, ştiu eu. Dar cum vrei să te ia în seamă? Ele sunt bogate, puţin le pasă de tine!

Pedro răspunse după câtva timp:

— Dacă n-ar fi munca asta scârboasa care-mi ia toată vremea, ai vedea tu! Să pot petrece câteva zile acolo cu cei ce vin de la Lisabona şi cu feciorii industriaşilor chei!... Sunt şi cu om, ca şi dânşii. Păcatul e că eu n-am decât duminicile libere, pe când ci au toată săptămâna. Anul trecut, una din fete se cam uita la mine. O fată fermecătoare! Nu chiar de tot frumoasă, dar avea nişte ochi care te scoteau din minţi şi o gură pe care ai fi muşcat-o ca pe o cireaşă spaniolă. Lucrurile n-au mers mai departe fiindcă n-am putut să rămân acolo toată săptămâna. Şi când m-am întors, ea piccasc.

Horacio râdea înainte.

— Ilai, vino cu mine, insistă Pedro. Acolo uiţi orice amărăciune. Gândeşte-te şi hotărăşte-te!

Sâmbăta, însă, Horacio află că starea lui Marreta se înrăutăţise. Alergă la azil. Bătrânul abia putea vorbi. Pedro plecă singur.

Duminică se părea că lui Marreta îi mergea mai bine. Zâmbea văzând îngrijorarea zugrăvită pe feţele tovarăşilor săi.

Una din surori îi ceruse lui Horacio să nu stea mult şi-l îndemnase pe Marreta să nu vorbească de loc sau cât mai puţin. Dar acesta nu voia să asculte şi, cu cât Horacio tăcea, cu atât creştea pofta lui de vorbă. Ca întotdeauna se întorcea la ghidul lui:

— Ia spune, ce se mai aude pe afară? Nu mi se îngăduie nici să mai citesc ziarele.

— Pare că merge din ce în ce mai rău.

— Mai rău? Lasă-i pe alţii să spună aşa! Poate că merge mai rău acum, dar sunt sigur că lucrurile se vor îndrepta. Nu vezi că lumea întreagă se zguduie? Nu se poate să rămână cum este! Eu, aici, stau departede toate, dar văd foarte bine în viitor: într-o zi, oamenii au să fie ca fraţii. Fiecare arc să aibă tot ce-i trebuie. Poţi să fii sigur de asta. Războaiele vor conteni şi ele, fiindcă oamenirea va fi unită. Nimeni nu vrea să mă creadă, dar, într-o zi, oamenii vor desfiinţa graniţele şi războaie nu vor mai fi între ei. Aga va fi!

Văzându-l agitat şi respirând cu greutate, Iluracio îl mustră:

— Nu mai vorbi atâta, poate să-ţi facă rău.

Marreta ridică din umeri, nepăsător. Urmă mai departe cu prorocirile sale înflăcărate, până ce sora deschise uşa:

— Au venit doi prieteni să te vadă.

Atunci Marreta tăcu. Rămase în aşteptare. Dar sora nu-i lăsă pe Tramagal şi Dagoberto să intre decât după ce plecă Horacio.

Grădina de zarzavaturi a azilului era acoperită de zăpadă; foile verzelor se îndoiau sub povara albă pe care o purtau. Pe săli, invalizii se strângeau unii lângă alţii pe bănci, înfăşuraţi în zdrenţele şi în mantalele lor, aproape tot aşa de vechi ca şi ei. Întorcându-se acasă, Horacio o găsi pe nevastă-sa stând la gura sobei cu José fa.

— Cum îi merge? întrebă ea.

— Arată mai bine.

Josefa nu-l cunoştea pe Marreta şi îşi urmă vorba curmată la venirea lui Horacio. Ascultând-o, Idalina privi lung, cu alţi ochi decât

mai înainte, copilul care dormea în braţele ei şi care nu mai părea să fie acela pe care-l adusese de la leagăn. îi pieriseră culorile din obraji, era slab, palid şi murdar. Numai pântecele îi crescuse. Dar Josefa nu părea să fi băgat de seamă nimic. Copilul era la fel ca toţi ceilalţi copii din mahala. Toţi se schimbau în acelaşi chip când de la leagăn erau daţi înapoi părinţilor.

După plecarea Josefci, Idalina vru să-i împărtăşească lui Horacio noua ci îndoială. Dar se stăpâni şi abia mai târziu, când se culcă, după ce trăsese leagănul lui Joanico lângă patul lor, îi şopti bărbatului ci:

— Cred că iar sunt…

Marreta muri marţi. Horacio află vestea când trecea prin piaţa Republicii, la ieşirea din fabrică, şi o luă de-a dreptul spre azil. Acolo părea că nu s-a întâmplat nimic. Sora care-i deschisese uşa şi-l întovărăşea vorbea însă mai încet ca de obicei. Rătrânii şedeau tot în cerdacuri, ca şi cum nu s-ar fi urnit de acolo de când îi văzuse Horacio ultima oară.

Sora se opri la intrarea capelei mortuare a azilului. Marreta fusese pus acolo, întins sub o pânză albă. Câteva luminări ardeau în jurul unei cruci. Când să intre, Horacio se opri deodată. Mai făcu un pas şi se opri iar. Sora murmura o rugăciune. Horacio rămase o clipă cu ochii la mortul întins, apoi întoarse capul şi tuşi, ca şi cum s-ar fi temut că vorbele nu-i vor ieşi din gât.

— Am să vin mâine la înmormântare, îngăimă el, ca să spună ceva.

Sora îl însoţi din nou. În tindă, Paredes răsări lângă el.

— Ai văzut, Marctta al nostru ne-a lăsat!

Horacio tot nu putu scoate o vorbădecât cu greu.

— Ne-a lăsat!

— Mai bine de el! Decât să stea aici să sufere…

Niciunul din ei nu mai spuse nimic.

Înmormântarea se făcu a doua zi, seara, după obicei, pentru a îngădui muncitorilor de la fabricile textile să întovărăşească mortul până la cimitir.

Marreta nu făcea parte din nicio „frăţie" religioasă, totuşi, din simpatie pentru el, două din cele în fiinţă hotărâseră să ia parte la înmormântare. Ildefonso şi mai mulţi alţi muncitori se împotriviră, spunând că, deoarece Marreta nu era credincios, nu trebuia să fie întovărăşit la groapă de frăţii. Izbucniră certuri înverşunate între cei

dintâi şi ceilalţi. Boca Negra era cel mai neînduplecat.

— Cum nu era credincios? auzi poveste! Doar intrase la azil; azilul nu e plin de călugăriţe şi de rugăciuni?

Ildefonso ridică din umeri:

— Dar unde se putea duce?

Cu toate că cei mai mulţi dintre ei erau credincioşi, muncitorii nu mai stăruiră şi rămase hotărât: convoiul nu va cuprinde frăţii religioase. Dar, după câteva ceasuri, Boca Negra se căi că se dăduse bătut. În luptă cu cugetul său, simţea că niciodată nu şi-ar mai căpăta liniştea, dacă ar lăsa pe Marreta, prietenul atât de iubit, în părăsire la groapă. Izbuti să înduplece pe unul şi pe altul ca, la ceasul înmormântării, „Frăţia sufletelor" să se afle în faţa azilului.

Se lăsa noaptea când sicriul şubred ieşi pe poartă, purtai de patru bătrâni. În urma lor veneau alţii, purtând şapca şi uniforma azilului, un regiment de invalizi care aveau să facă alai mortului, după obicei, până la marginea gropii. După ce sicriul fu aşezat în carul mortuar, convoiul orânduit se desfăşură repede, în frunte mergeau membrii din „Frăţia sufletelor", purtând mantale roşii şi luminări aprinse. Câţiva fraţi purtau prapurile frăţiei, zugrăveli sărăcăcioase înfipte în vârful unui băţ. Preotul şi dascălul mergeau alături de sicriu şi, în urma lor, muncitorii din fabrici se înşirau ca o mare pată neagră.

Invalizii pe care nu-i ţineau puterile să umble mult priveau în tăcere, din uşa azilului, cum porneşte, pe drumul ce-lvor urma şi ei într-o zi, tovarăşul care n-are să se mai întoarcă.

Cimitirul se afla pe o înălţime şi convoiul începu să şerpuiască pe ulicioarele Covilhei, pe când în urma lui porţile azilului se închideau încet. Locuitorii oraşului, la uşi şi la ferestre, priveau cum trece această înmormântare, la fel cu multe altele, şi măsurau puţina ei însemnătate după faptul că, deşi era urmată de multă lume, n-avea decât o singură frăţie în frurile şi niciun automobil în urmă. Din când în când, treceau maşini, dar ele nu însoţeau mortul. Se opreau, aşteptau ea trecerea să fie liberă şi-şi urmau drumul. Din întâmplare, automobilul lui Azevedo de Souza se ivi dintr-o stradă de pe latura trotuarului. Cei care-l recunoscuseră nu se mirară prea mult să-l vadă acolo, căci odinioară, când murea vreun lucrător, patronul îl însoţea totdeauna la cimitir. Unii din patroni mai însoţeau încă morţii.

În hainele întunecate de duminică, aproape toate cu luciu şi rău croite, oamenii din convoi treceau mereu prin faţa automobilului.

Înăuntru, Azevedo de Souza îşi pierdea răbdarea. O jumătate de ceas mai devreme, slălea liniştit acasă, când noul său asociat de la Mauteigas îi telefonase, vestindu-l că a primit o comandă mare. Era vorba de câştigat mulţi bani, dar în. împina greutăţi în aflarea grabnică a lănci necesare. Azevedo ar fi vrut să amânc pe mai târziu întâhiirea pe care i-o cerea asociatul, dar îşi aminti că nu va mai putea face all drum cu automobilul până sâmbăta viitoare din pricina raţionalizării benzinei. Se hotărâse, aşadar, să se ducă în ziua aceea la Mantcigas şi să se întoarcă îndată. Şi iată că i se tăia drumul. Nu numai că era grăbit, dar îi era şi foarte neplăcut să vadă înmormântări, care-i aduceau aminte de nestatornicia vieţii şi-l făceau să se gândească la moartea lui.

— Sună şi încearcă să treci! porunci el şoferului. Dar acesta era superstiţios şi nu-l ascultă, îi era teamă să treacă de-a curmezişul cu maşina printr-un convoi de înmormântare.

— E pe sfârşite, făcu el, privind capătul depărtat al convoiului.

Azevedo de Souza se resemna. Ca să treacă timpul, întrebă de la locul său:

— Pe cine înmormântează?

— Pe Marrem, răspunse şoferul, fără să se întoarcă şi cu tonul cu care se spun vorbele de prisos, căci toată luruea trebuia să ştie asta.

— Marreta? Marreta?

— A lucrat multă vreme la fabrică. Era ţesător.

— A! Ştiu, îşi aminti Azevedo de Souza. Avea doi dinţi care-i ieşeau din gură şi făcea parte din vechea „Casă a Poporului". Nu ştiam că a murit, săracul! De multă vreme nu-l mai văzusem.

— Intrase la azil de mai bine de un an.

— A! De asta! Bietul bătrân!

Azevedo de Souza îşi aminti limpede discuţiile pe care le avusese odinioară cu Marreta, mânia lui când acesta, împreună cu alţi delegaţi ai „Casei Poporului", condusese grevele din cei dintâi ani ai Republicii. De multe ori îi venise poftă să-i rupă cei doi dinţi şi nu se liniştise decât ca să scape de buclucuri şi mai mari cu lucrătorii, înfrângându-şi mânia care fierbea într-însul. Acum, după douăzeci şi cinci de ani, nu-i mai păstra nicio pică şi era oarecum mâhnit, pentru că odată cu Marreta, murea parcă şi ceva din viaţa lui, din tinereţea şi din vlaga lui. Îşi spuse că, deoarece se afla acolo, trebuia să urmeze convoiul.

Când coada alaiului trecu prin faţa automobilului, Azevedo de Souza porunci şoferului:

— Urmează înmormântarea!

Şoferul crezu că n-a înţeles bine.

— Cum, să urmez înmormântarea?

— Da, mergi în urma convoiului.

Maşina începu să sforăie urcând coasta în urma oamenilor care încheiau alaiul mortului. Aceştia se întoarseră, îl recunoscură pe industriaş şi-şi văzură de drum. Cimitirul se afla nu departe de centrul oraşului, dar, ca să ajungi acolo, urcuşul era atât de anevoios încât convoiul înainta încet. Era aproape ora şase. Chiar dând viteză maşinii, n-ar fi putut ajunge la Manteigas decât la ceasul cinei… Până să cineze şi să discute, se făcea ora zece şi încă mai ştii! Problema era încurcată, n-o puteau dezlega uşor. Dacă scăpa pe la unsprezece, încă era bine. Dar nu se putea întoarce la Covilha decât foarte târziu.

Convoiul urca mereu, încet. Azevedo simţea cum îi trece înduioşarea pentru moartea lui Marreta, dar nu voia să părăsească înmormântarea. Va urma convoiul până la poarta cimitirului. Nu va coborî din maşină, fiindcă era întotdeauna un chin pentru el să privească îngropăciunea cuiva. Nu se dusese să vadă nici cavoul pe care-l durase, pentru el şi familia lui, decât când constructorul îl anunţase că era gata. Şi de atunci nu mai trecuse niciodată pe acolo.

Azevedo de Souza îşi dădu seama că n-avea niciun chef să se ducă la Manteigas în ziua aceea. Era frig şi zăpada nu se topise de tot. 11 ispitea mai mult să se întoarcă acasă, la căldură, să citească ziarele de la Lisabona pe care nu le putuse citi în timpul zilei, iar după cină să joace cărţi cu cumnaţii lui, care îi erau vecini, şi să se culce, în sfârşit, la ceasul unsprezece, ea de obicei. Iată ce dorea.

În chipul acesta va putea urma înmormântarea fără grabă până la poarta cimitirului; căci la gândul de a părăsi pe nesimţite convoiul, luând-o pe o stradă lătu ralnică, nu-şi simţea cugetul împăcat.

Azevedo de Souza începu să-şi imagineze apoi ce? – ar întâmpla dacă nu s-ar duce în ziua aceea la Manteigas. Asociatul lui nu putea să dezlege problema singur. De asta nici nu izbutise omul ăsta în viaţă! Era lipsit de curaj şi cam prost. uţ. Vorbea mult, dar n-avea autoritate, ceea ce încurca totul! Ce era supărător era că răspunsul trebuia dat numaidecât. Cu pârdalnicele astea de restricţii la benzină, care nu îngăduiau să porneşti la drum decât miercurea şi sâmbăta, era o

pacoste. Dacă s-ar putea duce a doua zi, joi, asta le-ar împăca pe toate, dar sâmbăta avea să fie prea târziu, comanda putea fi trecută altei fabrici… şi câştigul lui se spulbera ca fumul în vânt. Cel puţin cincizeci de contoş!

Azevedo de Souza se gândi din nou la căldura plăcută de acasă, apoi la frigul şi întunericul pe care le-ar întâmpina pe drumul spre Manteigas. Dar socoti că liniştea şi tihna l-ar costa prea scump.

Convoiul se opri; automobilul se opri şi el. Azevedo de Souza se gândi din nou la Marreta, la moartea lui. Se gândi că şi el îmbătrânise, deveniseră prea obositoare pentru el drumurile acestea pe şosele pustii, pe o noapte de iarnă rece. Era bogat, fără copii şi se număra printre cei care câştigaseră cel mai mult în timpul războiului. Fabrica lui era una din cele mai de seamă din Covilha, iar preţurile maximale, spre deosebire de cum se crezuse la început, aduceau bani buni. Dacă ar pierde această comandă la Manteigas, n-ar ajunge la sapă de lemn. Pe de altă parte, viaţa era scurtă, puteai de pe o zi pe alta să te cureţi, ca Marreta. EI.

Azevedo de Souza, muncise toată viaţa ca să ajungă un om de seamă şi ar fi avut dreptul să stea acasă pe o asemenea noapte, chiar dacă asta îl costa cincizeci de contoş. Cu atât. mai mult cu cât trebuia negreşit să meargă până la poarta cimitirului, căci, gândindu-se la discuţiile lui cu Marre ta şi cu ceilalţi delegaţi ai „Casei Poporului”, îşi adusese aminte că, o dată cel puţin, dreptatea nu fusese de partea lui, după cum se dovedise în urmă. Izbutise totuşi să-şi impună voinţa, în cele din urmă, numai pentru că Maneta şi muncitorii erau la cheremul lui.

Convoiul morluar se urni, urcând mai departe coasta. Când automobilul porni ele asemeni, Azevedo de Souza îşi făcu socoteala că mergând atât de încet era nevoie de cel puţin încă cincisprezece minute ca să ajungă la poarta cimitirului. Nu-i venea să creadă că, pe un frig ca acela, oamenii pot să meargă atât de încet. Se mai uită o dată la ceas: aproape şapte. Mortul dinaintea lui i se părea o piedică în calea hotărârilor sale.

Se gândi că-l văzuseră destui urmând înmormântarea. Dacă va pleca acum, nimeni n-ar mai putea spune că nu venise la groapa fostului său lucrător. Apoi era multă vreme de când Marreta nu mai lucra pentru el. La urma urmei, nu era dator să-l urmeze. Cu părere de rău că nu-l întovărăşeşte până la capăt şi oarecare povară pe cuget,

Azevedo de Souza porunci şoferului, la cea dintâi stradă lăturalnică din drum:

— Ia-o pe aici!

După porunca ce o primise înainte, şoferul crezu din nou că n-a auzit bine:

— S-o iau pe aici?

— Da, mergem la Mantcigas.

Automobilul pieri, iar convoiul îşi urină încet urcuşul.

Trarnagal simţea, din când în când, că-i tremură picioarele. Nu de oboseală, căci în unele duminici, înainte de a-şi vinde puşca, hoinărise cu ceasurile pe câmp şi prin ponoare, vânând potârnichi şi iepuri, fără să obosească niciodată. Asta venea din greutatea ce-o simţea în piept la gândul că nu-l va mai vedea pe Marreta. Trec în d prin faţa unei cârciumi, Tramagal se trase la o parte, intră înăuntru şi bău clin două sau trei înghiţituri o cinzeacă de rachiu. Apoi ieşi în fugă şi, scoţând aburi pe nări, ajunse convoiul. Se şi zărea în vârful coastei spitalul de lângă cimitir.

Mai întâi intră pe poartă „Frăţia sufletelor", după care urmară carul funebru, invalizii în uniformă şi ceilalţi din convoi. Apucară pe cărări printre cavourile scumpe ale industriaşilor şi ale celorlalte familii de seamă din oraş. În fund, în faţa gropii mici care abia se zărea la pâlpâirea lumânărilor purtate de membrii frăţiei şi la lumina felinarului pe care-l ţinea groparul, ceremonia se îndeplini repede.

Oamenii plecară în pâlcuri, unii tăcuţi, alţii vorbind cu glas scăzut. În strada Fălcira, Pedro îl ajunse pe Horacio care mergea mai în urmă. Înţelegând din tăcerea lui că se gândea la Marreta, rosti:

— Ce om de treabă! Avea ciudăţeniile lui, dar era un om cumsecade!

Horacio era să răspundă, dar se stăpâni, fiindcă se apropiase Manuel da Bouga.

Pedro urină înainte:

— N-am mai văzut un om cu capul în nori ca el. Uneori îmi venea să râd auzindu-l ce spunea – şi cu un aer aşa de serios! Cu toate astea, îl iubeam mult.

Horacio îi curmă vorba deodată:

— Taci din gură!

— Să tac! De ce? Na-ţi-o bună!

— Taci, te rog!

Pedro îl privi lung. Dar Horacio îi întoarse spatele şi plecă.

— Bună seara.

Zeuudărit, Pedro şovăi o clipă, apoi ridică cu nepăsare din umeri şi ajunse din urmă grupurile care coborau.

Horacio se rezema se de zidul unei case, aşteptând să se depărteze Pedro. îl văzu pe Manuel da Bouga urcând coasta târâş şi străbătând mulţimea care cobora de la cimitir. Vederea bătrânului neîncrezător nu-i făcu plăcere şi-şi întoarse privirea la ceilalţi oameni, îmbrăcaţi în negru, ce se perindau prin faţa lui. Erau chipurile obişnuite ale muncitorilor din Covilha şi Carvalho; îi cunoştea, căci vorbise adeseori cu ei pe străzi sau în piaţa Stâlpului. În timp ce treceau, el îşi aduse aminte de gândurile, de îngrijorările născânde auzite din gura lor în atâtea dăţi de când lăsase bâta de cioban şi venise să muncească în fabrici. Amintirea lui Pedro şi a lui Abinuel da Boufa se şterse încet., încet şi el se simţi întărit, spunându-şi că cu toţii gândeau ca Marreta şi ca el însuşi acum.

Îi văzu pe Trainagal, Ricardo şi Jauo Ribeiro coborând strada şi se apropie de ei. Ricardo îl informă:

— Organizăm o adunare pentru sâmbătă seara, aici, la Covilha, la Ildefonso. Trebuie să mergem înainte… înţelegi, trebuie să stăruim… Vezi, nu lipsi!

— Am să viu, răspunse el. Şi din nou se simţi mai puţin singur decât, cu câteva clipe înainte, când privise îngroparea lui Marreta. Mai puţin singur decât atunci când, cu ani în urmă, intrase la fabrică. I se păru că o putere tainică, nemăsurat de mare, pe care nu o cunoştea când sosise aici, îi venea de la ceilalţi, după cum şi puterea sa se îndrepta spre mulţimea lor, legându-i împreună şi dându-le noi nădejdi.

În strada Azedo Gneco, Horacio îşi luă rămas-bun de la ei. Deşi mergea singur pe strada pustie, i se păru că e însoţit.

Când ajunse acasă, Idalina îngâna un cântec monoton ca să-şi adoarmă fiul. Toanico, auzind scârţâitul uşii şi văzându-l că intră, făcu ochii mari şi-i zâmbi. Idalina avea o privire tristă. îl întrebă:

— Cum a fost? Era multă lume?

— Da, multă.

Toanico îi zâmbea mereu. Simţi o mare dorinţă să-şi ia fiul în braţe şi să-l alinte. Cu toată împotrivirea Idalinei, îl ridică din leagăn şi-l sărută.

— Ştrengarul ăsta care nu vrea să doarmă!...

Şi întorcându-se către nevastă-sa:

— De Paşti, poate că va fi vreun chip să mergem la Marteigas, să arătăm bătrânilor copilul...

Responsabil de carte: M. Bucur Tehnoredactor: S. Malcas Corector: M. Ştefănescu

Dat la cules 18. XI1.954. Bun de tipar 05.111.955. Tiraj 800C + 2100 ex. Hârtie ediţii lip B. de 60 gr. /m.p. Fi. 840 x1080/32. Coli ecl. 15, 01. Coli de tipar 10, 25. Preţul unui exemplar broşat 4.90 – / leoal 8.05 lei. Ediţia I. Comanda 318. A. nr. 04648. Pentru bibliotecţie mici indicele de clasificare 8 A-31-R.

Tiparul executat sub nr. nr. 1084 la Combinatul Poligrafic Casa Scânteii „I. V. STALIN". Bucureşti R.P.R.

Lei 4, 90